

КÄНДÄКШЫМШЫ МЫЧАШ

I

– Тинәрй эче Петроской якте кодын.

Лявбйрген шыщшы, шим кбчән парня буфетбштй нэлмй Ирвел Карелин картыштыжы хала докыла нэнгешй корным анжыктыш.

– Теведән Матроса. Тидй паштек Половина дә вара Вилка.

– Дә Пос Рудан, хи-хи-хи. Дә Кымшы Броненосецйн колхозшы, хи-хи-хи. Дә Якшар Кыралшы сола.

Ванхалам Ирвел Карелиштйшы сола дә вәр лбмвлә пишок интересуенйт, нбнй потикалә шактенйт. Тбдйм когонжок коммуниствлә доно пумы у лбмвлә ваштылтенйт. Ванхала «Салтакын кбшән книгашты» Атямүлэндйм кыце яраташ келеш, тбдй гишән сирбймәмат шыренок ваштылын.

– Петроскойышкы шомыкына, кок әрня вәрем гбцәт ам тәрвәнй, – Рахикайнен манындалы.

– Вырсетшы вет тбшәк ак пбты, – Рокка пелештбш. – Ти халаэтшы вет когонжат важный агыл. Россий кымда дә Петроской шайылнат мүлэндй улы.

– Тек улы, но мбнь пакыла ам ке.

– Ана ке. Уке, ана ке.

– Ана.

– Ана.

– Ана.

– Ана гбнь, тбнәм ана. Пакыла ана ке.

– По, поу, поупоу...ууу...ууууу...

– Анзыкыла...

– Па, па, па, па, па, па, па, па, па, па, па...

– Санитарвлә... анзы...

– Па, па, па, па, па, па, па, па.

Шүкшй ыргемәнвлә, тйгәнән шыщшй, шәләнен вазаш йәмдй кемәнвлә, вален шыщшй шйргймынанвлә, шылен шыщшй кәпәнвлә дә янгылен шыщшйвлә, нйны, ма ййрвәш лиәлтеш, тйдй докы нерат лин шоныт. Ёрвезй әдемвлән нйжмй агыл пандашышты лявйрә яре кошкен шйнзйн. Нерат линйтәт, ялазыланымашат, ныргыжмат когонжат шактыде. Юк лыкдеок нйны у комнадым колыштевй. Тагыштыла тйштй Петроской. Ти хала нйнын цельйштй ылын. Тйшкй шомыкышты, цилә проблемйштй ик мәгәлышток решәлтеш, тенге нйны йшкежй шаненйт. Ак решәлт гйнь, тйнам ик ашкылымат анзыкы ак йштеп. Техень шанымаш доно нйны, улы виштйм поген, корнышкы погыналтыныт. Петроской, Петрозаводск, Петроской... Паломниквлә кыце кужы корным ясыланен эртен, йшке цельйшкйштй шомы годым, йвйртен, остатка виштйм поген, анзыкыла кеәш цацат – нйнынәт техеньок шижмәшйштй ылын. Янгылен шыщшйвлә, ясыланымашеш нерат лишйвлә.

Халашкы шомыкышты, ротышты тйшәк кодеш. Цилә салтакок тидйлән йнянен – такеш агыл вет нйны патырын кредәлыныт. Векәт, хала докыла кешй цилә ротышток тенге шаненйт дә әмәлжймәт келесен кердйныт:

– Мә сек нелй вәрвләштй ылынна, мәмнән винә шылаш тйнгәлын дә седйндоно кәнәлтенәт кердйнә.

Хала докыла кемйштй семйнь, тышманат цаткыдынрак обороныжым кычен дә кредәлмәшвләәт нелйнрәк кенйт. Маняры шуку янгыленйт, тенге шуку нйны гйц кредәләш тергенйт дә нйны кредәлыныт. Тйгодымок, кынамжы цаткыды агыл позицишты ылшы тышман нйнымәт цәктәрен кердйн. Нерыввләштй циләнок пиш когон лыскыдемйныт, но вет тидй гишәнжй молнамжы шаныделытат, вәк.

Хала якте шйм уштыш кодын ылы, кыце ик кредәлмәштй кымшы ротын командиржй, лейтенант Аутио, вуйжым пиштйш. Тйдйм луатик пуля ыражтен лыкты. Ял вйлынжй шалга ылы дә пульывлә вйкйжй юр гань кевй. Ти колымаш пиш косир ылы. Техеньжйм нйны кйзйт якте эче уждылыт ылын. Тышманвлә атакышкы тәрвәневәт, салтаквлә лүдйн колтен, цәкнәш, вәк, йәмдй ылыныт. Цепйштй кишйвлә шозмәлт миәнйт, шукынжок лүбләшәт цәрненйт ылы дә техень ситуацишты салтаквләм

у кредәлмәшккә тәрвәтәш манын, Аутио ял вәккәжкә кыньблят, сьгьрәл колтыш:

– Күвлә ылмыдам аштәдә! Ик ашкылымат шайыкы идә бштә!

Пулемет очередь вәккәжкә лыпшалы, пульвлә мьшккәржым ражтен лыктевәт, тәдә цьтәрәл колтыш, варажы ураш тьнгәльбә. Карилуото командым нәльбә. Аутион колымыжы Каарна гишән ашындәрәктыш дә тидә театральный настроенным тәдәлән пуш. Кок колымаш иканьырак ылыныт гьнят, нәнә лошты айыртемымәт моаш цацыш. Пәләшшәштәжкә лүлпә укшын кырын кемә юкшым колы. Изиш лимккә, ял вәккәжкә кыньблят, сьгьрәл колтыш:

– Кымшы рота, командем колышт! Циләнәт вәрәштәдә лидә! Кү тидә паштек позицижым коден кердеш?

Ик салтак позицижым кодынежкә ылын. Лач тьнәм, кынам Карилуото саслен, тәдә вәржым коден, шайыкыла нәльяла кеә ылы.

– Кышкы тә кедә?

Салтак бш вәшештә, лач рок вәккә веле шыралты. Тидым ужын, Карилуотон кымылжат вален кеш, шудалаш дә вырсаш тьнгәлят, салтак мьнгеш сәрнәльбә. Но тидә кымылжым бш лүктәл. Седә, тиштәшә условвлә пурын дә ласкон попомаш гьц мьндәрнә ылыт, тиштә варварвлән законвлә бленәт, нәнәжкә гуманный ылы гьц мьндәрнә ылыт. Махань права доно тәдә салтаквләм колымашкы колта, техень шанымаш кынамжы Карилуотон вуйыштыжы сәрнен. Нәнәлән со приказываяш, нәнә мьскылаш, нәнә доно командуяш, молаца ивләштәм дә лымнерәштәм шолышташ. Командывләм колыштделәт гьнь, шьренәк тидым бштәш вәрештән.

Келесәшәк гьнь, техень шанымашвләжкә лач ырәтеш веле толыдалыныт, тидым бшкәжкә пиш когон янгылымыжы доно кьлден. Петроской докыла лишеммә семьнә, кымылжат кузен миән, йәнгжәт бьвәртен.

Сентябрьн сек остатка кечын нәнә хала тьр якте шәвә.

Вады рәмәлгәштә нәнә Суоллусмәки ләмән кырык вәккә кузен, пышкылыш кьртни ваштыр доно әрен нәлмә тышманын позицивләжым анжылт шалгевә.

– Вот вет, цыгы вувилә! Тиды гишән маняр салтак ямеш.

– Уке, мәмнәнвлә агыл. Мә тишец ана ке. Тишкы весёвлә толыт, а мә йыдпелвекылә сәрнәлына.

– Вот кого келтймәшет! Тенгежы гынь, мәмнәм халашкыжат ак пыртеп.

Тишәк шая пйтыш. Кайын, тиды гишән иктынәт хытырымыжы шоде. Вуйыштым веле сәкәлтевы.

– Векәт, тидын доно эче ак пйты лиэш.

Вадеш хала монгырышкыла артиллери лыпшаш тынгалы. Кыце пйлгом снарядвләэш сотемәлтеш дә, кыце ныны вйлецынышты шишкен чонгештәт, анжен шалгевы.

– Тенге халыкын миллионвләжым пйлгомышкы лүлылыт, – Лахтинен пелешталы.

– Ам пәлы, но халашты кызыт лимем ак шо, – Хиетанен вәшештымылә келесәлы.

– Т... вуйвлә, кыце шала-шала лыпшат. Ма вара тиды гыц кодеш? – Рахикайнен келесәлы.

– Әнят, мәжы халашкетшы пыренжәт ана керд, – Рокка маньы.

– Ужыда, махань виән ылыт ти гранатывлә, – Мәәттә келесәлы.

– Йүкшывлә гань лүлылыт, хи-хи-хи. Артиллерина ынгылаш лидымы йылмы доно полдымактылеш, хи-хи-хи, – Ванхала хихиклен. Тиды тангата вйлны шынзен дә колышы тышман гыц кодшы сыкыржым нымыштын. Сыкыр вйлнышы вйрым кызыжы доно пйчкеден нәлын ылын.

II

Октябрьын пйтарышы кечыжы соты дә цевер ылы. Пйлгом яргата симсы дә пйлдымы ылын. Күшкылә анжалаш гынь, шыжышы пейзажым моло атат уж, лач кәнгыжок эче машанет.

Ныны просек мычкы ашкедыныт, электромәнгывлә нынлыән корным вуйта ажедыныт. Ныным йыдпелвекы йш колтеп, нынлыән вес задачым пуэныт – ныны хала гыц йыдпелвекылә нәнгешы корнывләм питырышашлык ылыныт. Анзылнышты гранитән кого неркә ылынат, халам эче ужын керделыт, но тидын лишнок ылмыжым, цилән цакленыт. Просекым кытын-

тореш ялгорнывлә пӱчкеден шӱнденӱт, тӱштӱ пумага дӱ ханга лаштыквлӱ киӱнӱт – тӱдӱ, махань сӱкӱм эдемвлӱ шӱргӱ тӱреш коден кердӱт.

Ти гранит неркӱ вӱкӱ сек пӱтӱриок рядовой Вийрилӱ кузыш, кого вуян, кого ышмаан цаткыды молоца. Ти молоца гишӱн офицервлӱлӱн ситӱлык нервничаяш вӱрештӱн, а гражданкыштыжы гӱнь, тӱдӱ тоныжы агыл, а кутузкышты шукужым шӱнзен. Вырсышты гӱнь, тӱдӱ пиш юла (патыр) ылмыжым анжыктен, тӱдӱн патыр ылмыжы ороды ылмы докырак лишӱл ылын, седӱндонат тӱдӱ соок разведкӱшкӱ каштын дӱ кӱзӱтӱт йӱлвлӱ гӱц анзылны кен. Тӱгодымок, патыр ылмыжым анжыктыде ылгецӱ, войнам критикуйымыжы гишӱн тӱдӱлӱн тагынамок тӱкнӱ ылын дӱ ик гӱнӱ веле агыл эче.

Тӱдӱ гранит неркӱ вӱкӱ кузышат, шагальы.

– Эй! Бӱрвезӱвлӱ! Анзылныда Петрозавоски Туан Ӓтямӱлӱндӱнӱн ир жерӱштӱжӱ валгалтеш!

– Валгалтеш ма?

– Шӱкш веле шалга – валгалтеш. Ӓнят, тӱштӱ финн молодецвлӱ аймаот аяш тӱнгӱлӱнӱт дӱ цилӱ йӱнде вуйын-пачын шагалтен, конфискацим эртӱрӱт.

Цилӱнӱт пӱсӱн неркӱшкӱ кыргыж кузевӱ. Лишнӱрӱк аэродром кайын дӱ шайылныжы Петроскойын незер пӱртвлӱжӱ шӱпшӱлӱ шӱнзен кенӱт. Онега йӱр кымда ылынат, симсӱ пӱлгом тӱр яктеок шыпшылт вазын. Хала вӱлец вӱрӱн-вӱрӱн шим шӱкш мӱнгӱлӱ кузен, кынам-тинӱмжӱ лӱлӱлмӱ юквлӱ шактенӱт.

– Вот тӱлӱндӱ и Петроской.

– Дӱ техень мыржанг шӱцшӱ хала верц маняры кредӱлӱш вӱрештӱ.

Халан пейзажшы изишӱт шӱмӱштӱм ӱш ӱвӱртӱ. Пырса гань кӱшкен шӱндӱмӱ луды пӱртвлӱ лошты таманяр ош кӱ пӱрт кайын. Техень халажым халаӱшӱжӱт ат шотлы – тидӱ лачокат нӱнӱн кымылыштым валтыш. Но йӱрвӱш ылшы пӱрттӱн ландшафтшы цевур ылы. Йӱрвӱш шалгышы симсӱлгӱн кайшы шӱкш шайылны Онега йӱрӱн вӱдшӱ тӱолге йӱлгӱжӱн, тӱдӱн мӱндӱр сирвлӱжӱ симсӱлгӱ-луды тӱтӱрӱэш ямыныт.

– Ша-гал!

Ротышты шагалы дә циләнәт ти цевер пейзажым анжаш тӱнгәлевӱ. Мам ит попы, цельӱшкӱ шомыштылан, нӱнӱ сойток сусу ылыныт. Мане, анзылнышты Петроской ылын. Тишкевек шоаш манын, нӱнӱлән шуку ясланащ, орланащ дә тырхаш вӱрештӱн. Кӱзӱт бӱнде цельӱшкӱштӱ шоныт дә тенге нӱнӱн ырсыштат тиштӱ пӱтӱшӱшлык. Тамалын доко нӱнӱ тенге лин кердеш манын шаненӱт.

Рахикайнен лач пытьолаок ылы, кутаныштыжы вуйта шукуш шӱнзен:

– Мам вара тиштӱ шӱнзенӱ? Весӱвлӱжӱ гӱнь сек жазо дә тотлы лаштыквлӱм погат.

Рокка, винтовкыжы тервен тӱкӱлӱлт, келесӱш:

– Кӱкисалмишкӱ вӱрештӱш манын, мам вӱл ам пу ылы.

– Итӱт попы, – Пирӱ Ял тӱдӱн доно ик мелӱн лишӱлӱ келесӱлӱ. Но тӱдӱн шаяжы лачокат тӱ вӱрвлӱм ойхырымы сембӱнь агыл шактыш, лач туан вӱрвлӱн патриотшы ылмым анжыкташ манын веле, тенге келесӱлӱ.

Коскела юкымат ӱш лык. Тӱдӱ гранит вӱлнӱ аяр монгырышкыла анжылт шӱнзен. Ти ырттын иктӱ-мам келесӱ ылы гӱнь, «Кыце нӱжгӱн бӱрӱктӱ», – манын келесӱ ылы.

Хиетанен пылвуйтен шӱнзӱн ылы. Кужы жеп тӱдӱн юкшы ӱш шакты, вара веле ышмажым пачы дә помпезно ышмажы гӱц шамаквлӱ йогаш тӱнгәлевӱ:

– Шӱлӱ тӱлӱт! Мӱмнӱн йылышы шӱмвлӱнӱн цельжӱ. Тӱ-нӱбӱм цилӱ бӱрвезок анжал кердеш ылгецӱ. Нӱнӱвлӱӱт, кыдывлӱн тӱнӱ гишӱнет лувлӱштӱ шӱгӱлялт вазыныт. Мам вӱл мӱ вӱштӱрешнӱ ӱш ӱштеп? А мӱ, тевеш, сойток тишкӱ толын шонна. Бӱрвезӱвлӱ, пӱледӱ ма? Мӱ историм ӱштеннӱ. Тидӱ гишӱн эче мырывлӱм шелӱштӱш тӱнгӱлӱт. Кыце мӱ нӱльляла дә авалыныл, Петроскойыш кеннӱ – тидӱ гишӱн. Мане-мане. Техень лиӱлтмӱшвлӱм кечбӱнӱок ат уж. Анзылнына Суомин у халажы киӱлтӱ. Шанем, тӱштӱ саунывлӱӱт улы. Тырхаш лиде, монгырем лӱгӱштӱ. Конгыла лӱвӱк кидем моло колтем гӱнь, тӱштӱ иктӱ нӱл-вӱц тижӱм сойток мон лыктам.

– Мам вӱл кӱзӱт тивлӱэтшӱ гишӱн льоргет? – нержӱм кыптыртен, Рахикайнен келесӱлӱ. Мӱнӱжӱн гӱнь, кӱлӱмдем

тервен кәндірәэш ик тим кок әрня первиок ялштен шынденәм. Лымжы Оскар. Алталыдеок, иктә пел сантиметр кыташ дә ту-пыштыжы косир корнывлә. Ну, малын мәмнәм тиштә шалгык-тат? Лүдәм, мәмнәм тишец, кемьнә ак шо гынят, Суойушкы поктыл колтат. Попат, вуйта резервиствлән кредәлмьштә ак шо, кредәл, ныйнә нерат линыт. Тенге мәләннә шукурак тырхаш вәрештеш.

– Мыйнә нимахань Суойушкат ам ке.

Мәяттә гранит неркәштә кок кидшы донат пылвуйжым элтәлен, хала монгырышкыла анжен, шанен шынзен.

– Эй, тәшкә нәнгемьжы гишән кышец пәлетшы? – Сихвонен маньы.

– Уке, йлмьшы мыйнә тәшкә ам ке.

– Колат, Коскела, мам ти йүдмьшывлә попылыт? Бунтым, векәт, тәрвәтәнештә. Мам тынә йштет?

Коскела гранит вьлнә киэн дә ййржы сәрнмьшы кыткывләм икбжәк-иктмьштә доно кредәлмьштә маньы, шуды доно азда-рылын. Лач ти мәгәлын кок кыткы пишок кредәлмьштә ылы, седьндонат тәдә кыткын веле Роккалан келесәль:

– Ит әптәртә. Варажы көргьжы гыц ләкшә, өрәктәртмьшә ййрәлтмьш доно ййрәлтмьш.

Карилуото лишкьштә миш. Цәрә вуя ылынат, үпшә мар-дежеш вьстәрәлтмьн. Ышке донжы когәшнмьшә эдемлә вуйжым комдыкрак йштмьш, кәпшым төрмьн шыпшылы. Кызыт тәдә кырык неркә гыц сьнген нәлмә хала вькә когәшнен анжен шалгышы сар үпән вадывел рыцарь семьнә йшкьмжым шижьн. Кыце тәдмьн шьргьштмьжы «кьртни гыц опталмы» черта кайын, тәдә йшкежы цаклыдеәт. Тәдмьн йлмәшмьштмьжә бнде шуку вычымы событи лиәлтмьн – финн пехотинецвлән ротын командиржы семьнә тәдә Петроскойын күкшәрәк пөртвлә вьлнә симсә хрестән тистмьвлән вьльгыжалтмьштым сьнзә анзылныжы ужын. Тишкевек махань нелә корным әртмьмә ылын, цилә мондалты. Тенге тәдә шалген, әтамүләндрә яратымы шүлмьшым шүм көргьштмьжә урдышы йрвезә эдем, хрестым намалшы рыцарь, кыдын логерьштмьжә тамахань маклака вуйта шынзен дә шүлмьшым нәлмьн. Тәдмьн шүмжы кызыт сусун шолткен.

Тиды паштек келгын шүлалтыш, логержым йонгатаэмдыш, кобуражым төрлалтыш, онгжым кавырын бшттышат, попаш тынгальы:

– Теве ма, ырвезывля! Теведан анзылнына киалта. Егервля да пьтарышы дивизин частывляжы кечывал да кечывал-вадывел вец халашкы пыренйт. Тенге лиалтын. Маланна тидым бшташ вярештде. Керек-кү тышкы пьтари маршируен пырыжы, но икты палы – тиды ма нынлан корным пачынна. Тиды гишан историшты сирьмы ак ли гын, истори алталаш тынгалеш. Тышты эче тышманын отрядвляжы улы, но шукуштат агыл, ныны пьтарымы лит. Кызит ма тишакко кодны да хала гыц иктат бнжы шыл манын, оролаш тынгальына. Каналтен кердыда, но тынамок сынзавлядаат йьрваш анжышты.

– Маланна канаш пуат ма?

– Тидым ам палы, но тенге шанем. Эче икты, молоцавля. Мамнан ротына сек пьтарышы халам ужын. Ти корны мыч толшывля гыц ма пьтарышы ылына.

– Мане, а Вийриля сек пьтарышы салтак ылы.

– Мынь сек пьтарышы, ха-ха-ха... ха-ха-ха. Пьтарышы, кыды ужын.

Ваштылмыжы бш шо гынят, Карилуотоат ваштылалы. Вийриля ротын сек патыржы ылын гынят, тьды ти салтак вькы соок йьрньмыля анжен. Кынам шумет сусу доно цец да бьвирта, техень кого вуян обезьян гишан пурын шанымы шоэш вал? Ти салтакым вьлецынжы анжалынок, йьрнен колтет. Пьгыри капан, кагырик ялан, кого вуян. Кьжгы ылынат, униформыжат вьлнжы чыкатан шьнзьде, а пьштьржы гын, ти салтакын нигынамат ылдеат. Кьшанвляжы со цец – ма вал тышты ылде? Кем конзы коргы гыц савала кайын. Ти салтакын «вуйыштыжы цила вьрын-вьрышты агыл» манын, Карилуото кынамжы шанен. Тевеш, кьзитат, ваштылмыжымок да шаявляжымок анжалшаш. Кыце тенге попаш да ваштылаш лиэш? Пьтари тамам роал пуа, вара вуйжым брзен, ваштылаш тынгалеш.

– Ха-ха-ха– Рядовой Вийриля... ха-ха-ха. Атямландын патриотшы, ха-ха-ха...

Тидым ужаш да кымылжым валташ бнжы ли манын, Карилуото ордышкьрак карангы. Шукерды агыл вуйыштыжы каштшы

күшыл идеявлә доно ти салтакым кылдәш пишок нелы ылын.

Жеп эртен. Халашты лүлблмәш цәрнш, тыштты бнде эдемвләт кайыныт.

– Шанем, ырвезывлә, тыштты кызыт кого пайылымаш ке. Мәләннәжы веле нимат ак код. – Рахикайнен, аэродром вйлец хала монгырышкыла анжен, ойхырал келесыш.

III

Пытәрижы гынь, халашкыжат акат вәрештеп манын шаневы, но вады лимбкы, йблерәк халашкы кеаш приказ толы. Тыштты әрәкә складым момы ылын, әнят, тидыжым тышман йориок коден? Халам оролаш кодымы батальон оролымы вәреш, әрәкәм шолышташ дә йүәш тынгәлын. Батальон хәлә йүкшы ылын дә хала мыч рунге сәрнен, пөртвлә ййде пырен, ма улым шолыштын.

Икшы Май лымән өлицә мычкы халашкы пыревы. Ик кого лаксакышты трактор лывыраэш пырен шынзын. Йүкшы салтаквләштты хала мыч лүлыл сәрненытәт, кынам-тинәмжы пөртвлә шайкы, вәк, шыләш вәрештын. Тенге Хаккапелитвлән, первирак йлышы герой драгунвлән, эргывләштты сынгымәшбшттым аеныт.

Ик өлицә мыч ваштарешыштты офицер дон кым салтак толыт ылы. Кок салтакшы шамым ямдымы якте йүн шындышы капитаным конгыла лывецынжы виденыт, ик салтакшы ныны анзылны ашкедын дә мандолиным шактен. Капитанын явләжы рок мыч шыдырненыт, вуйжы онгыштыжы кечен. Кынам-тинәмжы тыды вуйжым лүктен дә тамам ынгыраш цацен.

– Вот т... вуй, икнәрымок йүннә, но ужатат, бштыр гань шарлен вазын, ял вьлныжәт шалген ак керд, – ик салтакшы попен.

– Шакталток, Хессу...– капитан ынгырен. – «Ош тангыж гыц Ладога якте керды доно пысмәным пычкына» вальсетым шакталтемә!.. Ма мәләннә пуйырен, тыдым нәлмылә... таралала...хея-рейа-рейа-йа...

– Ашкедәш цацемә...

– Ашкедок, ашкедок. Таралалалалалалала.

Капитан вуйжы доно Ырзәлят, эче мыралтыш:

– Ма мәләннә пуйырен... тышман гыц корным питырымән. Туан Суоминәм пыт оролымыла, пысмәнвләжым яжон сыралымыла... Хелурей! Махань рота гыц ылыда?

Капитан ваштареш толшы салтаквләм цаклен яды дә льор-гаш тынгальы:

– Шәлә Германын сәмырык организацижы. Хелурей! Шәлә!.. Махань часть, махань рота? Келесемәдә. Мынь капитан Уско Антеро Лаутсало... вес семыньжы Йымын Тулмардеж маныт. Лымем колын, рүссә шарын кыргыжеш... тенге тулмардеж ныным лыпша... Хессу, шакталток, кыце капитан Лаутсало анзылкыла кеә, тек нинәт колыт...

Ламмио кок салтаклан, капитан Ынжы кай манын, иктәкышкы виден кеәш шүдыш, но ныны туран ваштареш лиэвы:

– Т... вуйыш кеок! Мам мәләннә капитан келесен, тыдым веле йштенә. Мәләннә нимахань лейтвлә командуен ак кердеп.

Кайын, подылышы салтаквлә капитан доно иквареш подылынытат, ти ситуацим йшкыланышты яжо лижы манын, кычылтыныт дә сынзәгыраток уставым пыдыртенйт, но тыгодымок сагашты капитан ылынат, Ламмио ныны доно нимат йштен кердде. Тенге техень качы лаштыкым тыдылан салтаквләжы анзылны нелын колташ вәрешты. Йүкшы капитанышты – хоза семынь ылын, дә хозалан яжо лиәш манын, кым салтак тыдылан яжо слуга ылыныт. Ныны тыдылан лым доно попенйт:

– Колат, Уско... Уско, эй!..

Капитан Ламмиом цаклышат, ял выкыжы шагалаш цацен, ышан физиономим йштыш. Кечышы вуйжы дә тыкылалтыш йылмы доно попен:

– Лейтенант... ядам... капитан Уско Антеро Лаутсало ылам... мынь тә гыцдә ядам, мынь, кыдым Тел Вырсы годым Йымын Тулмардеж лым доно лымденйт, мынь тә гыцдә ядам, салтаквләэм доно командуаш махань правда улы?..

Тиды паштек капитан вуйжым сәкәлтыш, цыркыналы, йыгыналы дә Ламмио тә улы, тә уке – цилә мондыш. Тыды хея-режым угыц тынгальы:

– Тек курымеш Суомишты, ку...уу...уу...рымаш закон ...

– Тәмдән салтаквләдә устав семьнь агыл ышкымьштым кычат, тидым келесьнем, – Ламмио маньы.

– Ийк...ийк... Мьнь командуем... ийк... анзыкыла, патыр молоцавләэм! Мәмнән эче пел ведьрә спиртна улы... тенге вет?

Капитан, ядмыла, салтаквләжы вькы анжалы, ньныжы улы маньын келесевәт, пақыла попаш тьнгальы:

– Шакталток, Хессу... Кыце Финлянди Республикын Армижын капитанжы Уско Антеро Лаутсало толеш, тек циләнок колыт... Анзыкыла... Мә Петроскойым нәләннә. Ма гишән шуды ивлә доно тьлнәннә, тидым ылымашышкы пыртеннә... ийк... Шакталток Хессу... Хей...йа...йаа...рейа... Анзыкыла... Суомин салтак анзыкыла кеә, анзы...кыла...кеә...гьнь...цилә...-йьр...вәш...рьш...кәлтеш...тымьр...влә...шак...тал...тат...

Варажы хейа-райам мырен дә мандолиным шактен, ньлътынәт пөрт шайылан ямевы...

Тиды паштек ваштарешышты кок салтак кайын колтевы.

– Отрядын сек шонгы салтаквләжы... шанем, сек анзылны нәнгенйт... Виелйәршты, т... вуйвлә... Ти сержлән пуэмә, цыгы вуй, ти автоматым маньын келесышым... луаткәндәкш лугегы тьшәк коды...

Изиш анзыкырак кемькышты, гражданскийвләм ужевы. Сек пьтәришыжы тьшәк кидән өрт кешы ьдырәмәш ылы. Тьды ьләлшьрәк ылын, вуешыжы иктә кымлы савыцым ялштен шьнден, мижгем ялан дә фуфайкыжым кымда кушак доно ьштәлын. Ваштарешыжы кәрен толшы йүкшы салтаквләм йьләрәк эртәш маньын, тьды явләжым пьсьн вашталтылын. Салтаквләжы гьнь, кыце мыштенйт, тенге рушла попаш цаценйт:

– Маатуска... маатуска... руски маатуска. Кукситнаатаа... вински кукситнаатаа... Лиепускааа... вински лиепуска...-йепатнаатаа йепатнаата... йепуттаа йепуттаа...

Лүдмь паржы доно ьдырәмәш кырыгыжаш, вәк, йәмды ылын, тенге гьнят ик салтак лишкыжок толы, ьдырәмәшым кид вурдыжы гьц нәлят, пышкыды шайыл вәржым лоп-лоп севәльы:

– Руски маатуска... Яжо кутан... к... шоэш...

Бьдырәмәш лишыл пөртш пырен кеш, а шьргы салтакет өлицәэш шалген коды дә добычым кидшы гьц колталтен

колтышыла, тамам шанен шалгыш. Салтак цаткыды дә кыжгы кәпән ылын. Якшарикә пандаш шыргымыныжым мүден шынден. Лявйрген шыцшы кәнгйж кительжы тагыльген шынзын, полдышвләжәт шукужат ылде дә кодшыжат кыды-тидыжы веле полдыштымы ылын. Кем конзыжым кәргәлтен шынден, тышец мижән носкижы кайын.

Кольмы гань кого лапажым кышәнышкыжы цикәлят, мырен-мырен, салтакет пакула ашкеды:

– Маннергейм маньы: «Маршыш кенә!»... дә тышты нерлушты гыц рушывләм лыпшалына...

Кынам салтак марьям кидшы гыц роалтен ылы, Қарилуото токуштыла таманяр ашкылым йштыш, но вәты подъездышкы пырен кешәт, шагалы. Тыдылән намыс ылын дә эчежы шыды тыдым пызырен. Техеньвләжы... техеньвләжы кышец ләктыт?

Ти вәтым ужын, Қарилуото Сирккажым әшындрәл колтыш. Ти йдырәмәш шонгырак дә тыжем пачаш выргемым чиән шынденәт, әнпичыштышы кеквләм лүдыктылшылә кайын гынят, тыды йдырвлә гишән шанаш тынгәлы. Дә, седы, ти йдырын образшы, вуйыштыжы Сиркка ылын. Қарилуото Сиркка гишән лач яжом, лач цеверым веле шанен, тыдын рыжлы шыргымыныжым, яштака кәпшым веле анзылныжы ужын, кыдым, йнжы пыдырген ке манын, анят, тыкәләшыжәт лүдын. Трукок тыдын цилә кәпшым тамахань ойхы элтәлен нәлы.

– Кынам вәл отпускым пуат?

Махань яжо шанымаш! Току, Петроскойым нәлшы героила! Шукыштат агыл тыдын званижым лүктәлыт – тидым пәлен. Лейтенант Қарилуото. Коклы иәш йрвезәш, кыды ротын командиржын колымкыжы, йшке выкыжы командованим нәлын дә тышманын атакыжым шагалтен кердын. Техень ти Петроской ылын. Тиды гишән тонышты пәләт вәл?

Қарилуото шайыкула анжалы. Рота мыжырын-мыжырын шайылныжы ашкедын. «Финн салтаквлә Петроскойыш маршируен пырат». Изижы годым, атяжы дон әвәжы чыды агыл Ирвел Карели гишән шайыштыныт. Роднык халык руш халык лывәлны парвален йлен дә тыдым ытараш манын, Суомин задачижы ылын. Ти шанымаш нигынамат вуйжы гыц ләкде.

Тиды гишан качмы-йумы годым, пашам бштими да амалаш вацмы годым шанымыла ылын. Йыдым тиды омынла кайын. Тевеш, инде ти шанымаш блымашкат пырен шон.

Карели инде ирыкан.

Порт шайыц коропля кидан салтаквлa кайын колтеви, тупышты гач махань-шон трапкивлам намалыныт. Карелилан ирыким пумы гишан шанен кешы Карилуото ниним бшат цаклы. Тиды гыц паснажы, ротыжы эче хала оролымы задачым налын шоктыде ылын да седьоннат йукшивлам арестуйымаш нинин пашашты ылде.

Тагышты лулим да саслымы юквлa шактенит. Халан Уккоссалми районыштыжы портвлa кызыт якте йыленит да шыжы вады пылгомым выр гань якшар цыре доно валгалтаренит.

Тенге Петроской финн хала семьнь пьтаришы йыдым эртара ш йамдылалтын.

– Хейя-рея-хейя-рей... хейя-рея-рей... докторлан келесышим... ямдаретим налын...

Аракa цистерным укем бштими ли, но тиды гыц анзыцшы салтаквлa ведьравла доно аракам намал, тьдым охыремден шоктенит ылын.

IV

Халам оролымы паша пиш каньыл ылын. Кыце шанет, тенге халам анжылтат да махань-шон интересный магявламат ужат. Ниньлан психдиспансер гыц лактын кешы психический церан пациентвлaм погаш вaрештын, ниньжым тышец ик йукшы салтак лыктын колтен ылын. Ирыким пуаш гинь, решеткавлa шайылны шынзышывламат ирыкшыкы лыкмыла манын, ти салтак шанен. Тенге тьды бшкежы ынгылдарен да мам тиды ваштареш бштет? Вет ынгылдарымыжы пиш логичный ылын. Олицавла мыч сарнымышты годым, военный выргем вьлан гражданский выргем чизн шьндышы руш молоцавлaм ужын, пишок оревы. Ниньжы бшке частьшты гыц кизн кодынытат, вьланьшты гражданский выргем чизн шьнденит. Нинь ваштарешат мам бштет? Лымьнок тынам, кынам бшкежат военный выргем ордьшкы мырыктен колташ йамды ылат.

Пөртвләм мародервлә гыц цартакан оролаш приказом пумы ылын. Ну, оролашыжы мам? Тыштышы тошты граммофонвләм, балалайкывләм дә вес йиш хламым ма? Ти халашты ик прамой әкән хәдйрәмәт сойток ат мо. Гражданский халазывләм перегымблә ылын, но әрәкә цистерным укем йштымккы, дә шуку салтакшынок хала гыц ләктын кембкышты, йләмәш йшкеок изин-олен ладнангы. Изин-олен нһны гыц лүдшы дә шекләнбшы гражданский эдемвлә донат пәлымб лиәш тһнгәлевб. Икты паштек весб йшкыләнбшты йдйрвләм моныт, дә, седб, Рахикайнен тидын шотышты сек пйтәришывлә лошты ылын. Халашты, кыце кол вбдбштб каштеш, тенге тбдб йшкбмжбм шижын. Ма вәл тбдб гань «нәл дә выжалы» принцип доно йлбшы эдемлән ылде? Шуэн кодымы, керәл агыл хөливлә, шужен шбцшы халазывлә, йдйрвлә дон йдйрәмәшвлә, вырсы тервен нерат лишб салтаквлә дә продовольстви доно циц ылшы армин кләтвлә. Тбдб бизнесмен гань мадын, ма келешбм нәлын дә выжален, тидбжбм паен шбнзәш моло агыл йштен, а тбдын йлбмәш стильжб техень ылынат, тидбм йштен. Тбдб жепшбм нигыцеәт такеш эртәрен кердде, вәрбштбжб пыйыртат шбнзен тырхыде. Кбзбт тиштб тамахань бизнесмәт йштәш лиәш ылынат, ситуацим перке доно кычылташ цацен. Тбдын задачижы шужен шбцшы халазывләлән продуктивләм кбчәлмәш ылын, кыдивлә түлен кердбнйт, сек пйтәрижок тидб сәмбрык йдйрвләм тбкәлын. Искусствышты (кунстышты) делам пәлышы ик офицерлән тбдб иконвләм выжален колтыш. Йшкежб гынь малын ти кыпаш тһнгәлшы картинвлә верц оксам түләт, нигыцеәт ынгылыде. Шонгырак салтаквлә дон йдйр кбчәлмб пәшәштб мылы ылшывләлән тбдб сыкыр тәреш йдйрвләм мон. Йшкбмжбн луатшбм иәш «яратымы йдйржбн» әвәжбм кок пачка сигаретеш ветеринар ротын ик салтакланжы выжалыш.

Халашты йлбмбштб годым, йлбмәшбн яжо монгырвләжбм ужыныт дә кәнблын йленйт. Службыштат когонжат нелб ылде – лач таманяр гәнә часовой веле лиәш вәрештын. Седбндонат, кужынак тиштб йләш лижб манын, рушынвлән казармыштым йшкыләнбшты итйрәен лыктевб.

Халан лбмжб бнде Әәнислинна ылын. Ленинбн әштемикшы вәреш пушкам пыртен шагалтенйт дә тидб гыц пасна вес

семѣнят халаштышы символвләм финнвлән семѣнь вашталтымы ли.

Офицервлә өлицәвләштѣ ашкыл вуй гѣц вәшлиәлтѣнѣтәт, Рокка, Хиетанен дә Ванхала нѣнѣлән чествѣм пудеок ашкедѣнѣт. Халашкы махань-шон салтаквлә погыненѣт ылын дә седѣндоно чествѣм пумаш кыдыжым когонжат интересуйыде, тенге ыштѣмеш, лучи тюремәш шѣнзәш манын, нѣнѣ попенѣт. Кѣзѣтәт тебе нѣнѣ кымытын руштке ашкедѣт, таманяр офицерѣм конфликтдеок эртевѣ. Анзылнышты ынде ик капитан кайын колтыш, кыды ти кым салтак вѣккѣ сѣнзәжѣм пиштѣш. Кым тәнгет тѣдѣм ыш цаклепәт, нѣнѣм шаглатышат, келесѣш:

– Тидѣ ма техень? Малын чествѣм ада пу? Офицерлән ада пурештѣ?

Капитан офицер картузан ылын, итѣрә кемжѣ пиш йѣлгѣжѣн. Кавырын каяш манын, картуз козырекшым сѣнзә яктежок валтен шѣнден, тенге тѣдѣ патыр, лачокла пүэргѣ дә яжо офицер ылмыжым анжыкташ цацен.

Офицерѣн техень крозымы анжалтышыжы мәмнән тәнгвләнәм өрѣктәрѣш, но нѣнѣ лүдѣн моло ыш колтеп, лач цѣтѣде вѣккѣжѣ анжалевѣ. Анзылныжы юк лыкде шалгенѣтәт, капитан шѣдѣн сѣгѣрәл колтыш:

– Вәшештѣдә! Йѣлмѣдәм нелѣн колтендә ма? Малын командирлән чествѣм ада пу?

Рокка йѣрәлтен колтыш. Тѣ йѣрәлтѣш доно, кыды икмахатын тѣрвѣ тѣр гѣц ләктеш дә мам анжыкта, ынгылаш лидѣмѣ ылеш. Тидѣм ужын, капитан пуше веле шѣдешкен колтыш, лѣмѣнок Роккан вәшештѣмѣжѣлән:

– Мә шѣнәт цаклы.

– Мам вара имни гань йѣрен шалгедә? Цаклыделыт! Тенгежѣ гѣнь, тәләндә когорак штрафым веле пумыла. Сержантат өлицә мыч ашкедшѣ командирѣм ак уж гѣнь, фронтыштыжы тышманым моло ужыда вара?

Рокка серьезный лин колтыш. Вуйжым ик монгырыш ыштен дә парняжы доно пѣтѣркәлен, ынгылдараш тѣнгәльѣ:

– Анжал доко, тѣнь. Тидѣ лин кердеш, прамой ужын ам кердәт, тенге. Луды цѣрем мѣнь прамой ам уж. Кѣрәнѣм мѣнь

яжонок цаклем дă седїноно тышманымат лыпшем. Ёшке офицервлăнă лудым намалыштытат, нїнїм когонжат ам цаклы. Ма йїлгїжеш, тїдїмăт цаклем дă тенге лишнї веле кокардетїм цаклышым. Мїнь ужын ам кердăт, тидї гишăн тїлăт ойхыраш когонжок ак кел. Махань косир дă кавыр ылат, кїзїт яжон ужна.

– Махань часть гїц? Махань часть гїц? Фамилидă? Фамилидăм келесїдă!

Техень шаялан капитан пиш шїдешкен колтыш, шїлăлтен колта ганьок ылы, саслен:

– Махань часть гїц? Махань часть гїц?!

– Куопио хала гїц Изидир батальон гїц, хи-хи-хи.

Тенгежї гїнь Ванхала нигынамат эдем мыскылышы шаявлăм попыде, но кїзїт Роккан шаяжым колын, провоцируалты дă лїддеок тенге келесен пуш.

– Мїнь тăмдăм арестуем! Тїрїк гауптвахтышкы!

– Ёрвезївлă, алдок шїлїнă! Ванхала, пластинкївлăетїм пу!

Ванхалан кидїштїжї патефон дон пластинка ара ылын дă намалтышыжы чїдїрăк лижї манын, Рокка кидшї гїц пластинка аражым роалтыш. Хиетанен дон Ванхала Роккан лачокым попымыжым ынгылевї дă кыце кердмїн кыргыжаш тїнгăлевї. Яра веле эче мїндїрнăт агыл, проулка ылы дă нїнї тїшкї пырен кевї, капитанын сїнзăжї гїц ямевї. Тїдїжї гїнь, ородышкы кешї гань саслен:

– Кычыда, кычыда! Шагалда! Шагалда!

Кым тăнget ик кварталым кыргыж эртевăт, кымдарак їлицă гач ванжевї дă таманяр їлицăм эртевї. Нїнї паштек поктылшы иктăт ылде, тидїм цаклен, шагалевї дă шїлештїл-шїлештїл, Рокка попаш тїнгăлї:

– Техень иготын шїлїн кыргыжаш намыс, но мїнь техень командир гишăн арестїштї лимем ак шо. Ана шїл ылгецї, маланнă кок арня шїнзăш вăрештеш ылы.

Йїрвăш тїш-тиш патрульым анжылт, молнамшы їлицăшкїштїлă ашкедевї. Капитан їшкежї паштекїштї їшке, а лишнї ылшы салтаквлăжї, тїдїн саслымыжым колын, йїлрăк тагышкы шїлевї. Нїнїжї, седї, салтаквлан монгы-

рышты ылыныт дә кычашыжат нѳнѳм шаныделыт, но капитан анзылны кычаш цацымыштым изиш анжыкталевѳ.

Ванхала пѳтѳришѳ гѳнѳ офицерлѳн мыскылен келесен кердѳнѳт, сусун ваштылалы.

– Ужыда, махань нелѳ кредѳлмѳш ылы? Хи-хи-хи.

– Ну, а техеньвлѳ доно мам ѳштет?

Хиетанен анзылнышты шокшы вѳрѳн ожы вѳлнѳ шѳнзѳшѳ подполковник вѳкѳ анжыктыш, тѳдѳжѳ имни вѳлнѳ чыкатын шѳнзен дә ѳшкежѳ доно когоѳшнен, ѳѳрвѳш анжылтын.

– Мѳнѳ пас, – Рокка картла мадшывлѳн шамакым кычылт келесѳшѳт, ѳж-вож веле капкашкы пырен кеш. Хиетанен дон Ванхалаат пашткешѳ ѳортевѳ дә, кыце подполковник лишѳ-цѳнѳшты ѳртѳ, ѳѳвѳрт анжевѳ. Ѳлицѳ мыч кемѳшты годым, армин кок чиновник дон пастор паштек ашкедѳнѳт, нѳнѳ ѳшке лоштышты юкын хытыренѳт:

– ... каеш вепсвлѳ халык семѳнѳ яжон перегѳлт кодыныт...

– ...руш религим пѳтѳрѳш келеш ылын. Тидѳжѳм большевиквлѳят пыт ѳштѳш цаценѳт. Религи гишѳн попаш гѳнѳ, нѳнѳ лошты лютеранством угѳц шѳрѳмѳлѳ. Тагачы гѳц тѳнгѳлѳн, тетявлѳм ѳнде ти религин законвлѳжѳ семѳнѳ хрестѳмѳлѳ. Седѳ, тидѳ вес религим дискриминируѳмы дә пѳзѳрѳмѳ семѳнѳ агыл, а тѳр корны доно кемѳ семѳнѳ анжымыла...

– ... Рушывлѳм, мам ит попы, айырымыла. Тидѳм, лин кердеш, кынам немецвлѳ цилѳ Европа монгырыштышы Россѳйѳм кидѳшкѳшты нѳлѳтѳт, эдемвлѳм эвакируен, ѳштѳш лиѳш.

Пастор дон армин чиновниквлѳжѳ вес ѳлицѳшкѳ сѳрнѳлевѳ. Кок ѳлицѳшкѳлѳ анжышы пѳртѳшты армин ик учрежденижѳ ылын дә тѳдѳн кудывичѳштыжѳ ик салтак церкѳшкѳ кеѳш ѳѳмдѳ косир имни аравам ѳѳмдѳлен. Пѳрт гѳц лейтенант лѳктѳ дә утлаок галатный ылмыжым анжыктен, лотта анзылан кымал, келесѳш:

– Тѳмдѳн цевердѳ, ѳнѳт, аравашкы шѳнзѳш ѳѳмдѳ? Ѳѳнислиннам яжоракын анжалаш лижѳ манын, тѳмдѳм церкѳшкѳ каштмы аравашкы шѳнзѳш ядам.

Лотта ваштыл-ваштыл аравашкы шѳнзѳ дә келесѳш:

– Ужат, кыце тѣнь яжо монгырышкыла вашталтынат. Ой, ам шекләнѣ въл?

Имни вуйышты ылшы кучер лейтенантлан сѣпѣм пуш дѣ пышкыды рессоран арава, ладнан Ырзѣлт, вѣржѣ гѣц тѣрвѣнѣш.

– Мам въл ат уж? – ваштылал, Рокка пелештѣш. Лотта дон лейтенант икѣжѣк-иктѣштѣм яратат, тѣдѣ шаненѣт, вѣкѣштѣ цулге анжыш.

Тидѣ паштек пѣэргѣ кѣпѣштѣм йылатарышы картинѣм ужевѣ – олицѣ мычкы финн студенткывлѣн отряд ашкедѣн, кыдывлѣ рушыввлѣ паштек халам итѣрѣйѣш добровольно толыныт ылын. Нѣнѣ вѣкѣ кым салтакет шуку анжен шалгевѣ. Нѣнѣ ик такт доно маршируен ашкедѣш цаценѣт гѣнѣт, явлѣштѣ сойток самынѣлтыныт. Ыдѣрвлѣ вѣлнѣ кѣрѣн комбинезон, ялыштышты пу пашмак дѣ вуйыштышты пилотка ылын, кыды лѣвец кыйыр ѣпѣштѣ воляш лѣктѣш цацен. Цевѣр Ыдѣр юкышты доно нѣнѣ мыренѣт: «Суомиштѣ рѣссѣ гѣц, нимаханѣ пышат Ынжѣт код...»

Тѣнгвлѣ, сѣнзѣштѣм йылатен, вѣкѣштѣ анжевѣ. Рокка кым тетѣян ѣтя ылын гѣнѣт, мелѣнок вѣкѣштѣ анжыш.

– Ылдок, Ырвезѣвлѣ, Веерукам анжалаш кенѣ! Мѣмнѣнѣт вет Ыдѣрвлѣнѣ улы, – Рокка келесѣльѣ дѣ молыжы тидѣ ваштареш изишѣт Ыш лиѣп.

Лачокшымат, нѣнѣн Ыдѣр пѣжѣшѣштѣ ылын. Ыдѣрвлѣштѣ Ышке лишкѣштѣ нѣнѣм когонжѣт колтыделѣт дѣ кидѣштѣ доно моло ниѣлтѣлѣш ирѣкѣм пуделѣт. Тѣштѣ кым Ыдѣр ылын: кок карелка дон ик руш Ыдѣр. Тѣнгвлѣ токышты Ванхалан тошты патефонжым шакташ каштыныт, Ыдѣрвлѣ нѣнѣлѣн рушла куштѣнѣт дѣ нѣнѣжѣ анжышыввлѣ ылыныт.

– Ылдок пѣтѣри ротышкына сыкырлан кен толына. Мѣнѣнѣн таманѣр лаштыкем улы. Тѣня дон Алексилѣн нѣнгеѣм.

Тѣ пѣртѣштѣ, кышкы каштыныт, кок тылык тетѣ Ылен дѣ Хиетанен кѣзѣт нѣнѣлѣн палшен – мам качкаш мон, нѣнѣлѣн нѣнгеѣш цацен, а тетѣвлѣжѣ гѣнь, тѣдѣм выченѣт дѣ толмыжым ужмыкышты, тѣгок, вѣк, ваштарешѣжѣ кыргыжыныт. Тетѣвлѣ кымылыштым Ынжѣштѣ валтеп манын, кѣзѣтѣт нѣнѣлѣн иктѣ-мам нѣнгеѣш шаналтыш. Рокка дон Ванхала тидѣм яжон ынгылевѣт, йѣле согласуѣлтевѣ.

Казармышкы толмыкышты, Хиетанен анжалат, сыкыржы шукужат ылде, ынгылыш дә седьндоно вес кечаш паекшым Мәкилә гыц ядаш кеш. Каптеркышты Рахикайнен дон Мәкилә лошты бунт гань кен – Рахикайнен сакырым шолышт лыктын манын, Мәкилә попен:

– Ой, шүмбелем! Мам вәл попылат? Мбнь тьньйн шьнгйр-тйш уля гань изи каптеркет гыц паснаок йлен ләктын ам керд, машанет ма?

– Х-ым, х-ым... Тьньйм цаклымы.

– Хей, колат, иргодаш сыкыр паекем тагачок пуай. Мбләм келеш.

– Кбзьйт нимахань паеквләм ам пу, ни иргодашым, ни весиргодашым. Пуэтәт, ти сыкыр паекым төрөк халашкы намал кедә.

– Мбнь вет бшке паекем веле ядам.

Мәкилә пуш, но тенге гьнят сыкыр дон йдбйрәмәшвлә гишән тамам полдымактылыы. Тидым шотышкы нәлйн, Рахикайнен төрөк ситуацим бшке монгырышкыжы сәрәлнежы ылыы:

– Тыләтәт келеш, итәт попы, цецашок мон пуэм. Пәлбмб-вләм ситәлык ылыт. Пиш когон шекләнә, но цбзьжы гьнь... техеньжым мбнь бшкежәт нигынамат ужделам.

Мәкилә юкымат бш лык. Хәдбйрвләм опытымыла, тамам шунгырталтылалат, шбдешкен шьнзбйн, каптеркыжым питбйрыш. Рахикайненжы гьнь ййлерәк Хиетанен паштек кыргыжы:

– Тьньжын йне махань?

Хиетаненбйн махань ылмыжым шайыштмыжы бш шо:

– Йымы перегок! Техеньжым сотыгечын сарта доно кбчәләт гьнят, весбжым ат мо. Тбдб тамахань комсомолески ылеш.

– Лачокат ма? Мбньбйнәт иктб улы. Тбдбм лач ти Мәки-ләлән шырал пунем ылыы. Күлән келым пәлен нәләт гьнь, мбләннем келесәл веле, цецашок тидым организуем. Тиды гишән шукуым амат нәл. Бшкежы когон цевержәт агыл, но цбзьжы гьнь! Лач кок изи саснаигок!

– Тау, тау! Но мбнь такешок бшкбләннем монам. Цевербйн!

Хиетанен кен колтыш дә Рахикайнен, махань вариантвләм эче пбтбйрен лыкташ, шанаш тьнгәльбй.

Кынам Рокка, Ванхала дә Хиетанен пәлымь пөрт докы лишембһһт, тһшец ваштарешһштһ Тәня дон Алекси саслен кыргыж ләктевһ:

– Юро... Юро...

Тенге нһһһ Урхо лһмһм йшке семһһһштһ сәртен шһнденһт ылын. Техень лһмлән Хиетанен пишок ваштылын. Алекси кәндәкш йәш, а Тәняжы куд йәш ылын. Әтяштһ эче ырсы тһнгәлмһкок колен дә тенге нһһһ тылыкеш кодыныт. Нһһһ нигынамат нимат ядделыт, но тамам вычымыла соок Хиетанен вһкһ анженһт. Хиетаненжһ гһһһ, ти вычымыштым йори шыпшыһн дә кудывичһшкһ пырымыкышты веле сыкыржым кидһшкһштһ пуән. Тетявлә финнлә мыштыделыт гһһһт, «тау» шамакым финнлә пәленһт. Пумы сыкыр лаштыкыштым нһһһ понгышышкышты цикәл пиштевһ – тенге йштәш нһһһлән әвәштһ шүден ылын, тһдһләнәт тонышты сыкыр келһһн. Хиетанен кидшһ доно йрзәлят, сһгһрәл колтыш:

– Алекси! Alas gyssd! (*Финнлә: Рушһнвлә ямышты!*)

– Алас рүссә! – Алекси вәшештһш дә, мам тидһ анжыкта, ынгылыдеәт, ваштыл колтыш.

Кудывичһштһ эче кымшы тетя ылын. Куд йәш нәрһ. Вһлнһжһ пүэргһһ свитер дон ялаш. Ялаш мычашыжы йнжһ шһдһргһ манын, ял тервенжһ ялштен шһндһмһ. Вуйыштыжы Якшар Армин пилоткым чиән шһнден. Ти йрвезәш соок вһкһштһ вәнген дә лишеммһштһ семһһн өрдһшкһ карант миән.

– Алекси, Тәня!

Хиетанен ташкалтыш мыч кузышы тетявләлән сһгһрәлһбһ. Нһһһжһ шагәлевһ дә Хиетанен токыжы ўжмһлә нһһһлән анжыктыш.

– Тидһләнәт изиш пумыла. Вес гәнә мһһһ шукуыракым кандем.

Мам тидһ попа, тетявлә йш ынгылеп гһһһт, кү гишән шая, тидһм шижевһ дә тидһ Гриша манын келесевһ.

– Криска, тиш толыма! – Хиетанен сһгһрәлһбһ, но йрвезәш лач йһняһде вһкһжһ анжалы. Сыкыр лаштыкым анжыктымыкыжы веле, шекләнен-шекләнен, лишемәш тһнгәлһбһ. Лаштыкым кидһшкһжһ нәлһһн веле шоктыш, кыце трүкок

сәрнәлбӣ дә кыце кердмӳн кыргыжаш тӳнгәльбӣ. Хиетанен шӳмжбӣ вәшт вәштылалы:

– Ыжат, махань пӳсӳ ялан.

Тидӳ паштек ӳдӳрвлә докы кевӳ. Хиетанен нӳнӳм халашты пӳтәришӳ кечӳн ылмышты годым мон. Тӳдӳ винтовка кидә пӳртӳм анжен ләктәш манын, тишкӳ толын ылын дә пиш цевер анжалтышан ӳдӳрӳм ужын колтенәт, якшарген, вәк, кен. ӳдӳр тытыште винтовка вӳкӳ анжен.

ӳдӳрӳн лӳмжӳ Верә. Тӳдӳ карел ӳдӳрәш ылын. Школшты тымдышын пәшәм ӳштен. Хала гӳц руш салтаквлән ләктӳн кемӳштӳ паштек токыжы кок ӳдӳр тәнгжӳм ӳләш шӳден. Пӳтәришӳ мӳгәл годшенок, кынам нӳнӳ Верә доно пәлӳмӳ линӳт, Хиетанен ӳшкӳмжӳм кидӳштӳжӳ кычен кердде, тӳдӳ ӳдӳрәш гӳц шекләнән вуйта дә седӳндонат моральный кычыкым пушывләэш сагажы Ванхала дон Роккам нәлӳн. Тенге гӳнят, тидӳ когонжат палшыде. Верә техень ӳдӳр ылын, кыды анзылны, векәт, цилә молоцаок шекләнән кердӳн. Пӳтәрижок – тӳдӳ пиш цевер ылын дә тидӳ гӳц пасна тӳдӳ ӳшкӳләнжӳ кого әкӳм пуэн, ӳшкежӳ доно когоәшнен дә ӳшкӳмжӳм анжыктен мыштен. Рӳжлӳ шӳргӳмынан, пиш эмоциональный дә тӳгодымок характерӳштӳжӳ нерӳм лӳктәл анжымашат шижәлтӳн. Халам нәлшӳвлә вӳкӳ тӳдӳ пурын анжен, но кӳшӳцӳнлә, әнят, тидӳжӳ идеологижӳ доно коммунист ылынат, тенге? Но тӳгодымок, лин кердеш, тӳдӳ ти кым салтак гӳц ӳртшӳ доно (духовно) паянрак ылынат, тенге анжен. Тенге гӳнят ти кым салтак доно сусунок хытырен кердӳн дә мелӳнок танцуен. Изин-олен тӳдӳ Хиетанен докы тыменят колтен, тӳдӳ яжо тәнгжӳ гань ылын. Хиетанен пӳртӳштӳшӳ тетявләлән сыкырым намалмыжым пәленӳт дә седӳндонат таум келесӳмӳлә, кым салтак доно кӳлӳм кыченӳт.

ӳдӳрвлә чәйӳм шолтенӳт. Ванхала кӳшәнжӳ гӳц лявӳрген шӳцшӳ сакыр маклакавләм лыкты дә ӳдӳрвләләнәт пуш. Руш салтаквлән халам кодымы паштек ӳдӳрвлә охыр кӳшән доно киэн кодыныт, нимахань запасымат ӳштен шоктыделыт дә кок кечӳшток шужымашым шижӳнӳт. Сакыр маклакавлә лявӳрген шӳцшӳ ылыныт гӳнят, ӳрдӳшкӳ моло ӳш шӳкәлеп.

Верä юк лыкдеок шынзен. Тйдй кйдежйн лыкышкыжы анжен, Хиетанен тйдйм профильштыжй ужын. Ти йдйр пиш когон цевеp ылынат, салтак лудйн, вак, колтыш. Техень цевеp йдйрвлäm тйдйлән шоэн веле ужаш вәрештын. Туан солаштыжы шйшерйм комбинатышкы нангемй годым, когогорны мыч кыдалшы автовлäштй техень йдйрвлä шынзен кердйнйт.

– Мам тенге Веерукка ойхырет? – шанен шынзйшй эдемвлäm яратыдейт, Рокка ядылдалы. – Кушталток! Тидй ойхым поктыл колташ палша.

– Мам попедä. Тйдй йшке яратымыжым ойхыра вет, – Хиетанен келесäльй дä якшарген кеш.

– Верочкан яратымыжы уке ач, – Нина лымән ик карел йдйржй пелештальй.

Верä ййрäлтйш, ойхын шулäлтйш дä келесйш:

– Малын толында? Малын мälәннä тырын йлäшнä шйдä пу?

– Мам вара попет? Колат, Верä? – Рокка маньы. – Тä вет тидйм тйнгäльйндä. Мбнь гбцем нырем дä пөртем ыдырал нälйндä. Мä цилä пыдыртенä дä шävйктенä веле манын попет, тенгежй гйнь Карелин кок иксä лоштышы мүлэндйм, Каннасым анжалыма. Тä мälәннä тырын йлäшнä пуэндä ылгецй, мä тишкй анат тол ылын.

– Ой, колат... Кү толын... Тидй Гитлер... Но тйдй докы колымаш сойток толеш.

Салтаквлä шаяжылан шйдешкйделытат, Верä лудде дä патырын попен. Тйдй нигынамат йälлән ярал лиаш цацыде, нигынамат изишät лымнержйм валтыде дä кок тырән кйзййлä попыде. Хиетаненлән изиш нелй дä кәнбйсйр лин колтыш. Тйдй Верән коммунист дä пропагандын кйцкйжйн ылмым яжон пälен гйнят, дискуссим тärвätймйжй шoде. Хытырымыжы годым, Хиетанен «корнын ик покажым» веле нälльй. Гитлер гишән попымы годым, тйдй вырсым тйнгälйн манын келесйш, но финнвлä гишән попаш гйнь, тидй самынь лиэш манын келесйш.

– Малын йне тйням мбнь вйкем писäлетшй доно кечäлтнет ылы? – Верä келесйш дä ййрäлтйш.

Писäl гишән колын, цилән ваштыл колтевй. Тымдышы ылынат, финнлä яжон попен мыштен гйнят, кыды-тидй

шамакшым сойток прамои келесен мыштыде дә вырсы хәдйр-вләжй гишән мола попашыжат уке.

– Кү ваштарешем толеш, кышец пәленәм? – Хиетанен серьезно келесйш. – Вырсы иктйланәт нима пурымат ак канды, тидйм келесйнем. Тидйжй кок монгырге ик семйнь тйкәлеш, керек-кыдыжы тйдйм тйнгәлеш. Тйштй соок тйдйвлә орланат, кыдывлә иктйланәт нима худамат ак йштеп. Шамак толшеш, тетявлә.

– Тйньжй вет нйньлән сыкырым кандышыц. Колат, Веерукка, тйнь мә гишәннә тенге попет, вуйта мә тамахань варварвлә ылына. Тевеш, Хиетаненймок нәлшәш, тйдй Алекси дон Таялан иргодаш паекшым, вәк, намал толыы. Верә анзылны Рокка тенге тйдйм мактаат, Хиетанен якшарген, вәк, кеш, но кынам Верә юк лыкдеок кйньйльй, лишкйжй толыы дә шйргымыныжы гйц шыпшал шйндйшат, вуйжат сәрнәл кеә, машаныш. Хиетанен ваштыл колтынежй ылыы, но йш керд, йш кердәт, Ванханенйн хихиклен келесймйжйлән шйдешкен колтыш:

– Большевиквлә лйвәлнй вуснен дә орланен йлйшй роднык халыкын тетявләжйлән салтаквләнә йшке паеквләштйм пуат...

Хиетанен нимат келесенжәт йш шокты, кыце Верә трүкок пйжйн кеш. Вйкйжй цевеp сйнзән шйдйн анжымыжым ужын, Ванхала лүдйн, вәк, колтыш. Шйдй паржы доно Верә пиш пйсйн попен:

– Тйнь, йшкежй гйнь, ат пу доко. Ужат, махань таза мйшкйрән ылат? Тидйм мә донна «брюхо» маныт.

– Лачокла прүхо! Но мам вара ти прүхоәтшй анжыкта? – Рокка ваштыл яды. Вәшештймй вәреш Верә Ванхалан таза ылмыжым кидшй доно анжыктыш. Тидйм ужын, Хиетанен вуйта шылен кеш дә кого юкын ваштыл колтыш. Ванхала шүмжй вашт ваштылын дә у шамакым тыменьшйлә хихиклен, попаш цацен:

– Анжалам вара, махань прүхо! Хи-хи... таза прүхо.

Хиетаненйн йнде музыкым колыштмыжы шон ылын дә Ванхала патефонжым анзыкы лыкты:

– Мам шйнденә? Әнят, Сталинйн шаяжым колышталына?

Ванхалан фонотекуштыжы ситӕлык пластинка ылын, кышты Сталин ма-шоным попен. Тидӕм тӕдӕй колышташ яратен дӕ ынгылыде гӕнӕт, кынамжы паштекшӕй раскыдынрак шактышы шамаквлӕм попылын.

– Карангок, Сталинет доно! «Калинкым» шӕндок, – ти семӕм утлаок яратен шӕндӕшӕй Рокка маньы.

– «Армин патыр батальонжым!» – маршвлӕм яратенӕт, Хиетанен келесӕш.

Кӕн семӕм шӕндӕ, тидӕм келесӕдеок, Ванхала пластинкӕм шӕндӕш дӕ тӕшец «Калинка» сем йонгаш тӕнгӕльӕй. Тидӕй пӕсӕй семӕн рушла мыры ылын, кыды семеш ӕдӕрвлӕ шӕренок куштенӕт дӕ кӕзӕйтӕт тенгеок ӕштӕт, шанен, Ванхала тидӕм шӕндӕш. Пластинка шакташ веле тӕнгӕльӕй, кыце семеш Рокка понгыжалт кеш, кӕпшӕй доно мадыктылаш тӕнгӕльӕй дӕ келесӕш:

– Верӕ, колат? Тӕнӕ ӕшкететок кушталтемӕ! Тӕнӕн ӕвлӕэт, ӕрӕт веле, пишок пӕсӕй ылыт.

Пӕтӕрижӕй гӕнӕ Верӕ тамам шаналтыш, но изиш лимбӕкӕй, кушташ лӕктӕн, сӕрнӕл кеш. Пӕтӕрижӕй гӕнӕ, ладнан шактышы семеш куштыш дӕ пӕсӕй тактышкы вашталташ ӕӕмдӕйлӕлтӕн. Ти семжӕй сек мычашышты ылын дӕ тӕнӕм ӕвлӕм пишок пӕсӕн вашталтылмыла ылын, тидӕм ужын, кым салтак сӕнзӕштӕм кӕрен, Верӕн пӕсӕй ӕвлӕшкӕйжӕй анженӕт.

Роккалан мырын сек мычашыжы пишок мелешӕйжӕй ылын дӕ седӕндонат тидӕм вычен дӕ Верӕлӕн попен:

– Ӕче кӕзӕйток агыл, кӕзӕйток агыл. Отстатка гӕнӕ кыце куштышыц, тенгеок кушталтемӕ. Вот тенге!

Верӕн куштымыжы годом, Рокка мыры семеш лапажым лыпшаш тӕнгӕльӕй, тӕдӕнӕт ӕнде цилӕ кӕпшӕй ӕрзӕлтӕн, кушташ цацен.

– Тевеш вара! Пишок кердӕт! Ужыда, ӕрвезӕвлӕ, кыце ӕдӕр кушта? Bravo, Верӕ! Ой, пиш кердӕт! Паштекет амат шокты.

Верӕ куштен. Кайын, ӕӕл анжалышты манын агыл, а лач ӕшкӕйлӕнжӕй веле куштен. Кӕпшӕй дон музыка вуйта иктӕшкӕй линӕт, тидӕжӕм изи жествлӕштӕт цаклаш лин дӕ тӕгодымок сӕнзӕштӕйжӕй тамахань пӕлӕдӕмӕй ӕӕрӕлтӕш ылын. Сем пӕтӕмӕкӕй, ӕӕрӕлтӕшӕйжӕм шӕлтӕш цацен, шижӕлтӕн, кӕргӕштӕйжӕй тамахань икмахатян тыл ӕылен.

Мамнан кым рыцарьна өрйнжät ёш ситäреп. Веран куштымыжын пишок цевер ылмыжым дә техень ёдёр кого куги-жәншён шуку сценёштёжок куштен кердмёжы гишан, седё, ёшät шаналтеп. Нёны лач явлäжён пёсён каштмыштылан веле ёрёнёт.

Лäкмёштё годым, Верä амасам питёрäш кеш дә Хиетанен амаса анзылан коды. Тёштё тёдё Веран цевер онгешёжы пышкылмы комсомольский значокшым шутяланен нälё. Пётäрижы тёдё кзäварняжы доно изиш значокшым темдälё дә келесälё:

– Äнят, тидём мёлäнем äштäшем пуэт?

– Нälёмä.

Тидё паштек Хиетанен когон шеклänен колтыш,явлäжём мызыр-мызыр вашталталы дә тängвлäжы паштек кыргыжы. Паштекшы Верä шуку анжен шалгыш, тёгодымок Хиетанен когоньышты лошты нимахань романат тёнгалälт ак керд – ынгылыш. Верä якте тёдёлän кушкаш дә кушкаш келён дә тёнäмок, «Кышкы вäl ти кёл канден шагалта?» – шанен. Верäm кзäварняжы доно тёкäl кердёнät, пиш сусу ылын дә вуйжат, вäk, сärнен, техень состояништё тёдё тängвлäжём поктен шо дә келесен пуш:

– Тиштё ёдёрвлä пишок цевервлä дә ёрётäрёшёвлä ылыт...

– Ä кыце эче шыпшалжы колтат. Малын тёшäкок шёц код? Тенге роднык халыквлä лошты кёл цаткыдемеш ылы.

Хиетаненён вуйжы кзётät эче сärненät, Прёхо тёдён доно шутяланымёжым ёшät ынгылы. Тёдён сёнзä анзылныжы со эче куштышы Верä кайын.

– Кыце эдем тенге пёсён сärненжы кердеш? Тонна танцуйымем годым, плуг доно вуйта каштат, тенге ёдёрвлänä мылын сärнät.

– Колат, Таза Прёхо, – Рокка ваштыл маньы. – Мä Хиетаненём больше тёшкы ана нанге. Тёдё тёштё шёмжёмät эче шушурта дә тидё паштек вуйжым воксеокат ямда.

– Хи-хи... Вайнämойненён тетявлäжы икёжäk-иктёштём моныт... хи-хи... Ёнде мардеж гань цилä монгырышкы шона, тонна веле ана шёнзё... хи-хи...

Лач ижы тӑнгвлӑжын ваштылмыштым Хиетанен ынгылыш, тенге ма нӑнӑ цевер шанымашвлӑжым ваштылыт, шаналтышат, цаткыды дӑ «тура» молоца, нимахань мӑкшӑн пу гӑц моло агыл ылмышым анжыкташ манын, мӱгӱрӱмӱлӑ попаш тӑнгӑльӑ:

– Тӑ идӑ шаны, вуйта тиштӑ шӱмем шылен кеӑ. Мӱнь техеньвлӑм когонжат ам яраты... Изиштӑ ам яраты... Мӱнь проста молоца ылам. Пӑлӑнедӑ гӑнӑок, мӱнь нимат ам яраты.

Тетявлӑлӑн киндӑм пумыжы дӑ шӱмӱштӑжы яратыма-шын ӑлянен кердмӱжы гишӑн шаналтен, шеклӑнен колтыш – тидӑ цилӑ цаткыды дӑ тура пӱэргӑн шӱмжӑм пышкыдем-дӑмӱлӑ чучын.

Казармышты лишнӑ сыкыр дон табакым кӑчен сӑрнӑшы изи ӑрвезӑвлӑм ужевӑ. Табакым ӑтявлӑштӑлӑн нӑнгеӑт, шанен, таманяр сигаретӑм рок вӑкӑ шуэвӑ. Таум келесӑмӱлӑ, тӑ ӑрвезӑвлӑ финнлӑ кым ӑтажан шудалмы шаявлӑм попаш тӑнгӑлевӑ. Векӑт, ти шаявлӑжым, салтаквлӑн ышмашты гӑц колын, тыменьӑнӑт дӑ, мам нӑнӑ анжыктат, ынгылыде, таум келесенӑ манын шанышывлӑэт, тенге попенӑт. Шайылнышты изи ӑрвезӑш кыргыжын, тӑдӑлӑн табак вӑрештде ылын дӑ шӱмӱштӑм пуремдӑш манын, нӑнӑлӑн попен:

– Цыгы вуйвлӑ... цыгы вуйвлӑ... табакым пуэмӑдӑ!

Тидӑжы Ванхалалан пишок потикалӑ чучы дӑ нӑлят, сигаретӑм ӑрвезӑшлӑн мырыктыш.

Амалымы вӑрӑштӑ докы лишеммӑштӑ годым, вады молитвӑм лыдмым колевӑ. Ротышты мырен дӑ вады молитвӑ пӑцкемӑш халашты рӑшкӑлтӑн:

– ... мӑмнӑн пӑртнӑ... цаткыды кидвлӑ оролат...

Иктӑт ӑнжӑштӑ цаклеп манын, нӑнӑ шайыл амаса гӑц пыревӑ.

Хиетанен окня лишкӑ шӑнзӑн, тӱгӑ анжен дӑ пылетошын, нотыдеок мырен:

... дӑ шокшы кредӑлмӑш годымат...

V

Вес кечӑн парад ылын. Халам парадкашты кычымы гӑц пасна, парадышты нӑнӑн нимахань пӑшӑштӑ ылде. Тенге гӑнят батальонышты гӑц таманяр салтакым тӑшкӑ айырымы ылын,

но Коскелан взводшы гыц иктат тйшккй вярештде, кыце майор сөрөн ылы, Хиетаненлән сержант званым пуэныт, а Мäттä бнде ефрейтор лин. Медальвлäжкй гынь цилä салтакланок, вäк, вярештйн, кокшы классан медальвлäжкй бнде лымлаок толыныт дä äкйштат когожат ылде.

Вадеш нйны лачокла казармышкы ванжевы. Тйштй бляш лижкй манын, шуку итырайаш дä мышкаш вярештй. Салтаквлälänжкй тошты пöртвлäштй бляш каньылрäклä чучын дä казармышкыжы гынь изишät ванжымышты шоде ылын. Пöртвлäштй нйны ирйкйнрäк бшккймйштйм шижйнйт. Ваштареш ылмыштылан бшке виржät ылын. Казармышкы ванженжät бш шоктеп, кыце Синкконен, кыдылан бнде прапорын званижым дä старшинан должностьшым пумы, нйны доно командуаш тйнгäльй. Кöргйжтйжкй тамахань келтймаш вуйта шйнзен. Ротыжы иквärеш ылынат, махань ылмышым äшбндären колтышыла, äптän гань кавырын ротыжы анзылны каштын дä керäl ылмышым анжыкташ манын, шүжым күшкйлä шыпшын, салтаквлän спискым со проверäен, командуен шотлыктен:

– Ик... кок... кым... нйл...

Салтаквлäжкй гынь, ваштарешкйжкй ылмыштым шылтйдеок анжыктен, ялахайын шотленйт. Кымшы дä нйлымшы рädйштй салтаквлä ситйделйт, тидым Синкконен раскыдын ужын, но кү уке ылын, тидым иктат бш увертärät, тйдй тйнгäльй:

– Манярын уке ылыт? Мам нерен шалгедä? Күн уке ылмышым малын ада келесй?

– Кү тидйжым пälä? Мä ана шотлы вет! – тägү шайыл рädй гыц юкшым пуш.

Синкконен тидым келесйшылän ышмажым питйрäш шүдйш, но тидй паштек тägү весй кого юк доно сйгйрäl колтыш:

– Мäмнän взводштына шымйтйн ямыныт. Шушыргышывлä – луаткоктын, но кандäкшыжкй мйнгеш толыныт.

– Ма? Мам тиштй кären шалгедä?

Синкконен ротышты дисциплина лишäшлык манын, шанен шынден ылын. Тидй уке гынь, цилän бшккймйштйм утла волян шижäш тйнгäльйт, седбндонат ротыжым тымдалалнежкй ылы:

– Ужамат, тиштӱ техень типвлӓ улы, кыдывлӓ армиштӱшӱ дисциплина гишӓн монденӱт. Тенгежӱ гӱнь, нӱнӱ когон самынялтыт. Маняр эдем уке, кӱзӱток келесӱдӓ!

– Ну, коктын уке ылыт.

Тидӱм колын, прапорщик ӱшкӱмжӱм сӱнгӱшеш шижӱ. Кыце казармышты устав семӱнь ӱлӱмӱлӓ, ротыланжы тидӱ гишӓн шайышталнежӱ ылы. Салтаквлӓ анзылны техень шаям кычаш, махань яжожы! Попет дӓ йӓнгетӱм кӓндӓрет, тӱнӱм цилӓн колыштыт, иктӓжӱ иктӓ-мам ядеш ӓль тӱнь донет ик мелӓн агыл гӱнь, тӱдӱлӓн сӱгӱрӓл пуэн, ышмажым питӱрен кердӓт. Кыце ти нерӓн салтаквлӓ кымылжым валтат. Но тенге гӱнят, тӱдӱ тӱнгӓльӱ:

– Кӱзӱт ротына казармышкы ванжен, седӱндонат тӓлӓндӓ ӓшӱндӓрӱктӓлӓм. Пӱтӓриок тиштӱ пиш итӱрӓ лишӓшлык, ик сӱкӓт ӱнжӱ кай. Казармышты ӱлӱмӱ годым усатвын цилӓ пунктшым шотышкы нӓлмӓн. Махань ситуациштӱ ӱленӓ, тидӱм шотышкы нӓлӱн, казармышкы иктӓ-махань прапорщик пыра гӱнь, тӱдӱлӓн «смирно!»-м саслаш ак кел. Техень исключени лиӓш. Но ротын старшиналан молнамшылаок саслымыла. Дӓ эче иктӱ, господа сержантвлӓ. (Тидӱм колын, ротышты иктӓ кок эдем гӱц пасна, цилӓн ваштылаш тӱнгӓ-левӱ). Стройышты шалгымы годым, нимахань ваштылмаш лишӓшлык агыл! Мане, сержантвлӓ ӱшке кӱдежӱштӱштӱ ӱлӓш тӱнгӓльӱт. Тӓмдӓн задачида – дисциплина паштек оролаш.

Синкконен шаяжым Роккан кого юкшы кӱрӱ:

– Махань, т..., дисциплина? Мӱлӓм нимахань дисциплинет ак кел. Мӓ Пирӱ Ял дон коктын соок иквӓреш амаленӓ, уке гӱнь, тӱдӱ сагаэм толеш.

Синкконен Роккан ӱлмӱжӱм молнамжат яратыде, кӱзӱт-шӱ гӱнь, шӱдешкен колтышат, келесӱш:

– Тырын шалгок! ӱшмадам питӱрӱдӓ! Кышкы тӓлӓндӓ шӱдӓт, тӱшкӱ кедӓ! ӱнгылышда?

Рокка ӱбрӓлтӱш. Тӱдӱ вӓшештӱш. Тӱдӱн ладнан дӓ сусун шактышы юкыштыжы тамахань лӱдӱктӱмӓш ши-жӓлтӱн:

– Колат, колат молоца? Мам вара когонжок ӱшкӱметшӱм кӱшкӱ шӱндет? Кышкы тидӱ нӓнгеӓ, тидӱм яжон вет пӓлет.

Техень т... вуйвлә анзылны мѣнь когонжок тѣргештѣләш ам тѣнгәл.

Синкконен юк лыкдеок ротын канцеляришкѣ ашкедѣ дә тѣшец Ламмиом ѳжѣн толыы. Ламмио пѣтәрижѣ нимат ѳш келесѣ, изиш лимѣкѣ, серьезно попаш тѣнгәльѣ:

– Младший сержант Рокка.

– Ма лиәлтѣн?

Рокка тидѣм вуйнаматдымы ылмы юк доно келесѣшәт, рота хәлә ваштыл колтыш. Ламмио ротыжы вѣкѣ шѣдѣн анжаләт, Роккалан келесѣш:

– Йәл ганьок тәәт сержантвлән кѣдежѣшкѣ кедә, ынгылышда?

– Вадеш анжалына. Тидѣ гишән мѣнѣн спорен шалгымом ак шо, но келесәлѣмә-йә лейтенант, кынам мѣләнәм отпускым пуат? Мѣнѣн семняәм улы дә отпускым кынамок пушашлык ылыныт. Отпускыш кеәш рапортым сирем гѣнь, ма?

Утла проста ылешәт, Рокка әль мыскылаат тенге попылеш, тидѣм ынгылыде, Ламмио шекләнән вуйта колтыш, варажы «тѣнь» манмы формыланжы шѣдешкѣш:

– Младший сержант Рокка. Кынамшен мә «тѣнь» манын попашыжы тѣнгәлѣннә?

– Тѣнгәлделна гѣнь, әлѣмә кѣзѣт тѣнгәлѣнә. Мѣнь Антеро ылам. Мѣләнәм «тѣнь» манын попаш лиәш. Тѣнь сәмѣрѣк-рәк ылат гѣнь, мѣнь «тѣнь» манын ам керд ма?

Ротышты тыр лин колтыш. Ламмио служба жепѣнжѣ пѣтәришѣ гәнә техень ситуацишкѣ вәрештѣн. Техень годым военный трибунал донат лѣдѣктәләш лиәш, но интуицижѣ тидѣм ѳштәш ак кел манын попен. Роккан утла тѣр доно лѣдде попымыжым пѣтәрижѣ тѣдѣ проста ылмыжы доно кѣлден. Но Рокка мам попа, тѣдѣм яжон ынгылен, седѣндоно техень эдемѣм армин сек виән козырьжат, лѣән пуштмы наказаниәт ак палшы, Ламмио ынгылыш. Дә тиштѣжѣ эче ик «но» ылын, наказаш гѣнь, тѣнәм ротын сек яжо салтакшы наказымы лиәш. Рокка юла (патыр) ылмыжым пәленок анжыктен, мам тѣдѣм вычен кердеш, тѣдѣ гишән кѣзѣт шаныдеәт.

Кыце техень ситауци гѣц шотын ләкмѣлә, Ламмио шанал-тыш дә «смирно!» командым пуән, келесѣш:

– Командир ваштареш попымыжы гишән младший сержант Роккам нӱл кечеш наказем. Наказани сембнь церотдымы нӱл наряд лиэш. «Ирӱкӱн!»

Тидӱ паштек Рокка ситуацим бӱнжӱ нелемдӱ манын, Лам-мио пӱсӱн лӱктӱн кеш. Синкконен ротылан шӱлӱнӱш командым пуш дӱ Рокка бӱнжӱ уж манын, выр-вор лӱктӱн кенежӱ ылыы, но бӱш шокты. Тӱдӱ старшинам погонжы гӱц цаткыдын нӱльбӱ, тенге Синкконенлӱн шагалаш вӱрештӱ. Рокка когон ваштылын, а Синкконенжӱ гӱнь ти ваштылмаш гӱц сек когонжок и лӱдӱн, тӱштӱ тамахань лӱдӱш шӱнзен. Нимахань наказаниӱт тӱдӱм ытарен ак керд гӱнь, тӱнӱм тӱдӱлӱн нимат ак палшы, Синкконен шаналтыш.

– Колат, старшина! Мӱнбӱм наказевӱ. Нӱл нарядым пуэвӱ. Дӱ тӱлзӱ нӱрӱ тишкӱ йдет-кечет амалыде толмына паштек. Пӱлет, Тел вырсы гоным Тайпалештӱ кым тӱлзӱ церотдеок дежурствышты лулӱлӱш вӱрештӱн? Мам келесет, фельдфебель!?

Нимат шанен лыкде, Синкконен армиштӱшӱ дисциплина гишӱн попаш тӱнгӱльбӱ, тидӱм колын, Рокка мыскылымыла ваштыл колтыш:

– Анзылнем ат ыл ылгецӱ, дисциплинӱт лиэш ылыы. Каеш, мӱ коктын ик кӱдежӱштӱ лин ана керд.

Яра веле тенге куштылгынок пӱтӱш манын шаналтен, Синкконен йиж-вож лӱктӱн кеш. Рокка сержантвлӱн кӱдежӱш амалаш бӱш ке дӱ нарядымат бӱш намал дӱ тенге гӱнӱят, иктӱт тӱдӱ ваштареш нимат попыде. Ти ядмашыжат бӱнде тӱдӱлӱн принципиальный ылде, но цӱкнӱш тӱдӱ сойток шаныде. Дӱ кыце жуына, тенге финн салтак эче ик гӱнӱ лӱмнержӱ верц шалген кердӱ.

Ти лиӱлтмӱш гишӱн тӱ вадны ротышты шуку попевӱ. Тидӱ гӱц пасна угӱцӱн фронтышкы колтымы гишӱнӱт шая сӱрненӱт, тидӱт салтаквлӱм тыргыжландарен. Тӱнгӱштӱм наказымым, салтаквлӱ цилӱштӱм наказымы сембнь анженӱт дӱ угӱц казарма системӱшкӱ толмышты гишӱн шаныкаленӱт.

Тенге пакулаат лиэш гӱнь, мам нӱнбӱм цилӱштӱм выча, Лахтинен тидӱ гишӱн попен:

– Шанем, Донын Ростовыштыжы Тимошенко немецвлӱлӱн паркам пуа. Ада пӱлӱ ма, вӱдӱм и нӱлмӱкӱ, лыдывлӱ вӱдӱм ойхырат.

– Ам пәлй, ам пәлй, – Сало келесәлбй. Тбдйлән медальым пумы ылын дә седбндоно старшинамат шотеш пиштен. – Кәнгбж толмыкы, эчеәт танквләштбй доно кредәләш тбнгәлбт.

Кым цәш йыдым ротылан кбнбйләш командым пуэвб. Понгыжалмышты сембнь, салтаквлә коридор мыч кыргыжталшы офицервләм ужевб дә, ма нбнбм выча, тбрбк ынгылевб.

– Рота маршышкы йәмдбләлт! Ик цәшбштб машинәвлә толшашлык ылыт.

Йбрвәш шудалыныт, сасленбт, мбнгенбт.

– Нигышкат ана ке!

Ламмио тидбм колын гбнят, когонжат вниманишкбй нәлде. Тбдб лач пбсбнрәк лимблә манын саслен. Кыдыжы бркәнән-бркәнән формыжым чиән, но кайын, шукынжок вәрбштб гбцәт тәрвәнбделыт.

– Талашалда! Талашалда! Мәмнән ик цәш веле улы!

– Нигышкат ана ке!

Ламмио нервничаяш тбнгәлбй.

– Кб тбштб попа?

– Нигышкат ана ке!

Салтаквлә со мбнгенбт.

– Лачокат ма? Мбнбжб гбнь вес сембнь доко шанем. Кб ик цәшбштб маршышкы йәмдб ак ли, пәлбжб – тбдбм трибунал вычаш тбнгәлеш!

Салтаквлә мбнгеш-анеш сәрнблбнбт дә нигышкат ана ке манын, икбжәк-иктбштбйлән попылыныт. Халашкы толмыкышты, кәнәлтәш йбнбм пуаш сбренбт манын, попенбт. Лачокшымок попаш гбнь, ти кәнбмәшбм иктәт официально сбрбде, салтаквлә лач бшке веле тидбжбм шанен лыктыныт дә тенге лишәшлык маншыла, шанен бленбт. Мам попаш, халашты шбргбштб агыл бләш, седбндоно шокшы казармым иктбнәт кодымышты шодө.

Кыды монгырышкыжы висә вален кеә, шукынжок тидбм выченбт. Ламмио сержантвләлән бнянен дә нбнблән маршышкы ләктәш салтаквләм йәмдбләш приказым пуән. Нбнбжб, седб, тәрвәнбләшәт тбнгәлевб, но салтаквләжб гбнь, нбнбм когонжат колыштделыт. Жеп әртен дә Ламмио шукырак веле нервничаен.

– Мыйнь остатка гәнә келесем. Йәмдәләлтдә! Кү ак колышт, тәйдәм трибунал лүэн пуштын кердеш...

– Т... вуйвлә! Рүссән пульывләжә агыл гынь, тәйнәм бәшке пульывлә пуштыт. Но айыртмежә махань? Тек пуштыт!

– Колаш гынь, күн пулы гыц колаш, сойток агыл ма?

– Ротын командиржәм вашталтымешкә, нигышкат ана ке.

– Коскела ротын командиржә лимбәкә, кенә.

Тидәм колын, Ламмио шәдешкен моло бәш колты. Ваштарешәжә салтаквлән тамам келесен кердмәштәм тәйдә ынгыленжәт кердде.

– Тидә нимахань якшар гварди агыл, кышты командирвләм салтаквлә бәшке айырат! Ынгылышда? Остатка гәнә келесем, уке гынь, арествлә тәнгәләлтәт!

Кызыт якте өрдәжтә юк лыкде шалгышы Коскела салтаквләжә докы кеш. Ладнанок, вуйта нимат лиәлтде, тәйдә келесәш:

– Изиш пәсәйнрәк тәрвәнәл моло ана керд вәл? Машинәвлә молнамшылаок вараеш кодыт – тидә пәлә, но тенге гынят. Хөливләдәм моло сагада идә шыпшедәл. Но шактымы инструментвлә соок керәл лит, седәндонат сагада нәлән кердәдә.

Тенге кымшы взодын салтаквләжә корнышкы ләктәш йәмдәләлтәш тәнгәлевә. Иктәт юкымат бәш лык. Казарма покшалны шалгышы лейтенант салтаквлән кымылыштым валтенәт, иктәйнәт мүнгәймәштәт, вәк, бәш шо. Мажы өрәктәрен, Коскела ладна ылын гынят, салтаквлән монгырышты ылеш, нәйнә шаненәт. Авторитетән ылынат, нәйнәм корнышкы ләктәш йәмдәләлтәш шүдәш гынят, иктәт вәкбәжә бәш шәдешкә. Коскела бәшкежәт ләктәш йәмдә ылынат, тәйдә приказшымат куштылгынок бәштәш лиәвә. Корнышкы ләктәш йәмдәләлтәш вәләм ужын, вес взодыштышы салтаквлә, Коскела бәнжә кол манын, йәвәрт, пәжген ядыштыныт:

– Лачокат ма кенәдә? Ой, цыгы вуйвлә! Мам вара ләктәйн кенәдә?

– А ма тиштә весәжә палша?

Тенге салтаквлән командирвлә ваштареш ылмыштын пыхняш тәнгәлмәжәм кымшы взодын салтаквләжә ынгылевә, но тәгодымок нәйнә Коскела ваштареш лин кердделәт,

седьмодонат рота маршышкы йәмдәләлтәш тәнгәльбә. Молы-
вләжбә попәнбәт:

– Қымшы взводат кеә гбнә, мам мә гбцнәжбә вычаш..?

Коскела юкымат лыкдә. Тбдб казарма мыч мбнгеш-анеш
каштын дә ситуаци паштек анжен. Қымшы ротым ужын, весб-
вләжәт тәрвәнәт – тидблән бнәнән, но тбгодымок Ламмион
угбц ышмажым пачмыжы гбц лбдбн – тенге лиәш гбнә, цилә
вуйын-пачын шагал кердмбм пәлен. Яра веле лейтенант юкымат
бш лык.

Ти гәнә машинәвлә жепбштб төлевб. Цилән пбсбн грузал-
тевб дә тенге батальон корнышкы ләктб.

Йбдым пбтәршб лым вазын, машинәвлә, фарывләштб
доно ош лымым сотемдәрән, хала мыч турге кыдалыныт.
Шуқыштат агыл хала гбц нәнгешб корнышкыла сәрнәлевб.

– Қышкы мәмнәм нәнгеәт, – тәгб Коскела гбц яды.

– Свирь монгырышкыла кенә. Попат, тышман йогым
ванжен.

– Әй, Рокка! Ит ойхыры! Нарядышкы кенет гбнәт, бнде ат
вәрешт. Циләнәт ик нарядышты линә.

Хиетанән Верәжб гишән бшәт шаналты. Корнышкы трбкок
ләкмәш, ма әшбштб ылын, цилә мышкын лыкты. Бумажнике-
шбжб лач комсомольский значокшы веле коды.

Рокка гбнә, ти маршым изишәт бш ойхыры.

– Колат, Таза Прбхо, патефонетбм рбйәләй! Мырым хоть
пбйырт колышталына.

Ванхалан у лбмжб салтаквлә лошты шәрленәт кен ылын.
Патефоным пылвуйышкыжы нәлят, завоялы дә тбдбжб
цбтбрәлт-цбтбрәлт, шакташ тбнгәльбә. Рокка лапажым
лыпшен, пулышвләжб доно мадыктыл мырен:

– Калининка, калинка...

Пбцкембш шбргб корны тбрбштб шбп шалген.

БІНДЕКШЫМШЫ МЫЧАШ

I

– Түгү ләкдә!

Вырсы полицин лейтенантшы момоца амасам пачат, тамахань естественный агыл тянгыра юк доно командым пуэн, сыйгьрәл колтыш. Амаса анзылны шалгышы часовой тьдды гьц нервничаен яды:

– Тенгежы гынь мынь кен кердәм? Мынь тишты больше керәл ам ыл вет?

– Кедо!

Мынгеш толаш сыйгьрәлмы гьц лүдшылә, часовой тышецын талашен, пеле кыргыз, тәрвәныш. Момоца гьц ләкшы кок салтаклан корным пуэн, лейтенант амаса анзыц карангы.

Ныныжы порогы анзылан шагалевы да юк лыкде тамам вычаш тынгәлевы. Тел ирок рымәлгәш тынгәлын. Изиш өрдьж-тырәк ныны вырсы полицин салтаквләм, лейтенантым да вырсы трибуналын судьяжым ужевы. Кок салтакге молитвам лыдмы гьц отказалтынытат, пастор тишец кен колтен ылын.

Ик салтакшы цаткыды йьргешкы онган. Тыржалт шыцшы сары үпшым лапажы доно төрләлтәлы. Кайын, тьдды цаткыды да виан пүэргы ылын, шыргымыныжы косир, рымәлгыштат, вак, чыката профильжы раскыдын кайын. Тьдды лейтенантын сынзашкыжы төр анжалы, но лейтенантшы, тьддым сойток колымаш выча, тидым пәлен, сынзәжым өрдьшкы ыштыш. Весыжы изирәк капан ылын да пиш когон нервничаен. Сары үпанжы иктә коклы выц иаш нәры, а кокшыжы ныллы иаш нәрылә кайын. Коктынат цәрә вужа, прәжә да погонвләдеок.

Вырсы трибуналын судьяжы приговорым лыды, кыдым ныны тенгечы вадешок, трибуналын заседаништыжы, колыныт.

Часовойын постым коденйт дә тйшкй мйнгеш кемйштй шодейт, тидй гишән лүэн пуштмы приговорым лыкмаш нйным когон öрйктären. Кыце техень приговорым мондет? Седй, аштет. Постым кодымыкышты, нйным трибунал анзыкы нйнгенйт дә тйштйжй лүаш решением лыктыныт. Тенге тидй ылын. Остатка луатик цаш пйцкемйш момоцашты шйнзен, мам приговор анжыкта, тидй гишән шаналташ жепйштй ылын. Нйны йнде йамдй ылыныт. Вес семйнжй гйнь, нйны коктынат тагынамок колышывлй ылыныт. Тидйжйм йнде лач официально веле йштйш кодын. Луатик цаш лошты лүэн пуштмы гишән таманяр гәнй шаненйт дә тидй гйц йнде лүдделытат.

Шонгыракшы лүмй гишән шанаш йнжй ли манын, весй гишән шанен. Сәмйрйк молоцажы гйнь, лүшйвлй вйкй анжен йшке пындашдымы шйдйжйм анжыктен. Вырсы полици дон трибуналым тйдй тышманешйжй, йлымйшйжйм шолышт-шывлйэш шотлен. Колаш куштылгырак лижй манын, тйдй йориок шйдйжйм лыктын дә вуйжым комдык шуэн, лүшйвлй вйкй лүдде анжен.

Трибуналын судьяжы лыдын пйтйрйшйт, сәмйрйкшй келесйш:

– Табакым пуай! Т... вуй! Сытонан арышы пижй!

Судья дон лейтенант коктынат пйсйн кидйштйм кйшйнйшкйштй цикйлевй дә талашен, табакым лыктевй. Салтакын шудал попымыжы шүмйштйм вуйта шыралы. Лейтенант пйсйн спичкйм ыдыралы, рйдйштй шалгышы полицейскийвлйят тылым пунештй ылы. Арестуйымы салтакын изи ядмаш дон согоньжымат, вйк, кйзйт нйны йштйш йамдй ылыныт.

Лейтенант сомневаялтшыла кайын. Табакым шыпшылаш пумыла аль тöрöк нйным лүэн пиштймйлй – тйдй шаналтыш. Жепйм шыпшмаш нйным ясыландарен. Цилй тидй эртйжй манын, ййлерак тйнгйлмйлй ылын. Седй, тйдй эдемвлйм первижйт лүэн, но нйныжй аль коммуниствлй аль тышманын шпион-влйжй ылыныт, седйнодо нйным лүашйжйат куштылгы ылын. Но кйзйт пйтйришй гәнй йшке салтаквлйштйм лүаш вйрештйн.

Суйымывлй логйц сәмйрйкшй, тйдын сомненижйм сйнгйш палшыш:

– Ну, т... вуйвлә, вольык шьшкылшывлә! Тьнгәльмәдә! Ато простуем.

Тидьм келесен, молоца ваштыл колтыш. Техень шамаквләм колын, вырсы полицейскийвлә вуйта понгыжалт кевь. Вес арестантшы шапки ьльштәш гань цьтйрен, нимат попыде дә, векәт, нимат уждеәт, нимат колдеәт.

– Савыцым пуда! – лейтенант келесьш.

Лүәш йәмдй ылшывлә икьжәк-иктйштй вькь анженйт.

– Тьнь кеок!

– Уке, мьнь ам ке.

– Цәрньдок! Цыгы вуйвлә! Мьнь сьнзәэм ялштен ам колы. Палачвлә ылыда гьнят, иктйм келесьнем: мьнь шьренок колымашын сьнзәшкьжй автоматемьн прицелжы вашт анженәм.

– Тәжй? Тәләндә келеш? – лейтенант вес арестант гьщ яды.

Тьдйжй ак кел манмыла лач вуйжым веле йрзәльй. Тидй паштек сәмьрькшй момоца лишкь миш дә шагальы. Весьжй паштекшй толыы. Вырсы полицейскийвлә винтовкым кұшкьлә кычен, рәдйшкь шагалевй.

Командым пумы шактен колтыш. Винтовкывләм лүктәлевй. Шонгырак арестантшы вуйжым өрдйшкь ьштйш, тьдйн ышмажы гьц ьнгьрьмьй юк шактыш. Сәмьрькшй гьнь, судья гань, лүдде винтовкывлә монгырышкы анжен, вуйта тьдй ьшке судья, а суйымы агыл ылын. Тенгечй веле тьдй весьвлә ганьок проста молоца ылын, кыды ротыштышы вес салтаквлә ганьок нержйм лүктен каштшы лейтенантым тырхен кердде, а тагачы тьдй, луатик цәшйм колымаш сага лимьжй паштек, ьльмәшйм яжон пәльшй пүэргй лин.

Винтовка лүмьй юк рьшкәлтй. Момоца сага шалгышы кок салтак лым вькь кенвазевй. Вырсы полицейскийвлә нервничаен, эдем кәпым шотыш пиштен, кок колышын кәпйштйм нәлевй.

Жеп эчеәт ик ьльштәшьжйм шәргәльй.

II

– Батальон, смирно!

Лыман шьргй сәрәньштй вәрләнйшй батальон тьнгйн шагальы. Майор Сарастие кидьшкьжй пумагам нәлят, лыдаш

тйнгальбй. Тидй гишан паленйтат, салтаквлä ти уверйм öрын колыштейбй. Мам майор лыдын, тидйжй йнде увержат ылде. Мане, кок салтакым лүэн пуштмы. Часовойын постшым нйны коденытат, дä мйнгеш тйшкй кемйштй шодейт. Тянгвлäштйм лүэн пуштмым пален нälшйвлäжй, вырсы полицейскийвлäm кычаш манын, паштекйштй кенйт дä яра веле, поктен шоделит. Вет полицейскийвлäжй тиштй лач приказым веле бйштйшбйвлä ылыныт.

Майор, пумагажым лыдын пйтärйшät, келесйш:

– Арми нимахань тетя сад агыл, тйдй когонжок мадаш ак яраты – тек тидйм цилä ньырги дä ялазы пälä. Техень приказвлäm ти батальонышты нигынамат бйнжйштй лыдеп – тидйлän бйнянен кодам. Уке гйнь, устав семйнь, цилänät керäl семйнь наказымы лит.

Малын ти пумагам лыдмы, салтаквлä ижй ынгылевй. Нйным лүдбйктйлыныт. Свирь йogy лишнй тышманвлä пиш активно кредälйныт. Нйны тышманым лыпшен пиштенйт машаненйт, ужат гйнь, тйдй пыт ваштареш кредälын дä Сарастийн батальонжылан тышманым шйкен лыкташ приказым пумы ылын. Салтаквлä кредäläш йämдй дä батальонышты дисциплина лижй манын, командир ти пумагам лыдын.

III

Соты үштй кечйн ййрвäш цärнйде цйтйрнälтйн, мүгйрен, урмыжын. Батальон тышманын тйнг корны артеривлäжй якте шон, тйдйм ик сола гйц поктыл лыкшашлык ылын. Ти сола йнде кок тйлзй нәрбй тышманын кидйштйжй ылын. Сола верц кок монгырге пыт кредälйныт дä шуку вйрым йоктаренйт. Анзылнышты ти солам нäläш задачым шйндймбй ылын. Шоссе мыч тышман армилänжй провизим шыпштен дä Сарастийн батальонжы ти корным пйчкйн нälшäшлык ылын. Техень приказ толын.

Шайылнышты вärлänйшй Какшанер кырыкым артиллери когон лыпшен. Кымшы цацымаш паштек егервлä тагыце позицивлäштйм цаткыдемден кердйныт. Кырык неркä ййр шуку колышы салтак киэн – тышман шайыкыла цäkнен керддейт, кредälмäшвлäät пиш вйрәнвлä ылыныт. Егервлä кым гәнä ти

кырык неркәм нәләш цаценйт, но кердделыт, біндежй нйльм-шй гәнәжй линим кйрын кердевй, кырык вйкй кузымышты годым, шуку сибирык колыш, вет нйнын иктынәт пленйшкй вәрештмйштй шода ылын. Кйзыт ти неркәшкй артиллери цәрнйде лүльлйн дә техень пай вәкшйштй ылшы егервля, ййрйм-ййрйштй тинәр шуку колышым ужын, апати доно пүгйрген, снаряд пыдештмй гйц шйләш цаценйт.

Ти кырык нер курымжым шйпйштй йлен дә бінде трүок әдемвләлән пиш керәл лин колтен. Нйжгә, симәкә вйршәрән кид картышты анжыктен: «Солам нәлмәштй ти кырык неркә кого палшык лиәш. Ййржй уштыш кыташ куп, тенге тышманын позицижй кашар ишкй гань лиәш, кышкы провизим шыпшташ йөн пйтә дә тенге тйдй әрен нәлмй лиәш.

Ти «кого палшык» бінде кидйштйштй ылын дә Сарастие-нйн батальонжылан анзыкыла кеәш вәрештйн.

Лахтинен, Мәәттә дә Сало ахкиом* келгй лым мыч шыпшы-ныт. Сихвонен тир шайылны ылын дә ечй панды доно шйкен. Автоматчиквлән взводлан палшен, өрдйшкйрәк карангыныт, нйнйжй анзыкы кен колтенйт, а кымытын изидирйштй доно шайылнок эче мызыргенйт. Изидирйштй нелй ылынат, пышкыды лымет рок яктеок вален. Пйтәрижй гйнь, салтаквлә ечй доно кеәш цацевй, но нелй тирйштй гишән шайыкыла веле йыжненйт. Тенге нйнй ечйвләштйм изидирйшкй пиштен, ялынок ашкедәш лиэвй. Ышты ылын гйнят, вйлецынйштй пүжвйд әнгйрләок йоген. Шүлештыл дә шудал-шудал анзыкыла кен колтышывлән ечй кишәштй мыч кенйт. Янгылен шйнзйнйтәт, ййрвәш лүльлмй юквлә иктйлә мүгйренйт, седйндонат, кыды монгырышты йшкймбйштйнвлә дә кышты тышманвлә – пәльделыт.

Ахкио изидирйштй нелй ылынат, шайыкыла шәргәлт вазаш йнжй ли манын, сек анзылны кешй Сало кынамжы нйльяла, вәк, цйркйнен-цйркйнен кен. Мәәттә юк лыкде шыпшын, тйгодымок изи неркәвлә дон лаксаквләм анжылтын, кынам келеш, вижйм перегәш цацен. Лахтиненжй гйнь нелйцшй доно шыпшын дә кынам изидир кү әль тангата тервен шыралтын, керемжй тйдйм карштарен. Тйнәм пүвләжй логйц шактен:

---

* Саам халык лошты шәрлйшй изидир, кыдым пышкыды лым мыч шыпшыт. – Сәрйзйн коммент.

– Т... вуй-влә!

Южнамжы нһнһ издирһштһ вькь кәнәлтәләш шһнзһ-нһт. Лахтинен охлен попен:

– Вот вет, цыгы вуйвлә! Пуля чонгештен толеш дә пуштын шуа ылгецәт. Мам вара тенге орланаш? Тагышты тамахань таза мьшкьр рьпшәлтшь кресләштьжь шһнзә дә парнявләжым пьтьркәлен, оксажым шотла. Мүләнды вьлнһ кьзьт ма лиәлтмьм ынгылышы әдемьм моат вәл? Ма йьрвәш лиәлтеш, тидьжым нормальныеш шотлаш лиеш ма? Мам цыгым пүэргьвлә шьргь мыч изидирьм мьнгеш-анеш шыпшедьльт? Мане-мане, тидь вырсы дә таза мьшкьретьн шукурак оксажы лижь маньн, вырсывләм соок шанен лыкмыла. Вот, т... вуйвлә, әлдок кенә...

Анзылнышты лүльлмь юквлә шактен колтевь. Батальонышты шоссе якте шон маньн, нһнһ шаналтевь. Моч гьц кешьвләэт, позицивләм нәлшь автоматчикквләштьм поктен шөвь. Лахтинен пулеметланышты шьргь тьреш вәрьм айырыш. Тидь сек яжо вәр ылын дә пәльшь сьнзәжь доно Лахтинен тидьм төрөк цаклыш. Келесәшөк гьнь, тьдь пулеметчикквлән группым яжон вуйлалтен мыштен дә тьдьн вуйла-тымашыштыжы ләктьшьжәт ылын.

Кредәләш йәмдьләлтмь вәр кымда ылынат, пулеметчикквлән прапорщикьшть нервничаен. Тышман позицивләжым угьц нәләш маньн, кьце кердмьн кредәләш йәмдь лин кердьн, седьндонат позицивлә верц шалгаш куштылгы ылде. Прапорщик нһнһ докы лым мыч вужге толят, келесәль:

– Пиш яжо! Тишть тәмдән позициядә яжо.

Кредәлмәш шөкшы лин кердмьм пәлен, тьдь пелештәль:

– Лин кердеш, кредәләшьжәт акат вәрешт, но вәрештеш гьнь, яжо паркам пуда.

Со эче шьдь паран ылшы Лахтинен мьнген, роал пуш:

– Седь, паркам пуәнә. Лыпшаш тьнгәльнә. Иктәт тишть ышмашкы парням цикәл, мам ьштьмьлә маньн, өрьн, сьнзәжым пьтьркәләш ак тьнгәл.

Прапорщик, Лахтиненьн шьдән ылмыжым цаклен, юкымат ьш лык дә пакыла тәрвәнш.

IV

Ўкшбиктен веле. Вады жерә уштын дә якшаргын валгалтын. Пушангбвлә логыц пуалтемвлә симсәлгын кайыныт. Шимын кайшы шйре шйргы лошты пйцкемыш ылын дә ти пйцкемышйштй тыр тагыце келгеммәлә веле чучын.

Лахтинен пулемет шайылныжы пылвуйтен, ййрвәш ма лиәлтмй паштек анжен. Молыжы шайылнырак ылыныт дә изи тыл ййр йшкымйштйм бйрйктәш цаценйт. Кынамжы уштеш укшвлә шелынйт, кынамжы часовойвлән шалгымы монгыр гыц кйртнин тьонгымыжы шактен – тенге нйны затворвләштй кылмен йнжйштй шйнзеп манын, проверяенйт. Шалахай монгырышты тәгү лүән колтыш – автомат гыц церотым пуэвй. Тырын шалгышы шйргы лошты ти юк кужын рйшкәлтй. Артиллери шйп ылын. Кынам-тинәмжй зенитка юк шактен дә шишкен-шишкен, снарядвлә вйлецынйштй чонгештенйт.

Лахтиненын кемвләжй и гань ылыныт. Ош цйреән комбинезонжымат и нәлын шйнден. Шаягаремйштйжй ти пырын, но ыдыралаш манын, шокшы пижгом кйргы гыц кидшым лыкмыжы йш шо.

Шйргы лошты кылмен шйцшй лымым ташкал колтымы юк шактен колтыш. Яжоракын колаш манын, Лахтинен пйлышйжым шагалтыш. Угыц техенок юк шактыш, угыц дә угыц. Тәгү пиш олен, лым мыч ййвйрт ашкедын. Лахтиненын шумжй шйренрәк шйәш тйнгәлы. Пулемет анзыкыжы йыжнен валыш дә кидшй затворым кычыш. Ашкедмй юк раскыдырак йнде шактен. Тамахань мәгәлышты ти юквлә шукемәш тйнгәлевй.

– Хей!

Пыйырт йрдйжтырәк кишй автоматчиклән Лахтинен пйжген сйгйрәлы.

– Тышман толеш! Тйрйк анзылнынаок.

Салтакшы вуйжым лүктәлы дә напряженишты пйжгәлтйш:

– Колам.

Тидй паштек эче пйжгәлтйш:

– Тревога! Пашкудына толеш!

Затвор юквлә шактен колтевй. Тревога гишән пйжген-пйжген, цеп мыч увер шәрлыш.

Лахтинен пушангйвлә лошкы анжалят, кәпшәт, вәк, тынгын кеш. Изи сәрәнйштй ош маск-халатан автомат кидән салтак целен шалген. Кышец тйдй толынжы кердйн, Лахтинен нигыцеәт ынгылыде. Тамахань призракла веле тйдй кайын. Лймегож шайыц весй кайын колтыш. Анзылнышыжы тйдйлән кидшй доно лыпшалы. Лахтинен предохранительйым колтыш дә целяш тынгәльй. Салтакын кәпшй яжонок кайын.

Лахтинен шйрен шйлен. Напржеништй тйдй сәрәнйшкй шукурак тышман ләктеш манын, вычен. Лач иктй гйц тйдй лүдйн: ти кок салтак разведчиквлә лин кердйнйт дә автоматчиквлә нйны вйкй тылым пачыт гйнь, шайылнырак толшывләжй сәрәнйшкй ләктйн ак шоктеп. Тйгодымок уштй ылынат, пулеметшй лүлйләш моло тынгәлеш вәл, тйдй шанен.

Лишнйжй лүмй юк шактен колтыш дә тидйм колын, Лахтинен шудалаш тынгәльй, но тенге гйнят пулеметшы гйц церотым колтыш. Ти церотым колын, ладнан шүләлтйш. Анзылны ашкешшй салтак панды гань лым вйкй кенвазы. Весйжй, кышкыла яжорак кенвазаш, тйдйм вуйта шанен, өрдйжлужы доно кенвазы.

– Позициш! – Лахтинен шайылны ылшывләлән командым пуш. Ёнде пйжген попаш ак кел ылын. Шйргй лошты таманяр гәнә лүән колтевй гйнят, тышманвлә эче кайделыт. Тидй паштек тыр ли, лач лым мыч ашкешмй юквлә веле шактенйт.

Мәәттә, Сало дә Сихвонен нызге йылышы тылыштым лым доно мүден шйндевәт, Лахтинен докы толевй. Шайылны ылшы автоматчиквләәт тенгеок ёштевй.

– Ма тйштй? – Лахтинен докы толын, Сихвонен ядышташ тынгәльй. Тйдйжй нимат вәшештйдеок целяш тынгәльй. Пулемет гйц цожгымы юк шактен. Ёрен шйцшй масло шолын. Тамалын доко тидй тонышы потопкы плитә вйлнй цожгыжшы шелйм әшбндәрйктен колтыш. Әвәжй мужан шаявләлән ёнянен дә тенге лиәш гйнь, тәгү кола манын попен.

Малын вара Лахтиненйн вуйышкыжы техень шанымаш пырыш? Тенге гйнят, лүдйн моло ёш колты, а өрйн анжышы Сихвоненлән, кыце привычкыштыжы ылын, тенге изиш шйдйн-рәк вәшештйш:

– Мам Ышкежѣ шанет? Кү тѣштѣжѣ лин кердеш? Кү вара тѣшец лүлѣл кердеш?

Лахтиненѣн утла ышанла Ышкѣмжѣм анжыктымыжы шаяэш Сихвонен шѣдешкен колтыш. Ыѣрвѣш анжылтыныт гѣнят, анзылнышты Ынде ик тышманат кайде. Кѣлмѣшѣ лым аравлѣм ял доно пыдыртымы юк гѣц тышманын атакышкы йѣмдѣлѣлтмѣжѣ гишѣн пѣленѣт.

Вургымла гѣц прапорщик, шалахай гѣц тѣдѣн замжы толевѣ. Прапорщик нервничайымыжым шѣлтѣш цацен, нѣнѣлѣн попен:

– Вургымлашты шукурак юк шакта. Лишнѣнѣок ылыт, тидѣ лач разведгруппа веле ылеш, манаш ак ли.

Замжы гѣнѣ нервничайымыжым шѣлтѣдеѣт, лач роал веле пуш:

– Мане, разведгруппа веле тидѣ агыл. Шѣргѣ лошты ружге веле шакта, а нѣлѣмшѣ отряднажы гѣнѣ, командывлѣштѣм, вѣк, колеш.

– Цепнѣм кымдаэмдѣш ак кел?

– Кы т... вуйыш кымдаэмдем? Тѣтежѣт тышманын понгышыштыжок ылмы гань.

Прапорщик когон нервничаен гѣнят, пингѣдѣн келесѣш:

– Кымдаэмдѣмѣлѣ. Тѣ монгырышкыла пулеметым шѣндѣдѣ. Дѣ нѣлѣмшѣ отрядын вуйлатышыланжы пѣсѣ сѣнзѣ доно йѣрвѣш анжаш шѣдѣ.

– Пулеметым тѣшкѣ тагынамок шѣндѣмѣ. Тенге гѣнят кого палшыкшы уке. Лүлѣлмѣ зоныжы вѣцлѣ метр нѣрѣ веле.

Прапорщик нимат Ыш келесѣ. Кынамшенок тенге лин кердѣм тѣдѣ вычен. Ик монгырыштыжы колымаш, вес монгырыштыжы майор Сарастиев ѣштѣ анжалтышыжы дѣ шѣдѣ ядмашыжы:

– Ышке позицивлѣм кодашок келеш ылы? Ну, ма тидѣ гѣц лиэш, Ышкежѣт ам пѣлѣ.

Тидѣ паштек пурым шанышы иктѣ тѣнгжѣ келесѣлеш:

– Ну, кѣ доно тидѣ вара ак лиѣлт?

Цилѣ Ышке вуя решѣмѣ гѣц прапорщик соок лүдѣн. Салтаквлѣжѣ лүдѣн колтат гѣнѣ, ма лиэш? Кыце цаткыдын кредѣлмѣлѣ дѣ позициштѣ шалгымыла, нѣнѣлѣн пример семѣнѣ лин кердеш ма?

Уке ач. Вес техень шанс уке лиэш. Хоть-ма лижы, но позици-вләм кодаш бнжы ли. Хоть тишак колаш вазына, но кодаш бнжы ли. Юкшы йонгатарак дә раскыдынрак шактыжы манын, прапорщик келгын шұлалтыш, шодыжым юж доно темыш дә келесыш:

– Тишты ылына дә тишакко кодына! Вес шанс мамнан уке. Батальон пыт кредалеш дә сынга аль агеш, тишты ма кого рольым мадына.

Лахтинен пыжгалтыш:

– Тырынак лимәдә! Тышты ружге веле шакта.

Прапорщик царныш дә ныны колышталеви. Анзылнышты бнде лымым ташкымы юк гыц пасна кыжгын попымы юквләят шактеныт. Лахтинен прапорщик выкы тырынырак анжен, попаш тынгальви:

– Шанем. Ти дела мынын агыл гынят, шанем, икта-мам тишты бштымыла. Брвезывла, тышты ик рота веле агыл толеш. Мамнам ныны лывакышты ташкен пиштат, тиды палы. Палшыкым ядын, посыльныйым колтымыла дә тышман ваштареш пел взвод нимат бштен ак керд, манмыла.

– Мане, техень уверым анзыцок колтымы, – прапорщик манвы. – Но палшыкшым веле иктат колташ бш соры. Дә ядышташат ак кел, маневы.

– А-аа, тенгежы тиды вес паша.

Лахтинен эчәт анзыкылажы шыдын анжалы.

Прапорщик дон сержант коктынок кодевви. Изиш хытыралмыкышты, ныны эче ик гана посыльныйым батальонын штабышкыжы колташ ливви.

– Палшык ак тол гын, линим кычен ана керд, манда.

Салтак сусу кымыл доно батальонышкы лактын кеш, весывлажы паштекшы мокшыштым йылатен анжен кодевви. Тышты ты салтак ашкедын, кыды ти мадыш гыц ытлалт кердын.

Ситуаци лачокшымат нелы ылынат, прапорщик танг семын сержантлан келесыш:

– Мам бштен кердат, тыдым бшты. Ныныжат вет, лым келгат, анзыкыла чонгештен моло ак кеп.

Сержант пулышыжы гач винтовкыжым шуш дә ашкеды. Шыдешкен шыцшет, тыды келесен пуш:

– Нһнһм нимахань пуалтемәт ак шагалты. Тенгежһ гһнь, кишпад тһрһштһ вәшлинә.

V

Вһц цәш лишемһн. Ұштһ тел кечһ остатка сотыжым йһрвәш кһшкен, пуалтемвлә симсһрәкһн веле кайыныт. Ошын кайшы лым сотыпракок кайын гһнь, шһргһ дә тһшкәвлә лошты воксеок пһцкемһшәлтәш тһнгәлһн.

Тышман монгыр гһц комданывлә шактенһт. Лахтинен лишнһ ылшы тәнгвләжһ вһкһ анжалы. Ситуациштһ тһрләш лидһмһ худа ылынат, тһдһн һнде шһмжһләнәт тамалын доко сусун, вәк, чучын колтыш. Весһвләәт махань падышкы вәрештмһштһм пәлһштһ манын, Лахтинен нһнһлән келе-сәлһй:

– Һнде мәннәм янгышташ тһнгәлһйт. Лин кердеш, мә гһцнә нимат ак код.

Иктәт йш вәшештһ. Мәәттә юк лыкде ременьжһм тһрләл-тәлһй. Иктәт юкымат йш лыкепәт, махань ситуациштһ ылыт, тһдһм кһзһйт якте әче ак ынгылеп манын, Лахтинен шаналтыш. Седһндонат тһдһ ынгылдараш цацышыла попен:

– Кһзһйт һнде туан пһртвләнә дә религинә верц кредәләш тһнгәлһнә. Шанем, тидһ паштек мәләннә хрестһм шагалтат.

Ик юкат уке. Сало предохранительһм колтыш. Кыце салтаквлә махань ситуациштһм ылмыштым ынгыленжһ ак кердеп?

– Пәлһдә, цәкнәш тһнгәлһнә гһнь, пулеметым ана коды.

– Мһнь пулемет ялым нәләм, – сойток ылшыла, Мәәттә ладнан келесһш. «Лин кердеш, Лахтинен йори тенге попен, нһнһм лүдһктәш манын», – Мәәттә шаналтыш. Лахтинен һнде юкшым һнянрәкһш вашталтен, командым пуән:

– Мә Мәәттә дон коктын пулемет гһц лүлһлһнә. А тә, кыце кердһдә, тенге тараканвләм жараш тһнгәлһдә. Әштһдә, цилә вһкок вәрештмһлә! Мһшкһрһшкһ цельһдә, тидһ сойток салтакым мадыш гһц лыктеш. А шайылныжы весһ лиәш. Такеш лүлһлмәш һнжһ ли. Лүәдә гһнь, тәмдән пулһыда цельһшкһ вәрештшәшлык.

– Ура-аа!...аа...аараа..ураа..рааа...

Салтаквлә келгін шүләлтевы. Цилә нервок напряженишты ылын дә мам вуйвим келесә, кәпыштты тьдым цилә ыштәш йәмды ылын. Ынде ұштымәт иктәт шижде – нервывләштты напряжеништты ылынытат, ұштты гишәнәт мондевы. Кредәлмәшын техень мәгәлжы ылын, кынам ти напряжени шукуштат агыл пьрхәлт ләктеш дә тиды паштек кого лүлүлмәш тьнгәләлтеш. Пьтәришы лүмы юкеш йьрвәш цытырәлт кеә дә тиды паштек таманяр лу дә шүды парня затворым темден, лүлүләш тьнгәлеш. Тенге кредәлмәш тьнгәләлтеш.

Лахтинен пұжым пырын лүлүлын. Пьтәри тьды ош ыжгаан офицер вькы цельыш. Тиды паштек йәкты шайкы шьләш цацышы пулеметчиквлән группым укем ыштыш – лач ик салтак веле шьлән керды. Тышманвлә, атакышкы кемьштты годым, пиш когон сасленйт дә юкышты йьрвәш рьшкәлтын. Ышке позициштты гьц лач пулемет дон автоматвлән тәтәтлөмьштты веле шактен. Ик гәнә лишнөжы, шалахай монгыр гьц кьжгы юк доно сьгырәл колтевы:

– Автоматчиквлә, тишкы! Автоматвлә тишкы!..

Пулемет тышманвлән толмыштым шагалтен керды, ньны позицивләм нәлевы. Лахтинен ынде кок монгырышкат лыпшен. Тьды Мәәттә вькы анжалы дә ынгылдарымыла келесәлы:

– Мьнь ньным ам уж, но изиш моральым лыдылдалам.

Мәәттә нимат ыш вәшешты. Тьды лач патрон лентә паштек веле анжен – тьды яжон йьжныжы манын. Пулемет, пар веле йьрвәш шалген, лүлүлын.

Шалахайышты трюкок тыр ли дә Сихвоненын юкшы шактен колтыш:

– Кыргыжыт! Әлдок мәәт!..

Лахтиненәт кыргыжшы салтаквләшттым ужы дә Сихвоненлән кәрен:

– Иктәт ак кыргыж...

Ти мәгәлын саслышы прапорщик кайын колтыш:

– Позицишкыдә!.. Мьнгеш!.. Кү т... вуй тәләндә шьләш командым пуэн?..

Мьндьрнөрәк ик кыргыжшы салтак саслен:

– Йьр нәлөт! Шалахай гьц.

Прапорщик замжым сьгырен:

– Пенттинен!.. Сержант Пенттинен!..
– Пенттинен колен... Вуйжы шЫрәш гань.
– Лехтовиртаат, Күләнпәят.
– Шалахай гЫц пырыш.
– ТЫшәк автомат доно кок салтакге кодевЫ. Кыце Аарно вЫкЫ кым метр гЫц лүэн колтевЫ, ужым.

Шалахай гЫц салтаквләштЫ кыргыжыныт дә тышман әрә манын, шүлештЫл сасленЫт. Прапорщик ЫрдәнгшЫ юкшы доно саслен:

– МЫнгеш!.. Позивцивләм нәлдә!..

Таманяр салтак позивцим нәлнежЫ ылы, но тышман церотым пушат, нЫнЫ логЫц иктЫ «ой» манын, лым вЫкЫ кенвазы. ТидЫм ужын, весИвләжЫ шокашты лиэвЫ дә тенге кредәләш манын, виштәт төрөк ямы. Шалахай монгырыштышывлән кыргыжмыштым ужын, вургымлаштышывлә паникЫшкЫ пырен, Ышке позициштЫм кодаш талашенЫт. Лахтиненәт, пулеметшым ытарен кодаш лижЫ манын, станокшым кыдашаш тЫнгәльЫ, а Сихвонен дон Саложы тагынамок шЫлЫнЫт ылын.

Махань ситуациштЫ ылмыштым прапорщик яжон ынгылен. Кыргыжшывләм шагалташ манын, шалахай монгырышкыла кенежЫ ылы, таманяр ашкылым Ыштен, пуалтем гЫц кид кайын колтыш дә ик шушыргышы саслаш тЫнгәльЫ:

– ЫрвезИвлә! Идә коды! Шуэн идә коды!..

Прапорщик шушыргышы докы талашен миш. ТЫдЫ лишЫцЫн кыргыжшы Сихвонен гЫц палшыкым яды, но тЫдЫжЫ, сЫнзәвләжЫм пЫтЫркәленәт, йЫржЫ нимат ужде. Сало палшаш коды дә тенге коктын шушыргышым шыпшаш тЫнгәлевЫ.

Лахтинен, ситуацим ужын, кедәрЫмЫ станокшым мЫнгеш шЫндЫш дә Мәәттәлән келесИш:

– Изидир гЫц хөливләм мырыктен колты дә шушыргышым тЫш пиштЫдә. Тенге нЫнЫ шушыргышым шЫргЫ лошкы шыпшын кевЫ. ПрапорщикЫн салтаквләжЫ логЫц таманярыжы мЫнгеш толевЫ дә Мәәттә дон прапорщик ЛахтиненЫм вычен кодевЫ.

ТЫдЫжЫ гЫнь, анжыде лүлЫлЫн. Пулышыжы гач изидирЫн пакыла кемЫжЫм ужаш манын анжалят, пылвуй вЫкЫжЫ шагалы.

Прапорщик дон Мäätтä Лахтиненлән палшаш цацен, ййрвāш лүлблбнйт. Тышман Лахтиненбм цаклен ылын дā вйкбжб тытышде лүлблбн, ййржб пульывлā шбренок шишкенйт.

– Пулеметдам кодыда! Кыргызда! – прапорщик саслен. Ик салтак нигыщәт пулеметым намал кен ак сбнгб, тидбм тбдб пāлен. Äнят, тидбм бш кол, äнят, пулеметшым кодымыжы бш шоат, кыще цаткыды Лахтинен вйкбжб пулеметым пиштā дā каклярген-каклярген токыштыла кыргызеш, тидбм Мäätтä дон прапорщик ужевб. Тбдбн кенвацмыкыжы, лач яклешт веле кеш машаневб, но бш кбнблāt, Мäätтä сбгбрāl колтыш:

– Лахтинен!

Вāшештбмāш шактыде. Ош защит-костюман салтак тāрвāнбдеок киэн. Пулеметын нержб шаягаремжб вблец кбшкблā анжен. Мäätтä дон прапорщик Лахтиненбн тāрвāнāлмбжбм вычалалевб, но тидбм бш ужепāt, юк лыкде шайыкыла кеāш тбнгāлевб. Ййрвāш ечбвлā киэнйт гбнят, айырен шалгаш жепбштб ылде.

Тыл гань шокшы пулеметын кбртнижб цожге шактен, лым пуалтембм шылатен. Лым лбвец кайын колтышы муды блбштāш вблец вбр патькалтыш тьорге йоген валыш. Пбрхāлт лākшб вбр патькалтыш ти блбштāшбм якшар цбре доно чийлтбш. Тидб пуля доно ыражтен лыкмы Лахтиненбн пблбшбжб гбц йоген.

VI

– Тбнь ородышкы моло кеделат? Кыщец толат?

Рокка шүлештбл-шүлештбл кыргызшы салтакым пулышыжы гбц брзāлбб.

– Тбщец! Тбщец!..

– Ынгылдарен пуок... Ма тбштб лин?..

– Цилā, цилā пбтен... Цилā взвод колен.

– Мам вāl раведāt? Тбньжб эче блетбш. Тбведāн вевбвлāт толыт. Ма отряд доно? Кышты Лахтинен?

– Тбшāk кодын. Тбштб иктāt блбшб кодде.

– Шанем, тидб гбц ядышт шалгаш нимахань перке уке, – ечб панды тервенжб тбкблāлт шагалшы Хиетанен келесбш.

Батальонын колтымы цилә палшыкшы Роккан автоматшы ылын, кыды сага Хиетаненәт толын. Пытәришшй кыргыз шйлшбм ужын, утла поздан палшаш толмыштым ынгылевй.

Кыргызшывлә шукинрак дә шукинрак толынытат, ма лиәлтмймәт ынгылевй. Сек мычашеш прапорщик дон Мәәттә толевй. Салтаквләжй якте шон, прапорщик шбдй паржы доно тйнгәльбй:

– Т... вуйвлә! Шарык патявлә! Техень бнде остатка гәнә лижбй! Шайыкыла анжалде, ййлмбдәм сәкәлтен кыргызда. Шушыргышывләмәт, вәк, кодедә... Эче иктәжбй шайыкыла цәкнә гйнь, ма тбдйн доно лиэш, пәледә.

– Кышты Лахтинен дон пулеметшы? – Хиетанен Мәәттә гйц яды.

– Коктынат тйшәк кодевй. Сага-сагаок, – вуйта тидбй тбдйм акат тйкәл, Мәәттә уштйн вәшештйш.

– Нимат бштәш ак ли ылы, – прапорщик Мәәттә верц лин, ынгылдаралы. – Ти салтак мам кердбйн, бштбйш. Мә шушыргышым кандышна. А Лахтинен тбдйн виржбй агыл. Лач тидбй веле бшкетшбй цилә взвод гйц лачокла салтакла бшкбймжым анжыктыш...

– Мбнь тиштбй кб вуйнаман, кб агыл, тбдйм ам кйчәл. Мбнь пулемет дон Лахтиненбйм ойхырем, – пижбйн кешблә Хиетанен пелештбйш. Тбдбйлән прапорщикбйн шаяжбй мелешбйжбй бш ли.

– Мбнят тенгеок, – Рокка келесәльбй. – А бнде салтаквләэ-тбйм цепбйшкбй погалты. Шуқышты агыл тбдбй толеш...

Вырсен шалгымешкбй, керәлрәк пәшәм бштәш келмбйм, прапорщик ынгылышат, салтаквләжбйлән обороным нәләш шбдбйш. Тбдбй тышманым шагалтынежбй ылын дә шукердбй агыл туран келесбймбй шамаквләжбйм пышкыдемдәш манын, саслен:

– Бйрвезбйвлә, мә эче тидбйлән анжыктенә! Әлдок позицивләм нәлбйнә! Лымеш ражым бштен, шблбйн шбйцдә. Рок яктеок шода гйнь, яжо веле лиэш.

У бнянбймәш прапорщикбйн кымылжым лүктәльбй дә тбдбй приказвләжбймәт решительно пуэн миән. Бшке замвләжбй вуйыштым пиштенбйтәт, Хиетаненлән вургымла монгырыштышы салтаквлә доно командуяш шбдбйш. Хиетанен цепбйм позицивләшкбй шагалтыш, Рокка пулеметшым шббндбйш. Кыды

салтакшы пулеметдеок кодынат, нһнһмһт цепһшкһй колтевһй, лач Мһһттһ дон Ванхала веле пулемет сага ылыныт. Рокка прапорщик докы кешһт, келесһш:

– Колат, прапор. Когон яжо стрелок келеш гһнь, анзылнет техень шалга.

Ситуаци серьезный ылын гһнят, прапорщик йшкһймжһйм тенге рекламируйышы Роккан шаяланжы ййрһлтһш, но Роккан лачокым попымыжым пһленһт, согласуялты.

– Цепһн флангвлһжһй – сек лысыкыды вһрнһ. Иктһ-маняр салтакым нһлһйн, шалахай монгырым цаткыдемдедһ. Тышманлан эртен кеһш пуда дһ ситуаци паштек со анжедһ.

– Малын вара агыл? Тһнь, автоматчик, толыма сагаэм. Мйллһнем автоматетһм пу.

– Шанем, эче ик салтакым нһлмйллһ, – прапорщик пйжгһлтһш. – Лампинен шукердй веле агыл шалахайышты ылы дһ кйзйгһт эче цйтырһ. Тидй гйц паснажат цаткыды нервһн агыл.

– Мйллһнем яжо ак кел. Мйллһнем патронвлһм пуэн шалгышы лижй. Колат, толук. Мйнь юморым яратем. Сагаэм тйллһнет сусу лиэш. Манярым намал кердһт, тһнр патроном нһл.

Коктын кевй.

Рокка дон ййлмйдымй тһнгжй пуалтемвлһ гач мызыргенйт. Пйцкемйшһлтшй шйбргйм тйлзй сотемдären. Сәрәнвлһштй лым сотын ййлгйжййн, но ма тйштй, пйгйрикһ шайылны лин кердеш? Тйлзй кузаш веле тйнгһлйнһт, ймйлкввлһ кужывлһ ылыныт.

Рокка тһнгжй доно цепһн остатка салтакшым эртйш дһ йш шагал, пақыла кеш. Юк лыкдеок ашкешй тһнгжйлһн тйды пйжген:

– Пһлет, тагачы мйнь шоссе вйлнй пиш яжо мижгемйм мом. Кыдашаш веле нелй ылы. Тенге кйлмен шйнзййн.

Салтак йш вһшештй, лйдмй паржы доно лач ййрвһш веле анжылтын. Трйкок Рокка шагал колтыш дһ шагалаш шйдымйллһ кидшйм лйктальбй. Малын Рокка шагал колтыш, тидйм ужат, Лампиненйн логерйшкйжй маклака, вйк, кузен кеш. Анзылнышты изи куп ылын дһ тйшецйнлһ маск-халатан тышманвлһ толыныт. Таманяр лу салтак рдййн-рдййн ашкешйнйт. Рокка Лампиненлһн вйрйм анжыктыш дһ нйнй юк лыкде пуалтем вйкй шыралтевй.

– Мä нимат ёштен ана керд, – Лампинен цытырышы юк доно келесёш.

– Кышецын тидёжым палет? Вот цыгы вуйвлä, махань цеп. Кышкы мä кенä, тйдём вуйта паленок, техень салтак арам анзыкына колтенёт.

Тышманвлä юк лыкде, олен, но тыгодымок нимат вычыде, ашкедёнынт. Купыштышы саран мыч кенёт гёнят, разведчиквлäштё моло ылделыт. Äнят, утлаок ёшкёләнётштё ёниенёттат, нёным анзыкышты колтыделыт дä керäлешёжат шотлыделыт. Рокка дон Лампинен пуалтем көргеш йёмым ёштенёт дä ёштёмёштё лошты Рокка согоньлен:

– Тиштё зарядёймё магазинвлä. Лүлёл пётарёмёкем, тынь төрөк патронвлäm оптен шёндё. Кышты цела магазин, кышты охыр, тидём ит лыгы. Ит нервничайы. Ладна ли. Мёнят пиш ладна ылам. Мälәннä нимахань лүдёшат тиштё уке. Мälәннä агыл, нёнылән цецаш тёкнä. Мырен моло мыштет гёнь, ёшкедурешет мыренат кердät. Тидё кымылетём лүктä. Тидё психологин стратегижё. Техень годым, тамамат шанен кердät.

Попымыжы тышман якте сойток ак шакты, Рокка тидём пален, цилä изи юкок лым мыч ашкедмё юкеш ямын. Тышманвлä мыжырын-мыжырын ашкедёнынт. Рокка пётаришёвлäm прицельш нälбё.

– Анзылны офицер. Ёмёлкajё тё изи кож вёкё вацмыкы, мычашыжы толеш. Мёнь тйдё верц решёшём. Весёвлälәнжат тенгеок лиэш. Анжалыма-йä, кыце ашкед кеät. Иктё паштек весё. Цыгы вуйвлä. Мам тямдäm выча – адат пälбё. Кыце Йёмы токыжы погаш тёнгälеш – цецаш ужнына. Махань сулыквлäm нёны ёштенёт, тек Йёмы цилä простя. Талашалмыла. Ужат, кыце толыт.

Анзылны ашкедшё офицерён ёмёлжё изи кож докыла лишемён. Ма тыштё лиälтё, тйдё ёнде курымжымат ак пälбё. Тйдё пёцкемёш шёргё тёрём, тёлзё сотеш йёлгёжшё ош лымым дä кож вёкё вацшы ёмёлкajём ужын. Тидё гёц паснажы, äнят, автомат гёц лыпшалмы тылым ужын шоктыш, но тидёжё лач тыштеш веле ёнде кодеш.

Саслымы юквлä шактен колтевё, тägё öрдёшкё, охырышкыла лүэн колтыш. Роккан автоматшы ыргымы машинälä ик семён шин. Рокка лүдде, ёштё вуянла пуштын миэн. Сёнзajё

раскыдын ужын, вуйжы ладнан шанен дә мам шанен, кидшй
цилә Ыштен шоктен.

Кыды тышманжы шайыкыла кыргыжын, кыдыжы лым
пуалтем шайыкы шйлйн, кыдыжы кышкы лумйлә, пәлбде –
өрдйшкй лүлйлйн. Төтөтлйшй автомат кышец лыпша,
тышманвлә нигысеят ынгылен кердделыт.

Анзылнышвләм лыпшен пиштен, Рокка пачыштышвлә тервен
пижй. Шыргй тйрйш лишнйрәк ылшывлә гйц тйнгәльй. Шыләш
цацышывлән церотышты соок пйтәришй ылын дә кынам-
тинәмжй Рокка покшалнышывләмәт пачкен. Лыман сәрәнйштй
эдемвлә аран коленйт. Какляныл-какляныл, салтаквлә шыргй
тйрйшкй шоаш дә тйштй шйлмй вәрйм моаш цаценйт.
Шумбштйштй, әнят, тйшкевек шоаш кого йнянймәш ылын, но
тйнәмок автомат церот шактен дә ти йнянймәшйм кйрйн –
эчеят тамахань салтак лым вйкй кенвазын. Кыдыжы пуалтем
шайыкы шйлйн, автомат ваштареш тылым пачаш цацен, но
таманяр гәнә лумйштй паштек, лүлшй лишнй лым пырак
кайылдалын дә тенге оружиштйн юкшы цәрнен.

Лампинен пүжвйдйм йоктарен, Рокка лишнй киэн. Цйтй-
рйшй кидшй доно картон гйц йштймй патрон короплявләм
пачын дә магазиншкй поген. Лүдмй паржы доно мам йштймйлә
– пәлбде. Рокка ладнан кайын гйнят, ти кредәлмәш тйдйн
вуйжым воксеокат лыген шуэн. Вет тышманвлә нйнйм әрен
нәлйн кердйнйт. Лүдмй гйц пасна, эдем пайым пйчкедйшй
«машинә» гишән шанымаш вуйыштыжы сәрнен. Лампинен,
сәрәнйштй ма лиәлтеш, тйдйм ужаш манын, кынам-тинәмжй
вуйжым лүктен дә шыргй тйрйшкйлә шйләш цацышы дә Роккан
пульывләэшйжй лым вйкй вилшй салтаквләм ужын. Автоматын
төтөтлймй лошты колымышты анзыц салтаквлән шүм гйц ләкшй
юк доно саслымыштым колын. Эдемвлән пайым тенге
пйчкедймйм Лампинен нигынамат тишкевекшй ужде ылын.
Шумбштйжй нимахань гуманный шижмәш моло ылде гйнят,
эдемвләм тенге пуштмаш тйдйм ййрнйктәрен.

Лампинен шйдйн шишкен толшы юкым колы. Тйнәмок
автоматат лүлйләш цәрнйш. Тйдй Рокка вйкй анжалят, лүдйн
сйгйрәл колтыш. Роккан калпакшы лым вйлнй киэн. Вуйжы
автомат дулеш тйкйләлтйн дә үп лйвецйнжй вйр тьорге йоген.

Лампинен магазиным кенвацтыш дә нйлъяла цакнаш тынгалы. Ышкетшы кодынат, вуйжым воксеокат ямдыш, мам ышташ, палыде дә вот-вот шайыцынжы тышман толешат, тупышкыжы автомат церотым пуа, шанен. Кыргыжаш манын, кыныллаш веле тынгалын ылы, кыце ялжым тагу ролатен нальы дә тенге тды бирдангышы юкым лыктын, шайыкыла анжалы.

Рокка ялжым кычен дә йырен. Но Лампинен ти йыралтыш гыц лудын веле колтыш. Ти йыралтыш карштышым шижшы эдемн ылын дә выранг шыцшы эдемн йыралтышыжы тылзы сотышты лач келтымашын йыралтышла веле кайын.

– Кыш кет?

– Ни...и...ии...гышкат.

– Варышкет толок. Мынжы гын тагышкы кеаш райалт шынзынат шаналтышым. Ит ке. Алок магазиным охыремденә...

Автомат угыц тототлаш тынгалы. Саранышты бнде ик салтакат кыргыжаш цацыде, кодшывлажы циланат лым пулатем коргышкы шылаш цаценйт. Кыдыжы тидым ыштенат кердын, но шыргы тыр якте шошывлажы шукунат ылделыт.

– Ти цыгы вуй мынбим лыпшалы. Ты кож шайылнышы. Тенгежы гын, мын тылат анжыктем, тынын вует гыц пелыжы веле кодеш, т... вуй! Тевеш вара! Вот кыце тылат! Анжалыма, кыце пулывла пуалтемнш пырат... Тынь вет, Рокка Антти, махым ат пу!

Куп саранышты бнде иктат тарваныде. Шыргы тыр гыц лудылмы юквлә шактенйт, но нын атакышкы кешывлан лудылмы юквлә ылделыт. Тылзы бнде сотырак анжен дә лым вылны кишы колышывлам сотемдарен. Кынамжы тагу олен ясыланен, охлен, но тды паштек торок Роккан автомат церотшы шактен. Кытык дә колымашым удышы. Цара вуян, йыралтыш тырван эдем пуштшы добычыжы паштек тытыше анжен дә ванген.

Шайылны ечы доно кемы юк шактыш. Егерывлан лейтенатышты кайын колтыш:

– Махань ситуаци?

– Бндежы гын нимаханят агыл манаш лиэш. Колат, ышкыметынвләм цеп доно куп тыр мыч нангеок. Лин кердеш нын угыц толаш тынгалыт. Тынь палшаш толыц ма?

– Мане, ма палшаш толна.

Лейтенант салтаквләжым цепышкы шагалтыш дә сәрә-
нышты тинәр кәпым ужын, öрын яды:

– Ышкетдәок ма лүлылдә?

– Ну, тенгеәт манаш лиәш. Седы, пашкуды йшкежәт лүәш
пацен анжыш, но шукужымок йш керд. Тевеш, мынбын вуй
каваштем нбыйлтәрен лыкты. Шамемәт, вәк, изишеш ямды-
шым.

– Дә тиды паштек мбын кыргызнем ылы, – Лампинен
лүдмәжым шылтәде, келесәлы. Рокка шүмжы вашт ваштыл
колтышат, келесыш:

– Мане, тенге йштәнет ылы. Шамышкы пырымыкем, ма
ял сынзә анзылнем каеш, шаналтышым. Тынь, сәй, мбын коленәм
машанышыц? Колышы ялет гыц ролатен нәлын, машанышыц,
сәй? Лүдын моло шыц колты? Колат, вуем бинтуен пуай. Уштеш
выр ак йогы гынят, тидым ялштен шындәде уке.

Лампинен бинтуяш тынгәлы. Тыдын йнде лүдмәшыжы
тагышкы ямы, мам тәнгжы йштен кердын, тыдым шотеш
пиштен, келесәлы:

– Ам пәлы кыце, но тынь, векәт, әдем агыл, келтымәш ылат...

Рокка пижоргыжым лүктәл, кидшы доно лыпшедыл, тым-
дышыла попаш тынгәлы:

– Анжал доко. Тиды тенге. Кыргызаш тынгәләт гынь,
Ботнический иксә якте кыргызат. Дә тишты иктым әштәмылә,
нынны сойток паштекет толыт. Но тынь вәрешеток кодат гынь,
мам тынәм йштәш кодеш? Тынь вет тыдын доно ик вәрышты
лин ат керд. Тидым пәлымылә. Кызытшы вырсын стратегижы
техень. Тишты нимахань ышан ылмашым ам уж, но тиды тенге.
Мам цыгым, вуемжым изи тетян вуй гань ниәлтәләт? Сынзә-
вләмәт питырен шындет гынь, кыце анжашыжы тынгәләм?
Лейтенант, табакет улы? Ышкымамжым машинәш монден
кодышым.

– Пачка хәлә нәлын кердыдә. Мбын эче весем улы.

– Лачокат ма? Тенгежы гынь тынь пуры әдем ылат. Техень-
влә доно келшем. Мижгем ялан ныны ылыт, анжалмыла. Ылыт
гынь, иргодым взводна хәлә мижгемән лиәш.

Колышывлә мижгемәнвлә ылделыт. Тидым вес кечын,
тышманын цәкнымыкжы, ужевы. Шоссем нәлмыкы, тыды

молнамшы позицишкѣжок кен. Купышты вѣщлѣй кок кѣп киэн. Лампинен семѣнь, Рокка луатшѣм магазинѣм охыремден. Тинѣрѣм лѣлѣлмѣй паштек, седѣй, автоматшат целажок ылде, дулыжы воксеокат шѣрлен кен.

Кредѣлмѣш паштек майор Сарастие эчѣят батальонжым погыш дѣ салтаквлѣжѣн яжон кредѣлмѣштѣй гишѣн таум келесѣш. Ти кредѣлмѣш нелѣй ядмашым решѣшѣй манын келесѣш. Батальон яжон кредѣлѣнѣт, полкын командиржѣт таум келесѣмѣй сирмѣшѣм колтен. Тѣштѣй кыце батальон цѣкнѣш цацыде, лѣдде кредѣлѣн, манын пѣлдѣртѣмѣй ылын.

Салтаквлѣжѣй гѣнь, цацен ѣль цацыдеок кредѣлѣнѣт, тидѣм ѣшкежѣй келесен кердделыт. Нѣнѣй лач кредѣлѣнѣт веле, но командирвлѣ тенге попенѣт гѣнь, тѣнѣм нѣнѣн шаяшты семѣнь лишѣшлык ылын, шаненѣт.

Такеш агыл вет, дисциплинѣм шагалташ дѣ боевой духыштым лѣктѣлѣш манын, момоца анзылны кок салтакым лѣэн пиштенѣт. Тидѣт салтаквлѣн кредѣлѣш шомыштым тѣрвѣтѣде гѣнь, махань вес ѣнжѣм эче моат?

ЛУШЫ МЫЧАШ

I

Мәкилә походный кухня йёр мёнгеш-анеш сәрнен. Рок вёлнй кишй тури сүкём ужат, лүктальй дә йәшйкйш пиштйш. Тури сүкём ужат, довольна агыл ылмыжым анжыктен, нержём кыптырталы, но тагачы сусу кымылан ылынат, шйдешкен моло йш колты. Автоматчиквлән ротышты кымшы рота дон имни кйтёмй сәрәнвлә верц кужын соредәл, яжо сәрәнём сёнген нәлён. Тидй Мәкилән заслугыжы ылын, тенгеок тыловиквлән вес ядмашвләштәт, тйдй соок сёнгйшеш ләктён. Прапорщик Синкконен провизи дә тыловик ядмашвләм когонжат решен мыштыде. Тиштй нимахань устав дә приказвләм пумаш палшыде. Тиштй инициатива дон делавлән ходыштым яжон пәлёмйлә ылын, а Синкконен тидён шотышты нимахань мастар ылде. Седьндонат автоматчиквлән ротылан шйренок ясыланаш вәрештён, мол старшинавләжй гёнй, йшке делаштым яжон пәленйт, кйлвләштём кычылт мыштенйт. Мәкилә старшиналан раскыдын ынгылдарен мыштенәт веле, делавлә анзыкыла кенйт, дә тенге Синкконенлән звани доно изирәк ылшы салтакын шая дон шанымашвләжём колышташ вәрештён. Вет соок лач честьём пуэн, козырек лывәк кидём лыпшен веле, шукужок ак вәрешт.

Кәнгйж лач тйнгәләлтён дә техень годым цевер вадывлә кужын шыпшылтыт. Пушәнгйвлә лошты тьорге йогышы әнгйр вйд вёлнй кечй явлә мадаш цәрненйт. Вадывецйнлә пйцәлгй пйл ара кузен. Мәкилә амалаш кенежй ылыы, но йш смейй. Тйведән тйштй, походный пад лишнй Рахикайнен шалген дә часовой доно полдымактылын. Мам вара тидй шолышт кенежй? Тидй гйц паснажы Мәкилә весйжём шаненжәт йш лык – Рахикайнен паштек соок ма-гёнят ямеш, тйдй шаналтыш. Ти часовой алталаш веле йшкёмжём бйнжй пу.

Таманяры шалгалалыт, Рахикайнен корныжы доно лыпкыш. Мәкилә тѣдѣн ялгорны сәрәлтѣш шайылан яммыжым ужат, амалаш кеш. Рахикайненжѣ гѣнь, ялгорны мыч изиш келдәл-мѣкѣжѣ, шагалыт, олен шишкәлтыш. Тѣдѣлән тѣрѣк вәшештевѣ. Рахикайнен шишкәлтымы юк докыла йѣвѣрт тәрвәнѣш дә изиш анзыкырак келдәлмѣкѣжѣ, кү вѣлнѣ шѣнзѣшѣ Роккам ужы.

– Тидѣ кухня сагаок, йәр монгырышты. Тидѣм бѣштәш нелѣ, но сойток йѣнѣм мона.

– Кү часовой?

– Сипилә.

– Ну, тѣнәм нелѣ агыл. Мѣнѣ цецәш тәрвәнәм. Толмешкем тѣнѣ йәмдѣ лишәшлык ылат.

– Анжал, ти т... вуй вѣкет моло лѣэн бѣнжѣ колты.

– Яра, яра, анжалам.

Нѣнѣ айырлевѣ. Рокка шѣргѣ лѣэш ямы, а Рахикайнен ялгорны мыч мѣнгеш йѣвѣрт кәш тѣнгәлѣ. Тѣшкәвлә шайы-цын авәляныл кеш дә кухня лишкѣ шо. Таманяр метр ѣрдѣж-тѣ шагәлѣ дә вычәш тѣнгәлѣ. Часовой пушәнгѣвлә лошты йѣлгѣжшѣ йәр вѣкѣ анжен, табакым шыпшын шалген. Таманяр метр ѣрдѣжтѣ пәлаткә шѣнзен, но тѣштѣ тыр ылын, нимаханѣ юк моло шактыде.

Шѣргѣ лошты кукшы укшын кѣрѣн кемѣ юкшы шактен колтыш дә часовой тѣрѣк винтовкыжым пулышыжы гѣц нәлѣ. Предохранительѣм колтышат, таманяр ашкылым анзыкы бѣш-тѣш. Рахикайнен кѣшкѣ ганѣ кухня лишкѣ авәлянен мишәт, кымыктен пиштѣмѣ кого әтѣдерѣм тѣшкә докыла шыпшаш тѣнгәлѣ.

Шѣргѣ лошты угѣц укш кѣрѣн кемѣ юк шактыш. Часовой лѣдмѣжѣм шѣлтен, кѣжгѣ юк доно яды:

– Пароль!

Нимаханѣ юк бѣш шакты, но тидѣ вәреш пәлаткә гѣц лѣвәл выргемән салтаквлә ләктѣн шагәлевѣ.

– Ма тѣштѣ?

– Ам пәлѣ. Тама цудырге шакта.

– Кеквлә, сәй, бѣшке лотышты кредәлѣт.

Салтаквлән ма тѣштѣ лин кердмѣм шанен шалгымышты лошты, әтѣдер кидән Рахикайнен йѣлерәк мѣндѣркѣ, тѣшкәвлә

лошкы шЫлШ цацен. Рокка дон айырлымы вАр якте шон, тЫдЫм вычалы. Шукыштат агыл, тЫдЫжАт толы.

– Ну, кыце?

– Теведан.

– Ой, махань яжо. Лач ма келеш. Яжон питйирен шЫнденАят, шуашат сусунок пыра.

Рокка пулышыжы гач кухня бакым нАльЫ дА коктынат тАрвАневЫ. Изи сАрАн покшалны палатка шЫнзен, йЫржЫ салтаквлА киЭнЫт. Кок салтакет пушАнгЫвлА шайылан шЫлЫн шагалевЫ. Рахикайнен олен шишкалтыш.

– Толдо-толдо! ИктАт уке. ЫшкЫмнАнвлА веле.

Рокка дон РахикайненЫн толмыкышты, йЫрвАш ЫлЫж кеш. Часовой гЫц пасна, цилАнАт палатка йЫр погынен шагалевЫ. АтЫдерЫм ужын, цилАштЫн кымылышты кузыш. СалтаквлА лишкЫжЫ толыныт, ниАлтЫлЫнЫт дА кОргЫшкЫжЫ анжылтыныт. Ванхала вуйжымат, вАк, тЫшкЫ цикАл анжыш дА лавыж колтыш:

– МА... ААА...МААА...

Ти юк пЫлЫшешЫжЫ яжон шактымыла чучы дА вуйжым лУктАлмЫжЫ годым довольна лин, кымдан йЫрАлтЫш.

ПЫтАришЫ пел взвод «курортышты» Аль вес семЫньжЫ корным ЫштЫмАш пАшАштЫ ылын. «Курортыштышы» пел взводын палаткыжы кухня гЫц мЫндЫрнЫрАк ылын дА «кАнЫ-мЫштЫ» годым, нЫнЫ тореш пренявлА гЫц фронтын лини докыла нАнгешЫ корным оптенЫт. Коскелан салтаквлАжЫ «курортышты» пЫтАришЫ кечЫ ылыныт дА кынам церот нЫнЫ якте шоЭш, брагым шЫндАш манын, Ышке лоштышты хытырен нАлЫнЫт. ТидЫн шотышты нЫнЫн лач ик проблемЫштЫ веле ылын – АТЫдерЫштЫ ылде дА тидЫжЫм кукур МАкилА гЫц сойток нима донат кЫчен ат нАл – пАленЫт. СедЫндонат шолышт лыкташ шаненЫт. ТидЫн шотышты МАкилА согласуялтшы манын, Коскела Ышке положенижЫм кычылт керде.

МААтгА дон Ванхала АтЫдерЫш вЫдЫм оптевЫ, тЫшкЫ шолшы вЫдЫм опталевЫ. Коскела, кыце ЫштЫмЫлА, таманяр согоньым келесЫш дА Рокка делам пАлЫшЫлА ти АтЫдер йЫр кыргыжталын. Сек пЫтАрижок тЫдЫ цилА гЫц погымы сакырым вЫдЫшкЫ шуш, тидЫ паштек пиш шергАкАн дрожжим пиштЫш.

Тидѣжѣм кыце дѣ кѣ гач моныт, лач йымы веле пѣлен. Сек мычашешѣжѣ – сыкыр лаштыквлѣм вѣдѣшкѣ шуэвѣ. Тидѣжѣм цилѣнѣт ѣшке паекышты гѣц коденѣт ылын.

Тидѣ паштек ѣтѣдерѣн левѣшѣжѣм питѣревѣ дѣ шинельвлѣ доно левед, палаткын пѣцкемѣш лыкышкыжы шѣндевѣ. Шѣндѣмѣ продуктышты таманярышты нѣнѣлѣн кого сусум канден кердмѣлѣн ѣнянен, цилѣнѣт ѣвѣртен анженѣт. ѣтѣдерѣм шѣнденѣт ѣш шоктеп, кыце Ванхала тервенжѣ пѣлѣшѣжѣм пижѣктѣш:

– Цожгашат тѣнгѣлѣн! Тѣшты пѣзѣрен шѣндѣмѣ ви тѣгѣ пѣрхѣлт лѣкнежѣ.

– Тидѣм нигыцеѣт ѣшкетшѣм кодаш ак ли, – Хиетанен келесѣлѣ. – Иктѣжѣ оролаш кодшашлык. Мѣкилѣ ѣтѣдерѣм шолышт кемѣнѣм пѣлен нѣлешѣт, палаткышкына ревизи доно толын кердеш.

Коскела тамам шаналтыш.

– Тишты иктѣт кодын ак керд. Иктѣт моло шушыргыде? ѣнят, иктѣжѣ санчастѣш кенежѣ?

– Мѣнѣн логерем каршта, – Рахикайнен пелештѣш. Но тидѣлѣн Коскела манѣ:

– Тидѣ ѣнян агыл. Тѣшкѣ техень салтакым колтымыла, кыдын карштышыланжы ѣняненѣт кердѣт. Тидѣн шотышты Сало яжо кандидат лин кердеш. Тѣнѣн нимаѣтѣт моло ак каршты?

– Мѣнѣн ялыштем цыван лѣктѣн шѣнзѣн. Но тѣдѣ кошкашат тѣнгѣлѣн.

Сало техень сѣрѣлтѣшлѣн дѣ Коскелан пуры ылмыжылан пишок ѣрѣ, но тенге келесен, тѣдѣжѣ Коскелан мыскылалмыжым веле ѣш цаклы. Коскела цыванжым анжыктыш шѣдѣшѣт, тѣдѣ кемжѣм кыдашы.

– Изиш пѣшкѣлдѣлѣмѣ. Ирок кемет анзыц якшаргы-мешкѣжѣ пѣшкѣн шѣндѣ. Когон каршта манын келесет.

– Когонжок ак каршты, но кынам кемѣм чиѣт, тѣнѣм тырхаш ак ли ман. Тидѣ тагынамок лѣктѣн шѣнзѣн дѣ со ял вѣлнѣ каштмылаат, нигыцеѣт тѣрлѣнен ак шокты, манат.

Ирок Сало санчастѣшкы кеш дѣ тѣшты тѣдѣлѣн кым кечеш отпуск ганѣм пуэвѣ. Ти «шергѣкѣн» цыванлан пел взвод хѣлѣ

Ынянен шынденат, кым кечбштй, тйдйжй, лачокат, когоракын веле каршташ тйнгальй дй акшаклен-акшаклен, Сало угйц санчастьшыкы мытькыш. Тйштйжй эчеат кым кечеш отпуском пуэвй. Тенге тйдй арня нарй атйдерым оролен кердйн, кыдын ямыжы кого тымашам лыктын. Макйля Коскелан салтак-влйжым подозреваенжят кердде, а мам ти атйдер доно нйны бштат, тидй гишан попашыжат моло уке. Тенге гйнят атйдерын ямыжы дй Рахикайненын кухня лишнй шйдйрген каштмыжы доно тамахань кйл лишашлык, тйдй шанен.

Брага атйдер йнде пел взводин сек тйнг ядмашыжы ылын. Корны опыты пашй гйц толын, сек пйтариок нйны бакым анжаш кенйт. Тйдйм колыштыныт, нйалтйлыныт, лоч-лоч нйжган лыпшенйт дй тидй гишан монден моло колтенйт гйнь, тйгү ядын кердйн:

– А ма тйштй пуштйрвлй лйвалнй пйзгй?

– Тамахань эргйш пйзген шйнзй.

Тамалын доко ти баклан «эргйш» лймым пуэныт.

Цилй ладнаок лиэш ылгецй. Трукок иктй-махань келтймаш тревогом увертарй? Тйнам шун шодымымок ййаш вйрештеш.

– Тйштй тышманвлйэтшй когонжок йнде ак сйрнеп. Нйнылан Крым дон Харьковшты салтаквлй келйт.

– Ма вара саксманвлй доно лиэш? Мам нйны бштен шоктат?

– Нйны доно ма лиэш – тйдй лиэш, но мймнйн кйзйт эргйшнй улы.

– Мймнйн солаштына ик мары ылы, пиш когон шудалаш мастар ылы. Лймжй Кырыкнер Хейкки. Икйнй солашты пастор каштын дй вйд йумбжй шонат, токыжы пырен. Хейкки вйрйштй кйэн дй вйлецынжй алам нйлын келесен: Сыра вужге веле шуэш, т... вуйвлй, келтймашланйт, вйк, ситй, но махань кого сытона тйньжым, пастор, тишкй ййдпелйн поктыл кандыш?

– Ну, а мймнйн солашты...

– Колыштал доко, мйнь шайышт пуэм...

– Уке-уке, икйнй тенге ылы...

Фронтын лини монгыр гйц кынам-тинймжй лйлйлмй юквлй шактенйт, тыл вйлнй суррогат кофе пад кечен, палаткын ик лыкыштыжы брага шун.

II

1942-шы ин июнын нѳлѳмшѳ кечѳжѳ пишок цевер ылы. Армин маршалжы Маннергейм Ёшке шѳмлу вѳц иаш юбилейжѳм аен дѳ ти кечѳ цилѳ ти айо доно кѳлдѳлтѳн ылын. Армиш-тѳшѳвлѳлѳн ти кечѳн вѳзѳйт лѳэш пел литр коньякым пуѳнѳтѳт, тидѳ курымеш ашеш кодеш.

– Тиштѳ иктѳ гишѳн тѳрѳк хытырен нѳлмѳлѳ. Йѳкшѳ лиѳш тѳнгѳлмѳкѳнѳ, иктѳт тымашам тѳнгѳлшѳшлык агыл. Иктѳжѳ соредѳлѳш моло тѳнгѳлеш гѳнь, цилѳнѳт тѳдѳ ваштареш лимѳлѳ. Мам техеньѳ доно Ёштѳш?

– Мыныжым оружейный масло доно шѳiren шѳинденѳ.

– Яра! Согласуялтына!

– Согласуялтына!

– Ёлдок Маннергеймѳн коньякшым подыл колтенѳ!

– Пайвлѳэш пѳчкѳден шѳиндѳмѳ коньякым, хи-хи-хи.

Пѳледѳ, кѳце коньякым пайылат?

Хиетанен ямдарым кружкавлѳш опталы дѳ пайылен пѳтѳрѳмѳкѳжѳ, цилѳнѳт иктѳр лѳктѳлевѳ. Хиетанен кружкажым лѳктѳлмѳжѳ годым, келесѳш:

– Ну, цѳшѳн линѳ! Тишкевек целавлѳок кодыннаат, тидѳ верц подылде ак ли.

Кружкавлѳ Ёрзѳлт кевѳ дѳ тенге айо коньякыштат пѳтѳш.

– Тидѳ гѳц толкшат нимаханят уке. Ёлдок, эргѳшнѳм лыктына!

– Иргодым ѳтѳдерѳм мотат, мам вѳл келесѳт?

– Иргод верц когонжок ит шытырланы.

Хиетанен цилѳлѳнѳштѳ кружкашкышты брагым опыш дѳ нѳнѳжѳ, кахырен-кахырен, йѳрнѳмѳлѳ, кѳ кышкы кердѳн, шѳнзевѳ. Иктѳт тидѳм вырсаш Ёш смейѳ, тѳдѳ гѳц вет ѳрнѳ нѳрѳ Ёнде шуку сусум выченѳт. Тѳдѳ Ёнде «валгыдышкы», вѳк, сѳрнѳлтѳн ылын. Тидѳ гишѳн иктѳт худам келесен кердде. Пѳтѳришѳ кружка паштек, кокшат логерѳшкѳштѳ валыш дѳ сусу вуйышкышты кузаш тѳнгѳлѳ. Ти сусужы алкоголь гѳц эче ылде. Лач йѳкшѳ лин кердмѳштѳ гишѳн шанен, сусу ылыныт.

Хытырымаш шолаш вуйта пырен. Цилѳ салтакок сусула кайын, изи шутѳэшок ваштыл кердѳнѳт – цилѳнѳт икѳжѳк-иктѳштѳм яжо тѳнгеш шотленѳт.

– Ой, кыце мѣшкѣрем ѳрѣктѣ, – Рокка келесѣльѣ. – Малын тѣнь, Коскела, командирвлѣн блиндажышкы кеделат? Тѣштѣ господавлѣ лачокла ѳркѣм ѳѳт.

– Но техень кого кастрюльыжы гѣц сойток агеп.

– Тѣнь, ужамат, вес офицервлѣ сага когонжок лимет ак шо.

– Мам келесѣшѣш. Тиштѣ мѣнь ѳшке тонем ылмыла чучеш.

Кыды-тидѣжѣ ѳжшаргаш тѣнгѣльѣн, а Сало гѣнь, ѳжо кымылан ылынат, Коскелам макташ тѣнгѣльѣ:

– Идѣт попы, ѳрвезѣвлѣ! Мам идѣ попы, но техень командир цилѣнжок агыл.

Коскелажы гѣнь ти шаям вуйта ѳшѣт кол. Тидѣ гѣц паснажы, весѣвлѣжѣт тенге попылаш эче ѳѳкшѣ лин шоктыделыт ылын. Лач брагым веле мактенѣт.

– Мам ит попы, пингѣдѣ лѣктѣн. Вуйышкемѣт кузен кеш, ѳрвезѣвлѣ.

Кружкавлѣ паштек кружкавлѣ охыремѣнѣт, охыремдѣмѣ лошты нѣнѣ ырсын махань ылмыжы дѣ вуйыштым пиштѣшѣ тѣнгвлѣштѣ гишѣн хытыренѣт.

– Шукым ѳлен лѣктѣш вѣрештѣн. Салтаквлѣ арашѣнгѣлѣок коленѣт... ѣштедѣ вет ик гѣнѣ мѣмнѣм ѳрен нѣльѣнѣт ылы, тѣнѣм носилкѣвлѣн брезент вашт вѣрѣт ѣнгѣрлѣок ѳогыш... ѳжо салтак, ѳжо молоца ылы... Тѣрѣк келесѣшѣк гѣнь, Лехто кѳ гань цаткыды ылы... ѳшкѣмжѣм ѳшке пушты, манаш лиѣш... Мане... ылы... ылы... Лахтинен сек ѳжо салтак ылы... Пѣльѣш тѣнгѣшкѣжѣ пырыш... Маняр салтак вара пулемет хѣлѣ намал кен кердеш?

– Колат, Коскела, – Рокка маньы. – Лахтинен вѣреш Мѣттѣ кодынат, тѣдѣлѣн кокшы лычкым пушты манын, тѣлѣт рапортым сирѣмѣлѣ. Седѣ, лычкывлѣжѣ доно нимат ак ѳштѣ, но лычкан лишѣшлык гѣнь, тѣнѣм тидѣм пумыла. Тѣдѣ шотан пѳѣргѣ.

Коскела кѣзѣт ѳкте нима ѳукымат лыкде. Кѳ тѣдѣлѣн попа, тѣдѣ вѣкѣ веле келгѣн анжен. Кѣзѣт ѳнде пингѣдѣн келесѣш:

– Мѣнь махань ылмыжым пѣлем.

Сало Коскела анзылны кидшѣ доно равед попен:

– Колат, Вилле. Мѣнѣм сек ѳжѣшѣжок ат шотлы, но сойток салтак ылам вет. Тенге агыл ма?

Коскела эчеят нѳнѳ вѳкѳ ышке семѳнѳжѳ келгѳ анжал-
тыш доно анжалат, тенгеок пингѳдѳн келесѳш:

– Цаткыды молоцавлѳ ылыда!

– Уке, мѳнѳят келесѳлнем, мѳ ганьна яжо салтаквлѳжѳ,
кѳчѳлѳт гѳнѳят, уке.

Хиетанен, векѳт, сек йѳкшѳ ылын дѳ седѳнонат вуйжым
пѳтѳркѳлен, понгын.

– Мѳлѳнем ышке паем ямдарышкы оптен пудай, хыналаш
кенем, – Рахикайнен маньы.

– Сѳвѳри йогы вес монгырышкы ма? Анжалына, кыце кет?
– Хиетанен келесѳлѳѳ.

– Машинѳ колоннѳвлѳ шѳренѳк кыдалыштыт. Тѳштѳ
мѳндѳрнѳ агыл лагерь улы. Тѳштѳ ыдѳрвлѳ корным оптат.
«Отпускниквлѳ» кѳнѳш кеѳт. Мам, командир, келесет?

Коскелан шѳргѳмыныжы шокшын йылен. Тѳдѳ кужын юк
лыкдеок Рахикайнен вѳкѳ анжыш дѳ варажы келесѳлѳѳ:

– Молоца кеѳ – молоца толеш. Кышкы млоца кеѳ – тидѳм моло-
ца ышке пѳлѳ. Мѳнѳ нимахань разрешением ам пу, но кет гѳнѳ,
ышке вѳшештѳш тѳнгѳлѳт. Иргодым качмы паштек фронтын
лини докыла тѳрвѳненѳ, толын ат шокты гѳнѳ, тѳнѳм лу нарядым
постышты шалгаш тѳнгѳлѳт. Тидѳм ѳштет гѳнѳ, кен кердѳт.

– Ынгылышым. Ылѳшок кодам гѳнѳ, тѳнѳм толам. Ынѳнен
кердѳт. Сырам пуѳмѳдѳ!

Рахикайненлѳн кок ямдарым оптен пуѳвѳт, тѳдѳ пѳшты-
рѳшкѳжѳ алам пѳтѳрѳл пиштѳшѳт, ашкедѳ:

– Ма цыгым алаѳтшѳ доно ѳштет?

– Ыне кышты амалашыжы? Кѳ вара рок вѳлнѳ?..

Рахикайненѳн кен колтымыкыжы, Рокка маньы:

– Мам шанен шѳнден, тѳдѳм ѳштен кердеш – тидѳлѳн
ынѳнем. Тѳдѳ целаок иргодым толеш. Техень йойым пулѳт, вѳк,
ак тѳкѳл.

– Нима худамат келесѳмем ак шо гѳнѳят, Рахикайнен ыш-
кѳмжѳм пулѳывлѳ лѳвѳкѳ когонжок ак шѳш.

– Тѳрѳм попет, – Сало пингѳдѳн келесѳлѳѳ, но Сихвоненѳн,
кыды лѳдѳмѳвлѳ лошты нигынамат ылде, герой ылмы гишѳн
когонжат хытырымыжы шоде дѳ седѳндоно нержѳм кыптыртал
келесѳлѳѳ:

– Ам пәлй, но каеш, циләнок лүдйт.

– Лүдйт... лүдйт... Циләнок лүдйт, но иктывләжй лүдмйш-
тым шылтен кердйт... Иктят техень уке, кыды колымаш гыц
ак лүд.

Тидй доно циләнәт ик мелйн ылмыла, вуйыштым йрзәлевй,
лач Рокка веле сйнзәжй доно йойын пытьклатен пелештәльй:

– Йрвезйвлә, цилә верц тенге идә келесй. Мбнь вот лүдйн
ам мышты дә нигынамат лүдделамат. Ну, әлдок лучи шактал-
тенә! Колат, Таза Прүхо, граммафонетшйм завоялыма! Әлок
«Калинкетшйм!» шйндәләлйнә!

Ванхала патефонжым анзыкы лыкты. Тйштй сәртйшй
дискйн прүжинжй кйрбйн кенәт, Ванхала пластинкйм парняжы
доно сәртен дә тидйжйм сусу парышты доно иктят йшәт
цакы. «Калинка» дон «Патыр Армин батальонжым» колыш-
талевй. Вес мырын лймжйм йшке шанен лыктыныт, рушла
мырывлә гыц кыды-тидй шамакым пәлен, пластинкй паштек
кү-кыце мыштен, мырен.

Мычашешйжй Ванхала пластинкйвләм пйтыркәләш нерат
ли дә тенге салтаквлә импровизируяш тйнгәлевй. Тәгү Маннер-
геймбйн шачмы кечйжй верц тостым лүктәлмй агыл манын
әшйндәрен колтыш, но кружкавләм угыц темймйкйштй,
Маннергейм эчеәт мондымы ли. Ванхала гйнь тйдбйн лймеш
мырымат мыралташ йәмдй ылын дә колышташ йәмдй публика
анзылныжы ылынат, тйдй тйнгәльй:

Незер Суоми халык ирйк толын манеш,
бйнде мерцен бйләш ситен шон мälәннә,
пйзбйренйг шуку, шүләшәт пуделыт,
понгыжалтын халык, шалгалына йшке верцйннә...

– Тйнь революци мырым мыретйш? Бунтуяш үжәт ма? –
Рокка манындалы, но Коскела тйдйлән пақыла мыраш шүдйш.
Тйдй Ванхалан мырыжы семеш лапажымат таманяр гәнә
севәльй дә шишкалтенәт, вәк, колтыш. Изижй годым Коскела
ти мырым яжон пәлен, торпарьвләлән ирйкйм пумы якте,
тйдбйн йыхшы якшаргы гыцәт якшаргы ылын. Кок чйчйжйм
гйнь моло, солаштышты пробстын (протопоп) егерь эргйжй
больница лишнйшй кырык неркәэш лүән пуштын. Атяжй лач

цаткыды шулыканы ылынат веле, ошывлән лагерь гыц Ылышок ләктән. Коскелавлә церкы кымдемән пасторын торпарьвләжы ылыныт дә ти якшар хулиганвләлән ик лаштык мўландымәт пумы ак шо манын, пробст попен. Тиды паштек Коскелавлән пөртышты изин-олен шылен. Пөртән кок изирак эргыжы Тел ырсышты вуйыштым пиштеныт, а когоракшы прапорщик якте шон. Тыдын подвигвләжы туан кымдемышты легендышкы сәрналтыныт дә седьндонат больница лишнышы кырык неркәеш таен пыштымь чычывләжын шыгерыштымәт (мыгиләштымәт) тывылайаш тынгәлыныт. Коскелан атяжы эргыжын прапорщик лимыланжы изишат өрде – такеш агыл вет йшкежәт якшаргывлән гвардыштышты командир ылын. Малын тыдым лўән пуштделыт – тидыжы худа командир ылмыжы доно агыл кылдәлтын. Тенге лач лиәлтын веле. Седы, эргыжы атяжын характержым нәлын. Патыр, цаткыды ылмыжым дә ладна пысы ышыжым.

Пробстат, вәк, тыды молы гыц яжорак ылеш манын попен. Кызыт якшар гвардин мырыжым йшкедурешыжы мырымыжы гишән, анят, пробст пәлен нәлеш гынят, простя. Бунтарьвлән мырым прапорщикын ышма гыц колатат, өрынжәт ат ситары, но Коскела мыраш ядын, а Ванхалажы гынь, мелынок тыдым мырен:

Правительство цаткыды, марионеткывлә
анжыде сәкәт, вуйвләнәм анжыде роат.
Кредәлмәш, кредәлмәш, а сынгәтшы күвлә?
Толжы революци, кредәлмәшын шүлшы...

Тишәк Ванхалан мырыжы пытыш, тыды лач ваштылаш веле тынгәлы. Мариноетка парты дә кредәлмәшын шүлшыжы гишән шаналтен, тыды тырхен йш керд, когон ваштыл колтыш. Ти шамаквлә тыдын семынь пишок наивныйла шактеныт.

Брагым пытәрәмешкы, айошты шыпшылты, тиды паштек ныны тугы ләктевы. Кынамжы Ванхалан патефонжым колыштыныт дә кү кыце кердын, йшкедурешыжы мырлен. Коскела йшкежы мырыде, но весывләлән мыраш шүден. Ти мўнгымашты дә мырлымашты тамахань важный моментым вуйта кычәлын – тенге тыды колыштын. Тыдым, келесәшок гынь,

нигынамат ни мырвлә, ни халык шаявлә интересуйделыт, седьндонат тидьн шотышты тьддь лыскыды ылын. Тьддь мырвлән лымьштьмәт пәлбде, лач мыры шаявләм әштен веле, попен:

– А бнде Ырвезьвлә, лотта Лункрен гишән мыралтыда.

Тидь паштек кьтө гань, кү кыце шанен, мьнгәш тьнгәлевь:

Йәктьвлә лошты
ик буфет шьнзәлтә,
кофем тьштть шолта
лотта Лункрен...

Маршалын юбилейжь лымеш шьбргь шайылны артиллери залпым пуш дә ньньн мьнгьмьштть ти залпвлә доно ярлалты.

– Таза Прүхо, пластинкетьм колталалыма! «Калинкым!» Мьнь кушталтем. Мьнь Петроскойштышы Верушкалаок кушталтем... Ырвезьвлә, тьддьм вет эче әшьндәредә?

Хиетанен бумажникшым нәлят, вуйжым Ырзен, Верән пумы значокшым лыкты:

– Мьньжь гьнь әшьн-дәәрем доко... Ха-ха, әшьндәрем эче... Социалистический сәндәлькьн значокшы... Ырвезьвлә, анжалымада... Мьнь цилә әшьндәрем... Ха-ха!

Ванхала пластинкьм шьндьш, а Роккалажы гьнь, Верә семьн кушташ цацен, ялжым потикалә чьмедьльн. Хиетанен кидшьм шалалтен, саслен:

– Ха-ха... Колыштал...мада... цилә... Тиштть попышы ләк...тгьн... Мьнь нимахань туан сәндәлькьм защищәйьшь ам ыл. Мә циләнәт бшке сәндәлькьштгьнә тырын йльнәнә ылын, момоцавлә дон пөртвләм шьндьл... Ха-ха... Хея-рейә-хея-ра... Солан кого ўшкүж кого мыным Ырзен кузыш Ошмасирьш... Пу вуянвлә ылытат, вьдьшкәт вален ак кеп...

Рокка со эче куштен:

– Йохайди, йохайди, йохайди хей... Ой, махань сусужы!.. Пирь Ял отпускышты... Вәтемжь гьнь сойток сагажы иктәмам колта... йохайди, йохайди хей... Анжалыма, Хиетанен, кыце куштем...

Хиетаненьнжьн гьнь, воксекат левәшьжь чонгештен:

– Анжда, Ырвезьвлә! Мьнь самолет ылам.

Кок кидшы́м ша́рен, тѳьрвѳь донжы мотор юкым лыктын, йѳьрвѳаш сѳьрнѳаш тѳьнгѳальбѳь.

– Ёѳьрвезѳьвлѳа, «мессерсми́дт» толеш!

Тишѳак Ванхала патефонжым мондыш дѳа сусу паржы доно тѳьдѳат самолетым анжыкташ тѳьнгѳальбѳь.

– «И-16» моторжы веле турга, шалахай гѳьц пыра, па-па-па. Махань кого кредѳалмѳаш... Пѳьлгомын геройвлѳажѳь пыт кредѳалѳьт, па-па-па-па... Вырсын остатка рыцарѳьвлѳажѳь, па-па-па!

Кидѳыштѳым ша́рен, нѳьнѳь йѳьрвѳаш сѳьрненѳьт, тургенѳьт дѳа лѳьлѳьлѳьнѳьт, тидѳь лошты Ванхалан юкшы шактен:

– Пѳьлгомыштышы геройвлѳа... Тургышы моторвлѳаштѳь, пѳьсѳь сѳьнзѳавлѳаштѳь, пингѳьдѳь шѳьмѳанвлѳа дѳа цаткыды кидѳанвлѳа тышманын шык кеквлѳажѳь ваштареш геройла кредѳалѳьт... Па-па-па-па...

Хиетаненѳьн ялжы лѳьлпѳь тангатаеш чиктѳанѳалт шѳьнзѳат, хыргупок кенвазы. Кѳьнѳьл ѳьш кердѳат, тѳьшѳакок йѳьрѳьш. Ванхала со эче тургымы юкым лыктын дѳа саслен:

– Паршютетѳьм пач. Самолетет кенвазеш, хи-хи...

– Самолет кенвазеш... вуемѳат сѳьрнѳа... Сѳьнзѳаштем пѳьцкемѳьшѳьн веле каеш, – Хиетанен каклянен шѳьнзѳат, шудым ниѳалтѳьлѳаш тѳьнгѳальбѳь. Ванхалажы пѳьлѳьшешѳьжѳь саслен:

– Тѳьргештѳаш йѳамдѳьлѳалток... Тѳьргок... весѳьм нимат ѳьштен ат керд...

Но Хиетаненѳьн самолетшы пиш пѳьсѳьн вален, урмыжын дѳа пѳьтѳьрнѳалтѳьн. Пилотшы тѳьргештен ѳьш керд дѳа тенге самолетшат тѳьтѳьрѳа дон пѳьцкемѳьшеш ямы. Ванхала тѳьдѳым вѳарешѳьжок кодыш дѳа кредѳалмѳаш утла кѳьтѳьк ылы манын, шаналтыш.

Изиш ѳрдѳьжтѳьрѳак, кого кѳь йѳьр, Мѳаѳттѳа, Сало дѳа Сихвонен шѳьнзенѳьт. Сало вуйжым Ёѳьрзен, весѳьвлѳалѳан ынгылдарен:

– Мѳанѳан церкѳь кымдемѳьштѳьнѳа аймыктылшы тылвлѳа йѳьдым кайыт...

Сихвонен вуйжым ѳрдѳьшкѳь ѳьштѳьшѳат, кужынервлѳа вуйта тѳьдѳым качкыныт, кидшѳь доно лыпшаш тѳьнгѳальбѳь:

– Итѳь, ит полдымактыл... Тидѳь лач шая веле...

– Мане, йыла. Шонгывлѳа ужыныт. Кердѳьвлѳаштѳь тагыце хрестѳьлѳа йѳьлгѳьжѳьт.

– Итѣ, итѣ... Лач Лапландин мужанжок. Лапланди гѣц ылат ылгецѣ, Ынянѣш эче лиѣш ылы.

– Кѣ тиштѣ Лапланди гѣц? – Мѣттѣ ядылдалы. – Мѣнѣт тѣ монгыр гѣц ылам. Лач тѣ йыдпелвелжѣ гѣцок агыл, но мѣ доннаат кофем поляр тылеш шолтат доко.

Мѣттѣ кѣзѣт якте пиш чѣдѣм попен, брагат, вѣк, йѣлмѣ-жѣм шѣтен кердде. Кѣзѣт тѣдѣ кѣ вѣкѣ анжалы дѣ келесѣш:

– Ужыда, кѣ сага шѣнзенѣ. Алѣмѣдѣ лѣктѣл анжена.

– Мам вѣл раведѣт. Кыце техеньѣм лѣктѣлжѣ кердѣт? Акат тѣрвѣнѣ.

Мѣттѣ кѣ йѣр сѣрнѣлѣ, юк лыкдеок анжалы дѣ йѣнѣнрѣк вѣр гѣц роалгыш. Кѣ макалка ѣшкежѣ ганьок кого ылын, но тенге гѣнѣт иктѣ кок дюймешѣжок тѣрвѣнѣлѣѣ. Кѣжѣм мѣнгеш пиштен, Мѣттѣ кѣпшѣм тѣрлѣлтѣш, кидшѣ гѣц пыракым севѣлмѣлѣ, севѣлѣѣ дѣ келесѣлѣѣ:

– Тидѣмѣт лѣктѣлѣш лиѣш манын веле келесѣнем.

Сихвонен ти кѣм сойток тѣрвѣтен ам керд маншыла вѣкѣш-тѣ анжен, но Сало кѣм нѣлѣт, тѣрвѣтѣш цацен анжыш – кѣ вѣрѣштѣжок киѣн. Кѣ гѣц кидшѣм колтымыкыжы, Сало пѣсѣн кѣдѣлжѣм кычен шѣндѣш.

– Кѣдѣлем каршта. Ой, келеш ылы вет, т... вуй! Кѣдѣлем ак тѣрвѣнѣ ылгецѣ, кѣм лѣктѣл кердѣм ылы.

Мѣттѣ кѣ вѣкѣ ладнан анжен, а Саложы гѣнѣ, кѣдѣлжѣ карштаат, цилѣ шѣргѣжѣм кыптыртылын. Веѣт, лачокат тѣдѣн кѣдѣлжѣ тѣрвѣнен кен ылын. Такеш агыл вет, ял кавалжымаат кычен шѣндѣш.

Рокка куштен ситѣрен ылын. Ванхала патефон лишнѣ шѣнзен, Сталинѣн шѣявлѣжѣм колыштын, Коскела штаб докыла ашкедѣн.

– Коскела, кыш кет? – Рокка саслен.

– Ерусалимѣш!

Коскела тыктымактыл, анзыкыла ашкедѣш цацен, ремень-деок, цѣрѣ вуя дѣ кыды полдышыжым полдыштыдеѣт.

– Тѣнѣ штабын окопыш?

– Мѣнѣ командирѣн штабыш кем.

Тидѣ гѣц шукужым ѣшѣт ядыштеп, ядыштат гѣнѣт, Коскелан вѣшештѣмѣжѣм сойток вычен ат шокты, шаналтевѣ.

Кызыт бінде ашкылвләжы бнянрәк ылыныт, лач кынам-тинәмжы веле ялгорны гыц өрдбшкыбрәк карангыныт. Кловой сьнзәжы пытькыдеок төрбн лүлперышкы анжен. Кынам-тинәмжы йыгынзбн. Изиш лимыкы, шагалалы да мыралтен колтыш:

– Лыпшыда коэвлә Онега йәрышты...

III

Айом аяш офицервлә пулеметчиквлән ротын штабышкыжы погыненйт ылын. Тиды фронтун лини гыц мьндьрнйрәк вярләнәнәт, йөнәнрәк ылын. Ламмио офицервлә лоштыжат когонжок авторитетән ылдеәт, токыжы шотеш пиштен цилән толыныт ат ман. Офицервлә лошты Карилуотоат ылын, кыдылан Петроскойшты лейтенант званым пумы. Ышке взводшым замланжы коден, тды айошкы толын. Ситәлык подылынат, тды офицерын задачейжы гишән попен:

– Лач Ышке пример веле финн салтакым тәрвәтен кердеш. Тиды гыц паснажы салтак көргышты амбицим шижтәрен мыштымыла. Командир анзылныжы салтак изи ылмы комплексым шижеш, седьндонат подвигым моло йштыжы манын, тдым вьктәрен мыштымыла. Но сек тынжы. Сек тынжы – лбыскыды ылметым анжыктыман агыл. Шүмет хоть-кыце йылыжы, но вьлец анжен, тынъ кұ гань пингды лишашлык ылат.

Сек яжо униформыжым чишы шуку медалян Ламмио стөл лошты шьнзен. Ошем шьцшы цыреән, йүкшы ылшет, вуйжым веле брзен. Ик сәмырбк прапорщик Ламмион вярыштыжы комдык киән да попен:

– Ой, шүмбелвлә, та адат палы. Мьнь пиш ойхырем... Мьнь Хельсинким ойхырем... ти сусу халашкы мьньым пишок шыпшеш.

Карилуото Сирккажым ашьндәрен колтыш.

– Тырын... тырын, Йокке! Шүмем ит тәрвәты... Аштем... аштем... Кынам тангом танцуышна. Таа-да, ди-да-да, ди-да, ди-да, дии-даа, ди-ди-да...

Карилуото шьнзьмыжы лошты кыце тангом танцуя, тидым анжыктымыжы пишок потикалә кайы.

– Сирккан тангожы. Та-да-ди-ди... та ди-да да да ди-ди...

Айо жепеш посыльный Миелоненый палатка гыц поктыл лыкмы ылын да тйдын вар вьлнйжы шынзыйшы сьнзайкан кукшынди капан прапорщик Карилуотон ойхын шактышы тангожым кйрат, мыраш тынгальы:

– Die Fahne hoch...*

Хорст Вессельын мырыжым колын, Ламмио понгыжалты. Мыльгалт-мыльгалт кьнбыльы, капшым шыпшыл, амаса шайыкы сьгьрэл колтыш:

– Burschi!

Посыльный пырыш да анзылныжы тынгын шагалы.

– Оптал пуда!

– Колыштам, господин лейтенант!

Посыльный царкавлам темьш да лактын кеш. Ламмио царкажым луктал, попаш тынгальы:

– Бнде офицервлэ верц царкам лукталына. Господавлэ, мамнан корнына раскыды. Ма армин сек тынг вижы, тупьрдьжы ылына. Шалгенэ гынь, Суомиат шалгаш тынгалеш, уке гынь – уке. Господавлэ! Луддеок тышкыла кенэ, кышкыла Маршалын кердыжы маланна анжыкта!

– Zum Kampfe stehn, wir alle schon bereit**, – царкажым ырзен, сьнзайканет маньы.

– Тупьрдьжы, – Миелонен амаса шайылны мунген. – Техень ылат гынь, тынбын тупьрдетшый воксеокат шун кеныш.

Соок ладнан кайшы да служаш йамды Миелоненат тйдын тервен нерат лин ылын. Кужы жеп ик варышты ылмышты годым, Ламмион махань ылмышым Миелонен яжон пален шон. Сек потикажы пи доно лиалтын, кыды гишан шайыштмы годым Ламмио «тыды» формым кычылтын. «“Тыдыжы” эдемьим ак анжыкты ма?» – Миелонен шанен. Да тенге иканэ “Тыдетым” лу кило нарй нелыцан ку тервен ялштен, Миелонен вес посыльныйвлэ доно вьдышкы мырыктен. Вес кечын пин ямышым пален нальн, Ламмио дивизин штабышкыжы пьтыралын да ямышы пи вареш вес пим ядын. Пивлэ утла шьрен

---

* Тистывлам куш... (немец йылмы).

** Кредалмашкы циланат йамды ылына (немец йылмы).

ямытат, подозрени лăктын кердйн, седьндонат тй пи цеаок эче каштын.

Коскелан окоп анзылны кайын колтымыжым дă ташкалтыш мычкы валымыжым ужын, Миелонен ял вйкйжй шагалы.

– Махань цыгы швейцар ылат? – Коскела шйдйн келесен пушат, Миелонен шаяланжы пишок орьй.

– Господин лейтенант, младший сержант Миелонен, – сьинзăжым пытькен, Миелонен келесйш.

Молнамжы гйнь Коскела соок деловой форма доно попенăт, кйзйт тйдй гйц техень шаявлăм колын, лачокшымат, когон орьй. Коскелан сьинзăшкйжй анжалмыкыжы веле, малын техень ылеш, Миелонен ынгылыш.

– Ну, сержант ылат гйнь, амаса анзылны швейцар гань ит кыргызтал.

– Ам кыргызтал, господин лейтенант.

Тагнашенок Миелонен Коскела доно попымыжы годым, “тйнь“ формым кычылтыныт гйнят, кйзйт пиш орьнăт, угйц “господин“ манаш тйнгăлый.

Коскела коргйш ашкылтыш. Тырыжалтшы ўпăн, гимнастеркыжы пеле полдыштымы дă изиш тыктымалшет, тйдй блиндаж покшак толят, келесен пуш:

– Трастуй!

Коскелан толмыланжы лач Карилуото веле сусу ылыы, молыжы циланăт вйкйжй сойток ылмыла анженйт:

– Шăлă! Шўмбел! Кышты сърненăт? Малын анзыцрак шйц тол? Колат, посыльный! Вилле молоцалан църкăм пу. Теведан, мьиньын църкă гйцем подылыма.

Коскела Карилуотон църкăжым охыремдйшăт, олманга вйкй шйнзй. Цилăштйм, юк лыкдеок, пачелă-пачелă анжалы. Посыльный пырыш, църкăвлăм темйш дă мйнгеш лăктй.

Сьинзăлыкăн прапорщик църймы мырыжым пакула мырен:

– Die Strasse frei, den braunen Bataljonen...*

Коскела мырышы прапорщик вйкй анжалы. Пйтăрижй гйнь тйдй сусунок мырыш, но Коскелан църнйде анжымыжым цаклен, оленрăк мырен дă изиш лимйкй, воксеок църнйш.

---

* Олицăвлă вишвлă кйрăн батальонвлăлăн... (немец ййлмы).

Трүкок Коскела келесен пуш:

– Сипери полсой тайка.

– Мам тидй анжыкта? – тамам келесымбляат, прапорщик яды. Коскела нимат тйдйлан йш вәшештй, лач шйдйн келесен веле пуш:

– Топра хуйа.

Тенге прапорщик йш тырхы дә шйдешкен колтыш.

– Кү тиштй рүссәлә попынежй?

– Коскела Суоми гыц. Кыды кйртним пыреш дә шарашыжы цепйм шареш.

Коскела, соредәләш вир лижй манын, йори тенге попен шалгымыжым Карилуото ынгылыш дә шйдйжым шорәш манын, тйдйлан цәркәм виктәлтйш, но Коскела кидшйм ордыжкй шыкәлят, йнгйрен шотлаш тйнгәльй:

– Адин тва три пйот... адин тва три пйот...

– Ваштарешем тйньйн тамаэт улы, векәт? – сйнзәлыкан шйдйн яды, но Коскелажы гйнь пақыла веле попен:

– Унион совйет сосиалист... тис...лист...к республик... Холотна харасо матушка диевушка красни салдат комсомолски комунравитса булаева свир... Тара рай-рай... тара-рай... ра-ра...

Коскелам немецлә мырымыжы йылатара, тидйм сйнзәлыканет ынгылышат, келесйш:

– Седй, мйнь финнляат мыштем. Тенгежй гйнь, тйнят ти ййльмй доно попет гйнь, яжорак веле.

– Мане, мане, пичәл, пичәл, пичәлән салтак... Тара-рай, тара-рай. Мөскәм лүшй Мартти Китунен... Рити-рати-ралы... тел толын шагалы...

Коскела мырен. Шйдй паржы доно цйрежәт якшарген кеш дә пүжйм пырын, ўштй кугуза гишән мырен:

– Ўштй Тьотя, Ўштй Тьотя, Ош пандашан шонгы тьотя...

Остатка шаям мырышыжыла, тйдй трүкок кйньйльй дә вәр анзылны шалгышы прапорщикйм савен колтыш. Прапорщикет техень севәлмәш гыц шамжым ямден, седйрә покшақы хыргупок кенвазы, сйнзәлыкшы лыкышкы чонгештйш.

Циләнәт Коскела вйкй кечәлтевй. Ламмиоат кычынежй ылы, но ял вйльнйжй шалген йш тырхат, пижгомлаок стенә

доки чонгештӱш. Коскела нелӱ тӱнгӱлӱм кидӱшкӱжӱ нӱлят, лӱктӱл шӱндӱш:

– Цыгы вуйвлӱ! Мӱнь тӱлӱндӱ анжыктем?

– Вилле, тырлок! – Карилуото ладнангдараш цацен, но Коскелажы гӱнь, кӱ тӱдӱн ылмыжымат кӱзӱт пӱлӱде. Ламмион вӱрӱштӱжӱ кишӱ прапорщик Коскелан кидшӱм шайыцын роалтыш дӱ тӱнгӱл кенвазы. Тидӱ паштек цилӱнӱт Коскелам кычен шӱндевӱ. Сӱнзӱлыккан ышмажы гӱц вӱрӱм шӱведӱл, кӱнӱльбӱ. Ламмио Миелоненӱм сӱгӱрӱлбӱ дӱ тӱдӱжӱ вес посыльныйвлӱ доно кӱргӱшкӱ пырыш:

– Ялштен шӱндӱдӱ тидӱм... ялштыда...

Коскелам пӱзӱрӱл пиштевӱ. Вӱц-куд салтак вӱлнӱжӱ киэн гӱнят, тӱдӱ мӱскӱ гань лӱвӱлнӱштӱ кредӱлӱн. Тӱдӱм ялштен пиштӱш кым керем керӱл ли. Тенге Коскела тӱрвӱнен керде. Но тӱрвӱнен керде гӱнят, пӱжӱм пырын тӱдӱ саслен:

– Мӱнь тӱ анзылныда ам пылвуйты, цыгы вуйвлӱ!.. – Колыда!? Агым, мыржангшы цыгывлӱ. Тидӱ паштек тӱдӱм палаткышкыжы намал кеӱш командым пуэвӱ. Карилуото намалшы салтаквлӱ сага кен дӱ Коскелам ладнангдараш цацен, попылын. Остаткаӱшӱжӱ Коскела тӱдӱ гӱц яды:

– Тӱнь кӱ ылат?

– Карилуотон эргӱжӱ ылам. Мӱнӱм ат пӱлӱ ма? Ёшке шӱмбелетӱм ат пӱлӱ?

Коскела сусу лин колтыш:

– Ну, тенгежӱ гӱнь, шӱлӱ! Хея-рейа-рей, молоцавлӱ! Кышкыла кенӱ?

– Кӱнӱш. Тӱнь утла янгыленӱт.

– Янгыленӱт... Коскела вӱтӱн эргӱжӱ нигынамат ак янгылы... Но Хӱмӱрӱ сола гӱц Кого Антти толыдалын ылыы... дӱ толшылажы «хух-хах-хей» манын мырыш...*

Палатака йӱр шуку кӱп киэн. Рокка дон Ванхала веле ял вӱлнӱштӱ шалгенӱт. Лач Мӱӱттӱ веле ёшке семӱнӱжӱ амалаш кен, молыжы цилӱнӱт кышты остатка гӱнӱ шалгенӱт,

---

* Шая лачокла ылышы Кого Антти лӱмӱн молоца гишӱн кеӱ, кыдым финн халык тымашам дӱ шиӱдӱлмӱшӱм тӱнгӱлӱш мастар ылмыжым пӱлӱ. Тӱдӱ луатӱндекшӱмшӱ курымын Остра-Ботни регионышты ёлен. – Сӱрӱзӱн ынгылдарымаш.

тйштй кизнйт. Ванхала Сталинйн шаявлйжйм колтылын, а Рокка, жеп эртйжй манын, тйдйлнн шайыштын:

– Анжал доко... Мбнйын изи календарем улы. Икннн ватем доно атяжй докы хыналас кешнн. Календарем ужын, тютям мбнн гйцем яды: «Книгаштетшй иргодым кол вврештеш аль агеш, сирймй моло агыл?» Мбнн лыдын пушым: «Иргодым кол кычаш кеаш яжо кечй». Палет ма? Ирок тютям шуку колым кычен толы дн цилн тидйм календарем доно кйлдйш. Томинн тамахань кернл агыл книгнмнт ннлын каштеш, перкежй веле нннн гйц нимаханят уке манын келесйш. Вес кечыннт кол лиэш аль уке манын яды дн мбнн тй ямакымок тйдйлнн шайышт пушым. Ти гнннт кол кычаш кеш, но ик колдеок толы. Тидй паштек когон шйдешкйш дн кым кечй йш хытыры. Акситешйжй – ватемнт шйдешкен колтыш дн шонгы атямйм ваштылат манын, вырсаш тйнгальй.

Ванхала кого вуйжым йрзйлят, ваштыл колтыш:

– Ватйвлн со вырсат, ватйвлн со тйттлтн.

– Но мбнйын ватем шукужымок ак тйттлтй. Палет, Таза Прухо, ма? Ватй шйдешкймйкй, палет мам йштймйлн?

– Пандым ннлнш дн лыпшен пуаш, хи-хи-хи.

– Карангок! Мбнн тйдйм ннлнмнт, полькым снрннш тйнгнлнм. Пырак веле шагалеш, снрннш тйнгнлнм.

– Ой, цыгы вуйвлн! Коскела колен ма? Ужат, тйдйм намалыт.

Нннн Коскелам намалшывлн ваштареш тнрвнннн, ашкешдмйштй годым, Рокка мнндйрцок саслен:

– Ма т... эдемйм намалыда? Ма тйнь донет лин? Тйннйм лыпшал пиштенйт ма?

– Шнлн, йшкет креднлшй! Кн кнм лыпшал пиштен?

Коскелам рок вйкй пиштевт, Карилуото Рокклан пйжгнлтйш:

– Амалташ пиштнш цнцыдок! Тйдй шиэднлнш тйнгнлнннн, ялштен пиштнш вврештй.

Рокка Коскелам шйтйшнт, палатка кйргйшкй виден кеш. Тйдйжй ваштареш моло йш шагал. Ма линлтеш, нимат ынгылыде, тйдй Рокка тервен тйкйлнлтйн дн саслен:

– Шнлн, Тайпален ветеранжы! Аллок Лотта Лункрен гишнн мыралтенн!

Палаткышты Коскела шукуштат агыл амален кеш. Рокка тѣдѣм шинель доно леведӓлят, тѣгѣ лӓктѣ. Ламмио кердмѣжѣ семѣнь ары ылшыла ѣшкѣмжѣм кычен, но результатшы веле потикалӓ кайы. Ёѣрвӓш кишѣ салтаквлӓ вѣкѣ анжылтын, кыдыжын лишнѣжѣ айо кечеш пумы укшыц лыкмы рис кайын:

– Пиш живописный картин... Лач открыткышток! Сѣнзӓ-лӓнӓт анжалаш кӓнѣл. Взвод техень состояништѣ ылеш гѣнь, когонжат ѳрӓш ак кел. Мам тиштѣ йѣндӓ?

– Бражкым! Дӓ ял вѣлнѣжӓт лач кок салтак веле кодынна, мѣнь дӓ Ванхала. Хынавлӓлӓнӓт тотештӓшѣштѣ пуӓнӓ ылы, но ѣжӓл – цилӓ пѣтен.

– Коскела дон Хиетаненѣн арлымешкѣштѣ, пел взвод верц тӓ вӓшештедӓ! Кѣзѣт тревога моло лиӓш гѣнь?

– Тѣнӓм мӓ Ванхала доно коктын позицивлӓм нӓлѣн, тѣшкѣлӓ, тѣшкѣлӓ, тѣшкѣлӓ дӓ цилӓ монгырышкыла лѣлѣ-лӓш тѣнгӓлѣнӓ. Цилӓ монгырышкыла лыпшаш тѣнгӓлѣнӓӓт, тревогыжат пѣтӓ. Колат, но тѣнь больше ит йѣ, ато мѣлӓм ротын командиржӓт лиӓш вӓрештеш. Седѣ, мѣлӓнемжѣ гѣнь, тидӓт яра, но тагыце шотанла ак кай.

Тишӓк Ламмио вӓшештѣмӓшѣм ѣш моат, офицервлӓ цилӓнӓт мѣнгеш ашкедевѣ. Айымы кымылышты цилӓнӓт вален кен ылын дӓ йӳн лиӓт, Ламмио Коскелан характержѣн негативный монгыржы гишӓн попаш тѣнгӓлѣн:

– Офицер лиӓш манын, лач патыр ылмаш веле ак ситѣ. Кѣм офицереш тыменяш колташ лиӓш ядмыкы, мѣнь пѣтӓриок Рокка дон Хиетанен гишӓн шаналтышым, варажы шанымашем шӳрлѣш. Кыце ужыда, мѣнь тӳр ылынам. Коскела хоть-махань яжо эдем лижѣ, но офицер шѣлѣшӓн лижѣ манын, тѣдѣн качестважы уке. Тѣдѣ яжон тымдымы коллегывлӓжѣ лошты ош карак гань, тидѣжѣм лач салтаквлӓжѣ доно веле тӓнг ылмыштыжат ужына. Тѣдѣ лачокшымат махань ылеш, тидѣм тагачы йѣкшѣ вуяжы анжыктыш. Кыце тенге тыл гань пижѣн кеӓш лиӓш? Соок ладна дӓ ѣшкѣмжѣм кычен мыштышы пѣӳргѣштѣ техень шѣдѣм ужат.

Карилуото йѣгынзѣн. Тѣдѣн изишӓт ѣнде кымылжы ылде. Цилӓ утла уты донла кайын, но тенге гѣнят Коскела верц келесӓлѣн:

– Но тидѣ вет патологичекси йүкшѣ. Брагым йүн шѣндетят, циланок вуйышты сярнаш тѣнгалеш.

Тидѣ сѣнзѣ анзылныжы пулеметан бункер докы авалынышы граната кидан Коскелам ужын колтыш. Ти позим нѣлмаштѣ Коскела тѣнг рольым мадмыжым, Карилуото яжон пѣлен, но славыжы веле цилѣ Ламмио вѣкѣ вазын. Седѣ, Коскела тидѣм бѣштен манын, шайыштын гѣнят, весѣвлѣ тидѣм циланат Ламмио доно кѣлденѣт. Арлаш тѣнгалѣнѣт, мам попен дѣ мам ти вадны бѣштен, тидѣ вѣкѣ йѣрнѣмѣлѣ анжен. Кѣ вал тѣ эдемжѣ, кыды бѣшке йѣржѣ цилѣ тидѣм пѣтѣркѣлѣ? Карилуото Ламмион блиндажышкыжы бѣш ке дѣ нимат ынгылдарыдеок бѣшке взводышкыжы ашкедѣ.

Рокка дон Ванхала йѣрѣшѣ тѣнгвлѣштѣм йѣдваштеш палаткышкы погенѣт. Бѣшкѣлѣнѣштѣ суррогат кофем шолтевѣ дѣ коктынок йѣлдѣлевѣ.

Вады жерѣ валгалты, аяр пушангѣвлѣ вашт сѣранѣм сотемдѣрен, кечѣ сотышты аран чонгештѣлшѣ кужынервлѣ йѣлгѣжѣнѣт, кужы кож вѣлнѣ куку мырен шѣнзен.

IV

Ирок Рахикайненѣн шунгырталтыл пырымыжым колын, шижевѣ. Палатка йѣр тыржалт шѣщшѣ ѣпан салтаквлѣ вуйыштым лѣктенѣт, якшарген шѣщшѣ сѣнзѣвлѣштѣ доно анжаш цаценѣт, ышмашты цилѣштѣнок кошкен шѣнзѣн. Хиетанен йѣрвѣш анжалы, сѣнзѣшкѣжѣ брага ѣтѣ тѣкнѣшат, келесѣш:

– Техень кредѣлмѣшѣштѣ мѣнѣ эче нигынама т ылделам.

– Тѣнѣ самолет доно атакышкы кемет годым, кенвазыщ, хи-хи-хи...

– Мѣнѣ нимат ам ѣшѣндѣрѣ. Кофен суррогатшым шолталалмыла. Иктѣ-мам йѣлдѣлѣш келеш. Ышмаштем вуйта коти шарын коден.

Коскелаат кѣнѣлѣлѣ. Ѧшѣндѣрѣш цацен, лепкѣжѣм кыптыртылы, но тидѣ бѣш палшат, яды:

– Ма тенгечѣ лиѣлтѣн?

Рокка ваштыл колтыш:

– Цилѣ яжон эртѣш. Тѣнѣ командирѣн блиндажышкыжат каштын толыщ.

– Тйштят ылынам ма?

– Ылынат. Нйны тйным намал толевй. Кидет-ялетйм ялштен.

– Малын?

– Тйнь тйштй лочкаш тйнгальнат.

– А-ха, тенге ма? ... Лачокат ма?

Коскела ўпшым тюрлалтальбй, ынгыральбй да мам ышташ палыдеат, пуштйрйшкйжй анжалы. Тидй паштек молнамшы ганьок ладнан яды:

– Иктя-мам шайыштевй. Тама худа лиалтын ма?

– Нимат когонжок лиалтде. Кокшы ротын ик прапоржы вйрым шйведйлын, а весйжй нимат лиалтде. Анят, тидйжй тйдылан керал ылын?

– Аха. Тидй гйц пасна нимат лиалтде гйнь, ойхырашыжат когонжат ак кел. Ти бакым ынде Макилалан нанген кодымыла. Да мол хадйрвлажймат поген налмыла. Качмы паштек корнышкы лактыня.

Ванхала амалаш вацшы Рахикайнен вйкй палаш цацшыла пыток анжыш:

– Пйтырал кемй алаэтшым шаргальбйц?

Ти ядмашыжым гйнь, Рахикайнен тагынамок вычен киэн ылын – толмыжым циланок цацлышты манын. Тйды кымдан да икмахатын ййралтышат, попаш тйнгальбй:

– Мйнь качмы якте амалем. Тйшкевек мйным идя кй-нйылтй. Ик ямдаржым часовойлан пушым, вярешйжй ыржа сыкырым пуш.

Рахикайнен вуйжы гач леведат, амален кеш. Весйвлажй суррогат кофем шолташ пижевй да тенгечй ма лиалтын, ашйндарен, ййрен шайыштыныт. Лач ти магальн палаткыш пырымы ыражым леведшй брезент пачылт кеш да тйштй Макиля кайын колтыш.

– Шала, салтак! Толок, пырок! – Рокка сйгырал колтыш. Макиля ыш вйшештй. Тйды сйнзажым тюрок атыдер вйкй шуш да ма ййрвйш лиалтеш, пйсйн анжалы.

– Тйнь тамам кйчалат тама? – Макиля вйкй Рокка ййвйрт анжен, ядылдалы.

– Х-мм. Кй тидйм шолышт канден?

– Тидым иктат шолыштде, – Хиетанен келесйш. – Ёрвезы-влә тидым ялгорны тйрйштй моныт.

– Х-мм. Ныр кухня тйрйштй. Х-мм.

Мәкилә әтйдерым анжалы. Шйдешкен шйнзйнәт, иктын вйкәт анжыде.

– Ужат вет, пылештәлт кен.

– Кышты? Лачокатыш. Но тйнь когонжок ит ойхыры. Мә тйрләлтенә. Таза Прүхо, поленәм пуай.

Рокка тйрләтен пуш, но Мәкилә анжымыжы годым шанен: «Лыпшок, лыпшок, сойток ак тйрләнй».

Иктә-мам келесйш әль агыл, Коскела шукуы шаныш. Техень ситауциштй иктә-мам келесйде ак ли, но тйгодымок мам утыжым ынгылдараш? Мычашеш тйды, содыки, яды:

– Тидй когонжок керәл ылде, сәй?

Коскелалан командирйн погонжат, заслугывләжәт когонжок йш палшеп. Хоть-махань яжо герой ли, но тйнь шолы дә әрәкә ййшй ылат гйнь, заслугывләтшәт әкдймй ылыт, Мәкилә шанен, седйндонат пулышыжы гач роал пуш:

– Х-мм... Мане... Брага гишән шанымет годым, сәй, весйвләлән качкаш шолташ келмй гишән атат шаналты.

Мәкилә ик юк лыкде бакым лүктәльй дә корныжы доно кеш, тидйжй Коскелалан пишок потикәлә чучы. Хиетанен Мәкилә паштек ядышт кен:

– Мйньйн вуем пиш каршта, мйләнем иктә-маняр санзалан салакым пуэт?

Шйдешкен шйщшй Мәкилә юк лыкде анзыкыла ашкедйн. Паштекшй Хиетанен шйдйрнен, ик кидшйм ялаш кйшә-нйшкйжй цикәл, весйжй доно вуйжым кычен шйнден. Мәкилә юкымат лыкде гйнят, тйды сарвалаш цәрнйде:

– Малын тйнь иктә кым салакыжым пуэн ат кердшй? Тидй вәреш мйнь иктә-кынам иктә-мам весйм пуэн кердәм. Тошты тәнгвлә икйжәк-иктйлән палшышашлык агылеп ма?

Нимахань вәшештймәш йш шакты. Бак анзыкыла веле кен, а Хиетанен ййвйжән попен:

– Сержант школышты ылмына годым, мйнят вет тйләт нелй годым, пйжген, палшенәм. Дә отрядем тйньйм когонжок йнжй йылатары манын, салтквләләнем келесенәм. Тидй

гишән иктә кок салакыжымок пуэн кердәт. Уке, коктым агыл, вьзытым, вәк.

Мам Хиетанен йьвьжән попыш, тьддьжь лачокат тенге ылын, манаш лиэш. Сержантвлән школышты пьжген палшымыжы когожок ылде гьнят, Хиетанен сойток тьддьлән палшаш цацен. Келгын йымылан бьняншь дә соок юк лыкде сәрншь Мәкиләм вес Ырвезьвлә мыскыленьт, а кымда пулышан, цаткыды Хиетанен шьренжок тьддь верц шалген дә мыскылаш цәрнәш шүден. Седьндонат Мәкилә ышмажым пачы:

– Ну, тошты делавлә. Кышец вара мьнь мокмыранлан салакыжым моам? Мьнь вет нимахань врач ам ыл. Ясы ылат гьнь, госпитальыш ке.

– Иктә-манярыжымок пуэмә.

– Брагетым лөчкәш кеок! Тенге мокмыретымәт төрлет.

– Кышты вара тидьжым моам?

– Иктә-махань әтдырым шолышт лыктатат, угьц шьндет.

– Мам вара ик кастрюлет гишән тенге шьдешкет?

Тидь паштек Мәкилән йьлмьжь шүтәлт кеш:

– Ик кастрюлет гишән? Мам тәмдән фокусдажы анжыкта? Мьләнем со цилә оролен сәрнмьлә. Мьнь шүдь вьцль салтакым пукшен-чиктен лыкшашлык ылам. Иктжь ньнь логьц штабын блиндажыштыжы шьнзә дә важный ылмыжым анжыкташ цацен, мам бьштмьлә, командуя. Но кынам иктә-мам ядаш келеш, кидшь со козырек львәлнь дә ял кавалвәжь иквәреш – техень гьц махань шот? Ышке верцьнжь нимат келесен ак керд. Тидьм ужаш маньн, мьнь лучи кредәләш кем ылы. Пьтәрижь шамым ямдымешкь йүн шьндәт, шиэдәләш тьнгәльт дә тидь паштек эче санзалан колым кьчәш толыт. Тревога моло тьнгәләлтгын гьнь, ма тьнәмжь? Тьнәмжь техеньвлән «Әтинә мәнән»-ьм веле лыдаш кодеш.

Анзылныжы морализуйымыла попен ашкешь кастрюльин шаяжы Хиетаненлән потикалә кайын дә тьддь Ышкедурешьжь ваштылын, тьгодымок такеш шаявләм ак попыл, шанен. Техень ситуацишть махань кәндьрә гьц шыпшылмыла, Хиетанен ынгылыш дә солидарный юк доно келесәльы:

– Седь, мьнят тенгеок шанем. Но мьнь кого сулыкшымок вет бьштьделама. Махань проблемьвләэт дә нель пәшәетым

пәлем. Тыннын йәрә жепетәт нигынамат уке – йдет-кечет со ял вьлнй лимблә. Мьн ти кастрюлетшым ёшкежй амат нәл ылы, но ёрвезьвлә нәлевй. Тидй гишәнжй вет токет толын, келесен кердделам. Ёшке салтаквлә доно соок солидарный лимблә. Тидйжым, шанем, ёшкежәт пәлет. Тенге гьнят, иктә-маняр салакыжымок пуэмә.

Мәкилә ёш вәшештй, но ти юк лыкдымаш яжом канден кердеш, тидым Хиетанен пәлен. Кухняшкы пырымыкыжы, Мәкилә охлен дә ахлен, тамавләм пыргедй, йәшйквләм вәрән-вәрйштй гьц шыпшедьльй, шьндйльй, а Хиетанен тырхыде, тьдйм вычыш. Угьц ядаш әль уке – пәльде, трукок ти Мәкилә мам шанен шьнден, тьдйм ак ёштй – тенге ик салакаат тьдй-лән ак вәрешт. Мычашеш Мәкилә рокуш капаен шьндймь мьгьреп докы кеш, тьштй тьдй пәеквләм урден. Шукуштат агыл тьдй кидйшкйжй ик салакым кычен, мьнгеш толы.

Мәкилә, келесәшок гьнь, нигынамат продуктивләм такеш шәләтйде дә ти кошкыш салака вькй анжалят, ваштыл колтыш. Ти салакым пуэн, махань кого ямдымашым Мәкилә ужеш, тидйм ынгылаш цацен, нәлмьжй годым серьезный лиәш цацыш:

– Тидым ййвьрт кач. Уке гьнь, циләнәт тишкй кьчәш кыргыж толыт. Ёшкежй кужы жеп токем ядышташ ит тол.

– Тау.

Хиетанен пьтәрижй гьнь кымылжынат, вәк, валтыш. Варажы гьнь, пеле кошкышы салака вькй анжалят, ваштыл колтыш. Ти салакым пуэн, махань кого ямдымашым Мәкилә ужеш, тидйм ынгылаш цацен, нәлмьжй годым серьезный лиәш цацыш:

– Мане, мьн тидй доно пел ижок ёлен ләктәм. Пиш кого тау, пуры ылметлән.

Мәкилә тамам вычалы, вәшештәш ёш талашы. Тауәштймь шамакым колын, ёрйн колтыш дә якшарген кеш, варажы келесйш:

– Брагым йүн ёләш тьләт нимахань чештьйм ак ёштй. Анзылнына у марш. Ирок, нйл цәш кытлан, кымшы ротын блиндажышкыжы снаряд вәрештйн. Кок ёрвезй колен дә кымытым госпитальышкы шыпштен кенйт. Х-мм... Пьсйн корнышкы ләкмәшвлә шуку линйт. Ма мәннәм анзылнына выча вәл?

Техень шаявләм колын, Хиетанен изиш шекләнен колтыш. Маршышкы пйсьн ләкмәш тйдьлән нимахань нелыцым кандыде. Кугижәнйш тйдым тишкы кредәләш канден гынь, тйдь верц тйнәм шытырланашат тйнгәлеш, колышы салатак вйкы парня вашт анжа дә махань сулыкым тйдь йштен шоктен, колымыжы паштек когонжат акат әшбндәреп лиэш. Такеш агыл вет кугижәнйшын Йымын делавләжы гишән салатквләлән ынгылдарышы пасторвләжы улы. Тидь гишән Хиетанен шукужымок шаныде, тйдь лач серьезно келесәлыи веле:

– Мане, итәт попы. Тидь гишән шанашат ситә, тйнәм, кынам жеп толын шагалеш. Ййрет кйртни юр юраш тйнгәлмькы. Но эдем пишок потикә существа ылеш, пульывлә шишкаш цәрнәтәт, тйдь төрөк мыраш дә кердмьжы семьнь сусу паржы доно шудалаш тйнгәлеш. А кызыт мьләнәм кемьлә. Пиш кого тау.

Кешыләжы Хиетанен салакым ышмашкыжы пиштйш дә пырашыжы нимат ылдеәт, лач шыпшаш веле тйнгәлыи дә кыце Мәкилә тйдьлән палшыш, тидьм әшбндәрен, ййрәлтйш.

V

Качмы паштек пел взвод маршышкы ләктыи. Ламмио йшкымжым кайзыктыде дә приказым Коскелалан Миелонен гач колтыш. Коскелажы гынь, ма ылмы гишән уже монденәт ылын. Шукым шаныде, пүштйржым тупшы гач шушат, келесйш:

– Ну, ма? Анзыкыла?

Ванхала Миелоненын саво диалектшым тымень шонат, йшкыләнжы тйдь семьнь командывләм попылын:

– Пуштыр-влакым тупыш дә ончыко марш!

Команда семьнюк винтовкыжымат пулышыжы гач шуш дә йшкедурешыжы ййрен, яжо кымылан лиәш цацен, ашкедәш тйнгәлыи.

Мане, когонжок яжо кымылан ылделыт. Анзылнышты блиндаж дә окоп лаштык ылын. Маняры тиштй нйны ладнан йлевй? Шошым годшен тыр ылын. Апрельын тышманын сек кого атакыжым цәктәрен кердынт. Тйнәм ситуаци критический, вәк, ылын, манаш лиэш. Тышман флангвлән лыскыды ылмыштым пәлен, лыпшен шуэн дә анзыкыла кен кердын.

Варажы, кредәлмәшвлә паштек, мӱнгеш цәкнен дә тенге Сүвәри гыц кечывәл велнӱрәк ылшы кӱверәт кидышкышты вәрештӱн.

Кәнгӱж ылынат веле, кымылыштым валташ цацыделыт. Коскела тореш преняән корны тӱрӱштӱшы кого шӱргӱм анжылт кен дә шанен:

– Тиштӱ, лин кердеш, ышкавләлән яжо качкыш вәрвлә улы.

Йӱрвәш ныгыды шуды кушкын. Ливӱ ылын. Урын кешӱ пушангы вӱкӱ шӱнзӱн, аярышты шӱнзәләлшәш дә кәпӱм кәндәрәлшәш ылы.

Паштекшӱ салтаквләжӱ юк лыкде ашкедӱнӱт. Кынам-тинәмжӱ анзылнышты артиллерин мӱгӱрӱмӱ юкшы шактен. Тидӱ паштек юквләәт шактен кердӱнӱт:

– Тӱштӱ яжон лыпшат. Миллионвлән монгырышкыла кеәт.

Рокка йӱрвәш анжылт кен. Серьезный шӱргӱмынывлә дә ик семӱнь мыльгалтшы пулышвлә.

– Мам вара, молоцавлә, тенге шанен кедә? Мӱнь ӱшкежӱ мырым шанен лыкнем доко. Маняры цацем, кӱзӱт якте ик мырымат эче ӱштен шоктыделам. Мам тә келеседә?

Роккан пулышыжы ӱрзәлтәш тӱнгәльӱ, ӱшкежӱ мырен:

– Мәмнәм нәнгеәт, мәмнәм нәнгеәт, мәмнәм нәнгеәт, мәмнәм нәнгеәт...

Ванхала, вуйта магнит доно шыпшыл нәлевӱ, Рокка лиш кыргыж миш:

– Кымылет улы гӱнь, шӱметӱм пач дә Суомин салтакын мырыжым колышталаш ләк, хи-хи.

Хиетаненәт понгыжалты:

– Әй! ӱрвезӱвлә! Мам ӱштӱмән – пәлем. Техень крис капканвләм шӱндӱмән, нӱнӱ доно ӱлӱшӱвләмок кычаш лижӱ. Пумагаәш ма-шоным сирен, крислән шӱәшӱжӱ сәкәлтен пуәнә дә колталтенә. Окопвләштӱ нӱнӱм пушташ тӱнгәлӱт дә мам тӱ пумагавләштӱ сирӱмӱ, юкын лыдаш тӱнгәлӱт, а мәжӱ колышт кердӱнә.

– Уке ач, мӱнӱм колышталмада, – Рахикайнен келесӱш. – Кокшы ротышты Салми церкӱ кымдем гыц ылшы ик ӱрвезӱ

рушла мышта. ТЫдЫ мАлАннА рушла сирен пуэн кердеш, а варажы ти почтым колгенА.

– Маняр шудалмы шамакым пАленА, цилА тЫшАк сирен пуэнА, хи-хи.

– Тевеш вара. ТЫ сАрнАлтЫш паштек ужашат лиэш. ААлдок, шЫргЫшкЫ пыралалына.

ЛУАТИКШЫ МЫЧАШ

I

Блиндаж изи лүлпер тырышты пугрика вэршты вэрләнән. Неркән вес монгырышкалажы окопым ёштен шындымы, кок монгырыштыжат пулемет рэдй шынзен. Шалахай монгырышкы, вес кредәлмй позицишкй, окоп нәнген. Вургымлаштыжы вьдән лапата, кыды шайылны вургымла монгырышты ылшы блиндажын позицивләжй кайыныт. Анзылнышты цәрә вәрән кок күкшикәшты «Миллион» дон «Пел миллион» лымән «шудал шындымы» позицивлә ылыныт. Охыр вэршты ылынытат, тйшкй тышман кым монгыр гйц лүлйл кердын. Тыр жепынжәт тйшкй со лүлйлйныт, тйшецын со ойхан увервлә толыныт.

Опорный пункт гйц изиш анзылнырак купан вэрвлә, кыдывлә шайылны Келтймәш Кырык шалген, тйшец пренявлә гйц оптымы блиндажвлә кайыныт. Кок гәнә тйдй финнвлән кидышты ылын, но кидышты кычаш манын, шуку кредәләш дә салтакым ямдаш вәрештынәт, кок гәнәәт ти кырык кодымы лин. Кырык лап лишнй вэрләнйшй кок позицим веле кычымы. Келесәшок гйнь, кышты лини кеә, сойток ылын, но ёшке лштышты кредәлшй кок армин ёшке принципйшты ылын – ти позицивлә верц салтаквләнә колат гйнят, тышманлан ана пу.

Ти неркәвлә верц 1941-шы ин шйжым кредәләш тынгәлмй: пйтәри нерат лимешкй кредәлмй дә мондымы, вара угйц әшбндәрен колтымы, тидй ёнде кужын шыпшылтын. Кырык йёр шуку руш салтакын кәпшй киэн: телым нйным таен шоктыделыт, а шошымжы таяш манын, кымылышты ылдеәт. Кйзйт юреш дә мардежеш ошем шйцшй лулегйвләшты веле кайыныт. Шукынжок касканвлә.

Блиндажвләм лишыл сола гыц кандымы пренявлә гыц бштымь ылын. Коскела бшке блиндажшым бштымьжы годым, клопвлә чьдйрәк ясыландарышты манын, часовня пренявләм айырен. Тенге бштымьжы паштек салтаквләжы шукурак веле тьдйм шотеш пиштеныт дә техень ядмашвләмәт ак монды манын попенйт.

Амаса дон окня лошты йьргешкы кувлә гыц опытымы камака ылын. Стенә йьр кок пачашан платявлә кенйт. Окня анзылны Коскелан вәржы. Бшкежы Коскела салтаквләжы сагаок амалынежы ылын, но салтаквләжы тьдйлән йори вәрйм бштен пуэвы. Тиштәт ик изи «но» ылын. Вес взводвләштй офицервлә со яжорак вәрйм бшкыләнбшты айырат манын попенйт гынь, Коскелан салтаквләжы командирләнбшты йориок яжорак вәрйм бштен пуэныт.

Шуку ик вәрышты ылмышты годым, тьтежәт шая мастар агыл Коскела шукурак веле бшке көргышкыжы питыргәлтшылә кайын. Вәрыштыжы тьдй цәшвлә доно юк лыкдеок потолыкышкы анжылт дә тамам шаныкален киэн кердйн. Йыдым тьдй камака тылым оролышы семьнь шьнзен – тидьжым гынь, обязанностьышкыжы моло пырыде гынят, бштен, тенге бшкет ылын, шьнзен кердйн дә тьгодымок постыштышы часовойланат йыкурака ылде. Мам бштәш пәльдеәт, крисләм кычаш шанен лыктын. Кужы пандеш кьртни ваштыр гыц пукшемьм сәкәлтен, крис ыраж анзылан кычен, крисын ләкмьжым вычен киэн. Крис вуйжым анжыктен веле шокта, кыце тьдй пукшемьжым шыпшыл шьндә. Цорге саслышы крисын ваштырыштыжы кечымьжы годым, бшкет ылшы пүэргын нолыштыжы йьрәлтйш кайын дә крисетым токыжы лишкьрәк канден, тьдй пьжген:

– Ну, ма? Тьютят? Кыце вара делаэт?

Тидь паштек крисьм мьнгеш колтен дә попен:

– Токет кеок, но анзыкыжым ит вәрешт.

Кәнгьж йыдвлән кьтйкрәк лимышты семьнь, пеле нерышылә кайын, тьны шьнзәш яратен. Но нерен шьнзен ат ман. Тьдын пьсы сьнзәжы ир жерәм яратышы кеквлә паштек вәнген дә часовой лишыцын эртымьжы годым, тьдй келесен кердйн:

– Пылгомышты чонгештйльшы кеквлä со сусунок йлät манын попат, но блен лäктäш манын, маняр пäшäm бштät, тидым цаклемät, тенге ам келесй.

Слатаквлä постышкы каштыныт, шäргäшвлäm бштенйт дä сирмäшвлäm сиренйт. Рокка дон Рахикайнен фирмым пачыныт ылын. Рокка шäргäшвлäm бштен, Рахикайненжй выжален. Шукыжок Рахикайненлän вäрештмым Рокка пäлен, но тенге гйнят бизнесйшты перкемät канден. Дä пäлен гйнят, тидй гишän попыде, вет Рахикайнен гйц паснажы кй шäргäшвлäжым выжала, а выжалашыжы гйнь Рахикайнен кого мастар ылын.

Роккалан шäргäш материалжы шуку ылын. Икänä, кыце руш самолет йылен вален, ужевй. Блиндажышты гйц мйндйрнät агыл кенвазынат, Рокка кйшänйшкйжй äзйр дон кйртни пйчкедймы кайыцым нäлят, пулыш гач автоматым сакälтен, самолет докы кыргыжы.

Ти самолет кок лини лошкы кенвазынат, рушынвлäät тй самолет докы бйшке салтаквлäштйм колтенйт ылын. Фронтын линижй лишкй кенвацде ылгецй, ти самолетым Рокка толмешкок итйрäен лыктыт ылы. Самолет докыла кешйлäжй, вäрйш колтымы патруль охыр кидäок сärнälйн ылын, Рокка доно хытырен, кыдыжы угйц сärнäläш лиэвй. Рушынвлän патрульышты самолет дорц кеä ылы дä Рокка нäлят, патруль вуйлатышыштым лйэн колтыш. Тйдйжй колымыжы анзыц пиш когон ясыланен, лйдйшйн сйгйрäl колтыш. Тидым ужын, сагажы ылшы салтаквлäжät шарын колтат ганьок ылы.

Самолет ййр кого Пазар тйнгälälтй: кй приборвлäm царген, кйлän паршютын парсынжы келйн, кйлän пилотын вйрängшй шарга курткыжы. Но шукуланжок шäргäш бштäш куштылгы металлвлä келйнйт.

Самолет лишнй пазарланен шалгаш жепйштй шукужок ылде, рушынвлä тйшкй у патрульым колтевй дä тйшецйн пйсйн цäкнäш вäрештй. Командир семйнь, Роккалан сек яжо лаштык вäрештй. Кым лопастан истребительйн пропеллержйм пулыш вйкйжй пиштен, блиндажшы докыла лишемйн дä мйндйрцок саслен:

– Шанем, мйньбйн экономикем материалын дефицитшй ак лйдйктй! Ой, цыгы вуйвлä! Адат пälй, кыце мälännä кыргы-

жаш вәрештй. Паштекнә лүлйләш тйнгәлевәт, пи гань ййльмйм сәкен, шйләш вәрештй. Кенвацмыжы годым, кедәрәлт кедә ылгецй, пропеллер тйшәкок кодеш ылы.

Ти «поход» паштек наказанивләят лиэвй – күй Рокка сага самолетым краваш каштын, наказани семйнь нйньйм угйц патрульышкы шагалтенйт. Приказышты сирймй ылын: «Тйдй-влә, кыдывлә добровольно патрульыш кенештй».

Хиетанен дон Мәәттә картла мадаш мастар ылыныт. Хиетанен соок суточный оксажым мадын колтен дә мадыш пйтьмйкәт, кужын эче тйдй гйц колаш лин:

– Ой, махань тымана ылам! Малы ти картыжым нәльйм? Пақылажы лач луатвйц маркеш веле шйндем.

Тидй паштек угйц мадаш шйнзйн дә вйцлй маркеш шйнден, тидйжймәт мадын колтымыкыжы, шаягаремжйм ыдырен дә полдымактылын:

– Уке. Ситә. Мйнь лач луатйндекшйм веле шйндем. Ма лиэш, тйдй лиэш, тидй гйц шукужым ам шйндй.

Тенге, кышты Хиетаненйм момыла, циләнәт пәленйт, а вадеш тйдй кагырикән буквәвләм ыдырен, ййльмйжйм пырын, токыжы сирмәшйм сирен: «Пайым, сыкырым дә үм колтыда. Табак нәләш манын, иктә-маняр луан оксам колтыда. Кого шәлә доно Урхо».

Торцынышты колтымы оксаэш тйдй нигынамат маде.

– Мам вара ти суточныйым перегәш? Мйнь вет оксам погаш тишкй толделам.

II

Рокка шәргәшйм шлифуйымы анзыц, таманяр гәнә им доно ыдыралы, варажы окня гйц пырышы сотышкыла лүктәлят, тйшлен анжалы дә вәрйштй кишй Коскелалан келесәльй:

– Ламмио пропеллерем нәләм маньы. Тидй тйньйн агыл, а кугижәнйшйн йнде ылеш манын келесйш. Махань т... вуй, йшкйләнем добычым нәләм гйнь, кыце тидйжй мйньйн лишәшлык агыл? Пәлет ма? Тенге йштә гйнь, мйнь тйдйлән анжыктем. Әтяжй верцәт туп гачшы пуэн кердәм.

– Карангок, нәлешок машанет ма? – Коскела нерат лишйлә келесәльй. Офицервлә дон салтаквлә лоштышы спорымашвлә вйкй тйдй соок нерат лишйлә анжен.

– Тенге ит ман. Кыце дисциплина гишән попа, тидым колделат ма? Нынй бнде дисциплиным шагалтынешты. Мын сембнемжй гын, цилә тидй лач такеш веле. Нимахань кымылат уке. Мам толшашышты выча, иктат ак палы, седьндонат цилә бнде мадышла веле чучеш. Кызйт бнде дисциплина гишән ашндарен колтенйт. Лачокат ма нынй тидым бштнешты? Мам вара кого пүэргйвлә ышдымыжым бштен кердыт?.. Циланам бнде питырен шьнднешты. Вот т... вуйвлә. Командирвлән блиндажвләшты каминвләм опташ тьнгальнйт дә кун яжорак ләктеш, тьнгәшат, вәк. Пақылаат тенге лиэш гын? Тидй гишән шаналтетат, орынжәт ат ситарй.

Рокка юк лыкдеок сәргәшйжым таманяры шлифуйыш дә вара Коскела гыц трүкок ядын шьндйш:

– Вырсым мадын колтымыланна бнянет?

Коскела кужын потолокышкыла анжылт киш дә вара келесйш:

– Кечывәлвелнйшй яжон кредәлеш.

– Агеш ач. Тидй әнгбремшывадыш вәрештшй пыйылмы вуйта. Маняр шуку кредәлеш, тьнар шуку вижым ямда. Имешты эче сьнгымйләнжй бнянем ылы, а кызйт бнянй-мәшем ямын. Тидым ынгылаш манын, когонжок ышан лиәшй-жәт акат кел. Төрөк шыралтын ылгецы, сьнгәат ылы, но ти тел вижым воксеокат пьтарйш.

– Мане, тенге лин кердеш.

Коскела техень юк доно келесйш, вуйта тидй гишән бшке-жәт шуку шанен дә Роккан тенге келесымжй изишәт тидым орыктарйде. Роккажы гын, мам келесйш, тидым мондышыла, сусун манындалы:

– Кызйт ойхырен шьнзәш ак ли. Пәлет, мын вәтемлән куд тйжем оксам колтышым. Дә цилә ти сәргәшвлә гыц.

– Малын вара ам бнянй.

– Колыда, герой молоцавлә! Падвләдә шолаш пыренйт.

Камакам опымышты годым, нынй вьдйм шолташ лижй манын, кйртни листй гыц плитә ганьым бштен шьнденйт ылын. Тйштй таманяр походный котелок шьнзен дә шолын. Брвезйвлә суррогат гыц кофем шолташ пыревй.

– Миллионлан эчәт паркам пуат, – вәр вькйжй шьщй Рахикайнен келесальй. Вәр турежй, стенәштй «Сигнал»

журнал гыц пйчкеден лыкмы «Сабина ванныйыш пыра», «Сабина ванныйышты» дә «Сабина ванный паштек» картин цеверын кайын.

– Тидьлән бнде шукужок коdde, – Хиетанен келесальбй.

– Постышты шалгымыда годым, шукурак ружгаш тгн-гальбда гынь, мъланнаат шукужок ак код. Малын тйлът, Таза Прухо, нбылән саслашыжы келеш?

– Хи-хи-хи.

Тунь окоп докыла пълбдймь салтаквлән толмыштым ужын, Коскела кыньблбь дә окня вашт анжалбы.

– Тевеш, ма докына у салтаквлә толыт.

Амаса пачылт кеш дә тйштй нйл салтак кайын колтыш. Циләнәт сек анзылны шалгышы салтак вйкбй орйн анжалевбй. Тидь кого кәпән иктә кымлы иаш нәрй ылын, шйргымыныжы вуйта имнин, кужы шйргй луан, кок кого сьнзә серьезно анжен. А сек орйктәрйшбйжй – пулышыжы гач кечбшй янгеж ылын. Салтак чествбм пуэн, Коскелалан серьезно попаш тгнгалбй:

– Тидь ма лейтенант Коскелан блиндажшы?

– Мане.

– Господин лейтенат доно хытыралаш лиэш?

– Малын вара ак ли? – интересбм лыктын, Коскела маньы.

– Анзылнем ылшы лейтенант бшке лейтенант Коскела ылеш?

– Мане.

– Господин лейтенант. Рядовой Хонкайоки А. А. Пйтәришй «А»-жы лбмем анжыкта – Аарне, кокшыжы – физический состояниэм. Дә мбнь пополнени сембнь токыда толынам. Тидь яктежй луатвбзбмшй пехота полкын автоматчиквлән кокшы ротыштыжы служенәм. Шушыргымыкем, госпитальышты ылынам, а тйшец мбньбм тишкбй колтымы. Тенге мбнь бшке дә госпитальышты мйләнәнем оптен пумы вбрем әтямүләндем дә туан халыкем верц пуаш манын, тә докыда толынам.

Тидьм келесбшәт, салтак тгнгын шагалшы командышток шалгаш коды.

– Тенгежй гынь, пурын толда токына! Тйведән тгнгыл. Коктын тишәк кодыт, коктынжы вес пел взводышкы кеәт. Кү кыш кеә, бшке лоштышты хытырен нәлдок.

Мындырны агыл шалгышы Ванхала Коскелалан пѳжгэлтен шоктыш:

– Ти янгежаным тишак кодо.

Тенге потикаля кайшы эдем пиш интересный лин кердш, тиды шанен. Но Коскела салтаквлалан мам ышташ – мам агыл, тиды гишан когонжок шытырланыде, седындоно тидым ышты-деок кодыш. Весывлажы кымытынат токо веле тымдымы центр гыц толыныт да офицерын блиндаж гыц мындыркырак лиаш шанен, тишец йылерак шылнешты ылын. Хонкайоки тишак коды да весыжы шекланышы салтак ылы, кыды ышке фамили-жымат, вак, пѳжгэлтен веле келесальы:

– Хаухиа.

Салтаквля ышкыланышты варвлам айыревы. Хонкайоки винтовкывля сага стеллажеш ышке янгежшым перегал шагалтыш. Тидым ужын, Рокка ыш тырхы да яды:

– Тынь, векат, вес йиш оружилан ат биняны.

Хонкайоки пиш пурын тидылан вашештыш:

Техникын пѳсын виангмыжым да вырсын технизируялт-мыжым шотышкы налын, туан сандалык верц шалгымы годым, у техникым кычылтман – тенге мынь шанем.

Циланат тенге орыктарышы да кугезы годшаш оружим намалшы выкы анжалевы. Коскела тиды гыц ядылдалы:

– Кышецынля вара ылына?

– Господин лейтенант. Шачашыжы Лаутакуля солашты шачынам, но аза ылмем годымок, атам дон авам Хамеен-линнашкы ылаш ванженыт, кышты самырык ивлэмат эртаренам. Тиды паштек пѳэргы ивлэм Суоми кымдык ыленам, мынь соок вар гыц варышкы каштынам. Келесашок гынь, тидыжы характерем доно кылдалтын. Мынь характерем доно путешественник да у муландывлам кычал сарнышы ылам. А профес-сиемжы доно, лачокшымок, шымлызы ылынам.

– Тенгежы гынь, мам тынь шымленатшы? – Хиетанен тырхыде яды. Хонкайоки тидын монгырышкы вежливо сарна-лят, Коскела ганьок шамаквлам пѳтыркален, вашештыш:

– Господин сержант. Киндем мыланем шыргы хозяйство гыц толын. Торынак келесаш гынь, кож да йакты эхельвлам погы-мы гыц. Тиды гишан мыланем пашадарым тѳлымы. Кыце келе-

сыйшым, мыйнь шымлызый ылам. Ма-шонымат шанен лыкташ яратем, Къыйт, шамак толшеш, курымаш двигатель – целем ылеш.

– Техеньжым иктат шанен лыктын ак керд, тиды гишан ат палы ма? – Хиетанен серьезно яды.

– Мане, мыйнь тиды гишан пиш яжон палем, но тенге гынят, шанымашвлам вуем гыц поктыл лыкчем ак шо... Мбланем, векат, изиш каналталмыла. Кыце тиштй часовойвлa шотышты, ядаш лиэш?

– Йыдым кок пулемет донат часовойвлa шалгат, сотыгечынжй лач иктыжй доны веле, – Коскела маньы. – У салтаквлa сембнь, вярвлaм палымй лимешкй, тa коктынат «шонгырак» салтаквлa доно ик сменым шалген лaктыдa. Хаухиаланжы гынь, кок-кым сменат уты ак ли. Рокка сагажы ти йрвезым нaлеш дa ма келешым анжыкта. Иктым aшбндарыдa, тиштй кызйт утла ладна ылмыла чучеш, лачокшымок тиды тенге агыл. Маняр иаш ылат?

– Коклы кокты, – господин лейтенант.

Вашештымжй годым, Хаухиа ял вбкыжй шагалат, «смирно!» командым нaлын вашештыш. Коскела маньы:

– Вот ма. Цилa вaран-вaрыш шынзеш. Мa тиштй «господин» манын, иктыланат ана попы. Циланат «тынь» манына, седбндоно тaат тенгеок бштен кердыдa. Тидыжй лач мбным веле тыкалеш. Вес офицервлa – вес дела.

– Ынгылышым, господин лейтенант. «Господин офицер» гыц лудмаш Хаухиашты келгын шынзен дa рефлексйшкй, вак, сaрналтын ылын.

III

Хонкайоки амалаш вазы. Оригинальный ылмыжы бнде весйвлaм когонжат oрыктарыде, тды тй салтаквлa лошкы пырен, кыдывлa вырсын кужы ивлaжым кытыкемдaш манын, тамамат шанен лыктыныт, тидым ужныт. Бшкылaнжй айырен нaлмй рольжым тды пиш мастарын мадын дa вес сембньжй бшкымжым кыченжат мыштыде.

Хаухиа, анешлa, нигыцеат амален кен кердде. Седбндонат Ванхала сага тoрoк постышкы кеаш йамды ылы, но Рокка тдылaн маньы:

– Сагаэм толок. Таза Прүхо пашкудум пиш когон йылатараш ярата дә тйдын снайпержы тгынбым торок ыдырал пиштен кердеш.

– Та донда шукын коленйт? – Хаухиа шекланал яды.

Рокка тйды вйкы висйкәлен анжалы, но Рахикайнен анзыцрак келесен шоктыш:

– Шоэн техень кечы эрта, кынам иктат ак колы.

– Тидылан ит бняны. Лач льорга веле. Тгынбым лудык-тылеш. Миллионышкат ма лач кок тылзыштты веле шона. Но бшкетет нигышкат ит ке, тидым ашты.

– Мбнь бомбардировка лывалны ылынам, – Хаухиа маны да пйсйн ушештыш:

– Седы, тиды лачокла вырсы доно нимат агыл.

– Лачокла вырсыжы нигыштат уке, – Рокка йбралтен келесыш да ти салтак тйдым тетяэш веле шотла манын, Хаухиа шаналтыш. Тйды блиндажыштышы салтаквлә вйкы анжалы. Хиетанен гыц тйды шекланен, а Коскела гыцынжы тгын, попашыжат уке. Учебкыштышы младший сержант гыц лудмаш тйдын шамыштыжы келгы кишам коден, седындонат, кынам Пиры Ял Коскелалан: «Газетым мйлам мырыктай!» келесыш, орынжат бш ситары.

– На, кычы, – Коскела тидылан вәшештыш.

Рокка шаргаш бштымы инструментвлажым вар лывакыжы шыкәлят, келесальы:

– Ну, алок, молоца! Толок. Кыце вырсышты кредалмыля, атят тымдалалеш.

– Махань оружием?

– Тышты пуат.

Блиндаж гыц окопышкы лактевы, тышец изиш кшннырак кишы преняан окоп докы толевы:

– Тышты шармаш.

– Тидыжы листовкывля ма?

– Мане. Ма ныны доно кутаннам бштылына. Кыце ужат, ныны маланна туалет пумагамат колтылыт.

Рокка ик листовкым анжыктыш, тышты финн салтаквләм бшке офицервлаштым пушташ да якшар армишкы ванжаш ужыныт.

– Ужат, мам тиштѣ вес монгырыштыжы сирѣмѣ? Кү ти пумагам нэлѣн, токышты кеѣ, тѣдѣ ыльшешок кодеш манмы. Тидѣ гишан аштѣ дѣ кынам токышты кенет, сагаэт ти пумагам нэлѣш ит монды.

Тидѣ паштек пақыла кевѣ.

– Тѣведан, кокшы отрядын пулеметшы. Тиштѣ лач йыдым веле оролымыла. Тиштѣ дзотвлѣ. Тѣведан часовойышты. Эй, икта-мам ужат?

Тамахань романым лыдшы часовой перископыш анжалят, вѣшештѣш:

– Нимат ак кай.

Рокка Хаухиалан ынгылдарыш:

– Ти Уккола гань нигынамат постышты ит лыд. А ънде вуетѣм пачет якте валтен шѣндѣ. Вуетѣм нигынамат окоп гѣц ит лүктѣл. Циланок, күвлѣ тиштѣ коленѣт, ик секунд гѣц шуқыракеш вуйыштым окоп гѣц лыктыныт. Мам ужнет, перископышкы анжал.

– Мане, мане.

– Мане, мане веле ит ман. Тѣдѣн тѣнѣым цаклымыжым ужынжат ат шокты.

Рокка автоматчиквлѣлэн ѣштѣмѣ раж гѣц Хаухиам пѣсѣйн шыпшыл лыкты.

– Мѣнь лачокым попом. Цилѣ шамакымок вуйышкет пиштѣман. Кү пѣлѣ, ѣнят, тѣдѣ тѣнѣым тагынамок цаклен. Кѣнгѣж йыд гѣнят, когонжок тѣлнѣш тѣлѣнет ак кел. Колымаш цевер жепѣнѣт толын шагалеш – тидѣм пѣлѣ. Тѣдѣ табакым шыпшылаш кемѣмѣт ак пѣлѣ. Тѣнь шыпшат?

– Шыпшам. Фронтышкы лѣкмѣнѣ анзыц лач пѣйырт веле пуэвѣ.

– Мѣнь тѣлѣт пуэм. Блиндажышты пачка хѣлѣ пуэм. Колат, мам нѣнѣ попат?

«Суоми молоцавлѣ! Лапуа халштышы фашист офицер-влѣдѣм пуштда дѣ тишкѣ толда!»

Ти юк Келтѣмѣш Кырык монгыр гѣц громкоговоритель гѣц шактен.

– Лапуавлѣм тагынамок пуштын пѣтѣренѣт! Ёнде лайхиавлѣ церотышты ылыт! – окопын вес вуйыштыжы Ванхалан юкшы шактен.

«Суоми молоцавлä! Сыкырлан толымада!»

– А тыйнь сыкыр вйланет ум шйрäläш манын, улән толок!
Хи-хи-хи.

– Тыйды соок тенге попылеш.

Ванхалан шутяланылмыжы потикалә чучын гыйнат, Рокка ти гәнә изиш шйдәнрәк ылы. Укколаат ййрälтйш дә тупшы гач келесälбй:

– Тыйды йшке Морзен азбукужым шанен лыктын. Кок гәнә шоэн лүй дә кым гәнә пачелä-пачелä пуа. Тап...тап...тап-тап-тап. Дä тйшецйнжät тенгеок вәшештät. Тыйдын ганьок, сый, иктä-махань окмак.

«Гитлерйн шык шим курныжвлäжй шукын колөнйт дә техникйштйм ямденйт. Суомин пәшäзй салтаквлä! Фронтышты вйрдäm йоктарымыда годым, немецвлä тй жепйн вätйвлä дә шыжар-äкäквлäдä сага сусун амалат».

– Мане, тенге сәмбйрйк äвävлäät йшке омыштым шйрен кердйт, хи-хи-хи.

Папапапапапапапа.

Лүйлер лошты шактен колтышат, Хаухиа окоп пындашкы шынгалты.

– Вәрештй ма? – нервничаен, тыйды яды.

– Русский винтовка, хутой винтовка, хи-хи-хи.

– Колат. Äлок ти йудйшйм поктыл колтенä.

Ванхала перископшы доно Келтймаш Кырык вйкылä анжен. Перископым хангавлä дә кок тйгйр гйц йштймбй ылын. Тышманын снайпервлäжй тиштй шукым пуштынытат, ййрвәш лач перископ вашт веле анжаш приказым пумы ылын. Тидй гйц пасна вуйышты каска лишәшлык, но тыйдыжй гыйнь, тренировка сембйн лүйлмйштй годым, мишень вәреш ылын, седйндонат окоп тйрйштй такеш кечен дә йрдәнгын.

– Мам вара т...кйм саслен шйнзет? – Ванхала лишкй толмыкышты, Рокка келесйш.

– Тидйжйм вет пашкуды пйтәри тйнгälбй, хи-хи-хи.

– Нйнй тыйнйм саслаш цärenät кердйт. Кеок тишец.
Подпилкәжй доно мам йштет?

– Пулын нержйм пыйырт шымалалым, ляпцäкәрäкйм йштйшйм. Чонгештймбйжй годым, шишкымыжым колышташ яжо.

Ванхала ваштыл-ваштыл кеш. Тьдйм когонжок, кыце немец салтаквлä вätйвлä дä äкäк-шыжараквлäдä сага амалат, тидй интересуен, седйндонат хихиклен:

– Германин шим салтаквлäжй Суомин шулыккан дä патыр йдйрämäшвлäжй сага амалат.

Рокка перископыш анжалят, тидйм Хаухиалан пуш.

– Лач тидй доно веле со анжы. Ййрвäш луатнйл кäп кий. Кышты нйны кийт, äшйндäрäш цацы. Кынам нйны толаш тйнгäлйт, тйнäm колышывлä дон йлйшйвлäm ярен ит шу.

– Кынам коленйтшй?

– Шйжймок эче. Тйнäm мä эче тиштй ылделна. Нйны гйц бйнде лач лулегйштй веле кодын дä эчежй шукшвлä шамде пашен шйнзйнйт. Бункер неркäm ужат вет? Тйшец нйны лүлйлйт. Кынамжы каскывлäштймät ужаш лиэш. Оптический прицелän винтовкем ылгецй, нйнйлän анжыктем ылы. Пйтäрижй гйнь, нйным лыпшем ылы, но шäргäшвлäm йштäш тйнгäльймät, цäрнйшйм. Мйнь вäтемлän пыйырт окса доно палшаш цацем. Тйдй Карели иксä доны йлä дä пöртйм кузаш цаца. Тйнь ит талашы. Тырхалмыла. Тйлät ййрвäш со анжымыла. Тйнäm вуетät самынь күйкй кузен кеä.

Рокка тьдйм кок цäш тенге тымдыш дä согоньвлäm пуш.

– Толаш тйнгäлйт гйнь, ти кйртни ваштырым шыпшыл колты. Тидй блиндажыш уверйм канда. Тенге лиäлтеш гйнь, вуетйм ит ямды. Ладнан лүлйлäш тйнгäл, целен. Пйтäришйм ыдырал пиштетät, весйвлä вйкй лүлйл.

– Эдемвлä вйкй лүлйлмй годом, мам шижät?

– Мйнь ам пäлй. Мйнь лач тышманвлäm веле пуштынам.

– Нйнйжй эдемвлä агылеп ма? – Хаухиа ййрälтен яды.

Роккан тенге куштылгын попымыжы тйдйлän потикälä чучын.

– Нйны ма? Уке, агылеп. Мане, ам пäлй. Тышман эдем агыл манын шанетät, яжоракла чучеш. Нйным пушташ äль агыл, тенге тйлät шанаш жепет уке. Тидй вäреш, нйнй тйлänет организуен кердйт дä тенге тйнь йшке уке лиät. Мйнь тидй гишän шукужымок ам шаны. Тидйм йштäш вет командирвлä приказвлäm пуат. Тек нйны тидй верц вäшештät. Рокка Антти лач лүлйлеш дä шäргäшвлäm веле йштйлеш. Тйнят тенге йшток.

– МЫнь когонжок жалайыш ам тынгал, – лүддүмү ылмышым анжыктышыла Хаухиа пьсыбн келесыш да тынамок шамакшы гыц шекланен колтыш. Анят, тиды Рокка анзылны утла хайзила кайын? Пытаришы пел взводеш кодынат, довольна ылын. Фронтыштышы салтаквлә гишан тиды шуку колын да лыдын, да теवेश вара, анзылныжы ылшы Роккашты салтакын образшым тиды ужын. Вырсышты салтак бшкеок лүддүмү лиаш тыменеш манын, шанен да бнянен. Изиш лимбкы, тиды яды:

– Лүдмаш докы тымень шоаш лиеш манын попат. Тиды тенге?

– Тынь тидылан ит бняны. Лүдмаш – худа танг. Тидым со торцет поктымыла.

Миллион монгырышты луаткок дюйман снарядын пыдеш-талтмыжы шактен колтышат, мүландат цытыралт кеш. Рокка окоп пындашкы пыйхен вацшы Хаухиалан кынылаш шүдүш. Махань снаряд гыц лүдмүла да махань гыц ак кел, эче ам палы манын, Хаухиа шекланен ынгылдараш цацен.

– Лүдүшлә да лүдүшлә агыл снаряд уке. Ныны циланат лүдүшлә ылыт. Чонгештымы юкшым колат гынь, төрөк рок выкы пырен вац. Тиды самынь агыл.

Роккан тенге пурын согоньым келесымыланжы Хаухиа пишок оры.

Кок цашышты ныным Рахикайнен вашталташ толы. Вес постышкат смена толы. Мээттә сагажы Хонкайоким нәлын, тидылан вәрвләм анжыктылын. Хонкайокин пулыш гачшы янгеж да ни гыц ыштымы пикш кырыш ылын. «Ти салтаклан йырвәш ма лиалтеш, ынгылдараш толкыжы улы вәл. Анят, тидым бшкетшым постешыжәт кодаш ак ли?» – Мээттә бшкедурешыжы шаналтыш.

– Салтакын карьерыжым ыштымем лошты иканә агыл постышты шалгенәм. Тымень шонам. А ефрейтор Мээттә ик часовой гишан шаям колын?

– Мам вәл ныны гишан ат кол. Анзылгечы, тыве, миллионышты иктылан вуйышкыжы снаряд вәрештын.

– Итәт попы, пиш трагический лиалтмаш. Но мынь Суомин Радион часовойжы гишан шайышталнем. Ма гишан тиды жалваен, тидым ат палы ма? Кынам тидын ныргыжмы юкшым

колам, мЫләнем соок худа лин колта: «Тенге мЫнь йывашт постышты Ышкетем шалгем. Кыце тенге ик эдемЫм ик вэрЫштЫ йывашт шалгыкташ лизш, ам ынгылы. Вашталтышы иктат уке!» Ужат, махань ойхан лиалтмаш?

– Но, ма донна радио уке.

– ТенгежЫ пиш яжош. ТидЫ мЫньЫм шуку гЫц ытара. Колат, ефрейтор. ТЫнь тиштЫ лЫмегож тЫшкэвлэм ужынат? МЫләнем персональный оружиэм цаткыдемдалаш келеш.

– Тыведан, тЫ кырык вЫлнЫ ситалык.

– Кого тау. Запасеш иктЫм Ышташ манын, тЫшкЫ кен толде уке. Лин кердеш, тиштЫ ылынаат, кредалмашвлэят шокшы-раввлэ лит.

Мэяттэ пел сЫнзэ тЫржЫ доно салтак вЫкЫ анжалы. Хонкайоки полдымактылын гЫнят, перископыш тЫшлен анжен да тидЫм ужын, Мэяттэ ладнангы.

IV

Рокка дон Хаухиа эче ик ганэ йид постышкы кевЫ да кечЫвал паштек Ышке вуяэт сменЫш кен кердат манын, тЫдЫлан сөревЫ. Ирок тЫдЫ Коскела докы толят, пашкуды блиндажышты ылышы тангвлэжЫ докы кен толаш лижЫ манын, разрешением яды.

– Кемэ. Кужу окоп мыч ке да вуетЫм ит лўктедЫл.

– Агым, господин лейтенант.

Хаухиа Коскелалан со эче «господин» манын попен. Мам ужын да мам шижЫн, тидЫ гишан тангвлэлэанжЫ пишок шайышт пумыжы шон ылын. Коскела паштекшЫ анжен коды да кышец ти молоцан вырсы докы техень кого интересшЫ, шанен.

Пашкуды блиндажыш толмыкыжы, ышмажым питЫрЫде, тЫтЫшде шайыштын. ТангвлэжЫн цилэ тидЫм палымЫштЫм да шижмЫштЫм, тЫдЫ нигыцеят ынгылыде.

– Ма донна сек лўдышлэ блиндаж, вуйымат, вэк, окоп гЫц лўкталаш ак ли. Но лейтна яжо, тЫдЫ вэрЫштЫжЫ лач парня-влэжЫм веле пЫтЫркэлен кИэ. МЫньЫм нЫнЫ изи тетяэш шотлат, но табакымат пуат. Төрөк Ышкетемок постышкы кеаш йамдЫ ылам ылы, но Ыш пуэп. СедЫ, тЫнь Ышкететок тЫштЫ лин кердат, но у салтаквлэ сага весЫ лишашлык манын, нЫнЫ

попат. Мәмнән пулеметна пиш косир. Тыштты пульввләм пйсьн лыкмы йори аппарат шьнзә. Шьмшүдй пульым минутышты колта, анят, шукрыкымат.

– Мә доннаат техеньок.

– Лин кердеш, но мәмнән пулемет доно сек шукум лыпшымы. Тыштты техень младшой. Тьдйлан, сй, Маннергеймьн хрестйжым пуат. Тьдй Карел Иксән геройжы.

– Мә доннат техеньвлә улы.

– Но мә донна иктын левашйжй чонгештә, векат. Тьдй тенгечат пашкудылан саслен шьнзйш. Лүлперйштй цудырге веле шактен, пульввлә чонгештйлевй гьнят, саслыш.

Тангвлә суррогат кофем шолтевй дә йүлдәлевй. Котелокын хозажы сыцангаш тьнгәлшй падшым анжыктен, бойышты ылышы салтаквлән ганьок лиаш тьнгәлйн, манын келесйш.

Шаяшты утла наивный ылынат, ньнй блиндажын ик лыкышты пйжген шьнзенйт. Хаухиа пел взводшы гьц йшкетшй дә фантазижй мычашдымы ылынат, сек шуку шайыштын.

– Мане...тангвлә! (Хаухиа шачынжы сола йрвезй ылын гьнят, учебкышты тьдй Хельсинки гьц ылам манын, тангвләләнжй шайыштын дә соок войыр лиаш цацен.) – Кынам отпускыш кенә – күй пәлә? Седй, сек пйтәрижок шонгыраквләм колтат, вара веле мә яктенә церот шоэш.

– Яра веле мәмнәм эче патрульышкы ак нәлеп.

– Малын ак нәлепшй. Добровольно кенет гьнь...

– Мьнь добровольно нигышкат ам ке.

– Ам пәлй. Кен толаш худа агыл ылы. Роккан эргйжй мьләм нәләм манын келесйш доко. Кеә гьнь, ти младшой гишән тәләндә шайыштым. А кьзйт мьләм кемьлә – кок цашьн постыш. Ньл цашьн толдо, тьнәм мьнь постем гьц толам. Кужы окоп мыч толда дә вуйдам икәнәкәт идә лүктәл, аштдә! Никелььн тькнмьжй кого ясым канда. Сакырым сагада нәлдә, суррогат кофем шолталалына. Мьнь Коскелан эргьләнжй келесәләм, тидьжй мәмнән лейтнә. Анзылныжы когонжок идә нервничайы. Тидьм ужын, тьдй ваштылаш тьнгәлеш. Мьнят тьдйн доно тьрөк «тьнь» манын попаш тьнгәлььм.

– Мам вара нервничаяшыжы? Ирок блиндаж анзылны шьнзйьмем годым, кьце ик командир толын шагальы, шьмәт цаклы.

– Толаш идә монды. Ванявлән лувләштәмәт ужыда. Тѳштѳ луатнѳлѳтын киәлтәт. Позивцивләштѳ яктеок шыпшылт вазыныт. Тѳштѳ шокшы кредәлмәшвлә кенѳт.

– Седѳ, тиштәт кредәлмәшвлә кенѳт. Ти блиндаж кок цәш нәрѳ тышманын кидѳштѳжѳ ылын. Лач гранатывләм кѳшкен веле, мѳнгеш нәлѳнѳт. Блиндаж гѳцәт нимат коdde манын попат.

– Мәмнән блиндажышкы шоделыт. Цаткыдын кредәлѳнѳт дә шуку порохым нѳнѳлән пуәнѳт, седѳндонат шѳлѳн кыргыжыныт. Но мә шукуштат агыл Миллион докыла тәрвәнәнә. Тѳшкѳ шомыкына, кәнәлтәшәт лиәш. Тенгежѳ гѳнь, мѳнь кешѳм. Цевәрѳн. Ужмешкѳ!

Кыце Хаухиа Рокка семѳнь попа дә кидвләжѳ доно жестикулируя, тидѳм ѳшкежѳ цаклыдеәт. Блиндажышкы толмыкыжы, тамам нервничаен дә со цәшѳм анжылтын. Тәнгвләжѳлән Коскела доно «тѳнь» формышты ылына манмыжы ѳнде тѳдѳм нѳмыштын. Таманяр гәнә тѳдѳ Коскелалан «тѳнь» манын келесѳнежѳ ылы, но тамалын доко ти шамакшы со логерешѳжѳ кодын. Мычашеш тѳдѳ шекләнәл яды:

– Кынамшен лейтенант ти взводом вуйлата?

– Вырсы анзычок эче, – Коскела ладнан вәшештѳш.

– Тѳнәм Коскела срочный службышты ылеш.

– Сверхсрочникѳн пәшәдәрѳштѳ. Вес семѳнь келесәш гѳнь, резервѳштѳшѳ офицер, срочный службышты.

– Тел Вырсыштат ылын?

– Ылынам.

– Тѳштәт ма взводын вуйлатышыжы?

– Тѳдәт ылынам. Пѳтәрижѳ отрядым вуйлатенәм, вара взводом дә мычашешѳжѳ ротым вуйлаташ кенвазым.

– Кыце тенге кенваз...ыц?

– Ну, кынам рота гѳц лач луаткуд салтак веле кодын. А взводыштем мѳнѳн кымлын ылыныт.

– Дә танквләм пыдештә...рен..әт?

– Леметтиштѳ коктым. Вот, тѳве, Хиетанен ик Клим Ворошиловым пыдештәрен.

– Граната вѳдѳлтѳш доно ма пѳдештәренәт? (Хаухиа Хиетанен доно куштылгынок «тѳнь» форма доно хытырен.)

– Мина доно. Тѣнь, Ырвезаш, мам тиштѣ танквлӓ ваштареш кредӓлмѣ гишӓн шайыштыт, цилӓжок ит бѣнянѣ. Тидѣ гишӓн лач тѣдѣвлӓ веле попылыт, кыдывлӓ танкшыMAT нигынамат ужделыт. Мѣнь, тевеш, кыце лѣдмем пар доно ти миныжым мырыктен кердѣм, тидѣм кѣзѣтӓт ам пӓлѣ. Тидѣ паштек лу минут нӓрѣ шамым ямден, цѣтѣрѣшѣм, табакыMAT ышмашкем нӓлѣн шѣм керд. Кѣзѣтӓт эче, кыце вѣкем танкын гусеницыжы толеш, йыдым шѣренок омыныштем ужам. Тидѣ паштек лѣдѣн понгыжалтам дӓ вѣлецѣнем со ѣштѣ пѣжвѣд йога.

«Карйалан Увер»-ѣм лыдын шѣнзѣшѣ Коскела газетшѣм ѳрдѣшкѣ пиштѣшӓт, келесѣш:

– Тенгежѣ гѣнь тѣнь Ышкететок кен кердӓт. Но Ышкѣметѣм яжонжок ат шиж гѣнь, тѳрѳк келесѣ. Ышкетѣн кеӓш обязательно агыл. Сагаэт мѣнь Ышке ӓль Хиетанен кен кердѣнӓ.

– Ак кел. Мѣнь Ышкетемок.

– Тидѣжѣм ынгылем. Шанем тѣнь иктѣм ат ынгылы – йѣрвӓш тенге тырат, махань лѣдѣшӓн ти тыр ылеш, тидѣм ат ынгылы, тидѣ гѣц лѣдӓм. Вуетѣм окоп гѣц ит лѣктѣ. Лач перископышкы веле анжы. Икӓнӓкӓт такеш лѣӓш ак ли. Нѣнѣм ужат гѣнят, ит лѣ, лач толаш тѣнгӓлѣт гѣнь веле, лѣӓш лиэш. Лишнетӓт оролы, нѣнѣ пленыш кычен кеӓш мастарвлӓ ылыт. Кынамжы сотыгечѣнӓт, вӓк, часовой докы йывырт авалыныл толын кердѣнѣт. Иктӓ-ма моло лиэш гѣнь, кидѣштет Ышкѣметѣм кычы, ит нервничайы, тѳрѳк лѣӓн колты. Анзыц увертӓрѣмӓш – пеле сѣнгѣмӓш. Ит шаны, вуйта пашкуды блиндажын часовойжат йѣрвӓш анжылтеш. Лин кердеш, тѣдӓт тѣньлӓэток шана. Кыце постышты шалгат, тѣдѣм анжал толам.

– Мѣнь Ышке задачем яжон Ыштем, – войырын Хаухиа келесен пуш дӓ постышкы таманяр минутеш анзыцырак лӓктѣн кеш – шонгыраквлӓжѣ, анешлӓ, кердмѣ семѣн поздаракын лӓктӓш цаценѣт.

– Мам тѣлӓт попенӓм, тидѣм ӓшѣндӓрѣ! – Рокка паштекшѣ сѣгѣрӓл шоктыш.

– Тидѣ гѣц яжоракшым сойток ат Ыштѣ, – Коскела келесӓльѣ. – Ти салтаклан ситӓлѣк инструктируйымы дӓ согонѣм пумы.

Хаухиа Ванхалам вашталташ кеш. Постышкы толшылажы
Рокка сембнь Ванхалалан сьгьрэл колтыш:

– Таза Прұхо, постет гьц кеок!

– Мьнь тьләнет фронтын линижьм бнянен пуэм. Тенгеок пехотинецвлән Укко-Пекка автоматыштымат кодем, но керәл агыл гьнь, тидьн доно ит лүлйл. Тенге тьнь вырсышкат изин-олен тымень шоат. Тишть тыр гьнят, когонжок ит бнянь дә пьцкемьш шьргь лошты кредәл сәрншь Суомин лүдьк-тьлшь геройжы лиәш цацы.

Хаухиа перископом пьтгьркәлен. Симсә пьлгомьн фоньшты дзотвлә кайыныт, йьрвәш цилә вуйта амален, тыр ылын. Мьндьрнь, Булаево монгырышты мьгьршь юквлә ти шьпым понгыжтарен кердделыт. Йьрвәш кишь колышывлән кәп-вләштәт келгьрәкьн веле роқышкы вален шьнзньт, машанет.

Анжен ситәршьәт, Хаухиа онг кьшәнжь гьц сирмәш пу-магам лыкты дә портсигар вьлән сирәш тьнгәльбь. Сирмәшым сирен, тамам самыным бштен кердеш шаналтыш дә седьндоно кок-кым шамак вуй гьц перископышкы анжылтын. Анжымыжы годым, соок колышывләм шотлен дә кишьвлән шукеммьшть гьц лүдьн. Трукок лишкьшть иктә бльшь аваянен толын? Хаухиа тенге лиәлт кердмь гишән шукум колын.

Миллион монгыр гьц рашкалтен колтымы юк рьшкәлт кеш дә Хаухиа окоп пьндашкы пырен вазы. Тенгечәт тенгеок ылят, йьлерәк кьньльбь. Пел минут вуй гьц иктә лу снаряд рәдь лыпшен.

Хаухиа сирәш цәрншьәт, пулеметым анжылташ тьнгәльбь. Тьдәт апай дә тыр ылын. Но ти хәдьр Хаухиалан шукум шайышт пуэн кердьн: кьце салтаквлә ясын саслат, командьвлә дон шьдьн шудалмы юквлә шактат, кьце вуйжым кьртни броня тервен шелшь Кауконен остатка гәнә карштышым шижьн, колымыжы анзыц охлалтыш, кьце ти пулемет ик юран дә пьцкемьш шьжь йыдым льявьрән ялгорны тьршьтть киән, тьшәкок Лехто дон Рийтаоя коленьт – цилә тидь гишән ти хәдьр пәлен дә шайышт пуэн кердьн.

– Яжо мадыш! Вьдшь моло улы вәл? Иктә кок церотым пуаш яжо ьлнежь.

Хаухиа перископышкы анжалы да олен сѳгѳрѳл, вѳк, колтыш. Ик дзот лишнѳ каскым ужын колтыш. Теве Ынде, тѳнгѳн, вѳрешѳжок коды. Хаухиа Укко Пекка лишкѳ миш да келесѳльѳ:

– Мѳнь ам лѳ, лач кычен веле анжем.

Угѳц анажлы. Каска вѳрѳштѳжок ылын. Мам ѳштѳш, молоца пѳльѳде, охотничѳйѳш лѳкшѳ эдемѳн гань тѳдѳ азартыш пырен кеш, но тѳгодымок кѳргѳштѳжѳ тамахань лѳдѳш тѳдѳм нѳмыштын. Тидѳ паштек автоматчиквлѳлѳн ѳштѳмѳ вѳрѳшкѳ кеш да вуйжым олен лѳктѳльѳ:

– Пѳйыртеш веле... Тѳдѳ акат шокты... анзыкѳм кѳжгѳрѳк укшым пиштѳлѳлѳшѳш... мѳнѳм тѳштѳ сойток ак цаклеп...

Лѳмегож укшым нѳлят, анзыкыжы шѳкѳльѳ, винтовкыжым рок вѳкѳ пиштѳш да цѳтѳрѳшѳ кидшѳ доно каскы вѳкѳ целѳш тѳнгѳльѳ. Кыце вуй мычкыжы лыпшал колтевѳ, тидѳм шижѳн шоктыш, сѳнзѳштѳжѳ шѳдѳрвлѳ кайын колтевѳ да тидѳ паштек шамжым ямден, сѳмѳрѳк салтак окоп пындашкы кенвазы.

V

Отпускышты ылмыжы годым, Ванхала патефонешѳжѳ прѳжинѳм нѳлѳн да у пластинкѳвлѳмѳт кандаш мондыде. Сек яратымы мырышты «Окопвлѳштѳшѳ Ылѳмѳш» ылын да тидѳжѳ кѳзѳтѳт йонген. Рахикайнен платѳ вѳлнѳ комдык киѳн, пластинка семеш мырен:

Корнына тишкѳ канден,
пульывлѳ кеѳт шишкен.
Мѳнгеш пѳртѳлѳнѳ – ана,
Кѳ вара тидѳм пѳлѳ?
Окопвлѳ мыч кыргыжталын,
ѳлѳмѳшнѳ верц кредѳлѳнѳ
да кѳ пѳлѳ тѳ жепѳм,
кынам вуйнам пиштен,
курымеш кенвазына.

Рахикайненѳн юкшы яжо ылын да седѳндоно нелѳ сѳрѳл-тѳшвлѳмѳт лепкѳжѳм кыптыртыдеок мырен. Кыце техень наивный мырым Рахикайнен шѳмжѳ вашт мырен кердѳн, Ванхала ынгылыде.

Ой, яратымы ыдырем,
шушырем төрләш толыма,
ясыланаш тишәк мыйным ит коды,
пәлет вет ойхырымем.
Кызыт тыным аштем,
лач тынь гишәнет веле шанем...

Мыра гынат, тамам весым шана, тидым анжыкташ манын,
Рахикайнен трукок мыраш царнен колтыш да келесыш:

– Мыләнем пашкуды блиндажвләшкы кен толмыла. Тиштй
бнде иктат ак нәл. Маняры тынын эче улы?

– Кәндәкшымшым бштем. Мам тишәк гравируен шбнде-
нә? 1942-шы им аштәш әль Сүвәри 1942? Мә, Рахикайнен, эче
у модельым шанен лыктына, тынам бшке блиндажыштынаат
нәләш тынгәлйт.

– Гербыштйшы леввләм мәнәнә пецәтләш тынгәлмән.

– Выц марканым. Тиды гишән әкшәт выц маркеш куш-
кеш.

– Седы, тидым бштәш лиэш. Пәшә итырән ләктеш гынь.

Рокка бшке пәшәжым макташ веле пижын ылы, кыце
потолыкышты кечышы ышкал ынгыр тыонгыргаш тынгәлй.
Постышкы нәнгешы кыртни ваштыр ырзәлтйн.

Коскела кыныбылы:

– Ма вара молоца доно?

– Тревога!

Цилән понгыжалт кевы. Кемвләм ялышкышты цикенйт,
стеллаж гыц оружим нәлыныт да окопышкыла пысын ләкты-
ныт. Хонкайоки янгеж гыц пасна винтовкымат нәлы. Ванхала
ташкалтыш мыч кузышылажы Рахикайненын мырыжым
әшбндәрен, ваштылалы:

– Вырсын ружгымәш тынгәләлтй, хи-хи-хи. Кредәлмәш
пыш шарлә, хи-хи-хи.

Блиндаж охыремй. Пысын ләктын кевәт, патефонымат
шагалташ мондевы. Пластинка пытымкыкы, лач иау иау иау веле
шактен.

Түгы ләкмйкышты, автоматчиквләм ял выкы шагалтымы
агылат, атака агыл ылмым ынгылевй. Хаухиа тама гыц лүдын
колтенәт, тревогым пуэн, ныны шаненйт. Пехотинецвлән

постышты иктѣмѣт ѣш ужепѣт, тиштѣ тама тенге агыл ылмым ынгылевѣ.

– Тѣштѣ тама лиѣлтѣн, – худам шанен, Коскела келесѣш.

Ваштарешѣштѣ ошем кешѣ нолан часовой толын дѣ серьезно, кѣжгѣ юк доно келесѣш:

– У часовойым шагалтыдо дѣ колышыдажым нѣлѣн шудо!

– Снайпер ма?

– Мане. Винтовкыжым анзыкы виктѣлтен, лѣѣш шанен, но лѣэнжѣ веле шоктыде. Вес монгырышты каска каеш ылыы, но мыскылымылаок, кѣшкѣ лѣктѣл шѣндѣмѣ. Тидѣм йори ѣште-нѣт. Вара лѣмѣ юк рѣшкѣлт кеш. Тѣмдѣн часовойда вуйжым окоп гѣц лыктын, шаналтышым дѣ тенгеок и ылын. Мѣнѣ тѣлѣндѣ тревогом пушым.

– Ой, маханѣ вуйдымы презѣ. Дѣ мѣ тѣдѣлѣн нѣл цѣш согоньвлѣм пушна дѣ тымдышна. Ёлѣшешок кодын ылгецѣ, тупшы гач лыпшен пуѣм ылыы.

– Ёшкетшѣм эче колташ ак кел ылын.

– Ёрвезѣш тидѣ гишѣн пѣлѣде манаш ак ли, – Коскела маньы.

– Мѣ логѣшнѣ кѣлѣн вѣл тинѣр согоньжым пумы?

– Иктѣлѣнѣт.

Тенге тѣдѣлѣн пуйырен манын, цилѣн шаналтевѣ.

Хаухиа окоп пындашты киѣн. Лепкѣ покшалныжы, лач кок сѣнзѣ лоштыжы симсѣлгѣ изи ыраж ылын. Пырымы ыражышты ик патькалтыш вѣрѣт ылде, но шаягаремѣштѣжѣ лу маклака печкѣлт лѣктѣн. Техень картинжѣм нѣнѣ шѣренок ужыныт, но ти Ёрвезѣшѣн колымыжым ужын, цилѣштѣн шѣмѣштѣм пѣзѣбрѣл шѣндѣш. Шукынжок нѣнѣ Хаухиа гѣц лач ик ѣль кок изш веле когоракшат ылыныт, но тенге гѣнѣт тѣдѣм эче тетѣѣш веле шотленѣт дѣ ма тѣдѣлѣн пуйырен, тидѣ гишѣн шаненѣтѣт, ойхыштат когоѣмѣн веле.

Рахикайнен Хаухиан жепшѣм шалгаш постеш коды, молыжы тѣдѣн кѣпшѣм блиндажыш нѣнгевѣ. Пырымы ѣнгеш пиштевѣт, брезент доно леведевѣ. Тидѣ гишѣн Коскела Ламмио дон Карилуотолан увертѣрѣш дѣ нелѣ артиллерилѣн Келтѣмѣш Кырык вѣкѣ лѣлѣлѣш яды. Артиллери батальонын командирѣн приказ гѣц пасна тылым пачде, седѣндонат разрешеним пушты

манын, Сарастииелән кырык вълнһы шӳренок салтаквләм ужаш
лиеш манын, алталыш. Салтаквләжӳ алтален попымыжым
колын, ӧревӳ, вӳк.

– Тек нӳнӳм изиш цӳтӳрыктӳлт! – Коскела манят, вӳрӳш-
кӳжӳ пырен вазы. – Тыловикивлән имништӳ ти ӳрвезӳшӳн
кӳпшӳм нӳнген кердеш.

Таманярышты артиллерин лӳлӳлмӳ юкшы шактен колтыш,
блиндажын окнявлӳжӳ цӳтӳрӳлт кевӳ.

– Итӳвааран нелӳжӳ лыпша.

– Ӓнят, Корвенкӳлән.

– Агыл ач. Корвенкӳлӳ гӳц пуат гӳнӳ, йӳктӳ дорц вургымла
гӳц юквлӳ шактат ылы. Колат, кыце лыпшат?

– Тек лыпшат, – Пирӳ Ял шӳдӳн оленрӳк келесӳлӳ.

ЛачокшыMAT, ти гӳнӳ нӳнӳ тышман вӳкӳ шӳдӳн ылевӳ.
Техень сӳмӳрӳк ӳрвезӳм пушташ, сулык агыл ма? Мам ит
попы, кайын, салтаквлән моральым лӳктӳлмӳштӳ, Хаухиан
колымыжы, момоца доны кок ӳшке салтакым лӳен пуштмы гӳц
эффективныйрак ылын.

Артиллерин лӳлӳлӳш цӳрнӳмӳкӳжӳ, Хаухиан тӳнгвлӳжӳ
толевӳ. Пырымы ӳнгӳштӳ брезент доно левед пиштӳмӳ кӳпӳм
уже вӳ гӳнӳят, мӳгӳрӳмӳ паштек эче прамоу понгыжалт
шоктыделытат, тӳшкӳ ӳшӳт анжалеп. Нӳнӳ нӳлӳтӳн
ылыныт, кок пехотинец дӳ кок пулеметчик. Кӳшӳнӳштӳштӳ
сакыр дон сухари лаштыквлӳ. Сек анзылнышыжы тӳнгӳн
шагалыт, келесӳш:

– Господин лейтенант. Мӳ рядовой Хаухиам ужненӳ.
Иквӳреш фронтышкы толынна.

Рокка шӳргӳш донжы йыштылын. Молыжы юк лыкде
кизӳнӳт. Иктӳнӳт ӳрвезӳвлӳ доно попымышты шоде ылын,
седӳнонат ти пӳшӳ Коскелалан коды.

– Тӳлӳндӳ ойхан уверӳм келесӳмӳлӳ – Хаухиада ӳнде уке.
Снайпер. Тӳведӳн, анзылны кӳпшӳ.

Офицер гӳц лӳдӳн, ӳрвезӳвлӳ икӳжӳк-иктӳштӳн туп
шайыкышты шӳллӳш цаценӳт. Шайылнышывлӳжӳ «ӳлдок
манмыла» кидӳштӳ доно лыпшалевӳ. Коскела эче келесӳлӳ:

– Вот ма. Весӳвлӳ гӳц тыменьмӳлӳ. Ӓшке опыт, лин
кердеш, ак ситӳрӳк. Ӓнянӳдӳ, тиштӳ мадыш дон лачок ылмаш

лишнок сәрнәт дә нһнһ Һнде икйжәк-иктйштй доно ярлалт кенйт.

– Ынгылышна, господин лейтенант.

– Анжал кердйнә?

– Шоэш гһнь. Но вара яжоракын леведдә.

Бйрвезйвлә блиндаж анзылны шукужок йш шалгеп. Мам шонгырак салтаквлә кок и перви Вуорелам анжымышты годым ужыныт, нһнәт тйдымок ужевй: охоницә гань сйнзәвләм, пылештәлт кешй тйрвйм дә саремәш тйнгәлшй каваштым.

Вадеш Ванхала патефонжым колтынежй ылы, но Коскела изиш кукушынак келесйш:

– Әлок тагачеш коденә. Иргодым колышталына.

Кидйштйжй Хаухиан сирен шоктымы агыл сирмәшйжй ылын дә тидй тонышывләжй якте ак шо гһнь, яжорак веле лиэш манын, Коскела шаналтыш.

Тиштй тагышты. 10.8.-42

Шергәкән туанвлә.

Мйнь Һнде фронтшты анзыл лиништй ылам. Ружге веле шакта – ййрвәш тиштй пыдештәлтеш. Тишкй тенгечй тәнгвләм сага толна, а тагачы майнь постышты шалгем. Лейт гййцйн частын номержймәт ядын шоктыделама, но сирмәш мычашышты тидй анжыктем. Тиштй ййрйм-вәш колышы-влән кәпвләштй кйәт. Нйнйм лыпшен пиштенйт дә ма улыжым шукувлә нымыштыт. Пайым колтымыда годым, тйш шукурак санзалым пиштйдә. Посылкывлә кукушын толыт. Мйндйрнй агыл ылышы опорный пунктш артиллери когон лыпша. Мәәт, шукушты агыл, тйшкйлә тәрвәненә. Мйнь верцем когонжок идә шытырланы, йлен ләктәм...

ЛУАТКОКШЫ МЫЧАШ

I

- Маняры тйштй эче вйрйм йоктараш лиэш?
- Халыкнан ирйкйшкй шомешкйжй.
- Ородышкы колтышы йумаш, хи-хи-хи...

Ванхалан кйпйштйжй икйнй йшкймжйнйт вйржй пйтй ганьок ылы гйнят, лач мырен веле. Икйнй тйдй доброволец семйнь патрульшкы кен ылы, таманяр гйнй тйшкй пачелй-пачелй сйрнен толмыжы паштек эче кенежй ылын дй ик салтак доно йшке церотшым вашталташ манын, попен нйлын. Кемйкйжй, тйштй тйдйлан пуля тйкнен. Госпитальшты кужын кимйжй паштек мйнгеш толын дй со хихикльйшй Ванхала гйц пасна йыкырака ылмым весйвлйжй, тйдйн уке лимйкйжй веле, ынгылевй. Ванхалан госпиталь гйц толмыжым блиндаж окня вашт ужевйт, сусу лин, цилйнок тйгй кыргыз лйктивй дй кй кыце кердйн, тенге тйдйм йвйртен вйшлизвй. Тйнйм Таза Прйхо сусу паржы доно шылен кей ганьок ылы.

Хонкайоки со курымаш двигательжйм йштйлын. Рокка шйргйшвлйм агыл, а лампа явлйм бйнде йштен, Рахикайненжй со эче тйдйн агентшй дй мененджержй ылын. Рокка йшкежйт яжо коммерсант ылын, но тйдйлан шукырак лампа ялым йштймйла ылын. Мййтгйлан эче ик лычкым пуэнйт, а тенгежй блиндажыштышы йлымаш молнамшылаок кен. Шйжйм Миллионым нйлмаш кого кредйлмйшдеок эртйш.

У и паштек Келтймаш Кырык вйлец тышман пропаганда уроквлйм пуаш тйнгйлы. Сталинградшты кого кредйлмйшвлй кенйт. Молнамжы гйнь громкоговорителет лач махань-шон изи согоньвлйм веле пуэн гйнь, кйзйтшй тйшец лйдйктйлыныт дй сойток сйнгенй манын, попылыныт. Тйгодым Хонкайокин

янгежшы пиш популярный оружи ылы, тйдём у оружи сембнь блиндаж гыц блиндажышты анжыктыл сарнен.

«Логердә бнжй кошкы манын Онега йәрбн вьдшым ямдарышкыда оптен, сагадо нәлдо!» громкоговоритель саслен. Тидым колын, Ванхала, йангжым кандарымешккй хихиклыш. Ик ганә пашкуды блиндажышты радиошты вады молитвәвләм колышт шынзымбжй годым, громкоговоритель гыц шактен колтыш: «Финн салтаквлә, кйвервләдәм пыдештәрбдә!»

Техень контрастан мәгалым Ванхала кок арня монден йш керд, хихиклен сарнйш.

Немецвлән мадын колтымышты салтаквлән шамыштым темден. Но кымылыштым лүктәш манын, нимахань ышан пашәм моло шанен лыкмы агыл ылын – нынблән лач пум шелыштмй пашәм веле пумы. Окопвләштй йлышы салтаквлә, ма нынйм выча, тидым шижынйт дә седьндонат «мыләнем сойток»-ла ййрвәш анженйт.

Карилуото офицервлән курсышты ылын, тйшецын толмыкыжы, тйдылән капитанын званижым пуәнйт. Ыдырым нәлмй шанымаш тйдын вуйжым цилә әвәлтен нәлбн дә кымылым валтышы шанымашвләм поктыл лыктын. Тйгодымок Атямүләндим яратымы гишән шанымашвләжымәт пырак леведәш тынгалын. Кымшы ротын командирвлән блиндажышты Сиркка лымән йдырым яжон пәленйт. Пылыш якте яратен шындышы Карилуото йшкымжым цәшәнеш шотлен дә седьндонат цәшйжй гишән весйвләәт пәлышәшлык ылыт манын шанен. Кү колышт кердын, циләләнок тйдй яратымы йдыржй гишән шайышташ йәмдй ылын. Ик телефонист отпускышты ылмыжы годым, йдырым нәләш заявлением пуән коден ылын, тидым пәлен нәлбн, Карилуото ти салтак докы кого интересым лыктын дә кыце капитан доно салтак лоштышы субординаци разрешәен, тенге тйдын доно хытыраш цацен.

Ламмиоат капитан ылын. Тйдй воксеокат вашталтде, ажо монгырышкыжы гынь изишәт тидым йштйде, капитан линәт, анешлә веле, дисциплина гишән шйренрәк әшбндарыктен. Коскела званидеок кодын – батальонышты вес ваканси ылде, но полкышты тйдылән вес должность лин кердын гынят, Сарастие тйдым колтыде. Тидй вәреш тйдылән медальвләм сәкәлтмй.

Сарастие тидын шотышты ышке шижмашыжым ясыландараш ынжы ли манын, кынам икшы ротышты командирын должностьы йара лиэш, тынам тидым торок Коскела налеш манын, йангжым кандарен.

Ышкежы гынь тиды гишан когонжат ойхырыде. Вырсы пйтмыкы, арми гыц торок отставкым налеш шанен шынденат, Коскелам званивлат когонжат интересуйделыт. Молнамшылаок тиды салтаквлажы сага юк лыкдеок варыштжы киэн.

Тел эртыш да кангыж толгы. Гермаин ямдымашвлажы раскыдын веле кайыныт. Лач Сало веле сынгымштылан со эче ынянен. Тидым Италиштышы событивлат ыш понгыжтареп. Весывлажы тидылан мыскылен попенят.

– Векат, у йиш вооруженинам налде уке.

Техень годым Сало весывла велец тагышкы мындыркыла анжен да вештен:

– Жеп толеш гынь. Жеп толеш гынь... Ныным лишкырак колташ да лыпшаш тынгалаш. Попат, вуйта тышкы кандакшулю дюманвлам канденят. Тышец лыпшаш тынгалыт гынь, рокат йылаш тынгалеш.

– Ай, т... вуйвла... Тенгежы гынь ойхырашыжат ак код...

Тенге Рокка келесалы да мам тидын доно келесынежы ылы, Сало шаналтыш.

Рокка кредалмаш тервен нерат линат, пйтартыш жепын тенге тыштымыла попен. Тиды гыц пасна шаргаш оксаат такеш ямын, Карели икса тырышты ылыш портышты ынде нынын ылде. Тышты ылен кердде. Тиды гишан пален налмыкжы, кыце командирвла блиндажвлаштышты яжорак каминвлам опташ цацат, тидым ужын, шыдешкен колтыш.

– Йарнымы покенвламат, вак, пыртен шынденят, векат, тишты, камин анзылны, курымыштым ылаш шанат.

1943-шы ин кангыжым ик вадын Рокка часовой ылын да постыштыжы лампа ялым ыштен шынзен. Трукок ик полковник анзыкыжы лактын шагалы. Торым келесаш гынь, Рокка тидым анзыцок цаклыш, но детальвлажым веле шылташ орканыш. Полковникшы тамахань инспектор ылын да мам инспектируен, ышкежат, вак, палыде. Типичный инспекци, техень инспекцивла паштек кушнышы штабышты кыжгы

папкывләм сирәт дә вара ти документвләм шукемден, армишкы колтат, пыраканг шыцмешкы иктәжы сойток тидым лыдыл-далеш манын шанат.

Полковникшы вес финн полковниквлә гыц нима донат когонжок айыртемәлтде, седьндонат Роккам ужын, нимат весым моло шанен йш лык:

– Ма тиды техень? Махань салтак тә ылыда?

– Часовой дә часовойлан когонжок крозен попаш ак яры... Часовойн махань прававләжы улы, тә вет йшкеок пәледә.

Полковникын крозен попымы юкшы Роккам шыдештәрйш, седьндонат тенге туран келесен пуш. Полковник анзылны тиды йшәт кыньыл, а демонстративно лампа ялжым пақыла веле пычкеден дә тыгодымок перископышкат анжалаш мондыде.

– Мам тә йштедә?

– Мынь лампа ялым пычкедем. Ат уж ма? Кызыт тидым формыжы гыцок цаклаш лиэш.

– Часовой ылмыдажым ада ынгылы ма?

– Кыце ам ынгылы? Малын йне тынәм тиштәжы шынзем? Перископышкы анжылтам гынь, часовой ылмемжым ат уж ма? Часовойвлән веле вет техеньжы улы.

– Кыце фамилидә?

– Рокка, Антеро. Вес лымвләм уке.

– Тә эче тиды гишән колыда.

Полковник кеш. Рокка постешыжок коды дә лапма ялжым пақыла ладнанок пычкедәш пижы. Блиндажышкы толмыкы, ти инцидент гишән иктәләнәт нимат йш шайышт дә кок кечы эртымыкәт, тиды гишән нимат шактыдеәт, полковник тидым монденәт, машанен. Но кокшы кечы эртен йш шокты, кыце Коскелалан Ламмио дорц приказ толы, кыды семынь Рокка отделенижы доно штаб ййр ылшы сукым итырайәш дә окопвлә докы нәнгешы ялгорным тыгыды ййргешкы кувлә доно сйлнештәрәш кешәшлык ылын. Ти шанымашым дә Ламмион приказшым Коскела пишок ородеш лыкты дә малын тидым йштәмылә, когон өрй.

– Яра, йне. Мынь приказым келесем.

«Келесем» манмыжы Коскеланат приказ шайылны ылмыжым анжыктен. Дә ти приказ Роккалан келесымы ли.

Таманяр жеп тйдй юк лыкде шалгыш дй варажы ладнан дй олен келесйш:

– Иктйжй кенежй гйнь, тек кея. Мйнь йшкежй ам ке доко.

– Командирнй гйц пасна ана ке, – Рахикайнен маньы. – Мам вара ороды салтаквлй командирйштй гйц пасна йштенжй кердйт?

– Манеш вара, ййргешкй тыгыды кйвлйм... Хи-хи-хи...

Ванхала лач ваштылын веле дй кеяш моло маньын, ик парняжымат йш тйрвтйл. Пирй Ял гйнь, йшке тйнгжй мам йштй, тйдйм веле йштен дй тйдй кея маньын, моло шанашыжат ак ли ылын.

Коскела отделени ак ке маньын, Ламмиолан увертйрйш дй мам должностьшы тергй, тйдйм веле йштй маньын, келесйш. Тенгежй гйнь отделени приказым колыштде дй тидй гишйн и увертйрй. Ламмио Роккам штабышкы шйдйш, тйдйжй келесйльй:

– Ма вара. Седй, мйнь кен кердйм.

Кешйляжй тйдй мырым йшкедурешйжй мырен дй мйрым качкын кен, седйндонат Ламмио докы кок цйшйштй веле шо, а тйдйжй пыдешт кеяш йймдй – шйдешкен шйнзйн. Блиндаж якте шоат, кйргйшкй пырыш дй шйнзйш шйдйым вычыдеок, картушым стйл вйкй пиштен, тйнгйльш шйнзй. Сагажы вйц шуды мйр ылын дй мйрым качкын, тйдй попаш тйнгйльй. Ламмио ышмажымат пачын йш шокты, кыце тйдй ядын шйндйш:

– Махань делаэт тйньйн улы?

Кыце шйям тйнгйльмйля, Ламмио тидй гишйн пйтйри шаналтыш:

– Колыда, Рокка. Ужамат, тй воксеокат сйп гйц колталт кендй дй дисциплина гишйн мондендй.

– Ма тидйжй техень, мйланем пурынок ынгылдарен пудок. Мйнь Каннас гйц изи хозяйствын фермержй ылам дй мам ти «пурынок» анжыкта, когонжок ам ынгылы.

– Тймдйм армиштйшй дисциплина изишйт ак тйкйл, машанедй ма?

– Тидйжй лачокат мйньйм ак тйкйл.

– Тевеш вара мам колам.

– Тиды мѳләнем кидѳшкем помылам кычен, лыпшедѳл сѳрнѳш кымылым сойтук ак пу.

– Помыла? Мам помылаэтшѳ анжыкта? Прамой йѳлмѳ доно попен ада керд ма?

– Мѳ донна ваштырым помыла манын попат. Кыдыжы тѳррѳк, мам шанет? Ой, сытонавлѳ, вадывел дѳ ирвел финнвлѳ вырсы тѳнгѳлмѳ годшен икѳжѳк-иктѳштѳ доно кѳрмѳшѳт дѳ толкыжы веле нимахань.

– Мѳнѳ нимахань диалектолог ам ыл. Мѳнѳ ротыдан командиржѳ ылам дѳ ма техень «дисциплина», тидѳмѳт тымден шоктем.

– Ой, т... вуй! Мѳләнем сѳрѳнѳм ѳштѳлѳш дѳ ялгорным йѳргешкѳ кѳвлѳ доно опташ? Техень приказым лыкметшѳ гоным, мам шанышыц?

– Тѳ инспектируйышы полковниклѳн мыскылен попылында дѳ седѳндонат наказаш приказ толын. Тѳ приказым ѳштедѳ ѳль ада, ѳнде анжалына. Отделенидѳжѳт тѳ ганьдаок ылешѳт, тѳдѳмѳт сагада колташ ядым. Примердѳ яжо кѳцкѳм канден. Тѳ гѳцдѳ анзыцрак ылшы отделенин командиржѳ Лехтоат тѳ ганьдаок ылы дѳ тѳмдѳм анжен, цилѳ салтакок кѳрмѳшѳвлѳ лин шѳнзѳнѳт, мам шанат, тѳдѳм ѳштѳт.

– Пѳлет вет, мѳнѳ ти приказым ам ѳштѳ.

– ѳштѳш шѳдем. Тѳ ѳшкетдѳ ылыда, тидѳ ваштареш нимат ѳштѳш ак ли. Парня вашт анжаш цѳрнѳмешкѳ веле, ваштареш шалген дѳ кѳрмѳшен кердѳдѳ.

– Лѳдѳм машанет ма?

– Ам шаны. ѳшке лѳддѳмѳ ыламат, тѳмдѳн лѳддѳмѳ ылмыдамат ѳклем. Но тидѳ верц тѳ утла кого ѳкѳм дѳ кужы жеп тергендѳ. Тѳ со наказыдымы кодында, вуйышкыда ыш пыра, шаненѳм. Тѳ рыцарь гань ылыда, но поведенидѳжѳ гѳнѳ, тенге келесѳш волям ак пу. Кыце командирлѳн салтаквлѳжѳ анзылны ѳшкѳмжѳм анжыктымыла, тенге ѳшкѳмдѳм анжыктендѳ ылгецѳ, тѳлѳндѳ тагынамок Маннергеймѳн хрестѳжѳм пуаш лиѳш ылын. Тѳмдѳн ситѳлык заслугыда улы, кыдыланжы тѳмдѳн гѳц чѳдѳрѳк гѳнѳт, вѳк, пуат. Кок и перви телѳм батальоным ытарымашты тѳ кого рольым мадында. Салтак семѳнѳ ужмывлѳэм логѳц тѳ сек яжо салтак ылыда. Мѳләнем махань-

шон ороды вуйвләм ужаш вәрештѳын, седѳндоно цилә, мам бѳштедә, простялтеш манын, идә шаны.

Рокка шуды гѳц мѳрѳым нәлѳын, пеле серьезно келесѳш:

– Мѳнь гѳцем рыцарѳым бѳштемә. Нѳнѳлән окса лиэш.

– Тидѳм бѳштәш ак ли манѳымыш. Приказым колыштдеок дә бѳштѳдеок кодымашым весѳвләәт ужыт дә тенгеок бѳштәш тѳнгәлѳт. Тәмдән наглостѳда Хонкайокин армим мыскылымыжы гѳцәт лѳдѳшрәк. Но шукуштат агыл тѳдәт критикуяш цәрнә. Положенидәм тѳрләш манын, тәмдән шансда улы. Тә приказым бѳштѳшәшлык ылыда.

– Мѳнь ам ке.

– Тидѳм ырсы трибунал пәлә.

– Тенгежѳ гѳнь, тѳдѳ тамам весѳмәт пәлѳшәшлык. Колат, мѳнь тидѳ гишән ситәлык шаненәм.

– Колат, мѳнѳн нервывләәм доно когонжок ит мад. Мѳнѳым әен пиштен кердәт, машанет ма? Ат керд дә весѳвләжѳмәт агыт. Колат, мѳшкѳрән вәтем Каннасышты бѳшкетшѳ ыржам тѳред сәрнә, а тѳнь, «когон ышан» ылатат, мѳләнәм ялгорны тѳр мыч кѳвләм оптылаш шѳдет. Во, цыгы вуй, тѳнь лачокат ма мѳнь тидѳм бѳштем, машанышыц? Шәргәшвләм бѳштен, пѳрт стенәвләм лүктәлмѳ дә ти пѳртшѳ бѳнде сойток мѳнѳн ак ли. Кѳзѳт бѳнде, изирәк пѳртѳм шѳндәш манын, лампа явләм бѳштем. Мәмнән офицервләнә блиндажвләштѳм сѳлнештәрәт, яжорак мебельѳм, вәк, шѳндәш цацат, ти картинвләм газетвләштѳ, вәк, пецәтләт. А тидѳжѳм вет цилә салтаквлә бѳштәт. Малын бѳштәшѳжѳ агыл? Командирвлә командуют гѳнь. Но мѳнь техень пәшәм бѳштәш ам тѳнгәл. Бѳнянет тидѳлән? Кышкыла тидѳ нәнгеә – ат уж ма? Шәр темешкѳдә тѳштѳ шѳнзѳдок манын, тышман ак келесѳ вет. Шукуштат агыл мә циләнәт техень кишпадышкы вәрештѳнә, йѳмы пережок веле манаш кодеш. Мә логѳцнә эче пелѳжѳ вуйыштым пиштәт лиэш дә тә, ышдымывлә, дисциплина гишән лавыжыда. Пакулаат тенгеок лиэш гѳнь, бѳшке салтаквләдәмәт лѳлѳләш тѳнгәлѳдә. Иктѳм келесем: ти пәшәм бѳштәш мѳнѳым ат колты. Мам бѳштѳнет, тѳдѳм бѳштѳ, но мѳнь мадаш ам тѳнгәл. Трибуналышкат нәнген кердәт, келеш гѳнь. Но тѳнәмәт иктѳм пәлѳдә: мѳнь пи гань ам колы. Тә кок салтакым момоца

анзылны лүэн пиштӱшдӱ. Мӱнь тенге ам колы, колымем анзыц, таманяр вуйым сален пиштем. Тидӱм ӱшӱндӱрӱ. А ӱнде кем.

Рокка стӱл вӱлец картузшым дӱ седӱрӱшкӱ кенвацшы мӱр шудыжым нӱлят, лӱктӱн кеш. Ламмио шӱп ылын дӱ тидӱ гӱц пасна Роккан попымыжылан вӱшештӱшӱжӱт ик шамакшат ылде. Дӱ эчежӱ Роккан шӱм вӱшт пӱрхӱлт лӱкшӱ шӱдӱжӱ тӱдӱм понгыжтарен кердӱ. Роккан шамаквлӱжӱ гишӱн шанымыжы лошты, ӱнят, тӱдӱ ӱшкӱмжӱм ытараш манын, тенге мадын? Малын ӱне седӱрӱшкӱ кенвацшы мӱржӱмӱт лӱктӱлӱш ӱш монды? Эмоциӱн салтак шокшы вуян, но тӱгодымок, векӱт, притворӱялтеш. Кого шӱдӱштӱ ылшы эдем кыце вара кенвацшы мӱр гишӱн шана?

Ламмио Сарастие доно кӱлӱм кычыш дӱ ма лиӱлтмӱ гишӱн шайышт пуш. Пӱтӱрижӱ гӱнь Сарастие ӱш ӱнянӱ, но Ламмио тӱдӱм ӱняндӱрен кердӱ. Тенге иргодеш Роккам батальонын штабышкы ӱжӱш дӱ допросын протоколым сирӱш лиӱвӱ. Сарастие Рокка гишӱн кыце яжом, тенгеок худажымат ситӱлык колын. Мам ӱштӱш – тидӱм шуку шаныкалыш. Ламмион ӱняндӱрӱмӱжӱ сӱнгӱш. Ти салтак когон намысдымы ылын, полковник доно ма лиӱлтӱн, техень сцена пӱтӱришӱ агыл, тӱдӱ молнамжат когонжок командирвлӱм колыштде, тидӱ гишӱн салтаквлӱт пӱленӱт, тӱдӱм шотеш пиштенӱт, тӱдӱ гишӱн шаявлӱ дӱ легендӱвлӱ сӱрненӱт. Техень пример яжо ылде. Опасный, вӱк, ылын. Но вес йиш примержӱ чӱдӱрӱк ма опасныйжы? Ти салтак батальонын сек яжо кредӱлшӱжӱ. Тидӱ гишӱнӱт легендывлӱ каштыныт. Дӱ ти салтакым таманяр ӱрняӱш купым капаяш колташ. ӱнят, сержант званижӱмӱт нӱлӱш? Мам тидӱ гишӱн шанаш тӱнгӱлт?

Малын вӱл ти делам Ламмиолан пушым манын, Сарастие шаналтыш. Седӱ, техень салтаклан техень пӱшӱм ӱштӱк-тӱмӱш шӱдӱм лыктын кердеш.

Тӱгодымок Сарастие ӱшке авторитетшӱ гишӱнӱт шанен. Тӱдӱн батальонжы гишӱн ик инспекторат худам сирӱшӱшлык агыл.

II

Ти лиӱлтмӱшвлӱ годым, нӱнӱ Миллион кырыкышты ылыныт. Ти гӱнӱ нӱнӱлӱн вургымлаштышы Изи Миллионжым

атакуяш вәрештѳн. Ти кокты логѳц тѳдѳ сек худа ылын. Географически анжалаш гѳнь, ти кок опорный пунктым иктеш шотлаш лиэш, вәрләнәшѳжәт ик кырык вѳлнок вәрләнәнѳт. «Изи Миллионжы» кырыкын вургымла монгырыштыжы ылын, кыды йәр докыла пасен вален. Йәр иксә тѳр гѳц иктә шүдѳ-шүдѳ вѳцлѳ метрѳштѳ тышманын территорижѳ ылын. Кок позицимәт тѳр наводка доно лүлѳлѳнѳт дә тидѳ гѳц паснажы эче снарядвлә иксә шайыцынат чонгештѳлѳнѳт – тидѳ цилә ти вәрѳм опасныйым ѳштен. Тышман лишнѳ ылынат, позицивлә прамой цаткыдемдѳмѳ ылделыт. Шамак толшеш, пышкылшы кѳртни ваштыр моло ылдеәт, окопвлә лапвлә ылыныт дә тидѳ гѳц пасна снарядвләәш пыдешт, ураш тѳнгәлѳнѳт. Лүлѳлѳнѳт гѳнәт, пиш пытшок тидѳм ѳштѳделыт.

Штаб паштек Роккан когонжок попымыжы шоде ылын. Тѳшец толмыкыжы, шукужымок ѳшәт ынгылдары – лач келесәлѳ веле:

– Мам ѳштет. Кү кыце кердеш, тенге ѳшкѳмжѳм анжык-тынежѳ...

Тѳ вадны Рокка луаткок цәш гѳц кок цәш йыд якте постышты шалгышашлык ылын. Тѳдѳ Ванхалам вашталтыш дә гранатывлә дон пулеметым анжалы. Шалахайышты пехотинецвлән часовойыштын кахырымыжы шактыш. Пулемет дзот йәр тѳр гѳц иктә кымлы метр ѳрдѳжтѳ, вургымалшты ылын дә тѳштѳ патруль вәшлиәлт кердѳн.

Август ылын дә пѳлгомым пѳлвлә нәлѳн шѳнденѳтәт, йѳрвәш пишок пѳцкемѳш шалген. Мардеж шудым лывы-лывы ѳрзен. Рокка йѳрвәш тѳшлен вәнген. Пел цәш нәрѳ постышты ылят, нәлят, ракетницым колтыш. Нимат йѳрвәш ѳш кол гѳнәт, тидѳм ѳштѳш – Рокка семѳнь пѳцкемѳшѳштѳ ракетницѳм лүлѳләш яжо ылын. Ошалгы-симсәлгѳ тыл йѳрвәш сотемдәрѳш дә Рокка ти мәгәлѳн, ма йѳрвәш лиәлтеш, тѳшлен анжалы. Йѳрвәш лач граната паштек кодшы лаксаквлә, таманяр колышы кәп дә мѳндѳрнѳрәк дзотвлә веле кайыныт. Ракетницѳм лүмѳ паштек ма лиәлтеш, тидѳм пәлен, Рокка вуйжым үлѳкѳ нәлѳ. Пѳтәри тышманын лүмѳ церотшы шактыш, варажы пашкуды позициштѳ оролышы часовой ракетницым колтыш. Техень порядок ылмым пәлен, Рокка

ййрэлтгйш. Тйдй автоматшы доно церотым пунежй ылыы, но тидйм йш йштй. Тенге йштй ылын гйнь, артиллери вйкбжй тйр наводка доно пуэн кердеш.

Трйкок тй вйрйштй, кышты кок окоп иктйшкй ушнат, тамахань юквлй шактен колтевй. Тидйм колын, Рокка автоматшым лйаш йймдйлыш. Патрульын толын кердмйжйм тйдй пйлен. Пйцкемйш ылынат, анзыкыжы толмыкышты веле йшке салтаквлй ылмыштым цаклыш.

– Кйвлй?

– Ййшкймйнвлй. Мймнйнвлй... А-аа, Таза Прйхо кенйт колтыш ма? Кыце каеш, шукынжок Ванхалам ти лйм доно пйлен. Седй, нйны Роккамат пйленйт дй седйндоно хытыралашат кодевй. Ти гйнй Рокка когонжат ййлмй ылде, седйндоно салтаквлй тйдйм ййле кодевй.

Патрульын кен колтымыкыжы, кыце тышманын дзотшым пыдештйртйш лиэш, тидй гишй Рокка шанаш тйнгйлы. Отпускышкы вйрештйш манын, тидйм йштйнежй ылын, дй кышецйнлй тйшкй авалянен кейш дй пыдештйрйш лиэш, соок шанен каштын. Но ти гйнйжй гйнь, планжат такеш веле, тйдй шанен.

– Седй, мйньйм нйны шйндйт. Тенге отпускемйт кодеш. Тидйм йштйт гйнь, мйнь нйнйлй анжыктем. Ййшкежйт эче ам пйлы, мам йштем. Мйнь вет нимахань вуйнаматан ам ыл. Мам вйл ти цыгы вуйвлй шанен ак лыкеп?..

Ма лийлт кердеш, тидй гишй шанен, Рокка ойхырал колтыш. Но тйгодымок махым дй ййшкймжйм пйзырйлйш волям ак пу – тидймйт решйш. Тек лйэн колтат. Мйнь тидй гйц когонжок ам лйд дй анзылнышты пылвуйтен ам шйц. Ма лиэш – тйдй лижй.

Тидйм шаналтышат, вуйта тама гйц ытлалташ цацышыла, пулышвлйжйм йрзйл колтыш. «Малын вара уты доно тидй гишй шанаш дй нервничайш», – тйдй шаналтышат, ййрвйш цартакын анжалы. Келесйшок гйнь, Рокка соок «тиштй дй кйзйт» принцип доно йлен. Реалитетйштйжй кйзйт пйцкемйш ййд, шужгышы шуды, пашкуды постышты ййштылмаш, тышман монгыр гйц шактышы тамахань юквлй дй мйгйрймйшвлй ылыныт. Ламмио дон дисциплинйжй кйзйт

тагышты мѣндѣрнѣ ылыныт дѣ постышты шалгымашым нигыщѣѣт ѣптѣртен керделыт.

Рѣшкѣлт кеш дѣ валгынзыш гань тылвлѣ валгалт кевѣ. Йѣрвѣш окопвлѣ якшаргын кайын колтевѣ. Пыдештмѣлтмѣ паштек сигнальный ракетѣм колтевѣ.

Рокка пѣсѣйн окоп тервен пѣзѣрнѣлѣ. Иктѣ лу метр ѳрдѣжѣштѣ снаряд пыдештѣлт кеш. Осколкывлѣжѣ йѣрвѣш шѣпневѣ дѣ ошмашкы шыралтевѣ. Рокка кѣнѣбѣлят, ракетниѣм лѣэн колтыш дѣ дзот докы кеш. Йѣрвѣш иктѣт кайде, но артиллери шѣренрѣк дѣ шѣренрѣк лыпшен. Тидѣ паштек лѣлѣлѣш цѣрневѣ дѣ шукуштат агыл, угѣц таманяр снаряд пыдештѣлт кеш.

Тылын цѣрнѣмѣкѣжѣ, Рокка шѣлѣш цѣрнен, колышталы – йѣрвѣш ик юкат шактыде. Ладнангмыкыжы, ѳчѣѣт молнамшы вѣрѣшкѣжок толы. Трукок тѣштѣ, кышты кок окоп иктѣшкѣ ушнат, тамахань юк шактен колтыш дѣ окоп пындашкы рок маклака кенвазы.

Рокка автоматшым лѣѣш йѣмдѣлен, таманяр ашкылым анзыкы ѣштѣш. Тидѣ патруль лин ак керд манын шаналтыш, но тѣгодымок утла тырын толмыжы тѣдѣм ѳрѣктѣрѣш. Патруль гѣц толшывлѣ соок кого юк доно икѣжѣк-иктѣштѣ доно хытырен толыт.

Окоп сѣрнѣлтѣш гѣц иктѣ метр ѳрдѣжѣштѣ ылмыжы годым угѣц рок маклака кенвазы.

– Кѣ? Пароль?

Рокка анзыкы цаткыды салтак лѣктѣйн шагалы дѣ тидѣ паштек ик выртышток шуку лиѣлт шоктыш. Патруль гишѣн шаналтыде ылгеѣт, Рокка тѳрѳк лѣэн колта ылы. Ти салтак нѣлят, Роккан автомат дулыжым ѳрдѣшкѣ пѣсѣйн шѣкѣл колтыш дѣ тидѣ паштек ма лиѣлтмѣм тѣдѣ ынгылыш – тѣдѣм пленѣшкѣ нѣнгенештѣ. Шукым шаныдеок, мам вашатреш ылшыжы ѣштѣш, Роккаат тѣдѣмок ѣштѣш – тышман кидѣштѣ ылшы пистолетѣм ѳрдѣшкѣ шѣкѣл колтыш. Пистолет лѣмѣ шактыш дѣ Рокка сѣгѣрѣл колтыш:

– Палшыда! Тревога!... Патруль!..

Саслымыжы годым, тышман вѣкѣжѣ шынгалты. Тѣдѣжѣ Рокка ганьок цаткыды дѣ кого кѣпѣн ылын, яжон кредѣл мыштен.

А шайылныжы эче весй кайын. Яра веле окоп кымда ылде, седьндонат весйвләжй крәдәлшй салтак шайылан шагәлевй. Техень позициштй шалгымешкйштй Роккам лүәнәт, савенәт колтен ак кердеп – тидйм тйдй ынгылен. Пистолет угйц лүән колтыш дә әчеәт йш вәрешт, тышман Роккан кидвурдыжым цаткыдын кычен шйнден. Пистолет якте кидшй шон, но тенге гйнят тйдй нимат йштен кердде. Патруль колжы манын, тйдй эче сйгйрәл колтыш:

– Караул!.. Палшыдо!

Иктә коклы метр өрдйжтй автомат церотым күшкйлә пуэвй дә кыце шайылны шалгышы салтак тйшкйлә анжалы, тидйм тышманын пулышыжы гач ужы. Но тйштйжй весйвләәт кайыныт. Коктынат пүм пырын крәдәлйныт. Руш салтак тәнгвләәнжй тамам келесймйжй годым, лепкәжй лач Роккан ышма лишнйжй ылы. дә тйдйжй нәлят, тышманым вуйжы доно логал колтынежй ылы, но нимат йш ләк – пацымыжы такеш доно иктй ли.

Шукуыштат агыл тйдйм сйнгәт манын, шаналтыш. Крәдәлмәш кужынжок шыпшылт кердде. Шайылнышы салтак Роккам севәл колташ манын, автоматшымат лүктәл шйнден.

Рокка тагыце ытлат кеш дә тышманым пистолетән кидшй гйц роалтыш, токыжыла шыпшыл колтышат, тйдй кымшы гәнә лүән колтыш. Рушын тйдйм шалахай гйц лыпшал пунежй ылы, но пулышышкыжы веле тйкнйш. Пистолет кидйштйжй самынь монгырышкыла анженәт, Рокка лүәнәт кердде, лач улы вижйм поген, рушыным лыпшал колтыш дә тйдйлән яжон вәрештй. Пистолетйн прикладшы салтакын нолжым лыпшалы, тидй паштек роалтышат, тйдйм шайылныжы шалгышы салтак вйкй шйкәл колтыш. Автомат церот шактен колтышат, Роккан сйнзәхалжат йылен ләктй ганьок. Шйкәл колтымы салтак кенвазы дә тй мәгәлйн Рокка пистолетйм вургымла кидйшкйжй нәлйн шоктыш, лүән колтышат, шайылны шалгышы салтак хыргупок вәрешйжок кенвзы. Пашкуды часовой кужы окоп мыч тылым пачшы манын, Рокка тйдйлән сәслен.

– Мйнь амбразурын ладемйштйжй ылам, ит лүд, лыпшал пу!

Но мам тѣдѣ попен, часовойжы ыш ынгылы. Тидѣ гѣц пасна кок сѣрнѣлтѣш шайылны ылынат, лѣлѣлжѣт эче кердде. Кредѣлмѣш таманяр секунд веле шыпшылтынат, тѣдѣ эче толынжат шоктыде ылын.

Кенвацшы салтак пѣсѣн кѣнѣйлѣш тѣнгѣльѣ, но вуйжым Роккан пылвуйжы якте лѣктѣл шоктымыкыжы, тѣдѣм кемжѣ доно чымал пуш дѣ салтак угѣц шѣргѣлт вазы. Техень ситуациштѣ ылышѣ кодмыжылан Рокка нигѣщеѣт ынанѣде. Но тѣнѣмок цилѣ действижѣ пиш практичный ылын, вижѣм тѣдѣн изишѣт такеш ядмымыжы шоде ылын. Йѣрвѣш лиѣлтѣм ѣжон ужын. Кредѣлшѣ салтакым шайыкыла шѣкѣл колтымыкы, тѣдѣ виш лиѣш дѣ вѣкѣжѣ лѣэн колтен кердѣт, тидѣм ынгылен. Седѣндонат кенвацшы салтакым агыл, а шайылны шалгышыжым тѣдѣ лѣэн колтыш. Молыжы амбразура лишнѣ ылделыт – нѣнѣ сѣрнѣлтѣш шайылны ороленѣт. Шѣлѣш моло цаца гѣнь, тѣдѣм окоп гѣц лѣкмѣжѣ годым, лѣэн пуштын кердѣнѣт. Вычен шѣнзѣш жеп ылде, сѣрнѣлтѣш шайылнышывлѣ тѣнгвлѣштѣн колымым пѣлен нѣлѣт гѣнь, тѣрѣк гранатым мырыктат. Ядмаш секундывлѣ гѣц кечен дѣ седѣндоно Рокка кок ашкыл ѣрдѣжтѣ ылшы ышкѣмжѣн автоматшым агыл, а окоп пындашты кишѣ тышманын автоматшым роалтыш. Окоп пындашты кишѣ салтак гач ванжымыжы годым, эче ик гѣнѣ тѣдѣм чымал пуш.

Окоп сѣрнѣлтѣш шайылны руш салтак кайын колтыш дѣ анзылныжы ышке салтак ѣль тышман толеш, тидѣм цаклаш лач ик ыртшы веле ылын. Кыце шукердѣ агыл Рокка самынялты, тѣдѣт ти самынымок колтыш. Но Роккан эче цѣшѣжѣ ылын гѣнь, тѣдѣжѣ гѣнь колымыжы анзыц лач сѣгѣрѣл веле шоктыш. Кенвацшы салтак шайылны вужгымы юквлѣ шактен колтевѣ дѣ тышманын патрульжы пѣцкемѣшѣш шѣлѣ, тидѣ гишѣн Рокка ѣжѣлѣен шаналтыш. Тенгежѣ гѣнь, тагачы тышманын кечѣжѣ цѣшѣн ылде.

Пашкуды постышты шалгышы часовой кыргыз толят, автоматым виkten, Рокка вѣкѣ лѣэн колтынежѣ ылы, но тѣдѣжѣ сѣгѣрѣл колтыш:

– Цѣрнок, т... вуй!

– Кышты ылыт?

– Кыргыжевы... Ти коктым анжалыма, иктыжы, векат, колыш... Но весыжылан кемем яжонок тыкныш... Лүэн моло ит колты... Мынь пленыш налам.

Рокка шылшывла паштек кыргыжы. Малын вал патрульышты окопышкы толын ыш шокты, тыды шанен. Но мам ыштет? Тышман кыргыжын. Йар сирышты паштекышты амыж юк веле кожге шактен коды. Рокка паштекышты таманяр церотым пуш. Ты магалынок сирышты патрульын юкшы шактыш:

– Пароль!

– Вот вет, вуем гыц лактын кеш... Мынь Рокка Антти ылам... А, инде аштем: Карели.

– Моска.

Патруль ма лиалтмы гишан Рокка гыц ядышташ тынгальды да тыдыжы нынлан тишак йар сирым оролалаш кодаш шудыш:

– Тишецын ти келтымашвля толевды. Ой, цыгы вуйвля! Ныны нимахань ородывля агылеп. Но кишпадышкы колташ цацевды гынят, шым ке да тидыжы нынын вуйнаматышты изишат агыл.

Рокка постышкыжы толмыкы, взвод хала тышты ылын, атака гишан пехотинецван часовоышты тревогом увертарен шоктен. Рокка инде ладнангат шон ылы. Ма лиалтын – цила тыды пален, но тенге гынят ышке подвишты гишан когонжок шайыштмыжы ыш шо, тыды лач шутыланымыла веле попен:

– Тишты Суоми – Совет Ушем спортивный кредальмаш кен. Мынь комдык сарал пиштышым. Векат, кредальшын правилывляжым пыдыртышым, ну, тинарын толыныт гынь, мам ыштет?

– Комдык сарал пиштышым... хи-хи-хи... Иктыжы гынь воскеокат каваргыш. Лач шукерды агыл веле остатка гана шулалтыш, хи-хи. Шыргымыныжы шаланен вазын, хи-хи...

Рокка нервничаен:

– Мам вал раведат? Бине кыце кокшыжы? Тыдылан лач кем кавал веле вет тыкныш.

Весыжы ыла манмым колын, Рокка ладнангы. Роккан кем кавалжы пужым шин лыктынат, тыды вырым шыведыл, окоп пындашты шынзен.

– Тиды яжо фрукт. Тиды мыланем пишок керал. Колат, Коскела? Ма лиалтмы гишан ит увертары. Да тынь, лейтенант,

тҕнят итҕы. Иргодым тәгүлән изи сюрприз лиэш. Кү пленныйым кыча, тҕдҕлән отпускым пуаш сөрөнҕт. Мбнь тидҕым ышкеок иргодым штабышкы виден кем.

Роккан штабышкы каштмыжы гишән пәлен, малын ти пленный келеш, тидҕым Коскела ынгылыш. Автоматчиквлән лейтенантыштат, пленныйым Роккан штабышкы нәнгемешкҕжҕы, рапортуяш ыш сөрҕы. Тҕдҕы Роккан наказанижҕы гишән нимат пәлҕде дә устав ваштареш ылын гҕнят, Коскела тидҕы гишән ядат, согласуялты.

Пленныйым блиндажышкы нәнгевҕы, а колышывләжҕым окоп тҕр гач мырыктевҕы. Блиндажышты руш салтакым прамоирак анжен ләктевҕы. Тҕдҕын тҕрвҕжҕы когон пуал шынзҕнәт, маханьырак нолан ылын, келесәш нелҕы ылын, но кайын, тҕдҕы шҕдән дә лүддҕмҕы ылын, иготшы доно иктә кымлы им пуэт. Тҕдҕы сҕнзәшкҕштҕы төрҕн анжен дә, векәт, колаш йәмдҕләлтҕн. Погонвләжҕы ылделыт, но характержҕым ажалаш гҕнь, тҕдҕы тамахань офицер лин кердҕн. Рокка пленныйлан вҕдҕым кандыш дә тҕдҕжҕы лҕвҕрген шҕщшҕ нолжым шүәлтәлҕы.

– Колат, тебе ти трәпкҕм нәл, үштҕы вҕдҕштҕы нөртәлтәл дә тҕрветҕым шүәлтәл. Анжал доко... Тебе тенге.

Руш салтак таум келесәш моло ыш шаны гҕнят, Роккан палшыкшы ваштареш ыш ли. Тҕгодымок Рокка вҕкҕы тҕшлен анжен. Кыце ти салтак ваштарешҕжҕы кредәлҕн, әнят, тидҕы шанен? Малын вәл техень цаткыды эдем анзыкыжы вәрештҕн, шанен, сәй? Ти пленный проста салтак моло агыл – тидҕым Коскелан взводыштыжы төрөк цаклевҕы. Техень заданивләшкҕы йори тымдымы салтаквләм әль офицервләм колтат.

Пашкуды блиндаж гҕщ рушла попен мыштышы салтакым кандевҕы. Тҕдҕым, кыды крисвлән шүәшҕштҕы сәкәлтҕмҕы сирмәшвләм сирҕлҕн. Шукышты агыл допрос тҕнгәләлтҕы. Пҕтәрижҕы гҕнь пленныйет нимат ыш попы, вара веле капитан Баранов ылам манын келесҕш. Званижҕым шҕлтәш гҕнь, перкежҕы махань, сәй, шанен. Тҕгодымок, капитан ылмыжым келесҕшәт, салтаквләәт отношенииштҕым вашталтевҕы, тҕдҕы вҕкҕы ынде шотеш пиштен анжаш тҕнгәлевҕы. Тҕгодымок офицерҕн информацижҕы шуку лин кердешәт, алталашыжат тҕдҕы, шукуракым алтален кердеш, салтаквлә шаненҕт.

Изиш лимйкй, разведгруппын командиржй ылам манын увертйрйш. Но рушыввлн позицивлштй гишн ядмыкы, мйньйм лач ти групым вуйлаташ веле колтымы дй ма ййрвйш лийлтеш, ам пйлй манын келесйш. Разведгруппыжы гишн шукуракым шайышты. Тй салтак, кыдым Рокка пистолетйн прикладшы доно севйл пиштен, спецподготовкан сержант ылын. Тйды пленныйым нйлшйшлык ылын. Малын йшке задаништйм йштен кердделыт, тидй гишнйт капитан келесйш: Рокка толмыштым колынат, нйнь монгырышкы сйрнйл шоктен.

– Тидй гишн агыл манын келесо. Мйнь постышты шалгенймт, тенге лийлтйн ман. Планышты пиш яжо ылын, яжон цилй планируенйт. Дй цилй мам шанат, тидйм мйнь анзыцок пйленйм. Тидйм келесок. Нйнь таманяр ййд патрульнан каштмыжы паштек ороленйт дй шотлен лыктыныт. Патруль шййргй лошкы шйлжй манын, пйтйри нйнь артиллерийштй доно лйлйлевй. Дй ти жепйн нйнь амыжвлй логйц авалыныл толыныт... Анжалыма, кйзйтйт эче начкок. Тидй паштек часовой патрульвлй доно вйшлийлтйн, шаненйт. Но мйнь, тамажы тиштй тенге агыл, шаналтышым. Мйнь тй амжывлй докыла кенем ылы. Тидй гишнжй нйнат, сйй, шаненйт. Аштет вет, Коскела, сир тйрйшкй шукурак постым шагалтымыла манын, икйнй келесйшйм. Тевеш, йнде тидйм ужына. Тйнь ышан ылат, тйлйнет чййймйт шолталтен пуаш лиэш. Цилйн кйньйлмйкйштй, ирок, тйлйнет «Калинкымат» шакталтем. Тидй паштек штабышкы иквйреш кенй. Тйштй когоньна гйцйт ядышташ тйнгйлт дй протоколыштым сирйт.

Рокка шошымшы тйри гань сусу ылын. Чйййм шолтымыжы годым, йшкедурешйжй сусун мырен дй пленныйжы сага йймйжй годым, тамамат тйдылйн попылын. Ынгылашыжы веле тйды нимат йш ынгылы. Тидй паштек пленныйжылан платя вйкй амалаш вазаш шудйш. Тйды вазы, но амален кен йш керд. Роккажы гйнь вазын веле шоктыш, амален кеш. Камакам олтышы салтак пленный паштек оролен. Лишйцйнжй цилй оружим пакурак нйлмй. Тидй гань пленный мам йштен кердеш, тидйм цилй шотышкы нйлмй ылын.

III

Ирок Рокка куштылгын кѣньѣльѣ, тѣдѣ сусу кымылан ылын, но пленныйжы гѣнь, тенгечшѣ гѣцѣт шѣдѣнрѣклѣ кайын. Роккан чѣйжѣм йѣ, но «Калинкыжым», пѣлѣшѣжѣ улат веле, колышты. Пластинкѣм шѣндѣшѣжѣ гѣнь, иктѣ кок гѣнѣ мыры семеш сѣрнѣлѣт кеш, тидѣм ужын, шѣдешкен шѣцшы Баранов изиш йѣрѣлтѣш.

– Колат, когонжок ит ойхыры, мѣ коктын иквѣреш тюрѣмѣшкѣ кенѣ. Тѣштѣ мѣлѣннѣ сусу лишѣшлык. Лампа явлѣм ѣштѣш тѣнгѣлѣнѣ. Мѣнь тѣлѣнет тидѣм тымдем. Тѣнь, т... вуй, мѣньѣн автоматем дулыжы гѣц шыпшыл нѣлнет ылы, седѣндонат тѣлѣт кем кавалем тѣкнѣш.

Батальонын штабышкы Рокка ѣндекш цѣшеш толшашлык ылын дѣ тенге тѣдѣ таманяр минутеш анзыцрак ѣшке пленныйжы доно тѣшкѣ пырен шагалы. Тѣштѣ Ламмио дѣ протокылым сирѣшѣ прапорщик ылыныт. Роккан случай пишок важный ылынат, Сарастиеѣт тѣштѣ шѣнзен.

Сарастиеен блиндажшы йѣлѣн гань сѣлнештѣрѣмѣ агыл ылын. Тѣдѣ фронтын линин блиндажвлѣн дизайн гѣц ѣрдѣжтѣ лиѣш цацен. Рокка, Баранов доно штабышкы пырен, честьѣм пумы вѣреш келесен пуш:

– Пуры ирок! Мѣнь толынам. Тишкѣ толмыла манын, Коскела мѣлѣнем келесѣш.

Тиштѣ тамахань бунт кеѣ манын, офицервлѣ шаналтевѣ. Кыце кѣзѣйтшѣ жепѣн «научно» дисциплина верц кредѣлѣш келеш, тидѣ гишѣн лач толмышты анзыц ѣшке лоштышты попевѣ. Дѣ техень серьезный хытырымаш паштек вуйта нимат лиѣлтде, батальонышты шуку шаям лыкшы салтак толын шагалеш. Акситешѣжѣ – сагажы эче пленныйым виден канда, кыды гишѣн господавлѣ нимат ак пѣлеп.

– Ма?.. Кѣ тидѣ техень?

– Тидѣ ма? Тидѣ Барановын эргѣжѣ.

Тиштѣ тамам тѣдѣ гѣц шѣлтѣмѣ, Рокка тиштѣ тамам тѣдѣ гѣц шукуракым пѣлѣ манын, Сарастие шаналтыш. Сарастиеен ваштылмыжы ѣш шо гѣнѣт, Рокка вѣкѣ анжалѣт, ваштыл колтыш. Тѣдѣ офицервлѣ вѣкѣ йойын анжалѣт, мам нѣнѣ шанат, вычалалы. Тѣгодымок «мѣлѣнем сойток» дѣ

мЫньЫм тидЫ когонжок ак тЫкАл маншы анжылтыш доно йЫрвАш анжылтын.

– Барановын эргИжЫ, – Сарастие келесАльЫ. – Малын тА тидЫм тишкЫ шыпшеден кандышда?

– МЫнь йыдым тЫдЫм пленИш нАльЫм. ТиштЫ махань-шон протоколвлАм сирАт гЫнь, тидЫмАт тишкЫ кандышым. Колынам, тА вуйта мЫньЫм тюрмАшкЫ шЫндЫнедА, тенгежЫ гЫнь мА тидЫн доно коктын иквАреш кен кердЫнА, артель семБнь. ТАлАндА корны роскотат чЫдЫрАк лиЭш.

Пленный важный персона ылынат, офицервлА Роккан полдымактылмыжымат вуйта Ыш цаклеп дА кыце тЫдЫм кычен кердЫнЫт, ядышташ пижевЫ.

– НЫнЫ мЫньЫм РоссийЫшкЫ нАнгенештЫ ылы. МЫнь нЫнЫлАн кЫзЫт кен ам керд, мЫлАнем трибуналышкы кемЫлА манын келесЫшЫм. Кымытын тЫшАк вуйыштым пиштивЫ, а вот тидЫ ЫлЫшешок коды. Косир молоцаат, переген кодышым. Лач мордыжым веле пыйырт кемем пылерАкЫм ЫштЫш. Ну, нимат агыл, тЫрлАнААт, молнамшылаок косир молоца лиЭш. Ти Барановдажы вет кого господин. Капитан ылеш.

– Кышец тидЫжЫм пАледА?

– МА блиндажышты попымыжым колыштална. Салми сола гЫц салтак тЫдЫм ядышты. Мане, капитан ылеш. Разведгруп-пын командиржЫ.

Рокка, кыце цилА лиАлтЫн, шайышт пуш дА Сарастие Коскелалан пЫтЫрАльЫ. Телефон пычым пиштЫшАт, Рокка вЫкЫ тЫшлен анжАлят, йЫрАлтЫш:

– Махань эдем тА лачокшымат ылыда?

– МЫнь ма? МЫньЫм ада пАлЫ ма? МЫнь Рокка Антти ылам.

Каннас гЫц фермер. КЫзЫт «Тиккаоски» фирмын манекенжЫ*.

Допросын протоколжым сирАш йАмдЫлАлтшЫ прапорщик серьезный ылын, ваштылмыжы шон гЫнАт, майор анзылны ваштылаш Ыш смейЫ, но СарастиеАт ваштылынат, тЫдАт Ыш тырхы, ваштыл колтыш. Лач кок капитан, Баранов дон Ламмио

---

* АрмилАн униформывлАм ыргышы фабрика. – САрЫзЫн комментарижЫ.

веле серьезныйок ылыныт. Роккаат серьезный ылын дә ма йьрвӑш лиӑлтеш, цартакан дә йойын анжылтын. Векӑт, тӑдӑ ситуацим кычылт, трибунал гӑц лӑмнержӑм валтыктыдеок ытлалташ цацен, дә ытлалташ веле агыл, весӑн лӑмнержӑм сыц доно изиш шӑрӑлнежӑ ылын.

– Кыце тӑ йӑне йшкежӑ целаок кодында?

– Мӑнь лӑлӑлӑнӑм, шинӑм, логенӑм дә чыменӑм. Тенге целаок кодынам. Нӑнӑ цаткыдывлӑ ылевӑ. Тенге гӑнят мӑлӑнем допросышкат толаш дә трибуналышкат кеӑш цӑшем ли.

Сарастие прапорщиклӑн келесӑш:

– Пленныйым тӑгӑ виден лыкда дә тылмацлан толаш шӑдӑдӑ. Тидӑ ӑкӑн кек. Техеньӑм кынамшенок выченнӑ.

Прапорщик дон Баранов лӑктӑн кевӑ. Лӑкмӑкӑштӑ, Рокка маньы:

– Шанем, ти капитан гӑц шукужымок пӑлен ада нӑл. Тӑдӑ пингӑдӑ материал гӑц. Тидӑм мӑнь цаклышым. Яра эче толмыштым кольым. Тӑнӑм ма трибунал шотышты лиэш ылы, ат пӑлӑ. Вырсы нырышты ик цӑшӑштӑ ма лиӑлтеш, тидӑм иктӑт келесен ак керд. Уставвлӑ тӑштӑ когонжок ак действуеп. Мане, тидӑ тенге, но тидӑ ваштареш нимат ат йштӑ.

Тидӑм келесен, Рокка кидшӑм лыпшалы дә пулышыжым мадыкталы. Сарастие тамам шаналтыш. Ти шанымаш доно келшӑш ӑл агыл, пӑлӑде. Тидӑ вӑкӑ шуку монгыр гӑц анжаш лиэш. Но тӑгодымок, техень салтак вӑкӑ шотеш пиштӑде анжаш ак ли ылын. Майор вуйта Роккан шанымашыжым лыдын. Ти ситуацим йшкежӑ Рокка гӑцӑт яжоракын пӑлен. Мам Рокка келесӑш, тӑдӑ вӑкӑ кымдаракын анжен. Рокка ти случайым лач ӑнгӑсӑр анжалтыш доно веле анжен, но майор тӑштӑ икӑжӑк-иктӑштӑ доно ваштареш шалгышы принципвлӑ доно цилӑ кӑлден. Тӑгодымок Сарастие йшке положенижӑ гишӑнӑт мондыде, герой ылат гӑнят, армиштӑшӑ дисциплиным пыдырташ иктӑнӑт праважы уке манын шанен.

– Келесӑдӑй мӑлӑнем иктӑм. Малын тӑ армиштӑшӑ дисциплинӑм худаэш шотледӑ? Малын тӑлӑндӑ со тидӑ ваштареш лимӑлӑ?

– Дисциплина гишӑн мӑнь пыйыртат ам пӑлӑ. Тидӑ мӑлӑнем нигынамат керӑл ылде. Мӑнь дисциплина ваштареш

агыл, а ялгорны тӱр мыч кӱвлӓм оптымы ваштареш ылам. Мам тидӱ гишӓн шанем, ти Ламмиолан келесӱшӱм. Дӓ ти делашты цилӓ вуйнаматшы ти эдем вӱлнӱ. (Рокка Ламмио вӱкӱ парняжы доно анжыктыш.) Тишкӱ толмем годшенок со мӱнӱм чӱнген сӓрнӓ. Виржӱм тамаханьмат моэш. Тӱгодымок нигынамат тӱр ак келесӱ, шаявлӓжӱм со пӱтӱркӓлӓ. Серьезный дела гишӓн нигынамат сорымаш ылде. Со тамахань ышдымы охыр делавлӓ гишӓн. Мӱнӱ эчеӓт келесем. Мӱнӱ лучи кредӓлӓш кем. Мӱнӱ Каннас верц кредӓлнем. Тӱдӱм мӱнгеш нӓлнем. Дӓ мӱнӱ нигынамат кидем колтен шӱнзӱделам, соок пӓшӓм ӱштенӓм. Йыдым вӓрӱштем весӱ ылын гӱнь, лиӓлт-мӓшвлӓӓт вес йишвлӓ лит ылы. Тидӱ гӱц паснажы мам тӓ мӱнӱ гӱцем вычедӓ? Мам тергедӓ? Мӱнӱ кымалашат йӓмдӱ ылам, но тидӱ сойток ак палшы дӓ седӱндонат амат кымал. Пӓледӓ ма? Мӱнӱ тиштӱ тӓ гишӓндӓ агыл кыргыжталам. Мӱнӱн вӓтем дӓ тетявлӓэм улы дӓ тӓ шанедӓ, вуйта мӱнӱ тӓмдӓн приказвлӓдӓм ӱштӓш йӓмдӱ ыламат, пи гань анзылныда тӱргештӱлӓш тӱнгӓлӓм. Тенге шанедӓ гӱнь, самынялтыда. Тидӱм нигынамат ада уж. Самынялтыда. Когон самынялтыда. Каеш, мӓ ти вырсым мадын колтенӓ. Мычаш со лишемеш дӓ лишемӱжӱ семӱнӱ тӓ ӱшке ышдымы приказвлӓдӓм шанен лыктыда. Трибуналышкы колтен кердӱдӓ, но тенге гӱнят техень приказвлӓм лыкшы господавлӓм шотеш пиштӓш ам тӱнгӓл. Мӱнӱ ганемвлӓ тиштӱ пел миллион нӓрӱн ылыт. Малын тиштӱ ылына, тидӱ гишӓн шаналтендӓ? Соок ял кавалым иквӓреш ӱштен, тӓ анзылныда: «Так точно, господин... Тӓ тӱр ылыда, господин...» манаш агыл мӓмнӓм тишкӱ поген канденӱт.

Рокка попаш цӓрнӱш дӓ окня вашт тӱгӱ анжалы. Мам тидӱ паштек келеседӓ, тидӱ мӱлӓнем ӓкӓн агыл манмым сӱнзӓштӱжӱ ужаш лин. Сарастие пиш серьезно дӓ костанла каяш цацен, келесӱш:

– Тидӱ гишӓн агыл. Но кымалмаш, кыды гишӓн тӓ попышда, армиштӱ уке гӱнь, тӱнӓм нимахань дисциплинӓт уке. Дисциплина уке гӱнь, тӱнӓм ти пел миллион салтак ӱшке тӱнг задачыштым, туан сӓндӓлӱкнӓ, яратымы Суоминӓ верц кредӓл ак кердеп лиэш. Иктӱм ӓштӱдӓ, цилӓнок тӓ ганьда агылеп. Лач таманяр йолдук веле тӓ семӱндӓ шана. А вырсым мадын

колтымы гишән тә самыньым попедә. Кредәлде, ик вырсымат сьнгьмь агыл. Кредәлмәшвлә пақыла кеәт, дә кынам шуку эдем иквәреш погына, шанымы планвләмәт ынгылаш куштылгыжок агыл, тидь гьц паснажы нимат эче решительныйжы лиәлтдеәт.

Тидьм колын, Рокка мыскылымыла ваштыл колтыш, кәпшәт, вәк, цьгьтйрәлт кеш.

– Ынгылаш куштылгыжок агыл! Кынам салтаквләм тьжемвлә доно окопвләшкь колаш колтат – тидь техень ядмашвлә, кыдывләм ынгылаш куштылгы агыл. Малын тидьм йштәт, ынгылаш нель ма? Цилә йнде такеш. Тидь гишән мьнь тагынамшенок шанен каштам. Дә техень годым тәгү эче ялгорны тьр мыч кувләм опташ приказым моло пуа.

Кьзйт якте тыр ылшы Ламмио майор гьц попаш разрешением яды. Разрешением ядмыжы техень ситуацишть изиш такеш ылы, но Ламмио субординацим шотеш пиштьмьжым анжыктынежь ылят, тенге йштьш.

– Келесьдәй, тә, Рокка, вес техень ротын командиржым кышты мода ылы, кыды мам йштьльдә, цилә тырха? Тидь гишән шаналтендә?

– Хе-хе-хе! Шаналтендә! Тьнь йнде тенге попет, вуйта приказым пумет годым, тамахань ышан ылметьм анжыктет машаненәт. Тидь гишән йшкежь шаналтенәт? Ти приказым пуэн, нимахань принципьм агыл, а йшке амбициэтьм анжыктынет ылын. Тидь гишән мьләнәнем попен ит шалгы. Седьндонат прапорщикдәм тишкь шудьдо. Керәл протоколдам сирьдә. Мьнь йнде нерат линәм. Мьньйәнәт вет тырхымашемлән мычаш толын кердеш.

Ламмио, Сарастие мам келесә, вычен. Майор кьньльль дә пингьдьн, ынгылаш куштылгырак лижь маньн, попаш тьнгальь:

– Батальонна тә гьцдә паснаок йлен ләктеш. Вырсышты ик салтакын рольжы когожок агыл, лижь тьдь хоть-махань патыр. Мьнь тәмдәм простем. Ти гәнә простем. Тенге мьләнәнем обязательно агыл йштәш, но вес әмәлвлә тидьлән улы. Дә мьньйн условиәм техень. Мам тишть попеннә, тидь гишән иктьләнәт ик юкымат ада лык. Тидь паштек весьвлә ганьок

приказвләмәт колышташ тӱнгәлӱдә. Ышмадам пачыда дә тидӱ гишән шаявләм колтылаш тӱнгәлӱдә гӱнь, тӱнәм мӱнь вәкшӱм ходышкы колтем. Шанем, мам келесӱнем ылы, ынгылышда. Тидӱ кыце ӱшкӱләндә, тенгеок армиләннәт яжорак. Мӱнь лично тәмдәм наказымамжәт акат шо, но тӱр гач кеӱш ӱнжӱ тӱнгәл манын, тидӱм ӱштәш вәрештеш.

Сарастие келгӱн шӱләлтӱш дә пулышыжым тӱрләлтәлӱ. Цаткыды кәп-кӱлән ылынат, кӱзӱт эче когорак ылмыжым шижӱ, кыды вес эдемӱм ынгылен, тӱдӱм простенәт кердеш, шаналтыш. Простен кердәт, китель кӱргӱштӱшӱ цаткыды мускувләжӱ ладнангевӱ, кавыр онгжы куштылгын шӱләлтӱш.

Ламмиоланжы гӱнь нимахань морально-физиологический ядмашым рещәш ак кел ылы. Ти ядмашышты тӱдӱ шукужы-мок ӱштен кердде, тидӱ гӱц пасна Роккалан ситәлӱк лӱмнер-жӱм валтен керднә манын шаналтыш. Тӱгодымок Сарастие вәрӱштӱ ылын гӱнь, вараеш кодыдеок, вәкшӱмәт пӱтӱрәш тӱнгәлеш ылы. Рокка техень услови ваштареш ылде, но тенге гӱнәт тӱдӱ гарантим кӱчәлшӱлә келесәлӱ:

– Мам мӱләнәм ӱштӱмӱлә, тидӱм ӱштем, но ти Ламмиолан мӱнӱм ирӱкеш кодаш ядам. Тидӱм тӱдӱлән келесемә. Тӱдӱ пакулаат тенге ӱштә гӱнь, лоштына нигынамат соредәл-мәш ак пӱтӱ.

– Дисциплина ваштареш тә нимат ӱштен ада керд. Кыце келесӱшӱм, тәмдән пуйырымашда ӱнде ӱшкӱмдән кидӱш-тӱдә. ӱнде кен кердӱдә.

Рокка кеш. Тӱдӱ ләктӱнәт шоктыш, но мӱнгеш сәрнәлӱ:

– Мӱнь воксеокат монденәм. Пленный гишән отпускым пушашлык ылыт. Тенгежӱ гӱнь мӱләнәм эче луатнӱл суткаеш кужемдӱшәшлык ылыт. Тидӱ гӱц пасна мӱнь капитаным, вәк, кыченәм.

Майор Рокка вӱкӱ анжалат, вуйжым ӱрзәлӱ. Вуйта нимат лиәлтде, тенге Рокка ӱшкӱмжӱм кӱзӱт кычен.

– Ну, тидӱ тәләнәдә лиәш. Тидӱ ваштареш нимат келесәш ак ли. Вараеш кодыдеок отпуск гишән рапортым сирӱдә. Иктӱм эче келесӱде ак ли, тәләнәдә Маннергеймӱн Хрестӱжӱм, вәк, пуаш лиәш ылы, но тидӱ ваштареш тә ӱшке тамавләмәт ӱштӱлӱдә.

– Седй, тидат худа агыл ылыы, вйщлы тйжем окса, тидй окса. Но тенге гйнят, ти оксам шяргаш дон лампа явлля доно йшкыланем йштен кердынам.

Рокка ляктын кеш. Кешыляжй, сусу паржы доно йшкедурешйжй мырен да шишкен, вуйжым мадыктылын. Шукыштат агыл корны тйрыштй тйргештылшй морен игым ужын колтыш, тйдыжй Роккам цаклышат, пйсын йортыктыш. Роккана – паштекшй, но кужы пйлышет пйсынрак веле анзыкыла кен. Моренжй гйнь, когожок ылде, седьндонат ходшат эче когонжок пйсы ылде, седьндонат Рокка паштекшй кыргыжы.

– Ит ке, кышкы вара талашет? Мйнь блиндажышты йлем... Мйнь тйлат нимат ам йштй, лач...

Морен игйжй гйнь, Роккан пуры шаяжым изишат йшынгылы, явлляжым веле пйсынрак вашталтылын. Пел уштышым кыргыжмыкыжы, мореным поктылмаш лач такеш паша веле – Рокка ынгылыш. Шйлештыл-шйлештыл, мйнгеш кеаш тйнгальй.

– А-а, сойток тидылан шудым кйрын, нерат лият ылыы. Мйланем вет отпускышкат кемйля.

Блиндаж докы лишеммйжй годым, шйлештыляш цярнйш.

– Вот вет, махань цыгы вуй, ти морен. Кычаш йш ли, кыдалы. Маланна тйды гйц хоть тамахань сусу лиэш ылыы.

– Мам келесей?

– Ма гишан?

– Пленный да тй ядмашетшй гишан?

– Нимат когонжок йш келесеп. Мйнь отпускышкы кем. Мйлам отпуск полагаялтеш.

Ма штабышты лиялтын, тидй гишан Рокка лач Коскелалан веле шайышты. Тидй паштек Ламмио йшкымжым кычаш цацен. Нимат когонжок йш лиялт да Маннергейм Хрестй гишанат нимат шактыде.

IV

Шйжым Итали шяланен вазы. Батальонышты дисциплина ваштареш ылшы салтаквлям ик арашкы поген, нйнылан маханьшон тренировкывлям шанен лыктевей. Иктыжй нйны лошты Хонкайокият ылыы. Ламмио тидй паштек тагынамшенок оролен

сәрнен дә шанымашвләжй опасныйвлә ылыт манын попен. Ти салтаквлә доно пәшәм Ыштәш манын, ик капитаным шагалтымы ылын, но тйдйжй пйтәришй кечйнок такеш пәшәм Ыштй-мйжйым ынгылыш. Мам, шамак толшеш, янгежйм пулышыжы гач сәкәлтйшй ти кужы кәпән цаткыды салтак доно Ыштет, кыды стройышты шалгымыжы годым, мам капитан попа, цилә тйдйн доно согласуялтеш, но Ыштәшйжй веле циләок вес сембнь Ыштә. Мам тйведән тй йолдук Вийрилә доно Ыштәш, кыды вйкй анжалашыжат, вәк, нелй. Тйгодым ти Вийрилә батальонын сек яжо кредәлшй салтакешйжй, «патылешйжй» шотлалтын.

Тренировкышты Ышке законвләжй ылыныт: кү приказвләм яжон Ыштә дә яжон маршируяш тйнгәлеш, тйдйм мбнгеш ротышкы колтат. Келесәшок гйнь, цилән нбнй тидйм яжон Ыштен мыштенйт – Ыштйнештй ылын гйнь. Мам ит попы, шу-кы вйкйжок капитанлан парня вашт анжымыла ылын, уке гйнь, ти тренировкывлә курым шыпшылт кердйнйт. Сек остаткаэш коктын кодыныт – Хонкайоки дон Вийрилә. Коктынат нбнй сага-сага шалгенйт дә шижәлтйн, ти заняти нбнйм когонжат интересуйде. Капитанын шүдймыжй доно Хонкайоки янгежшйм винтовкышкы вашталтен дә тидйжй лач ик тергймәш, мам капитан ти кечйвлә лошты тйдй гйц терген кердйн.

Тренировкывләм сержант әртәрен, капитан анжылт шалген.

– Шайыкы! Кыргыжда!

Кыце келеш, салтаквлә сәрнәлевй дә приказ сембнь кыргыжаш тйнгәлевй. Хонкайоки кого кож докыла кыргыжын дә анзыкыжы толын шагалят, явләжйм вашталтыл, вәрйштйжй кыргыжаш тйнгәльбй, изиш лимбкй, шайыкырак нәльбй дә риснен, кож лишйц кыргыж әртйш. Вийриләжй гйнь, цудырге веле шактен коды, лймегож гач кыргыжы.

– Отделени! Строялт! – сержант командым пуш. Хонкайоки шагалы дә сержант анзыкы кыргыж толы. Но Вийрилә комдан-ым колдеят, пакыла веле кыргыжын.

– Шагалда! Тәләндә стройыш шагалаш командым пумы! – сержант саслен.

Вийрилә шагалы, суарлыкым пыршы имни гань вуйжым йрзәлят, сынзал колтыш. Угйц кыргыжаш тйнгәльбй, трүкок шагал колтыш дә шбдешкен шбщшй имнилә ялжы доно рокым

ыдыраш тӱнгӱльбӱ. Изиш лимбӱкбӱ, чымал дӱ сӱгбӱрӱл колтыш:
«И-оо-а!»

Тидӱ паштек пӱсбӱн риснӱбӱш дӱ сержант дон Хонкайоки докыла чӱмбӱктӱш.

– Мам анжыктылыда? Мадаш цепашок цӱрнӱдӱ! – притворно сержант костан келесӱш. Кайын, техень тренировкывлӱ тӱреш тӱдӱ нерат лин шоктен.

Вийрилӱ нимат ӱш вӱшештӱ, лач Хонкайоки монгырышкыла вуйжым веле имнилӱ онгырен.

– Цӱрнӱдо!

– И-оо-аа!

Имни угбӱц чымал дӱ сынзал колтыш.

– Пакыла тренируялтда! – капитан сержантлан келесӱльбӱ. Вийрилӱ ӱнде имни рольжым кодыш дӱ сержантын командыжым цилӱ шотын ӱштӱш. Тидӱм ужын, капитан шукушты агыл тидӱм пӱтӱрӱшӱт лиэш манын, шаналтен шоктыш, вӱк. Но шукуштат агыл Вийрилӱ вес монгырышкыла сӱрнӱл шагалат, винтовкужы доно раведбӱлӱш тӱнгӱльбӱ. Тидӱ пиш потикалӱ кайынат, сержант ӱш тӱрхы, ваштылаш тӱнгӱльбӱ, но капитанжы гӱнь, ваштылмыштым салтаквлӱ ӱнжӱштӱ ужеп манын, тупын сӱрнӱл шагалы.

Ик ӱрня нӱрбӱ ти кок салтак доно тренировкывлӱм эртӱрбӱмбӱкбӱ, нӱнӱ доно нимат ӱштӱш ак ли манын, капитан занятывлӱм пӱтӱрӱш.

Ти тренировкывлӱ Хонкайокин поведенижӱм изишӱт ӱш яжоэмдеп. Кынам Хонкайоки тама пу маклакавлӱ гбӱц шалгышы курымаш двигательжӱм погыде, салтаквлӱ лошкы сотым кандышы сембӱнь лекцивлӱм лыдын сӱрнен. Салтаквлӱ тӱдӱн шайыштмашвлӱжӱм ӱнде кок и нӱрбӱ колыштыныт. Кынамжы гӱнь двигательжӱм кужы жепеш монден кердӱн дӱ кужы жеп эртбӱмбӱкбӱ, угбӱц ӱшбӱндӱрен колтен. Ванхала гӱнь, Хонкайокин ородыланылмыжы доно солидарный ылын, но тенге гӱнят икӱнӱ постышты ылмыжы годым, тышманын толмыжым сек пӱтӱришӱ цаклымыжы дӱ кредӱлӱш тӱнгӱлмбӱжбӱ гишӱн тӱдбӱлӱн ефрейтор званием пуӱнбӱт. Ти случай гишӱн Ванхала шуку ӱшбӱндӱрен дӱ шутявлӱжӱм шайыштын. Тел тӱнгӱлмбӱ годым, Хиетанен гранатын осколкешбӱжбӱ ялжым шушыртенӱт,

госпитальшыкы вәрештѳн ылы, но шушыржы когожок ылдеят, тѳлзѳштѳ мѳнгеш пѳртѳльѳ. Тѳдѳ молнамшылаок войыр Урхо молоца ылын, но тидѳ паштек тѳдѳ серьезныйрак дѳ пингѳдѳрѳк характерѳн лин. Тиштѳжѳ нерат лимѳш дон депрессиѳт ѳшке рольыштым мадыныт, но ырсышты ѳлен, нѳнѳ ѳшкѳлѳнѳштѳ ивлѳмѳт погенѳт. Коскелан отпускышты ылмыжы годым, Хиетанен тѳдѳн вѳреш взводын командиржѳ ылын дѳ вес офицервлѳн отпускышты ылмышты годым, тѳдѳм ротын командирешѳт коденѳт. Мѳѳттѳ доно коктын соок нѳнѳ картла мадыныт дѳ мадын колтымыкыжы, попашыжат, молнамшылажок со попен.

Пирѳ Ял ырсын цѳшдѳмѳ мычашыжы гишѳн шѳѳренок шанен, ти ядмаш тѳдѳм весѳвлѳ гѳц шукурак тыргыжлан-дарен. Рокка доно коголяныштылан тидѳ конкретный ямдымашым анжыктен дѳ кынам Рокка вижѳм поген дѳ концентрируялтын, Пирѳ Ял, анешлѳ, кымылжым веле валтен. Рокка пѳтѳрижѳ гѳнѳ тѳдѳн кымылжым лѳктѳш цацыш, варажы вуйта кидшѳм шалалтыш.

Шартял годым, Иѳн Тангыжышты немецвлѳн «Scharnhorst» лѳмѳн линкорыштым валтен колтенѳт.

– Тенге иктѳ паштек весѳ – полдышвлѳ китель гѳц вилѳш тѳнгѳлѳт.

– Векѳт, аравакышты ѳнде пандым цикѳл пуѳнѳт, хи-хи...

Хонкайоки, янгежшѳм тупшы гач сѳкѳлтен, ик блиндажышкы пырыш.

– Тыр дѳ шѳп тѳлѳндѳ лижѳ!

– Ну, ма вара янгеж салтак?

– Тау, ма вара тиштѳ когонжок. Ѱкшемдѳ.

– Ну, мѳмнѳм ни рушынвлѳ ни Йѳдпелвелѳн ѳштѳжѳ ак сѳнгеп.

– Согонѳда шожы, согонѳда шожы. Но кымдаракын анжалаш гѳнѳ, кѳзѳт мижгем дон пѳлѳшѳн калпаквлѳ сек ходовой лин кердѳт.

Блиндажышты, платя вѳлнѳ ик салтак шѳнзен дѳ тѳдѳн сѳнзѳжѳ ѳнѳнѳмѳшѳн «валгыды» тылжы доно сотемѳлт кеш. Вес платя вѳлнѳ кишѳ лейтенант гѳц шеклѳнѳдеок тѳдѳ келесѳльѳ:

– Манеш вара. Ну, шокшы ыргемде сойток ак ли.

Хонкайокилән тиды веле вуйта келын:

– Шанем, тәнг, ти ядмашым утла конкретно анжа. Тенгежы гынь ма коктын ик мелән ылына. Но ыргемын значенижым кымдаракын, философи анжалтыш гач анжедә гынь, мынь тә анзылныда «пас» манын, карангам.

– Кыце ынде курымаш двигателетшы?

– Решәлтшы фазышты. Лач ик детальным веле шанен лыкмыла. Фрикци доно мўландын шыпшмы вижым веле решәш кодын. Вакуумышты гынь, ти двигателем ыштенәт кердеш ылы, но мўланды вылны вес законвләәт, тиды эче решәлтде кодын.

Салтаквләжы гынь, мам Хонкайоки попылеш, нимат ынгылыделыт, ныны лач тьдын потикән дә когон ышан ылмым анжыктен шайыштмыжым веле ваштылыныт. Лейтенант Хонкайокин кайышланумыжы тьреш нерат ылынат, токыжы тупын сәрнәл вазы.

Пел цәш нәрй полдымактыл шалгымыкыжы, Хонкайоки картузшым кыдашы, кидвләжы доно хрестен, келесыш:

– Поздаат лин колтыш, седьдоно ти пөртләнәт молитвәм лыдылдалде уке. Мәмнәм тышманын йой ылмыжы дә когонжок тьдын снайпервләжы доно артиллерин тьр тылжы гыц циләнәмәт перегы. Качкаш пумы порцият ынде когорак лин керднежы, тьдын шотыштат мälәннә палшалташ ядам. Постышты шалгымы гоным, ясыланаш ынжы ли манын, яжо игечым колты. Тьлзән соты йьдвләм пуэт гынь, тьнәм шалгашат сусурак дә сотемдәрымь ракетывләм колтылаш ак кел. Патрульышты ылшывләм, часовойвләм, моряквләм дә имни вуйыштышывләм перегы, но артиллериствләлән тькнә гынят, яра. Жепет ситә гынь, главнокомандующийымәт, генеральный штабын вуйлатышыжымат дә изирәк чинән командирывләмәт перегы. Арми доно командуйышым, дивизи доно командуйышым, полк доно командуйышым, батальон доно командуйышым дә лымьнок пулеметчиквлән ротын командирьштым перегы. Дә эчежы Карелишты вес гәнә ышке лепкәштым ынжыштты шиктеп манын, Суомин господавләжым перегы. Аминь.

Ләкшйләжй, Хонкайоки лейтенантын вйкйжй шйдйн анжымыжым цаклен дй ышмажым питйрен ылгецй, тйдйлән иргодым Ламмио докат ынгылдараш кеаш ак кел ылы.

Хонкайоки Рокка ылде, седйндонат Ламмио вйкйжй шйдән дй пренебрежениән ылмыжым шйлтйдеок анжыктен. Янгежән Хонкайоки анзылныжы честьйым пушат, тйнгйн шагалы дй увертйрйш:

– Господин капитан, рядовой Хонкайоки толын.

– Ужам. Махань «халык сотемдйрймй» пйшәм тй йштен сйрнедй?

– Господин капитан, техень нелй жепйн моральым кйшкй-рйк лйктйлйш цацымы пйшәм нигыцейт утеш лыкташ ак ли.

– Тй сйнгйш агыл, а сйнгймй лийш манын, салтаквләм йймдйледй. Тй тышманлан служедй ма?

– Господин капитан. Техень ядмашеш мйньйн вйшеш-тймемжйт ак шо. Мйньйн салтак лймнерем улы.

– Тймдән лймнердй! Арми дй тйдйн командирвлйжйм ваштылаш ада цйрнй гйнь, мйнь тймдйм трибунал анзыкы нйнгем. Тйням тй ти сйндйлыкйн вижймйт пйлен нйлдй.

– Господин капитан, ти вижй шотан дй благородный йых гйц ылшы Суомин маршалжы Карл Густаф Эмиль Маннергейм ылеш.

– Мане, ылеш. Тйды дй тйдйн армижй. А тй ти армин паразитшй ылыда. Тй ти вуйта ылыда, кыды лывйрй лоеш пашен шйнзеш. (Тин образжым Ламмио йшке агыл, а батальонын командиржй шанен лыктын.)

– Господин капитан, шанымем семйнь, малын ти тижй техень лывйрйшкй вйрештйн, тйдым вуйнаматеш лыкташ ак ли, тидй амйл агыл, а последствижй веле. Самынь тймдйм шйм ынгылы гйнь.

– Когонжок ышан лийш идй цацы. Тй коммунист ылыда?

– Мйнь шймлйзй дй изобретатель ылам. Профессиэмжй – кож дй ййктй эхельвләм погымаш. Шйнцймйш (наука) мйньйн йлймйшемйн тйнг призванижй.

– Тй йудйделда?

– Господин капитан. Техень ядмашвлйэш ик эдемйт йшке верцйнжй вйшештен ак керд. Тидйн шотышты ййрвйш ма улы дй ма лийлтеш, тйды кого влияним пуа.

– Яра Ыне. Тенгежы гынь ородыланылашда цярнәш шүдем. Мыйнь кызыт предупреждаем веле. Техеньвлә гыц ытлалташ манын, армин йөнжәт дә вижәт ситә. Ородыланылашда цярнедә. Мә Ышке позицивләштына тышманым урдышашлык ана ыл. Лин кердеш, ти тышманжы Ынде Суомин армижын луды униформыжым, вәк, намалыштеш.

– Господин капитан. Ти луды ыргемым тагынамшенок кыдаш шунем, көргыштем ти шанымашым кынамшенок кандыштам гынят, Ынянымы шоэш, господин капитанын шаяжым серьезныжок анжаш ак кел. Пиш Ыжәл, пишок Ыжәл. Но тиды гишән кызыт ана попы, но кызытшы положени гишән келесыде ак ли.

– Тидымәт колышталаш лиэш.

– Тышманын анзыкыла толмыжым кытык жепеш веле, тидым тенге анжымы шоэш. Коммунизм сойток шәләнен вазеш. Тиды гишән мүләнды пындаштышы вивләәт тенге попат. Тыр гишән договорым сирымы годым, остатка условивләм Суоми диктуяш тынгәлеш. Сәндәлыкна цаткыды дә кого ылешәт, тидым Ышташ правана лиэш. Шамак толшеш, коклышы ивлән эртәрымы продразверсткым хресәнвлә гыц кравымым анжыкта. ырылкаш пырцымәт, вәк, кодымы агыл. Дә эче вес амәлым анжалмыла. Якшар армин анзыкыла кемжы семынь, эдемвлә шуэн кодымы территоривләшкышты мынгеш толаш тынгәлыт, тиды паштек революци тынгәләлтеш. Немецвлә цилә вәре пышкылшы кыртни ваштырвләштым әрген шындәтәт, правительство авторитетшым ямда.

– Кедок тишец!

– Кем, господин капитан. Но эче ик момент келесыде коды. Шанымем семынь, сек кого лудышыжым Ази гыц вычымыла.

– Тугы! Кедок тишец!

– Кыце шүдедә, господин капитан.

V

Шун кешы пуштыран лулегывлә кымшы гәна лым лывец шылен ләктевы. Окопвлә мыч вйд тьорге йоген дә сынзаштым йымыктен, постыштышы салтаквлә перископышкы анжылытыныт. ырсы операцывлә активныйжок ылделыт, молнамшылаок снайпервлә лүлылыныт дә тышманын патрульвләжы шыренрак дә шыренрак кайыныт.

Шошым толынат, сагажы вычымашым канден, циләнәт ырсын рещәлтмѣжым выченѣт. Шукынжок эче ытаралт кодаш лиэш манын, шаненѣт. Генерал Роммель угѣц сѣнгѣмәшвләм кычен дә тидѣ Ирвел фронтышты у бѣннѣмәшым канден.

– Ти генерал тангыжыштат позицивләжѣм цаткыдемдә ылгецѣ, тѣнәм делавләәт вес семѣнь кеәш тѣнгәлѣт.

– Тидѣ гѣц, ырвезѣвлә, сойток нимат ак ли, – Хиетанен келесәлѣѣ.

Тѣдѣ пиш пессимистический шанымашан ылын дә тидѣжѣм бѣнде вѣлецѣнок цаклаш лин. Тѣгодымок Хиетаненѣштѣ вес чертавләәт кайыныт. Молнам войыр ылшы салтак весѣвлә вѣкѣ тамахань охыр сѣнзә доно вуйта анжен. Тидѣжѣ ырреш веле ылын: анжалеш дә угѣц нормальнок кайын колта. Но техень анжалтышыжы сойток цаклаш лин. Мам тенге анжымыжы годым тѣдѣ ужын? Әнят, толшашышты у кредәлмәшвлә дон у ямдымашвләм? Әнят, ышкежәт вуйжым пиштә?

Весѣвлә доно тәнгәштәрен, Коскелашты нимахань вашталт-машвлә кайделыт. Тенгеок Рахикайнен донат. Иктәт лампа явләм нәлделәт, выжалымы бизнесшѣмәт пѣтәрѣш.

– Әлок коропвләм ыштәш тѣнгәлѣнә, – шѣдешкен шѣцшѣ Рахикайнен икәнә Роккалан маньы. Тѣдѣжѣ келесәлѣѣ:

– Уке, тидѣ дела агыл. Короп гѣц паснаок йәмвләм капаят.

– Кү йәллән йәмѣм капая, тѣдѣлән кѣзѣт ваштылашыжы ситә, хи-хи-хи.

Икәнә Миллион вѣлнѣшѣ позицивләм анжылт каштмыжы годым, Карилуотон пулышышкыжы осколкы вәрештѣ дә тенге тѣдѣлән госпитальышты киәш вәрештѣ. Тѣ жепеш Коскела кымшы ротын командиржѣ ли, а Хиетанен взводын командирешѣжѣ коды.

Май мычашышты батальонын косир буфетѣм пачевѣ, тѣгодым мырывләмәт мыралтевѣ дә сахаринән мѣән вѣдѣм подылалевѣ. Полкын дислокаци вәрѣштѣжѣ кино анжымы вәрѣм ыштәш тѣнгәлѣнѣт – тѣдѣм бѣнде шукунок выченѣт. Тѣгодымок пум йәмдѣлѣмѣ пәшәмәт тѣнгәлмѣ дә салтаквләжѣм ти пәшәшкѣ нәнгеәш манын, Хиетаненлән нелѣ психологический ырсым тѣнгәлмѣлә ылы.

Шукынжок шѣргѣм ромы пәшәшкѣ кен ыш шоктеп – ти пәшәм цәрнәш приказ толы.

ЛУАТҚЫМШЫ МЫЧАШ

I

– Сабинам тишәк руш салтаклан траскаяшыжы коденә ма?
– Тек кодеш. Ситәлык тидым кычылтмы.

Пүштүрвләштәм юк лыкдеок, шбдды кымыл доно погенйт.
Хонкайоки пу маклакавләжым нәлят, пыйырт анжалы да пүштүрйшкыжы пиштыш.

– Тиды ныным төр корны доно ажед кен кердеш. Лин кердеш, мбнь ганемок, нбнәт решенишкы толын шот ганьок.

– Мане, мане. Тиды лач тды и ылеш. Ял кавална веле кайын кодеш, кеаш тингалына. Тишты ситәлык шүн киәннә.

Сихвонен пүштүр кандыражым шбдын пүкшемдыш – вуйта цилә худа лиәлтмәшты кандыра вуйнамадан ылын.

Хиетанен блиндаж покшалны шалген дә кыце салтаквләжы йәмдылалтыт, анжен. Ышке хәдырвләжым тды анзыцок оптен шынден ылын. Кым и первиәт тды йылен ләкшы сәрән гыц взводшын ләкмбжым анжен шалгыш. Тынәм циләнок йылмәнвлә ылевы, кызйтшы гынь иктынәт юкым лыкмыжы шодө. Ышкежәт нимат попыде. Коскела со эче кымшын коман- диржы ылын, седындоно Хиетанен взводын йәмдылалтмыжы гишән вәшештен.

Пиры Ял часовойшты шалгенәт, Рокка тдын пүштүр- жым поген. Хиетанен пашкуды опорный пунктыш вес пел взводын йәмдылалтмыжым анжалаш кембжы анзыц тиштышы пел взводын йәмдылалтмыжы паштек Роккалан анжаш шүдыш. Пулеметвләм шыпштышы машинәвләм Хиетанен анзыцок корны тырйшкы заказен.

Телефон лини йштыдеәт, ләктәш манын, приказым посыль- ный гач выченйт. Толмыкыжы, пулеметвләлән кевы. Ялгорны

сәрнәлтѣш гѣц нѣнѣ Келтѣмәш кырыкын силуэтшѣм остатка гәнә ужевѣ. Автоматчиквлән рота шайыланышты кодын, нѣнѣ кодымы позицивләм әче оролышашлык ылыныт.

Машинавлә корны тѣрѣштѣ выченѣт дә Хиетанен кокшы пел взводшы доно толмыкыжы, пулемтвләм грузевәт, келесѣмѣ вәрѣшкѣ маршируяш тѣнгәлевѣ. Тенге цәкнѣмәш тѣнгәләлтѣ.

Тырын ти корны тѣнгәләлтѣ. Сүвәри йогы гач кѣверѣм кредәлдеок пуэвѣ. Охыр, шуэн кодымы блиндажвләм эртевѣ, а вет тѣштѣ кок иәк-пеләк ылѣмѣ дә кредәлмѣ. Артиллерин позицивләжѣ охыр шалгенѣт. Салтаквлән колоннышты юк лыкдеок ашкедѣн, циләнок вуйыштышты нелѣ шанымашвлә сәрненѣт. Тенге нѣнѣ йогымат ванжевѣ. Кѣвер лишнѣ Ванхала сир тѣрѣш кыргыжы, ямдареш пеле нәрѣ вѣдѣм опталалят, күшкѣ лүктәл, ырзен, саслен кен:

– Изиш Әәнисйәрѣн коэвләжѣм.

Тѣдѣ Келтѣмәш кырык вѣлнѣшѣ пропагандым әшбѣндәрен колтыш.

– Тенге ынде тидѣм колышташ ак кел лиәш.

– Ти әнгѣр гѣц ынде Суомин пѣсмәнжѣ ак ли.

– Цыгы вуйвлә, тидѣжѣ когонок келеш ма? Ти кишпадын тылжы веле йѣлерәк пѣтѣжѣ ылнежѣ.

– Тидѣ әче шотым ак анжыкты.

– Каннасышты нѣнѣ әче тылым цикәлтѣ.

– Кыды кидеш ыне савалажым кычыктат?

– Мәләннә, ырвезѣвлә, пум йәмдѣлѣмѣнә годым урыктен кодымы пушәнгѣвлә гишәнәт тѣләш вәрештеш.

– Мане, дә тидѣм ыныкавләнәәт, вәк, тѣләш тѣнгәлтѣ.

– Мѣнь лач ик делап пәлем, – Рокка манындалы. – Ял вѣлнѣшѣ ырсы операци угѣц шужымашым канда. Ик вәрѣштѣ ылмына годым, порцивлә изивлә ылевѣ гѣнят, шужен йѣлѣделна, а кѣзѣт әчеәт тидѣм ужына лиәш.

– Лыскыдывләжѣ йѣлѣмәшѣн корныжы гѣц кодыт, а кешѣжѣ, соок пакыла кеә.

– Когонжок ит хайзиләнѣл.

Йыд вазы. Салтаквлән явләштѣ корным нелѣн ташкенѣт. Тенге финн салтак маршируен, пилоткыжы изиш пылештәлт

кен, тйрвйжйм пйзырл шйнден, кянгйж кительжйн кўшыл полдышвләжй колталт кенйт, кем конзывләжйм кяргалтен шйндймы, сйнзәжй пиш шйдын анжа. Тәгү келгйн шүләлтйш, ашкылвләжйм марш семйнь агыл войырын нәлыь дә мыраш тйнгәлыь. Мыры сагажы кянгйж йдышты кым и такеш кредәлмәш гишән качы шанымашвлә ййрвәш рйшкәлтйнйт дә ти шйдыжй цилә тышман яктеок шожы манын, мырышы шанен.

Шагалда цымырын, мыралташ мырынам...

II

Шйкш дә пырак лошты орудивлә мүгйренйт. Снарядвлә дон самолетвлә гйц кйшкймы бомбывлән пыдештмәшеш цилә мүләндй йрзәлтйн. Ййрвәш самолетвлән мүгйрымй дә шишкымы юкышты шактен. Техень рүжгймәш ылын – мүләндйжәт вуйын-пачын кымыкталт вазеш машанет.

Цәкнймы годым, Сарастияен батальонжы Карйула лйман компанишкй пырен. Пйтәрижй гйнь нйнй шынги-шунги шйргй корнывлә мыч шайыкыла пйсын цәкневй дә весйвләм поктен шозвәт, шокшы кредәлмәшвлә тйнгәләлтевй.

Корны паштек корным нйнйлән кодаш вәрештйн, но кыце нйнй кым и перви ти Ирвел Карели верц кредәлевы! Тйнам-шйләок нйнй шйдән, шүмым йылатышы шанымашан дә шужен шйцшйвлә ылыныт. Пумы порцивләштй мйшкйрйштйм нигыцеәт темен кердделыт дә эчежй кынам-тинәм веле пумым шотышкы нәләш гйнь, тидыләнжй атат өр. Тйгодымок кайын, провизи ситәлык ылын, тйдын доно цилә салтакым пукшен лыкташ лин, но тенге гйнят, тышманын кидйшкйжй йнжй вәрешт манын, укем йштәш вәрештйн. Кынамжы шужен шйцшй салтаквлә, скалдвләм пыдештәрымешкй, тйшкй шонйт дә манярым кердйн, сагашты оптен, шолыштыныт. Рахикайнен угйц Хиетаненйн взводштыжы проядмашвләм решәш пижй дә салтаквләм шужымаш гйц ытарыш. Тенгеок амуницим кйчәлмй шотыштат тйды мастар ылын. Икәнә артиллери тыл лйвәлноок ик баракышкы лүдде пырыш дә тйшецйн иктә лу мыжыр кемйм намал лыкты. Кредәл-

машкы моло тенге лүддеок кея манын, тйдй гишан нигынамат ат келесй ылы. Тиштй лач ик худа монгыр ылы – ик салтакынат такеш уты намалтышым намалмыжы шоде, седьндонат кемвлажым такешок шалатен колтыш. Акситешйжй, оксаштат иктйнат ылде.

Взводышты пйтарижй ямдымашвлдеок цакныш. Лач Хонкайокин янгежшй веле ямы, перегаш цацыш гйнят, тидым йштен йш керд. Тйдй ик позициэш коды, кышец шокшы кредалмаш паштек пйсын лактын кеаш вярештй. Хонкайоки янгежланжй кенежй ылы, но тышманвл утла лишнй ылынытат, тидым йшташ йш ли да Хонкайокин тыгыр шокшешйжй тышманын автомат гйц лўэн колтымыжы паштек ыраж веле коды. Янгежшым ямденат, Хонкайоки шуку эче ойхырен сарныш:

– Нелй ситуаци ылы гйнят, янгежем шуэн кодымем простен ам керд. Келеш вет, техень цыгы вуй руш салтак лактын, кыдылан янгежемат, вак, керал лин.

Тенге гйнят Хонкайоки шйдан ылде. Пораженлан когонжат орде, тидй вйкй «тўнймбалны тамаат лиалтеш» анжалтыш доно анжен. Иканя тйдй кым кечеш тагышкы ямын ылы. Тй жепынок пйтаришй рота гйц нйл салтак ямевй да кайын, нйны службыштым коден, токышты кеаш линйт. Но Хонкайоки мйнгеш портыл толы. Тышманын позицивлажым анжылт каштым манын, тйдй ынгылдаралы. А лачокшым гйнь, тйдй кыргыж шйлшй тангвлажй гйц ямын кодынат, мйнгеш толаш шанен.

Тенгежй, вес взводвл доно тангаштараш гйнь, кредалмй шўлыш тиштй цаткыды ылын. Коскела нйным коден гйнят, взводышты тйдйн кишажй кайын. Хиетанен дон Рокка тй салтаквл ылыныт, кыдывл сага кредалаш кет гйнь, сойток кредалат. Хиетанен нигынамат иктймат сарвалыде, кеаш келеш гйнь, тйдй автоматшым пулыш гачшы шуэн, кен да весйвлажй паштекшй тенгеок йштенйт. Лач иктым цаклыде кодаш ак ли – тйдй анжен-кайынок шонгемаш тйнгалын. Молнамжы гйнь, тйдй соок сусу кымылан ылын да тидйжым циланок цакленйт. Кызыт тйдй лудемаш да йшке коргыштыжй питыргалташ тйнгалын. Тйгодымок нимахань лўдмә-

шымат шижде. Иктәжй пораженем политический ядмаш доно кылден, шаяжым нанген гынь, тйдй шйдйн келесен кердйн:

– Ышмаэтым питырок!

Тйдй взодын моральжы гишан шытырланышы командир ылын ат ман. Уке, тйдй лачокат техень ылде. Тйдй тй эдем ылын, кыды поражение лишеммйжым шижйн да туан атямүлэндй гишан шанымашвләжым вашталташ тынгәлйн. Ты шанымашвләм, кыдывлә тйдйн шүмжым цат элтален нәлынйт да кызйт йнде тырхаш лиде, цажгыжтарен йылатенйт.

Роккам анжалаш гынь, тйдй нима донат вашталтде манаш лиэш. Молнамшы гйцәт, анят, пытрак кредәлйн, но тидйжым героизм доно нигыцеәт ат кылды. Кредәлмйжй годым, кынамжы йнянймәшйжымәт ямдаш вәрештын – тйдй яжон кредәлйн, тышманым шагалтен кердйн гынь, лишнй кишй тәнгжй позицижым коден, цәкнәш цацен. Икәнә тйдй тенге келесен пуш: «Такеш колымаш, дезертирство гйцәт хударак». Ты жепйн, лачокшымат, дезертирвлә гишан шйренок ма-шоным попылыныт. Яра веле ти жепйн тйдйлән когорак чинән офицервләм моло вәшлиәш йш вәрешт, уке гынь, кү пәлә – ма лиэш ылы.

Сало махань ылын, тйхеньок кодын. Вашталтмашвлә худа монгырышкыла лиәлтйныт гйнят, тйдй со эче сйнгймәш гишан попен да йнянен.

Йуханнус – Иван Кечй айо паштек пакыла веле цәкненйт. Штурмовиквлә тйтйште атакуенйтәт, икәнә тәгү сйгырәл колтыш:

– Ёрвезйвлә, кыргызда!

– Ёшкймнән истребительвләнәжй малын ак каеп? – Ёшке истребительвләм вычен нерат лин шоктышы Сало маньы.

– Ак каеп! Ти т... вуйвлә ак кел годым чонгештйлевй, а кызйтшй кышты ылыт? Ну, молоцавлә, шотлен лыктымада.

Салтаквлә шйдән ылыныт гйнят, тышманым кызйт шотеш пиштенйт. Тйнам Сало лач келесәлйй веле:

– Шотлыдо, шотлыдо! Со пакыла цәкненә гынь, шотлымыландажы перкежй махань?

Келесәшок гынь, Сало гань салтаквлә шукунок ылыныт. Нйны кредәлйныт, да кредәлйныт гйнят, нйным нигынамат

героеш ат шотлы. Токо веле тенге келесшәт, тәдәй бәшке йәйр ылшы панцирьжәй гәц вуйта ләктәй – вет кәзәйт якте тәдәй весәвлә гишән нимат критикуен попыде. Сало шәйп ли, но самолетвлә мәнгеш токылашты чонгештәймәштәй гоным, рок вәккәй моло шәйлән бәш вац, винтовкыжым пушәнгәй тервен кычен, штурмовиквлә вәккәй целяш тәйнгәльбәй. Иктәйн вәккәт тәдәй анжыде дә Хиетаненбәйн шәйләш келеш манмы приказшымат бәш кол, лач самолет вәккәй веле целен.

Тәдәй лүән колтыш дә у патроным цикәльбәй. Штурмовик тәй мәгәлбәйн тылым пачы. Сало кенвазы дә самолетын чонгештен эртәймәккәжәй, салтаквлә токыжы кыргыз миәвәй. Тәдәй поргань ошы ылын, но пиш ладнала кайын. Салон шалахай ялышкыжы вәрештәйн дә седәйндонат лувләжәй шәләнен кенбәт. Бәлбәшәвлә лоәш кодеш гәйнә, кайын, курымжым акшаклаш тәйнгәлеш.

Санитарвлән кемжәйм кыдашмышты дә шушыргышы ялжым бинтуйымышты гоным, ик ялазы юкымат бәш лык. Лепкәжәй гәц пүжвәйд йоген, утлаок карштымы гоным, кәпшәйм тәйнгден, но ышмажы гәц ик юкат бәш ләк. Лин кердеш, ылмыжы гәц лүддәймәрәк линежәй ылын. Әнят, героила агыл кредәлмәжәй гишән бәшкежәт пәленәт, тидәй гишән шуку шанен дә кәзәйт тидәй техенә дейтвишкәй пәрхәлт ләктәйн – ик ладан салтак ылмыжы вәштареш реакцижәйм, әнят, тенге анжыктынежәй ылын. Цилә анзылны шушыргымыжы обычный категориән салтак ылмыжы гәц өрдәйшкәй ләктәш тәдәйлән йөнбәйм пуән. Тәдәйн шаяжы тамаханә тыштыла шактен:

– Мам вара ик ялым ойхыраш? Кыргызаш тәрвәнәннә гәйнә, иктәй донат кыргызаш лиәш.

Санитарный машинәшкәй кузыктымы гоным, салтаквлә кидәйм кычен, тәдәйн доно цеверләсәвәй. Циләнок тидәйм бәштәвәй дә ти процедурышты Сало анзылнышты бәшке ләймнержәйм лүктәлбәйн маншыла, тәдәйм шотеш пиштен, тенге бәштенбәт. Тидәй паштек нигынамат тәдәйм ужделыт, но иктә-кынам әштенбәт гәйнә, тәдәйм патыр салтак сембәйн әштенбәт. Остатка лиәлтмәш первшәй шанымәшвләштәйм шәләтен шуш.

Цәкнәймәш пакула кен. Шукуштат агыл Сало ләймән салтакын ылмыжы гишәнәт мондевәй. Шокшы кредәлмәшвлә

годым, лишнѣштѣ соок лѣдмѣш, шужымаш, нерат лимѣш дѣ кѣнѣмѣшѣм вычымаш сѣрненѣт.

III

Какляргыл кешѣ шѣргѣ корны тѣрѣштѣ пулеметчиквлѣн ротыштын штабшы вѣрлѣнен. Анзыл лини монгырышты артиллери мѣгѣрен. Нелѣ снарявлѣ штаб дон анзыл лини лошты вилѣнѣт. Ламмио дон Синкконен пополнениш толшы салтаквлѣм вѣшлинѣт. Писарь анкетывлѣштѣм картотекѣшкѣ оптен, тѣдѣ капрал якте кушкын шон. Толшывлѣ лошты кѣндѣкшѣнжѣ служаш веле тѣнгѣлѣнѣт дѣ седѣндонат, йѣрвѣш куд дюйман снарявлѣ пѣдештѣлтѣнѣт гѣнѣт, тѣдѣ сѣмѣрѣквлѣ гѣц командирѣн гань важный юк доно ядыштын. Командир рольым мадмыжы годым, тѣдѣ Ламмион жествлѣ дон юкшым кычылтын – тидѣ раскыдын кайын.

Сѣмѣрѣквлѣ гѣц пасна кымытынжы нѣллѣ и гѣц шонгырак ылыныт. Пополнениш толшывлѣ ѣшкѣлѣнѣштѣ йѣмѣм капаенѣт дѣ снаряд пѣдештѣлтѣмѣ годым, тѣшкѣ пѣйхенѣт.

Ламмио, кем конзыжым сѣвѣ доно лыпшен, прапоршиклѣн попен:

– Ти шонгы салтаквлѣм имни вуйышкы лучи шагалтымыла, тѣшецѣн сѣмѣрѣкрѣквлѣжѣлѣн автоматвлѣм пумыла. Хиетаненѣн салтаквлѣжѣ чѣдѣн кодынытат, тѣдѣлѣн нѣлѣтѣм пузнѣ. Карилуото отпуск гѣц толын дѣ седѣндонат Коскела ѣшке взводшкыжы ванжа. Седѣ, шукеш агыл, тѣдѣм ротын командиреш шагалтышашлык ылыт. Векѣт, кымшы батальоншкы тѣдѣм ваштат – тѣштѣ шуку офицер ямын. Шанем, Сарастин тѣдѣм колтымыжы ак шо, но техень годым, когонжок тѣдѣн юкшым сойток ак колыштеп. Шанем, Коскела яжо кандидат дѣ ѣшке задачыжым ѣштен мышта. Анзыл линишкѣ кемѣштѣ анзыц нинѣлѣн качкаш пумыла.

– Мане, господин капитан.

Синкконен шонгырак салтаквлѣ монгырышкы сѣрнѣлѣѣ:

– Имни вуйышты каштшывлѣ логѣц сѣмѣрѣквлѣм тѣ вашталтедѣ. Имни вуйышты каштын мыштедѣ? Тѣмдѣн фамилидѣ кыце?

Синкконен йәм тйрйштй шудым нервничаен пырын шйнзйшй ик цаткыды кйпйн шим ўпйн пўэргйлйн попен. Тйды старшина вйкй анжыде, шйдйн келесен пуш.

– Мам вара цыгыланылат... мане... лймем ак пйлы.

Ламмио лишкйжй миш.

– Лймдйм мондендй ма?

Салтак шудыжым ышман вес тйрйшкйжй нйлын, келе-сйлы:

– Тидйм документйштй сирймй.

– Кыце келеш, тенге вйшештйдй! Кышец писарь лймдйжйм пйлй?

– Остатка кодын гйнь, кыце ак пйлы?

– Лймдйм келесйдй! Тидй нимахань мадыш агыл.

– Торцынна нйнгейш толыныт гйнь, тйнйм лймемйт пйлышйшылык ылыт. Мане... Тенге тидй ылын. Цыгы вуйвлй.

Ламмио юкшым лўктйлнежй ылы, но тидйм йштйш дй салтаквлйм такеш шйдештйрйш ак ли манын, тйдылйн приказым пумым йшйндйрйшйт, ладнангы. Лачокшымок гйнь, тйды вес семйньжй салтаквлй доно хытыренжйт мыштыде дй тидйм йштйш цаймыжы кйзйт изиш потикалй, вйк, кайы:

– Седй, тймдйн лймдй лишйшылык.

– Ну, Корпела ылам, – салтак роал пуш. – Рядовой. Вот тенге.

Корпела шйдйн шудыжым пыры, изиш лимйкй, шйвйл лыкты дй йрдйшкй ашкедй. Тйды иктйланйт нимат попыде дй старшина нйнйм качкаш нйнгейш тйнгйлмйкйжй, пўштйржйм шйдйн тупшы гач нйлят, йшкедурешйжй мўнген, паште-кйштй ашкедй.

Мйкилй докы толмыкы, кў автоматым кидйшкй нйлыш-лык, нйнйм айыревй. Мйкилйн службыжы кйзйт куштыл-гыжок ылде. Кредйлмйшвлй кенйтйт, ныр кухнян пйшйжй нелемйн, маняр салтакым пукшымыла, пйлы ылде. Шйренок ямын каштшы дй шйланен кешй частьвлймйт пукшымыла ылын. Бухгалтерижй гишйн техень годым попашыжат лиде. Хйдырвлй соок ямыныт – имни вуйышты каштшывлй грузыш-тым куштылташ манын, йориок нйнйм арава гйц кйшкенйт, а артиллери тыл лйвйлнй имнивлййт колёнйт. Тенге гйнят, Мйки-

лән кукуыр ылмыжы кушкын, шукемьн веле. Весьвләжй гьнь «тек ямеш» маньн шаненйт гьнь, Мәкилә тенге йштен кердде.

Качмышты паштек Корпела шьдйн келесйш:

– Ну, кышты вара ти пу вуйвләэтшй? Кышты имни сәпетшй? Суомин господавләжй ладнанок оксам йштен кердйштй маньн, имни вуйышты йнде кашташ тьнгәләм.

Мәкилә господавлән оксам йштймь делашкы нержйм шьшде, седьндонат Корпелалан лач имни дон аравам веле пуш дә кахырал келесйш:

– Тенгежй гьнь имниэтйм яжон анжы. Кердмь семьнь пукшаш цацы.

Корпела тыл гань пижйн кеш:

– Мам вәл, цыгы нер, мьньйм тымден шалгет? Мьнь курымем имни вуйышты сәрнем. Мьньйм ит тымды! Йшке гишәнет шаналто.

Мәкилә кахыраш тьнгәльй, якшарген кеш. Тидй гьц паснажы Корпелалан нимат йш келесй, но весьвләлән попымыжы годым, юкшы шьдйн шактен. Корпела арава вькь шьдйн анжен дә со эче йшкедурешьжй мьнген. Мәкилә пел сьнзәжй доно вькьжй анжальы, но юкымат йш лык. Корпелан арава дорц кемькьжй, тьдй имни вуйышты каштшывлә гьц ядылдальы:

– Лемьм нәнгеаш кьн церотшы?

Йьрйм-йьр снарядвлә цәрньде пыдештәлтйнйтәт, церотшат иктйнәт ылде.

– Ууситало. Тьньйн церотет.

Тьдйжй шьдешкен колтыш дә шудалаш тьнгәльй:

– Седй, мьньйн. Иктә гәнә йшкежәт кен толыма, вара анжалат. Командуяш нельжок агыл.

Юк лыкдеок Мәкилә кож львәлнй шалгышы имним кьцкьш дә аравакыжы лем бакым шьндйш. Кемьжй анзыц Ууситало токыжы толят, келесйш:

– Карангок, т... вуй! Сәпетйм пуок.

Мәкилә Ууситало вькь вуйжым сәрәл анжальы, сәпым лыпшальы дә келесйш:

– Х-мм... Вот тенге... Мьнь йнде кешьм. Ти гәнә мьньйн церотем...

Ваштареш шалгымаш сойток ак палшы, Ууситало ынгылыш да тенге Мәкилә кеш. Имнилән шыпшашыжы нелы Ынжы ли манын, тиды арава лишны ашкедын. Артиллери лүлбләнәт, походный кухня анзыл лини гыц мьндьрны ылын да салтаквлә якте таманяр уштыш лин. Шукыштат агыл ваштарешыжы велосипед вьлны кыдалшы посыльный кайын колтыш, тиды шагалят, келесальы:

– Осторожныйрак ли. Корны важик доно снарядвлә когон лыпшат. Минометвлә кышты шалгат.

Мәкилә юкымат ыш лык, анзыкыла анжен, имнижым веле покталтыш. Минометчиквлән позициштым эртымкы, лапаташкы шо, тыштыжы гынь йори гань снаряждвлә пыдештәш тынгәлевы. Ик неркә выкы кузышат, артиллерин тылын эртымжым вычалаш манын, шагальы. Снарядвлә тытышде пыдештынәт, изишешәт цәрнәделыт. Имнижы цытырен да хырлен. Мәкилә тидым сермыц гыц нәлыы. Снарядвлә пыдештәш цәрневәт, Мәкилә арава выкы кузыш. Но пел кырыкым вален шоктымыкыжы, угыц пыдештәлт кеш. Тенге Мәкилә пьтәришы гәнә ылымәшыштыжы кырык вьлец кыдалшы имним севәл колтыш. Йьрышты снаряждвлә пыдештынәт, но рок пышкыды ылынат, осколкывләәт чьдырак чонгештенәт. Лүдмь паржы доно имнижы кок яла шагальы. Мәкилә арава вьлец валыш да сермыц гыц нәлнежы ылы.

Изиш мьндьрнырак кок снаряд пыдештәлт кеш. Имни хырлаш тынгәлыы, ашкывләжым шыренрак ыштышәт, эчеәт кок яла шагалнежы ылы. Мәкилә имнижым тупшы гыц лочлоч севәл, ладнангдараш цацыш:

– Мам вара лүдәт? Ладнанок ашкедок. Тынь вет эдем ат ыл. Эдемлән шукуырак тыкнә.

Мәкилә имниләнжы попен гынят, ладнангдарымы шаявләжы ышкыланжы ылыныт. Тыгодымок, ышкежы изишәт нервничайыде. Теве угыц мьгырбьмы юк шактен колтыш. Да анзылныжы, якшар тылын пыдештәлт кемешкыжы, ыжар шуды цыреән шонг кидышкыжы вәрештмьм ужы да вуйжын сәрнәлт кемьжым шижын шоктыш. Тиды паштек Мәкилә пеле лош кьрылт вазы, снарядын пыдештмь вәреш келгы лаксак коды.

Имнижй тарта вйккй кенвазы. Бакышты кырык вйлец валымы монгырыштыжы ыраж ылынат, тйшец лем тьорге йоген.

Имнижй вуйжы доно лыпшалы, анзыл ялжым лўкталнежй ылы, но кого карштышым шижйн, ойхын сынзал колтыш. Тидй паштек эче кок гәнә вуйжым лыпшалаят, тырлыш.

Вес снаряд пыдештәлт кембкй, когоньштымат рок доно мўден пиштйш.

IV

Пулеметчиквлә капайымы йәмвләштй лишнй шйнзенйт дә походный кухня толмыжым выченйт. Циләнәт шйдешкен шйнзйнйтәт, попымыштат шоде. Ти әнгйр тйрйштйшй позицим нйнй кок кечй перви сйнген нәлйнйт. Дә кок кечй нәры ик позицишток ылмышты нйнйм өрйрктәрен – молнамжы гйнь, нйнй у позицим нәлйн веле шоктат, кыце тидй паштек тышман тйрйк мйнгеш кредәләш пижеш дә нйнйм шйкен лыктеш ылы. Пандашанвлә, лявйрәнвлә, янгылен шйщшйвлә дә шйдәнвләәт, нйнй рокышкыла веле анженйт. Кынамтинәмжй пуля пушәнгйшккй тйкнен дә әнгйр шайылны танкын тургымы юкшы шактен. Тагышты мйндйрнй бомбуенйт – тйштй цәрнйде мўгйрен.

Пиш когон качмышты шон. Кок кечй перви Рахикайнен бомбеш пыдештәлт кешй машинә гйц кодшы продукт короплявләм канден ылы, но мйшкйрйштй когон шуженәт, ти сусушты кужынжок йш шыпшылт. Вес взводвлә гйц кидйм виктен толшывләләнәт качкылдалашышты пуаш вәрештй. Нйнәт кок кечй качдеок шйнзенйт. Икйжәк-иктйштй тервен нерат линйт дә шйдешкен шйнзйнйт гйнят, шужымаш тй элемент ылын, кыды доно циләнәт солидарный ылыныт дә икйжәк-иктйләнйштй палшаш цаценйт.

Мәкиләм танквлә ваштареш кредәлшй артиллериствлә моныт, нйнй йшке позициштйм цаткыдемдәш манын, у пушкавләм тй корны мыч нәнгенйт. Бак вйлнй взводын номержйм сирймй ылынат, лем бакым нйнй адрес доно канден кодевй. Шужымашышты тырхаш лидймй ылынат, Мәкилән колымыжат когонжок нйнйм йш тйкәл – лач лемйн чйдй

ылмыжым веле ойхыралевы. Пысы йылман Рахикайненжы гынь, цинично, вак, келесал пуш:

– Ылымжы годымат, кукур ылын да колымыжы анзыцат кукур ылмыжы гыц ытлалде.

Цилаланышты ик половник радды лем вярешты. Тышкы сыкырым падырештен шындеват, качкаш тынгалевы.

Качмышты лошты Рахикайнен Макилалан таум келесы-мыля, манындалы:

– Тыды иканя господавлан товыраштым шыргеш кышкен коден. Тышты пятаришы взводын командирын иконвлажат чонгештеныт. Цила коллекцижы тышак кодын. Нынылан кызыт нимахань акат уке...

– Ну, тышкыжы вет керал товыражат чонгештен. Попат, вуйта шадангы лашашымат йарышкы кышкен коденыт. Ныны, векат, тишак курымеш кодына, шаненыт. Фронт линии шайыцын цила шыпштымы вяреш, ныны, анешля, тышкы со эче шыпштеныт.

Пире Ялын салтак падшы ик кредалмашеш кодынат, тыды Рокка дон иквареш ик пад гыц качкын.

– Мынь вет ит кенвацты манын, келесышым, – Рокка пелештыш. Ти кок салтак, тревога годым, соок икыжак-иктышты гишан шытырланеныт.

Молыжы гынь, ик юк лыкдеок качкыныт. Рокка корны мыч толшы салтаквлам цаклышат, сыгырал колтыш:

– Анжалымада! Карилуото толеш! Ышкетшы агыл... салтаквламат канда. Махань салтаквл вара ныны гыц? Циланок эче нылыдымы презывля гань.

Карилуото лачокшымат сагажы пополнением канден. Ныным штабышкы нангеш да тышты Коскела доно вшли.

Карилуото сусу паржы доно мындырцок саслен:

– Шала, салтак! Шонгы Вилле со эче постыштыжы шалга? Нимат тыдым сынген ак керд. Йымы тыдым монден, лач келтымаш веле соок сагажы нангеаш цаца. Мынь тишкы у салтаквлам кандышым. Пулеметчиквлам, нылытым ижы... Тынын тошты взводланет.

Карилуото цашанля кайын. Отпускышты ылмыжы годым, тыды венчайалт шоктен. Санитарный поездвлэеш кемжы да

толмыжы годым тѣдѣ сока дѣ клухой гань йориок нимат колде дѣ ужде. Цѣкнѣмѣш дѣ ямдымашвлѣ гишѣн шаявлѣѣт пѣлѣшѣшкѣжѣ пырыделыт. Отпуск гѣц тѣдѣ тошаэмшѣ, вален шѣцшѣ сѣнзѣ тѣр дѣ шыпшалмашвлѣѣш карштышы тѣрвѣвлѣ доно толын. Сиркка лѣмѣн вѣтѣжѣ, пақылаат тенге лиѣш гѣнь, ѣлен ам тырхы манын келесен.

Лач шѣмѣштѣжѣ яратымашын тылжы йыленѣт веле, ма мѣлѣндѣ вѣлнѣ лиѣлтеш, тѣдѣм тырхен. Суоми сукалтен шѣцшѣашлык агыл. Тенге лиѣш гѣнь, тѣдѣ, капитан Карилуото, цѣшдѣмѣ лиѣш, лѣмѣнок кѣзѣт, кынам ѣлѣмѣшѣштѣжѣ цилѣ яжон кеѣ. Кѣзѣт яратымы ѣдѣржѣ доно венчѣѣѣлтмѣжѣ гишѣн цилѣнок пѣлѣшѣашлык ылыт. Пѣсѣ сѣнзѣѣн Карилуотон ѣвѣжѣ Сирккажы когонжат тѣвѣвлѣ агыл манын попен гѣнят, Карилуото тидѣм ужде. Тѣдѣ семѣнь Сиркка пишок нѣжгѣ дѣ яратымы ылын. Икѣнѣ Карилуото кѣрѣн кешѣ полдышыжым носки кѣргѣшкѣжѣ пиштен ылы дѣ иргодеш полдыш вѣреш ик маркан оксам момыланжы ѣрѣ, тидѣжѣм Сирккажы шутяланен пиштен пуѣн, шаналтыш.

– У оруживлѣ, у оруживлѣ, – тырышты ѣлѣш тыменьшѣ ѣтяжѣ шѣренок попен дѣ ѣлѣмѣшѣн идиллижѣм Европышты воксеокат пыдыртен шуѣн кердѣт, шанен. Кѣзѣт якте тѣдѣ, лачокшымат, тырышты ѣлен, кечѣнѣнок изи чиновникѣн пѣшѣжѣм ѣштен, рушѣрнѣвлѣ йѣде шюцкор организацин погынымашвлѣшкѣ каштын дѣ тѣштѣ сѣндѣлѣкѣн толшаш жепшѣ гишѣн наивно хытырен кердѣн.

Эргѣлѣнжѣ ти темеш хытыраш келѣн гѣнь, тѣдѣ шѣренжок ѣль генерал Роммель гишѣн ѣль Финлянди дон союзниквлѣ гишѣн попен.

Карилуотом ужын, Коскела шагальы дѣ пѣсѣн ашкедшѣ, кидшѣм анзыкыла виктѣн шѣндѣшѣ тѣнгжѣм вычалы. Тѣдѣжѣ отпуск гѣц толшы эдем гань сусу ылын, вѣлнѣжѣ ире униформа, итѣрѣ вуйвидѣшѣн дѣ кемжѣ тѣолге веле йѣлгѣжѣн.

Коскела, Карилуотон анзыкы виктѣлтѣмѣ кидшѣм кормежтен, келесѣш:

– Ну, пиш яжо. Шѣлѣ лижѣ! Кыце ѣртѣш?

Мам попаш, Карилуото пѣлѣде. Ма йѣрвѣш лиѣлтеш, тѣдѣм лач кѣзѣт веле ынгылышат, сусужат шылен кеш. Тѣдѣ

Коскелан тошаэм шыцмыжым, якшарген шыцшы сѣнзѣжым дѣ йбѣрѣш келешѣт веле, йбѣрѣмѣжым ужу.

– Тау. Яжон, – тѣдѣ олен келесѣш дѣ варажы бѣнянѣде ядылдалы:

– Кыце тиштѣ кеѣ?

– Эче бѣленѣ. Отпускышкы кемет годшен кужы корным эртѣшнѣ.

– Мане. Жеп куштылгыжок агыл. Алѣмѣ пѣтѣри ти салтак-влѣм вѣрѣн-вѣрѣшкѣ колтенѣ дѣ иктѣ-кышкы шѣнзѣлдѣлѣш кенѣ. Мѣнѣн пѣштѣрѣштем тамаат улы. Лач тидѣ паштек веле командованим нѣлѣм.

– Пиш яжо. Кокшы взвод – корны вес монгырышты, икшѣ дон нѣлѣмшѣ – ти монгырышты, нѣлѣмшѣ – резервышты. Батальон бѣшкѣлѣнжѣ резервым нѣнѣ гѣц бѣштѣнежѣ ылы, но луаткуд вуй веле кодмыштым пѣлен нѣлевѣт, шанымаш гѣц карангевѣ. Егервлѣ патрульшты сѣрнѣт, а вес резерв воксеокат уке. Шукуштат агыл, каеш, цилѣ кид гѣц колталт кеѣ.

– Ангѣр тѣрѣштѣшѣ позицилѣн Сарастие когон бѣнянѣ. Тидѣм кычаш лиѣш манын попа.

– Ѧнят, Ѧнят. Кок флангте виш. Молнамжат тенгеок ылын гѣнят. Ак ситѣ гѣнѣ, тѣнѣм, лачокат, ак ситѣ. Хоть-кыце цѣркѣнѣ. Флангвлѣм оролаш резервлѣ ылыныт ылгецѣ.

Пополнением вѣрѣн-вѣрѣшкѣ колтымыкышты, ладнан хытыралаш лижѣ манын, посыльныйвлѣ дон телефониствлѣ гѣц ѳрдѣшкѣрѣк кевѣ. Карилуото пѣштѣрѣжым пачат, ѣн киднѣм бѣштѣш пижѣ.

– Мѣнѣн подылашемѣт улы, шоѣш гѣнѣ.

– Ак яры.

– Ну, иктѣжѣмок лиѣш.

– Тидѣжѣ лач тотым веле аздараш. Ну, а тенгежѣ, мам келесет?

– Пѣлет, когон шукужымок келесенжѣт ам керд. Мѣнѣн иктѣ тыргыжландара – кыце цилѣ кеѣш тѣнгѣлеш?

Коскела кахыралмыла бѣштѣш, варажы кужын юк лыкдеок ылы дѣ тидѣ паштек веле кѣжгѣрѣк юк доно попаш тѣнгѣлѣ:

– Бѣнде мычаш толын. Цилѣ бѣнянѣмѣш йылен кен.

Тидѣм колын, Карилуото лѣдѣн, вѣк, колтыш.

– Мане. Германи доно тенге лиялтмйлан бйняншйжят нелй, бйшкетйн мй ана тырхы.

Таманяр жеп Коскела юкымат бйш лык. «Тидй йори, сйй, тенге бйштй, тамам эче келесймйжй шоешят», – Карилуото шаналтыш. Коскелан сйнзй тйржйн цйтырйлт кемйжйм Карилуото цаклыш, варажы нерат лишйля, шйдын келесен пуш:

– Тидй нимахань вырсат агыл. Цилй бйнде шйланен кея, кид гйц сйсыргй.

– Дй акситешйжй – эче дезертирвлй, – Карилуото тидмаш гишйн хытыралаш шанышат, келесйш. – Кыдыжы гйнь воксеокат кид гйц колталт кенйт. Нйны шукин ылыт?

– Нйны бйнде нимахань рольым ак мадеп. Шукынжок агылеп дй ылыт гйнят, тйхеньвлй, кыдывлйнервышты изишят ак тырхы. Иктынят кредйльмйштй ак шо. Лач охыр кид доно равед шалгымы гань веле цилй. Мам ит нйл, цилй кид гйц вала.

Коскела попаш цйрнйш, сйнжй эчеят пингйдыля кайын. Карилуотонат попымыжы шода – Коскелан шаяжы тйдылан ситйш. Коскелам тйды яжон пйлен. Тйдын янгылен шйцмйжйм ужын дй янгылымашыжы вуйыштыжы техень шанымашвлйм лыктын. Техень шанымашвлйм Коскелалан попаш куштылгыжок агыл, Карилуото пйлен.

Юкдеок уян киндыштйм качкыныт. Икманяр жеп эртымйкй, Карилуото маньы:

– Ма мй донна лиэш?

– Батальон доно ма?

– Цилйнй доно. Финлянди донат...

– Мадын колтышывлй доно ма лиялтеш? Кого лум вышмашкет цикйл пуат.

Карилуотон онгылашыжы цйтырйлт кеш. Сйнзйвйдшят, вйк, толын колтыш, седйндонат шйдын келесен пуш:

– Уке. Уке, Йымы лйм доно. Тидйм мйнь ам тырхы... Тидйм мйньбйн ужмем ак шо, хоть-ма весй лижй, тидй веле бйнжй ли.

Карилуотон юкшы раскыдын шактыш.

– Тидйжйм вет тйнгйлтйш годшенок вычымыла ылын, – Коскела цилй тервен нерат лишйля келесйш. Шижйлтйн,

Коскела техень хытырымаш тервен нерат ылын дә седьндонат ти темым өрдйжеш кодевй. Тидй паштек Коскела взводиштышы делавля гишан шайышташ тьнгальй. Вес вәре ваштымышты якте тьдй взводишток лиэш. Офицервлә ситй-делытат, тьдйм тагачок, вәк, ваштен кердйнйг. Батальонын кок ротыштыжы тьдй гьцәт сәмьрыкряквләм командиреш шагалтымы, ньнйм ти должностьышкы, веремәш кымшы ротын командир ылмыжы годым, шагалтенйг. Тидй гьц пасна, ньнй срочныйышты ылшы офицервлә ылыт. Келесәшок гьнь, Коскела ти ядмаш вькй амбицидеок анжен, тьдйн лач взводешьжок веле кодмыжы шон ылын.

Качкын пьтәревәт, позицивләм анжалаш кевй. Коскела цәкнймьштй гишан шайыштын дә тенге Карилуото нелй положеништй ылмыштым ынгылыш.

V

Хиетаненйн взводишкыжы толшы у салтаквлә бшкь-ланйштй окопым капаенйг. Ньлйгьн ылыныт. Пьтәришй пел взводишты чьдй салтак ылынат, ньнйм гьшәк коденйг. Келесәшок гьнь, ырсы тьнгәлмь годшенок взводишты салтаквлә ситйделыт. Ик вәрбшштй шалгымышты годым, тидйм цаклыделытат, манаш лиэш, тьнәм лач часовойвләлән веле шьренрәк постышты шалгымыла ылын, но цәкнймьштй годым, нелй техникьм пулыш вьлнй намалмышты годым, тидйм циләнок шижьнйг. Кыце яжоракын окопым бштймьлә, Хиетанен бьрвезьвләлән шайыштын. Кымытынжы пиш серьезныйла кайыныт, шукым хытырыделыт дә мам Хиетанен келесә, тенге бште-нйг. Ньлймшьжй сар үпән войыр бьрвезй ылын, тьдй тьрөк бшкә вәрбшкьжй попазышыла бшкьмжым кычен. Окопшым капаен пьтәрйшәт, тьрешьжй шьнзьн, бьвьртен келесәльй:

– Ну, кышты рүссәвләэтшй?

Роккан вуйжы окоп гьц кайын колтыш.

– Вот т... вуй. Кыце попалтен колта. Когонжок ит саслы, ато лудьн колтат дә нәлйтәт, шьлйн кыргыжыт лиэш.

– Маняр иәш ылыда? – Хиетанен яды.

– Коклы вьзьмшьн шачынна, господин сержант, – ик салтак вәшештйш.

– Мыйнь өрәм веле. Тынгалмына годым, маат сәмырйк ылына ылы, но сойток тетявләжок агыл.

– Суоми-Äвә тетявләжым цызы гыцынжы карангдаат, төрөк ышке верцынжы кредәләш колта, – Рахикайнен келе-сальы.

Янгылен шыцшы Хиетаненын сынзәштйжы ййрәлтш кайын колтыш:

– Мыләнем «господин сержант» манмым пйтәришы гәнә колам. Тенгежы кү ылмем тә циләнок пәлышашлык ылыда, колыда!

– Учебкышты нйным яжон муштруенйт, – нержым кыптыртен, Рахикайнен маньы. – Тенге йнде тишкы шонгвлә дон кушкын шодымы йрвезйвләм колтат.

– Халыкна патыр ылмыжым цилә монгыр гыц анжык-тынежы, хи-хи-хи...

Ванхала, кидшым шаягаремышкыжы нәлын, окопыштыжы шынзен дә мырен:

Бюрократвлә колат,
ти незер мӯләндын
пачылтыт тюрмәвлә.
Халыкна-патырна
пытынрак шагалеш,
шуэн колта эргйвләжым
кого кредәлмәш...

– Кредәлмәш, кредәлмәш, – Сихвонен нервничаен келесен пуш. – Махань тиды кредәлмәшйжы – колымаш әль йлымәш верц, тидйжым веле ат пәлы. Äнят, колымаш верц...

Коскела дон Карилуото тышкы толевй. Карилуото салтаквлә доно хытыралнежы ылят, ядылдлалы:

– Кыце йлымәш?

– Ну, когонжок макташ ак ли. Тишты вет цәкнымы процесс кеә.

Карилуото суррогат кофем шолтен шынзышйвлә лошты Уккола фамилийән салтакшым цаклышат, тыдын доно пурештәш (здороваялаш) кеш. Укколан картузшы тупынь ылын, нержы шайыкыла анжен. Кыдәл ййржы патрон лентәвлә. Пуштйржы ылде, лач сыкыр тәпнәкшы веле ылын, кыды тервен шинель-

жым пйтйрэл, керем доно ялштен шйндймы. Котелокшым автомат дулеш сакен, тыл вйлнй кычен.

– Шалә... Кыце Укколан эргйжй йлалтә?

– Шалә! Шалә! Ну техень делавлә когонжок кымылым ак лүктеп.

Салтак Карилуото вйкй пулышыжы гач анжалы. Тидйм ужын, Карилуото ййрәлтйдежәт йш тырхы. Маняры Карилуото тйдйм пәлен, соок тенге тйдй анжен дә соок тенге ядмашеш вәшештен.

– Тенге-тенге. Тишкевек толын шонна.

– Карта канда, карта нәнгеә, но киндйм куштымы пашәм соок йштймән. Лач пүжвбдйм веле шукум йоктарымыла.

– Нимат ма тйдй вәштареш йштәш ак ли?

– Ну, седй, иктә-мажымок лиэш, но сойток ак шагал. Ик вәре тумыштен веле шоктет, кыце вес вәре кышкедәлт кеә. Дә салтаквләәт тйрөк ямыт. Тйдй шйдешкен шйцшй пирй гань йнде кйртнижйм цилә вәре кйшкә. Сек худажы – штурмовиквләштй. Бомбуяш тйнгәлтәт, мүләндыжәт кымыкталт вазеш, машанет. Ну, тйштй иктә кок киргизжок рок вйлнәт, сәй, кредәлт дә автоматышты гйц лыпшат.

Укколан падшы шолаш пырыш. Кйлжй шокшат, газовой маска доно нәльй дә суррогатшым кружкашкыжы опталы.

– Остаткаешйжй тидйжймәт ак пуэп лиэш. Таманяр кечй доно качкаш ак пукшеп. Каеш, вырсын тылвышланжы Йымат, вәк, нима донат палшен ак керд.

Вбдшй угйц шолаш пырышат, Уккола попаш цәрнйш. Кружкажым нәлят, йфйләльй дә пакыла попаш тйнгәльй:

– Шанем, тйдй лыпшал пиштә гйнь, тйнам кйньйләш куштылгыжок ак ли. Мане. Цәшән ли! Кыце вара йдйр йүметшй?

– Яжон эртйш. Кого тау. Теведән кок сухари лаштык. Кодшыжым пйтәришй взводштышы салтаквләлән пайылен колтышым.

– Тау. Кофе суррогатым ярыктет гйнь, подылат кердәт. Пйтәришй взвод гйц таманяр салтак Пүхәйәрвиштй шйлйн кыргыжевй.

– Тау, йүн ам шокты. Ну, Раямакижын тенге йштймйжйм амат өр, но Куусисто дон Раухалажы кыце тидйм йштен кердйнйт?

– Куусистон нервйжй йш тырхы, но Раухалажы гйнь, молы гйц патыррак дй весйвлй гйц мйндйркйжок ак шйл.

– Мол дезертиржок уке, сйй?

– Уке. Ну, тй монгыр гйц тыл доно вакташ тйнгйлыт гйнь, дезертирйт ситйлык лиэш.

Карилуото пакыла кеш. Шумешйжй нелй ылын. Кй доно вйшлийлтде – тидй паштек шймжйт нелеммйллй веле чучын. Тйвеш, Укколамок нйлшйш. Молнамжы гйнь, тйдйн кредйлйш келмй моральжы соок кйшнй ылы, а кйзйт тйдйт лач тенге веле попылеш. Дй келесйш келеш, ротыштыжы цйлйнок тенгелй попен, тйдйм вйшлинйт. Кынамжы салтаквлй вуйыштым мыкик йштен дй «йм-м» манын веле тйдйлйн вйшештенйт. Пйлымй салтаквлйжй гйнь, Карилуотом ужын, сусу лин, тйдйн доно хытыралаш моло цаценйт. Но тенге гйнят, кымданрак анжалаш гйнь, анзыл лиништйшй салтаквлйн моральшты пишок лыскыды ылын.

ЛУАТНЫЛЫМШЫ МЫЧАШ

I

Во...ууу...уууууу...

Самолетвлә анзыл лини дорцынла чонгештен, штабвлә дә артиллерин позицивлә монгырышкыла чонгештенйт. Техень мўгьрымы юкеш тымень шошы салтаквлә рефлексивно окопышкышты пыйхен вазевы. Йьрвәш тыр ылын гьнят, тагышты кредәлмәшвлә кеәт – пәленйт, кынам вәл ньны пьтәт, бьшкедурешьшты шаненйт. Кок кечы кредәлдеок ылынытат, вуйышкышты техень шанымашвләәт кузен шоньт дә тьгодымок цәкнймәш ньны лошты коллективный психозым шачыктен. Самолетвлә чонгештен эртивәт, окопвләшты гьц ләктәшәт тьнгәльнйт ылы, кьце тышман монгыр гьц артиллери гьц лүлөлмь юквлә шактен колтевы.

Вькьнә веле лүлөләш бьнжьшты тьнгәлеп маньн, кьдыжы шаналтен шоктыш, кьце лишньшты снарядвлә пыдештәш тьнгәлевь. Дә кайын, техень шанымашышты лач такеш веле ылын. Мүләндь бьрзәлтьн дә цьтырен. Йьрвәш снарядвлә урмыжыныт дә тидь лошты «бьжәл» әдемвлән шүмьшты шьренрәк дә шьренрәк шолткен. Кердмьшты семьн, ньны рок тервен пьйхаш цаценйт. Келгьрәк окопым бьштәш цацен, кьчвләшты доно ошмам капаенйт, кьдыжы изи тетя гань, савала доно, вәк, львещьнжы рокым ыдырен.

– Вәрьштыдәок лидә! – тагышты юк шактен колтыш дә мўгьрымы юкеш ямы. Пушәнгьвлә сәвьләок кьрьлтьнйт, шькш кўшкьлә кузен. Осколкьвлә, пушәнгь укшвлә, рок маклакавлә иктьшкы ушнен, мүләндь вькы вильнйт. Тагышты бьрен шьщшы снаряд осколкы салтаклан вәрешты дә тьдьжы карштышым шижьн, саслен:

– Санитарвлә!.. Санитарвлә!.. Мьләм тькньш!

Хиетанен окоп пындашты киэн. Сынзәжым питырен, тиды пыдештәлтмәшвләм шотлен:

– Эчәйт... иктй...кокты...кымыт.

Тенге йштаат, тидым тама вуйта перген коден кердеш, шанен дә тыгодымок лүдмәшым торцынжы покташ манын, тидым йштен. Окоп лишнйжы палшыкым саслымы шактен колтыш. Тиды паштек лүдмйжы ваштареш пыйырт кредәләлйн, вуйжым лүктәлят, ййрвәш анжалы. Таманяр метр өрдйжты нйлъяла кешы ик у салтакым ужы, тидыжы лүдмй паржы доно, мам йштәш пәлйде, ородыла саслен.

Хиетанен окопшы гыц тыргештен ләктй, салтакым роалтыш дә шйдын саслен, окопышкыжы шыпшаш тынгәлбй:

– Мйнь, тйләт, т... вуй, окопыштет лиәш шүдышым вет. Малын ләктйц?

Артобстрел годым, окопышты ик вәрыштй шынзен тырхаш нелй, тидым йшке опытшы гыц пәленәт, тиды гишән у салтаквләләнәт шайыштын ылы. Лүдмәшет кидет гыц колталт кеә дә ййрвәш со пыдештеш веле гынь, тынәм мам йштәш – ат пәлй. Лин кердеш, ти салтак тидын шаяжым әштен, но йштәшйжы веле тидым нелй ылын.

Шйды паржы доно Хиетанен салтакым паштекшй шыпшын, улы шйдыжы кызыт ти салтакым ужын керддймйшкй вашталт кеш. Осколкывлә пйлыш лишнок шишкенйт, рок маклакавлә вйкйштй вилынйт дә пыдештәлтмй давлени паштек выргемйштй кавашты тервен пижйн. Хиетанен пыл-вуйтен, салтакым кидшы дә ременьжы гыц шыпшын. Тидыжы, шушыржы гишән агыл, а лүдмй паржы доно шамде саслен.

Кыце шокшы коә лыпшал колтыш, Хиетанен шижй, тынәмок осколкы нерлужым пыдыртыш дә кок сынзәшкйжәт тйкнйш. Тиды салтак вйкй пырен вазы, тидыжы вйрән сынзәвләм ужын, шокушты, юкымат лыктын йш керд.

Салтак Хиетаненйм вйлецынжы шйкәл колтынежы ылы, но когон лүдынәт, нимахань вижы ылде. Вйрәнг шйщшй нолым ужаш йнжы ли манын, вуйжым онгыралы дә келгйн шүләлтен, вим погышат, кужын сйгйрәл колтыш.

Тидым колын, весйвләят понгыжалт кевй. Коскела дон Ванхала сек лишнй ылынытат, палшаш манын, аваянен кевй.

Хиетаненѳм салтак вѳлец нѳлевѳт, когоньыштымат лишнѳ ѳлшы окопышкы шыпшын валеѳѳ. Лач тѳ вьртын, кынам вес монгырышкыла лѳлѳлѳш тѳнгѳлѳнѳйт ылы, Коскелан юкшы шактыш:

– У салтаквлѳ. Шушыргышывлѳм бинтууйыда дѳ цѳкнѳш приказым пуат гѳнь, сагада нѳнге дѳ.

Ѳнгѳр шайылыны танкын тургымыжы шактенѳт, молыжы ѳшке позициштѳм нѳлеѳѳ. Шукуштат агыл «ура!»-м саслымы юкат рѳшкѳлт кеш, но тидѳжѳ кужынжок ѳш шыпылт. Тышман атакышкы ѳш ке, саслаш цѳрнѳш дѳ артиллерийѳт ѳнде лѳлѳлде. «Атакышкы лѳкмѳштѳ анзыц тышманвлѳ нервѳштѳм аздаралаш манын, техень фокусвлѳм анжыктылыт», – нѳнѳнѳ шаналтеѳѳ. Молнамат тенге ылынат, тидѳ докы тымень шоньт, седѳндоно ладнангеѳѳ. Коскела Роккалан салтаквлѳ паштек анжалаш шѳдѳшѳт, Хиетанен докы кеш. Ма тѳдѳн доно лин, пѳлен нѳлнежѳ ылы. Пел сѳнзѳжѳ веле шушырген, тѳдѳ шанен.

Хиетаненѳм бинтуен шѳндѳмѳ ылын дѳ Коскела токыжы миш. Тѳдѳжѳ кидшѳм анзыкы ѳштѳш, бинтѳм ниѳлтѳлят ядылдалы:

– Махань ситуаци?

Коскела кидѳм бинт вѳлец нѳлят, пелештѳлѳѳ:

– Цилѳ нормышты. Ит шытырланы.

– Коскела ылат?

– Ылам. Ит тѳрвѳнѳл. Нерет гѳц пыйырт пуѳѳѳ.

Коскела санитарвлѳ вѳкѳ анжалы, парняжы доно сѳнзѳшкѳжѳ анжыктыш дѳ нѳнѳнѳжѳ «мане» манмыла вуйыштым мыкик ѳштейѳ. Тидѳ паштек кок парняжым лѳктѳлѳѳ дѳ тидѳ паштекѳт вуйыштым ѳрзѳлеѳѳ. Кѳнер-вурдыштыжат свитержѳ вашт вѳр йоген, анжалевѳт, тѳштѳ изи шушырым цаклеѳѳ. Тидѳмѳт ялштен шѳндеѳѳ дѳ Хиетаненѳн вниманижѳм ти шушырыш вашташ манын, тидѳ гишѳн веле шукужымок попеѳѳ. Тѳдѳжѳ цѳркѳнѳл келесѳлѳѳ:

– Пиш когон каршта. Ма мѳнѳ донем?

– Нерлуѳт гѳц изиш пуѳѳѳ. Тидѳ нимат когонжок агыл...

– Мѳнѳ пѳлем. Мѳнѳ сѳнзѳде кодынам.

Шижмәшйжйн толмыжы семйнь, ясыжат кушкын. Пыдештәлтмй коээш шушыр эче когонжок карштыде ылын, но шөрләш тйнгәлмйкйжй, махань кого ясым шижәш вәрештйн, Хиетанен ынгылен. Карштенәт, кидшйм кормежтен шйндйш, шукуштат агыл, колталтен колтыш. Кужы жеп тырхаш цацыш, но цытен йш кердәт, когон сйгырәл колтыш. Ти юкым колын, у салтаквлә лүдмй парышты доно вуйыштым өрдйшкй йштевй. Коскела Хиетаненйн вуйжым олен лүктәлят, яды:

– Вйдйм подылмет ак шо? Шукуштат агыл носилкә толеш. Мйнь тйньым корны тйр якте ыжатен кем.

– Уке, ак шо... Кышты йрвезйвлә?

– Позивцйвләштй.

– Мә эче тйшток, молнамшы вәрйшток ылына?

– Ылына.

Хиетанен покашкы вазы дә угыц сйгырәл колтыш. Тидй паштек эчеәт комдык кенвазы. Тйдй шйрен шүләш тйнгәльбй.

– Тиштй весйвләәт ылыт?

– У салтаквлә.

– Пистолетйм мйләм пуай.

– Мам вара когонжок талашет? Шукушты агыл госпиталяш шыпштен кеәт.

– Мйнь ам тырхы. Вуем когон йылата. Тырхашат ак ли. Тырхашат ак ли. Мйнь тенге шукум ам тырхы... Пуай... Мйнь сойток колем.

– Нимахань пистолетйм ам пу, тидйм тйнь пәлет. Тйнь ат колы. Тидй гйц пасна, тйнь ... Тйләт операци веле келеш. Лач нерлуәт веле шәләнен кен.

Хиетанен угыц покашкы сәрнәлнежй ылы. Коскела у салтаквләлән санитарвләм пйсынрәк үжйн толаш шүдйш. Нйньжй тидй якте кок шушыргышым корны тйрйшкй лыктын шоктенбйт ылын.

Тышман лүлйләш цәрнйшәт, Коскела салтаквләжйм Хиетанен доно цеверләсәш колтыш. Хиетаненйн положенижйм цилән ынгыленбйт дә седйндонат мам келесәш, иктәт нимат пәльде, ти гәнә куштылгынок «сүән якте төрләнә» манашат иктәт йш смейбй. Юк лыкдеок нйнь Хиетаненйн цаткыдын

кычен шындымь мышкындыжым пачелә-пачелә кычалалевы.
Тыды бшкежы шутяланылаш, вак, цацш:

– Сынзәэм йнде уке. Тенгежы гынь пыролаш моло ак
варешт.

Иктат юкымат лыкделытат, Хиетанен нелы положенижым
бшкежят вуйта ынгылыш да молнамшылажы попаш тынгальы:

– Мыланем сойток. Мынь тидым ойхыраш ам тынгал. Мынь
ойхырен шынзаш ам яраты.

Санитарвлә носилкам нәлеват, намал кевы. Лүктәлмышты
годым, Хиетанен ясын сьгьрәл колтыш – тидыжы тыдын
остатка юкшы ылын, кыдым салтаквлә колын кердевы. Ак
каршты ылгецй, Хиетанен нигынамат тенге саслаш ак тынгал,
тидым ныны яжон пәленйт.

Коскела носилка сага корны тыр якте кеш. Тышкы вес
шушыргышывләмәт кандымы ылын. Циләжы ныны кудытын
ылыныт. Карилуото госпиталь гыц машинәм ядын колтен да
анзыцрак бомбардировкышты шушыргышы салтаквләм нәләш
толынат, кызыт врач анзыл линишты шушыргышывләмәт
нәләш лин.

Санитарный машинә молнамжы автобус ылын да корнывлә
худавлә ылынытат, пиш олен кыдалын. Кыце машинә кого кы
сага трюкок сәрнәл кеш, тидым ужын, шушыргышывлә өрын
анжевы. Машинә пыдырген вазеш гынь, тишәкок кодын
кердмыштым ныны пәленйт да у бомбардировка тынгәлтмеш
тишец кен колтынешты ылын. Но такеш веле лүдынйт, шофер
опытан ылын. Ивлә доно санитарный машинәшты шынзышы
шофервлә худа корнывлә мычкат кыдалышт мыштенйт,
техеньвлә мычкат, вак, кышкы имни арава донат кыдыжы
пыраш лүдын. Ныны колымаш доно тәнгәштәрен кыдалыш-
тыныт, шыренжок шушыргышывлән йлымәшышты нынын
кидышты ылын.

Нелын шушыргышывләм анзыкы пиштевы. Хиетаненын
сынзәжы йрзәлтмәшеш пуше веле цажгыжын да шайылны
когоракын йрзен гынят, тыды бшке варжым мышкырш
шушыргышылан пуш. Вуйжы пиш цажгыжын, акситешыжы – туп дон
кид вурдыжат карштенйт. Осколки келгышкы пырен гынь,
Хиетанен колен кердеш манын, санитар Коскелалан пьжгәлтгыш.

Коскелан тиды гишан шанымыжы шоде, кызыт якте шамжым ямдыде гынь, кыце тыды коленжы кердеш, тыды шанен. Коскела Хиетаненым кидшы гыц налят, келесыш:

– Когонжок ит ойхыры. Сынзәдеок ёлен ләктәш лиэш. Ёлгышылә кодына гынь, тынам вәшлинә эче. Мынь токет хыналаш толам.

Когон карштенәт, мам Коскела попа, Хиетанен ёшат кол. Ёнгырен дә карштышым цытәш цацен, вуйжым ёрдышкылә ёштен келесәлы:

– Тенгежы гынь цеверын. Ёрвезывләлән шәләм келесы. Ёшке гишанетәт шытырланал.

Шофер Коскелалан машинә гыц валаш шудышат, тыды рок выкы тыргештыш. Машинән сәрналтыш шайылан яммешкы, Коскела юк лыкдеок вәрыштыжы шалгыш. Тиды паштек табакым пижыктышат, пысын ёшке взводшы докыла ашкеш тынгәлы. Вуйжы ёнде воксеокат охыр ылын. Взводшы гыц ёрдыжты кужын сәрнен гынят, тыды гишан соок шанен. Цилә салтак донок тамахань дә шанымаш сәрнен. Молнамшы салтаквлә дон вырсын тынгәлмы годшаш сынгымәшвләжы иквареш кылдәлтёныт. Цилә колышы салтак сагаок тама-гынят ямын дә вәрешыжы лач ёняндымәш дон кредәлмәшын ак кел ылмыжы гишан шанымаш веле кодын. Тиды гыц паснажы Хиетанен Коскелалан сек лишыл ылын. Сынзәм ямдымаш, сокаеш кодмаш – малын тидыжы лач Хиетаненлән пуйырен, тыды шанен.

Мам ёштёмылә, тидым Коскела пәлен. Мам шанымыла дә ма гишан шаныдеок кодымыла, ёнде пәлен. Тыды хир ёнлә әдемым пуштмы доно кылдәлтшы шамым ясыландарышы шанымашвләм торцынжы шыкәл колтыш. Техень шанымашвлә Лехтон пленныйым лүән пуштмыжы годымат вуйыштыжы сәрневы, тидым пәлен нәлевәт, весывләжы окмакла тамавләм веле попылевы. Вырсышты әдемлән вәр уке, а кызыт пулеметчиквлән у позицим кычәлмылә – Коскела шаналтыш.

II

Майор Сарастие рехенят шыцшы урын кешы пушангы вёлны шынзен дә табакым пачелә-пачелә шыпшын. Сынзә

лйвължй шимйн кайын, нервничаенят, кидшй цйтйрен. Кянгйж кительжй тыржалт дй лывйрген шйнзйн. Куп дй шйргй мыч каштын, кемжят цйрежй гйц кен – нержй ошикй-ыжаргын кайын:

– Ти цыгы вуй имни кавашты, – кем нержйм анжал, Сарастие шаналтыш.

Штаб когонжат яжожок ылде – лач телефон дй суррогат кофем шолтымы тыл. Изиш ордйжтырак посыльный дон телефониствлй шйнзенйт. Адъютантшы ылде, тйды командирйштй колымы паштек егервлй доно вуйлатен. У эче толде дй кынам тйды толеш, тидйжйм лач Йымы веле пален.

Вйлецынжй снарядвлй чонгештылйнйт. Мйндйрнйрак самолетвлй бомбывлйштйм тыловиквлй вйкй кйшкенйт, йшкймйштйн зениткйштй тагышты иктй кым ганй юкшым пуш. Транспорт каштын кердде. Тидй гишан штурмовиквлй шытыраненйт.

Сарастие сек когонжок виш кодшы флангвлй гйц лудйн. Рушывлән тактикйшкйштй әрен нәлмәш пырен дй цакнймй годым, тенге шйренок йштенйт. Но мам тидй ваштареш йштәш? Флангвләм оролаш салтаквлй келйнйт, но кышец нйнйжйм нәләт? Егервлән взводшты ылын, тйды патрульвлән задачым йштен дй эчежй пйтәришй ротын ик взводшы, кыды анзыл лини лишнй цакнйшбйвлй вйкй тышман трюкок йнжй шынгалт манын, оролен. Ангйр тйрйштй салтаквлй шукынжат ылделыт. Цилй вәреок салтак ситйде гйньй, мам тйнәм йштет? Лач йнянәш веле кодеш. Корным йштен пйтәрымйкйштй, палшыкеш сапервлән ротым колташ сәренйт, но нйнйжй со эче тагышты ылыт. Кредәлмй операцин командиржй «кйлтни гань шалгымыла» манын приказым пуэн. Сарастие семйнь ти командир воксеокат йуден. Лоштышты худа кйл ылын дй ти подполковникйн прамой попен мыштыдымыжат ороды ылмыжым анжыкта манын, майор шанен. Келесәшок гйнь, нйнй лошты сорымашвләжй когожат ылделыт – лач командир дон подчиненный лоштышы спорвлй веле, кынам командир терген, а подчиненный тидйм йштәш ак ли манын шанен. Сарастие батальонжы доно тышманым шагалтен кердеят, салтаквләжй ситәлык патырын кредәлделыт манын,

подполковник вуйнаматеш лыктын дә вес әмәлвлә гишән пәлһәмһжһ шөде. Салтаквлән патырын кредәләш цацымышты уке гһнь, мам вара Сарастие патыржы доно йштет? Тидһ доно командир нимат йштен кердде. Мам кердһн, тһдһм йштәш цацен. Цилә, мам кердһн, салтаквләәнжһ ынгылдарен, тидһ гишән офицервләәнәт икәнә веле агыл попен, а Ламмиоланжы гһнь, лһмһнок лекци ганһым, вәк, лыдаш вәрештһ. Кһзһт йнде офицервләән «господинһн» положенижһм кодаш дә кидһшкһштһ автоматым нәләш жеп шон. Сарастие вырсы истори гишән шукум лыдын дә тидһн шотышты Наполеонын шанымашыжы доно келшен: «Утла шуку император ылынам. Мһләнәм угһц генерал Бонопарт лимән». Керәл годым, тһдһ туранат келесен кердһн, но лүәш правам пумашым ышдымеш, моральдымеш, вәк, шотлен.

– Манеш вара. Кредәлмһ шүлһш кушкеш ылгецһ. Тенге фронтын линижәт цаткыдырак лиәш ылы. Тидһ доно цилә кһзһт кһлдәлтһн. Варажы действующат, угһц шанашат тһнгәләш лиәш ылы. Кһзһтшһ гһнь, ма лиәлтеш, нимат пәлһ агыл. Фронтын линижһ кыце тырхен, тенгеок шәләнен вазын кердһн. А салтаквлән кредәләш цацымы шүлһшһштһ, кү пәлә, ма доно кһзһт кһлдәлтһн? Но иктһ кайын – цаткыдын кредәләш цацымым ат уж. Лач кһтһк жепәш патыр ылмашым веле кынамжы ужылдалат, тһдһжәт, изиш лимһкок, ямын кердһн.

Шукердһ агыл егерьвлән патрульышты куп тһр якте шыпшылтшы вургымла фланг гһц толы. Ти купын нһнһлән палшен кердмһлән Сарастие йнянһде – такеш агыл вет йшкежәт таманяр гәнә вырсы жепһн келеш гһнь, куп гач ванжен, заданивләм йштен. Дә рушывләәнәт ти куп нимахань әптһртһш ылде. Патруль толят, тһштһ цилә ладна манын увертәрһш, но кһзһт тенге келесһмһлән маняры вәл йнянәшһжһ лиәш? Патрульвлән рапортышты когонжок пингһдһн шактыдеәт, тһшкевекшок шөделытат, тидәт пәлһ ли.

Поражени Сарастие гһц философым йштен, ма лиәлтеш, цилә тһдһ научно пингһдемдһмһ принцип доно анжаш цацен.

Майор пһлһш тһнгешһжһ шһцшһ кужынерһм севәл пиштһнежһ ылы, но тһдһжһ, шелмһжһ годым, лапа лһве-

цѣнжѣ чонгештен лăкты. Охыр мѣшкѣржѣ мѣгѣрен дă майор бѣшкѣмжѣм худан шижѣнăт, лепкăшкѣжѣ ўштѣ пѣжвѣд лăкты. Шуку салтакымок пышкедѣш нăлѣн.

Шѣргѣ тѣр гѣц часовой пѣсѣн кыргыж толят, шѣлештѣл попаш тѣнгăльбѣ:

– Господин майор. Тышман!

– Кышты?

– Тѣведăн, тѣштѣ. Цепь доно толеш. Автомат кидăнвлă.

Сарастие посыльныйвлă дон телефониствлăлăн заданим пушат, тышманын толмы монгырышкыла тăрвăнѣш. Кожерлăштѣ автомат кидăн тышманвлăм дă шайылынышты пулеметвлăм намалшы салтаквлăм ужын, майор цилă ынгылыш. Тидѣ нимаханѣ патруль ылде. Патруль нигынамат сагажы пулеметвлăм ак кандышт – ядмаш нѣнѣм арен нăлмăштѣ ылын.

Сарастие мѣнгеш кыргыжы дă «мам бѣштѣмѣлă?» шанен шалгышы салтаквлăлăн позицим нăлăш шѣдѣш. Лѣмѣ юк шактен колтыш.

– Палшыкым ядам! – тѣдѣ сѣгѣрăл колтыш. Тидѣ паштек посыльный дон телефониствлă кыргыжевѣ. Тѣ нѣжвѣц Сарастие ик тышманын кож шайыц автоматшы доно цельѣмѣжѣм цаклыш. Тѣдѣ пистолетшѣм лыкты дă улы зарядшым охыремдѣш. Тѣнăм, кынам рушын кужы церотым пуш, кидшѣ телефоным нăлѣн шоктен ылы. Тенге Сарастием бѣлѣмăшѣжѣ кѣрѣлтѣ.

III

Санитарный машинă ясыланен саслышы шушыргышывлăм лаксакан корны мыч нăнген. Келгѣ лаксакыш вăрештăш бѣнжѣ ли манын, шофер пыт корны вѣкѣ анжен. Санитар ик шушыргышын вѣршăржѣм кычен анжышат, шоферлан келесѣш:

– Госпиталь якте ак шо.

Корнышкы веле анженăт, шофер юкымат бѣш лык, тидѣ гѣц пасна пѣсѣнрăк кыдалнежѣ гѣнѣт, кыдал кердде.

Машинă шайылыны Хиетанен киэн. Машинăм соок бѣрзен дă лаксаквлăэш бѣрзăлтмѣ годым, кого ясым шижѣн. Шушыргыжы когон карштенăт, толшаш жеп гишăн шанымашвлăжăт ылделѣт. Кынам вăл ти корны пѣтă дă кола, тидѣ гишăн веле

шанен. Кынам воксеокат тырхен кердде, молывлă ганьок ясын сьгьрăл-сьгьрăл колтен.

Командуйымы пункт докыла нăнгешь кукшикарăк вăрьштъ кыдалмышты годым, машинă моторын тургымыжы лошты пидештăлтмь юквлăм колевь гьнят, тидьм когонжат вуйышкышты йшш пиштеп. Ёлнърăк сăрнăлтъш ылын дă лач тьштъ машинăн кабин охоницăжъ пьдырген кеш. Шофер руль вькь шыралты дă колышы санитар вькь кенвазы. Машинă канаважы шынгалты дă шагалы. Осколкывлă кабиньм ыражтен лыктыныт, двигатель лъвец тылсалымвлă кайыныт.

Хиетанен понгыжалт кешьлă ял вькьжъ кьньльь. Йьврăш ясын сасленьт дă охленьт. Шайыл амасам кидшь доно моат, пачын шуш. Ти мăгăльн машинă мыч угьц пульывлă тькневь. Иктъ ял лъвълнъжъ пачангын дă саслен:

- Машинă йыла... Машинă йыла... Палшемăдă лăктăш...
- Кышты шофер дон санитаржы?! – Хиетанен саслен.
- Коленьт. Палшемă...

Хиетанен тьдъм тьгъ шыпшын лыкты дă кид йьмьк доно мьнгеш шайыкыла кешьлăжъ, саслен:

– Къ лăктън ак керд, кидем гьц нăлдă. Мьнь палшем. Кердшьжъ йшкеок тек лăктеш. Цилăн машинă шайыкы!

Иктъ кидшь гьц ролатыш, тидь кого ясым кандыш гьнят, лыкташ палшыш. Тьдъжъ кьдăлъшкьжъ шушырген ылын дă тăрвълнълмьжъ годым, саслен. Шушыргышывлă кудытын ылыныт дă коктыжы ньнъ логьц шофер дон санитар сагаок коленьт. Салтакым шайыкыла шыпшыжы годым, анзылны кишь ик салтак трькок понгыжалт кеш дă саслаш тьнгълъ:

– Палшемăдă мьлăм... Машинă йыла... Мьнььн ялем уке... Тăрвълнен ам керд...

Машинă циц шькш веле шалгенят, саслымаш паштек кахырымы юк шактен колтыш. Хиетанен шайыл амаса якте салтакшым шыпшын толят, сьгьрăл колтыш:

- Цецаш толам. Тьнььм тьшăк ам коды...

Сек пьтăришь тьгъ лăктън кердшь шушыргышыжы ть салтак ылы, кыдылан палшен, Хиетанен йшкежат шушыргыш. Тьдъ Хиетанен гьц яжорак состояништъ ылын гьнят, шокрышты ылынат, йăллăн палшаш шаненжат мыштыде дă

машинă шайыкы веле шЫлăш цацен. Но тышман вуйышкыжы тӱрӱк целен лӱэн колтышат, шЫлЫн Ыш шокты.

Хиетанен вес салтакымат амаса якте шыпшеден кандышат, машинă гЫц валыш. Трукок тЫ салтакшы саслаш тЫнгальЫ:

– Каклянок, какляны... ТЫдЫ ужеш... ТЫведан тЫштЫ...

ТидЫ гЫц паснажы нимат келесен Ыш шокты. Амаса мыч церотым пуэвЫ дă тЫдЫ вăрешЫжок коды. Хиетанен ӱрдЫжлу вЫкЫжЫ вален вазы. Пулемет доно церотым пумы кăп кужы жеп эче ЫрзълтЫ. Сержант Урхо Хиетанен ойхыраш яратышы агыл сусу кымылан молоца ылын.

Машинă цулге веле йылен. Кужы жеп эче тЫшецЫнлă ик салтакын юкшы шактен:

– Палшаш толымада!.. Малын шуэн кодышда?.. Иктат ак кол ма?.. МЫнь йылен колем. Алаэм йыла!..

Изиш эртЫмЫкЫ, ти юк лӱдЫшЫн кăрЫмăшкЫ сăрнълт кеш. ПЫтăрижЫ лач кăрЫмЫ юк веле шактыш, варажы тЫштЫ ынгылаш ли:

– Кышкы цыгышкы шЫлЫндă? МЫнь йылем... Автоматым пудай! МЫнь тăмдăм пуштам. Цилăдăм пуштам!..

Тыл цулген веле. Саслымаш вăреш Ынде кахырымы юк веле шактен дă мычашешЫжЫ тЫдЫ молитвălă шактен:

– Идă лӱ... идă... тидЫ вет «Якшар Крест»... Пуры эдемвлă!.. Большы идă... МЫнь йылем... идă большы... ТидЫ «Якшар Крест»...

ТидЫ паштек юк тылсалым лӱэш ямы. Соты кăнгЫж вадын симсЫ пЫлгомышты бобмардировшиквлă урмыжыныт. КечЫвъл велнЫ, Ладога йӱр монгырышты, артиллери мӱгЫрен.

IV

Карилуото командный пунктышты шЫнзен дă торцынжы кандымы продуктвлă гЫц кодшы парникЫштЫ куштымы помидорвлăм качкын. Яратымашын цевеp садшым коден, тЫдЫ Ынде угЫц тишкЫ толын дă тидЫжЫ кымылжым пишок валтен, йăнгжЫм пЫзЫрен. Армин цăкнЫмЫ тервенжЫ тЫдЫ нерат ылын. Цилă Ынде пыле-тошын кен: тышманын самолетвлăжЫ цăрнЫде цăкнЫшЫ колоннывлăм лыпшенЫт, складвлăм пыдештăрЫмЫ, салтаквлăн кредălăш нимахань кымылышты ылде, акситешЫжЫ – эче дезертирвлă.

Тиды гишан шайыштмаш шүмжүм пйзырен. Поражени соок кого намыс доно кылдәлтеш. Арми цакна гынь, тынам ма улыжым сагажы нангеа шанен, но мам салтаквлә шайыштыныт, тидыжы лачокат ылын.

Молнамжат цакнымы. Лүдмы да шылын кыргыжмы гынят, тынам тидым намысеш лыкмы да төрләш цацымы. Кйзытшы гынь, иктат тиды гыц ак намысланы. Шылын кыргыжмышты гишан салтаквлә шутяланыл да анекдот сембын веле шайыштыт. Ма лиәлтын, цилә гишанок ваштыл да масаквләм колтыл кердынит да тиды цилә Карилуотон кымылжым валтен.

Келесашок гынь, тыды лүдмашым суйыде, такеш агыл вет бшке жепынжы тыды бшкежат лүдын. Командир агыл ылгецы, тыды бшкежат защитный сеткын керәл агыл ылмыжы гишан юкынок келесә ылы. Но должностьшы тидым бшташ волям пуде.

Кыце перви анзылныжы призрак шйренок кайын, тиды гишан ашбндарен колтыш. Тидыжы рок вкы кенвазаш цацышы орш нәлшы упан капитан ылын. Тыдын пйлыштыжы таманяр гана шактен: «Цацен анжыда, прапорщик. Цацедә гынь, тидым сйнгедә». Ти шая паштек тыды, лүдмыжым ордышкы покташ цацышыла, цыркынен. Вара цилә тидым яжон пәлышылә, призрак тыдым простен. Мам Каарналан былен ләкмбылә ылын, тыдылан пәлы ылын.

Лүддымы да юла салтаквләм ужын, тыды мокшыжым йылатен. Но техень лүддымы ылмаш гыц тыды бшкымжым перегаш цацен. Техень юла ылмашлан лач практический акшы веле ылын. Иканә Вийрилән патыр ылмыжы гишан шая ләкмбыкы, бшкежы тыды лач йырәлтен келесальы: «Мане, тиштй, векат, лач имнивлә веле ак лүдеп».

Уке, ма лүдмаш – тидым тыды ынгылаш йәмды ылын. Но цилә вкы «мыланем сойток» принцип доно анжымаш? Тевеш, ырсыштышы поражени гишан шутяланен попымашымок нәлшаш. Тиды гишан шаналтен, Карилуотон сйнзашкыжы качы сйнзәвйд, вәк, толын колтыш.

Шайыцынжыла лүлмы юквлә шактенит гынят, пйтарыжы тидым вниманишкыжат бш нәл. Лач изиш лимыкы веле, тыштй кредәлмаш кеа манын шаналтыш. Тыштй, анят, патруль?

Карилуото пйссйн телефон докы кыргыжы, но батальонын штабшы вәшештбде. Тбдб токыжы посыльный сержантым сьгырәлб дә резервышты ылшы кымшы ротын комдандиржбм ўжбн толаш шўдбш. Тбдбн толмыкыжы, шоссе тбрыштбшб батальонлан палшаш келеш манын, командым пуш дә тбдбжб лач кен веле шоктыш, кыце угбц лўлбләш тбнгәлевб. Ти гәнәжб шоэн-шоэн лўлблшб руш пулеметын юкшы шактен. Тидбм колын, Карилуотон әшбшкбжб санитарный машинә вазы. Лач кбзбт тбдб тбштблә лишәшлык. Тидб гбц пасна корнышты патруль веле агыл, а атакышкыла толшы салтаквләәт кайыныт – тидәт пәлб ли. Карилуото угбц телефоном пбтб-рәлбб, но такеш.

Салтаквләжбм поген, нбнбм кымшы ротылан палшаш колтыш, бшкжежб артиллериствлә докы кеш.

– Телефон лини кбрын кен. Зениткынаәт пыдырген шагалын. Радиопередатчик гач цацен анженә.

– Тидб гишән командуйышылан увертәрбдә.

Радиопередатчик гач батальонын штаб доно нимахань кбл уке манын келесевб. Тенгеок Сарастиян колымыжы дә тышманын шоссем пбчкбн нәлмбжб гишәнәт увертәревб. Тышман азыкыла бнжб ке манын, тбшкб егервлән взводем колтымы. Зениткбвлән позицивләштбм тышман сбнген нәлбн дә капитан Ламмио тыловиквләлән цәкнәш приказым пуэн, а бшкжежб улы салтаквләжбм поген, егервләлән палшаш кен.

Карилуото шбрен шўлен. Тбдбн анзылны нелб задача шалген. Пбчкбн нәлмб лини кбргеш кодшы ротывлән комдандирвлә лошты нбнб Ламмио доно коктын сек коговлә ылыныт.

– Кредәлмәш доно командуйышы доно кблдбдә!

Ладнангаш манын, Карилуото табакым пижбктбш дә келгбн шыпшылыы. Прапорщик гбц телефоном нәлмбжб годым, кидшбн цбтбрбмбжбм шблтәш цацш.

Тышман колышт кердбнәт, телефон доно хытырымаш нелб ылын. Командуйышы лач кбтбк приказым веле пуш:

– Нимат шыпшдеок, кледәләш пижбдә. Вадывекблә тышманлан колным питблбмблә. Палшык ак ли. Позицим кодаш агыл.

– Мынь йёр толын кердәм.

– Задачыда йёл толаш агыл, а позицим кычаш. Шанем, нёнын шукунжок агылеп. Пёйсё действидә цилә лешә. Лач патылын кледәлмёлә веле. Тидё гишән тәләндә шаналтымыла. Тидё цилә!

Шанашыжы веле жепшё когонжат шукунжок ылде. Кокшы рота дон пулеметчиквлә әнгёр мыч кешё лини паштек оролышашлык ылыныт. Икшё дә кымшы атакышкы кешәшлык ылыныт.

Командирвлә дон Коскелан токыжы толмыкышты, нёнынлән ситуаци гишән ынгылдарыш. Картым анжен шалгышы Коскелам ротыжын командирешёжы шагалтыш.

– Цаклыдеок тәрванәнә дә йёр иксә гач йёр кенә гынь, мә ёлшёйвләок кодына. Шоссе вёлнё нёнын позициштё сойток цаткыдыжок агыл. Әнгёр тырыштёшё позици верц кредәлмәш нимахань перкем ак канды. Тидён рольжы кого ылеш манын, мёнь ам ёнянё. Тинәр салтак доно линим кычен сёнгәш сойток ак ли. Мәләннә кок зенитка установкыге пыдештәрен кодаш вәрештеш.

– Приказ раскыды.

Коскела полевой портфельжём лоп-лоп севальё.

– Тенге, но мәмнән ёлымәшнәжы веле тидё гёц куштылгыракшы ак ли.

– Командуйышы ситуацим пәлә. Ынгылдарымашвлә ак палшеп.

– Мане. Но мёнь тидё гишән шёйм келесё.

Тидё паштек ротывлә айырлевё. Коскела сагажы Рокка дон Мәәттәм нәльё. Нёнын атакышты гёц толкшат когонжат ылде, тидём Коскела ынгылен, но тенге гёнят сагажы ти кок салтакым нәлнежы ылын. Лёмёнжок Роккам. Салтаквлә решительно дә пёйсён действуенёт. Нимат ядыштдеок дә ваштареш кёрмәшбёдеок. Серьезный ситауциштё ылмыштым циләнок ынгыленёт. Кышты санитарный машинә лин кердеш, тидём пәлен, ма Хиетанен доно лиәлтён, тидё гишән ёшке лоштышты попалалевё, но жепшты ылдеәт, тидё лач кётёк шаяэш веле коды.

Тагачы вадеш нёны анзылны колымаш дон ёлымәш лоштышы ядмаш первишё гёцәт актуальныйрак ылын. Әнгёр

тйреш кодшывлӓ логйц шукунжок атакышкы кешй группа сага кейш ядевй, седьндонат нйны логйц сек яжовлӓжым Карилуото сагажы нӓльй.

Взводвлӓ йӓмдй ылыныт. Шалахайышты кымшы, вургымлашты пйтарйшй – шоссе докыла. Ёшке взводшым Карилуото резервеш кодыш.

Коскела ротыланжы ситуаци гишӓн ынгылдаралы дӓ келесйш:

– Тйнгӓлмйкйнӓ, пашкудынаат тйнгӓлеш. Пйсйн действу-йымаш кйзйт ак палшы. Тйды тагынамшенок йӓмдй. Кечй-вӓлйн шагалтен кердмйлӓннӓ шоссе сӓрӓлтйшлӓн таум келесймйлӓ. Тйды йнде кым цӓш нӓрй шйнзӓ дӓ ялжы гйц вуйжы якте капаялт шйнзйн. Окопвлӓм цаткыдемдӓ, кок-кым пачашан пренявлӓм опта. Мӓлӓннӓ лач шйргй мыч кемӓш веле палшен кердеш.

Карилуото анжалтышыжым ӓрдйшкй ёштйш. Коскелан тӓр ылмыжым тйды пӓлен. Тйдын лӓддймй ылмыжы ёшкйм-жйм цӓкеш кандаш, вӓк, ситен гйнь, командуйышын приказжым ёштйде кодаш ситйде. Седьндонат туран келесймйжй годым, юкшат цйтырӓлт кеш:

– Тенге лиӓлтеш гйнь, тйнӓм ынгылдарашат куштылгырак.

Коскела Карилуото вйкй ййвйрт анжалы. Тенге попымыжым тйды пйтарйшй гӓнӓ колын. Молнамжы гйнь, Карилуото соок Коскела доно ик мелӓн ылын. Тидй вырсы тйнгӓлтйшйн жеп доно кйлдӓлтмйм Коскела пӓлен. Техень дела кынамжы тйдым тыргыжландарен, вӓк.

Коскела нимат ёш келесй. Карилуотон кен колтымыкыжы, Коскелан вуйышкыжы ик шанымаш шыралты: «Тагачы тйды кола».

Но ти шанымашым вуйжы гйц пйсйн поктыл колтыш.

– Кышец тидйм пӓлет? Ӓнят, тйды йлйшок кодеш? Иктӓмам тйнгӓлӓт гйнь, тйнӓм результатланат соок йнянймӓн. Уке гйнь, тйнгӓлӓшйжӓт ак кел.

Рокка прӓжӓжй шайыкы манярым кердйн, гранатым цикен шйндйш. Коскела лишкйжй толмы годым, тйды пылвуйтен, йӓшйк анзылны шйнзӓ ылы.

– Тагачат салтаквлӓнӓ колат – тидйлӓн йнянет?

– Ам пәлі. Но сойток кердмём анжыкташ цацымыла.

– Мыньём аздараш моло ит тынгал. Мыланем сойток бняндарен ат керд. Анят, тынь молитвам лыдын мыштет?

– Мынь ам ашындрәй.

– Колат, аштет гынь, яжорак веле. Кызит бнде молитвамәт лыдаш тынгалат. Тывеш, пуштйран салтаквләм ужын, Таза Прүхо ваштылеш веле, но мыньжы гынь изишат ам ваштыл.

– Ужамат, бшкежат тиштй пиш серьезный ылына. Уке гынь, кышкы кет, тйдём таманяр ганә эче бжалайаш тынгалат лиеш. Келесашок гынь, ударный группым погымыла ылы, но ти салтаквлә кышкы кеат, тйтеок палат дә корным мот.

– Палет, мынь бшкежат техень ударный ылам. Вес техеньжы кералат ак ли.

Тидй паштек Рокка кыньылыбй дә бшкедурешйжы мырен, корныжы доно кеш:

– Шортныбй шаргашым парняешет чиктем.

Роккан притворяйтмыжым Коскела пален. Ти кредалмашым мадын колтымыштым тйдй шижын, но тыгодымок бшкедуреш мырымыжы доно цила ма келешым бшташ йамдй ылмыжым анжыктен. Вес семыньжы ти мыры анжыктен: «Лижы ма лиеш, тидй гишан кызит шанен шынзаш жеп уке».

V

– Анзыкыла!

Шыргй лошты шужгымаш дә йыштылмаш шактен колтыш. Попашыжы веле иктат попыде. Ти заданиш лакшы салтаквлә бшке пашаштым паленйт. Шулаш монден, анзыкыла кенйт дә кынам лумй юк рйшкәлт кеә, выченйт. «Кынам тидй тынгалалтеш?» манмыла, ныны южнамжы икыжак-иктыштй вккй анжылтыныт.

Шым цаш вады. Шыргыштй пиш тыр ылын, ти тыреш пйлбшәт, вак, тыонген. Тагышты, шыргй лошты, шоссе сарналтыш монгырыштыла, лулйлмй юквлә шактенйт. Вады жерәэш пушангы вуйвлә сотын кайыныт. Пушангывлә йыр кйтозын ялгорныжы пйтйрналт кен, тйдй мыч кож имём пйжашышкыштй намалшы кыткывлә тйтйшеде мынгеш-анеш каштыныт. Кынамжы кем ливалныбй кукшы кож укшын кырын

кембi юкшы шактен. Кбiзйт иктат шbргbн цевержбм бш уж. Седб, нбнб серьезный сbнзаштб доно йбрваш анжылтыныт, но нбнб пбрттбн цевержбм агыл, а анзыцырак лбэн шокташ манын, тышманым цақлаш цаценбт. Тбведан тбштббрак разведчикбштб каеш. Тбдб пушанбтб шайылны шблbн-шблbн анзыкыла кеб. Тбдбн трбкок рок вбкб шыралт вацмыжым шайылнырак толшывлб цақлевб. Тидб паштек тбрбк: Пи... пиу...пиу... шактыш.

Прр...прр...пррррррррррр...

Тидб разведчикбштбн автоматшы ылын.

– Анзылнына тышман. Тышман анзылнына... Позициштб неркаштб... Пақыла увертббдб...

Группывлб кредблбш йбмдблблтевб, артиллери верц вбшештбшб тылым пачаш яды. Лблблбш командым пуэвб, но самолетвлб нбнблбн лблблбшбштб бптбртенбт. Артиллериштб лблблбш цбрнен веле шоктыш, кыце шайыцынышты тышман лыпшаш тбнгблбб. Утла лишнб ылынытат, артиллери вбкбштб лблблбн гбнбт, снарядвлбштб гачышты веле чонгештенбт. Снарядвлбн пбдештмб лошты Коскелан юкшы шактен колтыш:

– Кыце нбнбм панежмблб, блдб анжыктенб, брвезбвлб!

– Блдо панежбнб!.. Панежбнб... Панежбнб!..

Ти шамакым колын, цилбнбт вуйта понгыжалт кебб, команда ышма гбц ышмашкы шбрлен дб салтаквлбн кымылыштым лбктен. Тагачы анзылнышты кого кредблмбш нбнбн виштбм висен. Кбзйт техень ситуаци ылын, кыды атакышкы лбдде кеаш манын, финн салтакын кымылжым лбктен. Кожерлбштб кого юк рбшкблт кеш:

– Аааа... аа аа.. сы-тонааа... урааа... ааа...

Ти саслымы юквлб лошты Вийрилбн юкшы бшке статья ылынат, весбвлб гбц айыртемблтбн.

Кымлы ибш ырсы годым, кыце католиквлб «Иисус Мария!»-м саслен, кредблмбшкб кенбт, тидб гишбн иканб Қарилуото салтаквлблбнжб шайыштын ылы. Ти шайыштмаш Вийрилбн бшешбжб вазын дб тбдб ти кок шамакым бшке сембнбжб «Иисус Сытона!» манын саслаш тбнгблбн. Кбзйт ти юкым весбвлбн саслымы лошты раскыдынрак колаш лин.

Саслымаш кого шӱргӱн шужгымыжыла шактен. Йӱрвӱш вуйта кукшы кого лӱмегож ара йылен – техень юк лӱктӱн. Неркӱ лишнӱ иктӱр кым салтак ижӱ кенвазы, молывлӱлӱнжӱ шӱлӱн вазаш вӱрештӱ. Пушӱнгӱ каргыжвлӱ пыдештӱлтӱнӱт, йӱрвӱш тарвашвлӱ чонгештӱлтӱнӱт дӱ шӱдӱн шишкышы пульывлӱ шӱӱш тӱнгӱлшӱ пушӱнгӱ кӱргӱш пыренӱт.

Коскела цеп мычашышты ылын дӱ ситуаци паштек оролен. Лӱлӱлмӱ юквлӱ гӱц тышманын кымда фронт доно толмыжым пӱлен нӱлӱ. Тиштӱ нимахань вес решени лин ак керд: «Лач анзыкыла веле!»– тӱдӱ шаналтыш. Но неркӱ вӱлец пиш шӱрен лӱлӱлӱнӱтӱт, шанымашыжымат ямда ганьок ылы.

– Ёрвезӱвлӱ, изиш ёрӱктӱлӱмӱдӱ! – лишнӱрӱк ылшы салтаквлӱлӱн тӱдӱ сӱгӱрӱлӱ. Тидӱм колын, нӱнӱ цельвлӱм кӱчӱлӱш тӱнгӱлевӱ. Коскела ёшкежӱ пулеметшы доно тӱшкӱлӱ церотым пушат, тышманын вуйжы тӱрӱк ямы. Вӱрешӱжӱ вес вуй кайын колтыш дӱ эчеӱт тыл лӱктӱш тӱнгӱлӱ. Коскела прицельш нӱлӱ, тышман ёнде яжонок кайын. Лӱӱн колтыш, но вӱрешӱжӱ вес вуй кайын колтыш. Тӱдӱнӱт ямыкыжы, нӱлӱмшӱ вуй ёнде ёш кай. Но мам кырык вӱлнӱ шаненӱт, тидӱм, векӱт, Коскела вуйта лыдын лӱктӱ – ик метрӱмӱт вӱрӱм йоктарыде ак пуӱп. Тидӱжӱ тӱнгӱлтӱш гӱцок раскыды ылын.

Тӱгодымок, кредӱлмӱш кужын шыпшылтшашлык агыл. Шыпшылтеш гӱнь, салтаквлӱн инициативӱштӱ доно кредӱлӱш цацымы шӱлӱшӱштӱ ямеш. Тамам-гӱнӱт шанен лыкмыла ылын. Лин кердӱн, ситуаци личный примерӱм анжыктымым терген. Решением лыктынат ёш шокты, кыце вургымла гӱц иктӱ коклы метр ӱрдӱжӱштӱ Роккан юкшы шактен колтыш:

– Колат! Тӱведӱн тӱ йӱктӱ лӱвӱлнӱшӱ пу сӱвӱ ара монгырышкы лыпшалай! Дӱ яжон лыпшал, мыныжат пыдештӱлт кежӱ!

– Малын?

– Ат уж ма, тӱштӱ автоматын дулыжы лӱктӱн шӱнзӱн. Мӱнӱ тӱ важ шайыкы кенем дӱ тӱдӱм тенгеок кодаш гӱнь, мӱнӱм ладнанок пуштын пиштӱ. Седӱндоно тӱлӱт тӱш пумыла.

Автомат церот шактен колтыш, Рокка кѳньѳльѳ. Сѳнзѳ донат пытькалтен шокташ ѳш ли, кыце тѳдѳ шанен шѳндѳмѳ вѳж шайылныжы киэн. Лач тидѳ паштек веле тѳдѳ докыла церотым пуэвѳ.

Тѳшкѳ толмыкыжы, ма лѳлпѳ ара шайылны ылын, тѳрѳк цаклыш – тѳштѳ изи окоп ылын дѳ кым салтак шѳнзен. Ик пулеметчик, ик автоматчик дѳ ик палшыкчалышы. «Эмка» тѳдѳ монгырышкы цѳрнѳде лыпшен, но кого вѳж шайылны ылынат, нимат тѳдѳлѳн ѳштен кердде. Кыце ствол гѳц тыл лѳктеш, Рокка яжон ужын, дѳ тѳгодымок автоматчикѳн вуйжын кенвацмыжымат цаклыш. Тидѳ паштек кѳдѳлжѳ гѳц гранатым нѳлят, тѳшкѳ мырыктыш – шѳдѳ процент доно вѳрештѳт, презѳ гань сусу лин колтыш. Итѳрѳ кож эхельѳм ужат, кидѳшкѳжѳ пѳйсѳн нѳлѳ дѳ мырыктыш. Но тидѳм тѳрѳк ѳжѳлѳйѳлѳш вѳрештѳ. Но кидшѳ цѳгѳлген дѳ шумыжы шон ылын гѳнь, мам ѳштет? Эхель сѳвѳ ара вѳкѳ кенвазы. Ик салтак тидѳм цаклыш дѳ лач тѳ мѳгѳлѳн Роккан гранатыжат чонгештѳш. Окоп гѳц ясыланен сѳгѳрѳл колтымы юк шактен колтыш, тидѳ паштек вуйвлѳят ямевѳ. Сѳвѳ ара кѳшкѳ чонгештѳмѳкѳ, Рокка тѳ окопышкыла шыралты. Куд кид логѳц иктѳ тѳрвѳнѳлѳн дѳ тидѳм ужын, Рокка явлѳшкѳжѳ тылым пуш.

Окоп тѳрѳштѳ пырак веле шалген, тѳшец Рокка саслен:

– А ѳнде ѳрвезѳвлѳ толын кердѳдѳ!.. Мѳнь панежѳм... Пѳледѳ, ма ти монгырыштыла? Туан сѳндѳлѳкнѳ... Толдок, ѳрвезѳвлѳ!

Кыды монгыр гѳц вѳкѳжѳ лѳлѳлѳт, тидѳм ынгылышат, тылжым тѳшкѳ колтыш. Пашкуды окопат ѳнде охыремѳ. Шайыкыла анжалы дѳ кыце взводын командиржѳ, прапорщик Таскинен, тамам саслен, ял вѳкѳжѳ кѳньѳльѳ дѳ тѳнѳмок ик ыртышток кенвазы, ужы. Тидѳ паштек ик автоматчикѳн шѳргѳлт вацмыжым ужы. Изиш мѳндѳрнѳрѳк весѳ тагыце ѳрѳктѳрен вуйжым ѳрзен шѳнзен. Тидѳ паштек Рокка изиш мѳндѳрнѳрѳк ылшы окопым укем ѳштѳш, кыдын салтакшы ма лиѳлтмѳжѳм ынгыленжѳт, векѳт, ѳш шокты.

Ик церотым пумыкыжы, лишкѳжѳ тѳгѳ тѳргештѳшѳт, пѳйсѳн шайыкыла сѳрнѳл шагалы. Тидѳ Вийрилѳ ылын. Вѳржѳ лижѳ манын, тѳдѳ колышывлѳ гѳц окопым итѳрѳйѳльѳ дѳ

иктѣн пүштѣржѣм пачылдалы. Тѣштѣ тѣнгәлдѣмѣ шим сыкыр ылын, Вийрилә тѣдѣм нәлят, понгышышкыжы шырал пиштѣш. Вийрилә лѣвәл тыгырдеок ылын.

– Мам вара цыгым тиштѣ лѣвәл тыгырым намалышташ, хә-хә-хә...

Вийрилән лѣвәл тыгырешѣжѣ тивлә пашен шѣнзѣнѣтәт, тѣдѣм тылеш йылатен колтен ылын. – Хә-хә-хә...

Вийрилән толмыжым тышманат цаклен ылын, седѣндонат коктынат вуйыштым окоп пындашкы нәлевѣ – окоп тѣрѣштѣ лач пырак веле шагал коды. Вийрилә ялжы доно окоп пындашкы цаткыдыракын ташкалы дә шудал, сѣгѣрәл колтыш:

– Тѣнѣ, цыгывуй, тѣштѣ!.. Мам т... лүлѣләт?.. Цәрно! Уке гѣнѣ, толамат, пичәлетѣм ыдырал нәләм.

– Колат. Мәләннә иктә-маняр окопым итѣрәйәлмѣлә – весѣвләлән толашышты лижѣ манын... Әлок тѣнгәлѣнә! Тѣнѣ – вургымла, мѣнѣ – шалахай гѣц! Гранатывләэт улы?

– Кок техень тури шырымы пандем улы... Кыце французла шим коти лиәш?

– Ам пәлѣ... Тидѣ гишән шанаш кѣзѣт жепнә уке...

Рокка йѣжәләйәлѣ вуйта. Тѣгодымок цилә действим пиш пѣсѣн йѣштѣмѣлә ылын дә тидѣ гѣц паснажы Вийриләлән попымы йѣдѣшѣлән попымы доно иктѣ ылын – тидѣм Рокка пәлен. Тѣдѣ сойток циләок йѣшке семѣнѣжѣ йѣштен.

Вийрилә пѣсѣн автоматшым лүктәлѣ дә кѣтѣк церотым пуш, тидѣ ик окоп гѣц ләктѣн шѣшшѣ каскылан ямаш палшыш.

– Тидѣм шим мяу маныт, хә-хә-хә...

Токыштыла граната чонгештѣш. Пыдештәлт веле шоктыш, кыце Рокка автоматшым пѣсѣн лүктәлѣ – граната паштек шушыжат ыргышток толеш, тидѣм пәлен. Тенге эчеәт ик опасный салтак уке ли. Вийрилә йѣрвәш анжалат, анзыкыла тѣргештәш йәмдѣләлтѣ. Тидѣ паштек йѣшкѣләнжѣ командым пуш:

– Рядовой Вийрилә! Ял вѣлнѣ шалгенок тә шукердѣ агыл лүән пуштмы тышманын окопшым нәлшәшлык ылыда, тидѣ паштек тә ик йәктѣ лѣвәлнѣ вәрләнѣшѣ совет армин пулеметный позицижѣм пѣтәрѣшәшлык ылыда. Ти пулеметын Кого Суомин ирвел мүләндѣштѣжѣ шѣнзѣмѣжѣм пәледә.

Тышманын ырсы моральжым валташ манын, таландә ороды гань «ура!»-м сьгьірәл колтымыла.

Роккаат ть пулемет установкым цаклен ылын. Тьддй кў шайылны вәрләнен. Кў шайылны ылынат, окоп монгырышкет лўлйл керделыт, но ть окопышкы, кышкы Вийрилә рәйәлт шьнзьн, куштылгынок тылыштым колтен кердьнйт. Вийрилән вес окопышкы ванжымыжы годым, Рокка ть кў вькь лўлйләш шанен пиштйш – тенге тышман окоп гьц вуйжым ак лык дә ванжымыжым ак уж.

Вийрилә тәрвәнйш. Вькьжй анжалат гьнь, техень пьсй дә войыр ылмыжылан нигынамат ат ьнянй. Кок размереш кого десантниквлән ботинкьжй иктә кок-кым гәнә ташкалевәт, явләжй салтакым кок окоп лошкат намал толевй. Остатка ашкылвләм ьштймьжй годым, кьжгь юкшы рьшкәлт кеш:

– Иисус Сытона!

Рокка цәрнйде кў вькь лўлйлән, тылип веле йьрвәш тьшец шәпнен.

Пулемет шьп ылын дә тидьжй шукуштат агыл мычашыжым канден. Вийрилән вуйжы лаксак гьц кайылдалы дә автоматшы магазиньштйшй улы патронжым шьвәл лыкты. Пулеметчиквлә логьц иктйжй шушыргенәт, тагышкы шьләш цацен, но Вийрилә у магазиньмәт автомат тервенжй пижьктен шоктыш, лўлйлмьжй лошты тьддй мўнген:

– Нигышкат ат шьл. Иквәреш лидә. Тидй рядовой Вийрилән приказшы.

Бьнде Рокка анзыкыла кен. Тьдәт яжо вәрйм нәльй. Тенге ти кок салтак тышманын позициштйжй йәлвләлән «ыражым» ьштевь. Тьдйжй кымлы метр гьц кымдажат ылде, но тидьжәт ситен. Рокка дон Вийрилән ражым ьштймьштйм Коскела ужын дә тидй паштек салтаквләләнжй анзыкы тәрвәнәш командым пуш. Ти мәгәлжй психологическийәт, сек тьр жеп ылын. Кыце кок салтак патырын кредәлйнйт, тидьм циләнок ужыныт дә тидй мольвләләнәт кредәлмй шўлйшым пуән.

Йьрвәш гранатывлә пыдештйнйт. Окопвлә верц кого кредәлмәш кен. Луатвьц минутышты Коскелан ротыжы кырык неркәштй ылын дә тьгодымок кудлу кандәкш салтакан рота луатшймьтеш чьдем шоктен.

Нһнһ майор Сарастиең штабшы якте шөэвһ дӓ лӓвӓл ыргем доно кодшы майорым моэвһ. Тиштӓ тышман нһнһ ваштареш атакым планируен ылын. Ти атакым шагалтымешкӓ, Мӓттӓ дон Ванхала улы патроныштым лӓлӓл пӓтӓренӓт ылы.

VI

Карилуото йылен кешӓ санитарный машинӓ лишнӓ как-лянен шӓнзӓн ылы. Йӓрвӓш кишӓ кӓпвлӓ дорц худа пыш ӓпшен. Машинӓ кӓргеш кодшывлӓ шимеммешкӓ йылен кенӓт, но Хиетанен дӓ машинӓ гӓц лӓктӓн шоктышывлӓн ыргемӓштӓ веле йылен кен. Хиетаненӓн шарга прӓжӓжӓ кӓзытӓт эче пӓнгӓн.

Икшӓ ротат изиш анзыкырак кен шоктен. Коскелан атакыжы паштек тышманлан позицивлӓжӓм коден, шоссен кечӓвӓл монгырышкы ванжаш вӓрештӓн. Тидӓ паштек у кредӓлмӓш тӓнгӓлӓлтӓ.

Ямдымаш кого ылын. Тагачы вадеш салтаквлӓ худан дӓ цацыдеок кредӓлӓнӓт манаш ак ли. Икшӓ ротын командиржӓ, лейтенант Покки, кредӓлмӓш тӓнгӓлмӓкок вуйжым пиштӓш. Тӓдӓ кодшы салтаквлӓлӓнжӓ нержӓм кавырын лӓктӓл: «Ӓлдок, молоцавлӓ! Тӓштӓ якшар цер доно ясыланышы лач кым салтак веле ӓнде кодын!» манын сӓгӓрӓлмӓжӓ доно самыным ӓштӓш.

– Ну, кемӓ, цыгы вуй, нһнӓм чымен лыктыма, тенге ӓшке монгырышкынаат вӓрештӓнӓ, – салтаквлӓжӓ мӓнгенӓт. Шӓ-дешкен шӓцшӓ лейтенант нержӓм лӓктӓл анзыкыла тӓрвӓнӓш дӓ логержӓм пуля ыражтен лыкты.

Ситуаци решением терген. Лӓлӓлмӓ юквлӓ шӓэн веле шактенӓт, тидӓм цаклен, мам тидӓ анжыктен, Карилуото опытшы гӓц пӓлен – салтаквлӓ окопвлӓшкӓштӓ шӓлӓнӓт дӓ тӓшецӓн, шаныде дӓ цельӓдеок лӓлӓлӓт. Шукердӓ веле агыл Коскела дорц тышманын атакым тӓнгӓлмӓжӓ гишӓн увер толы дӓ лӓлӓлмӓ лошты «ура!»-м саслымы юкым колын, цӓтӓрӓл, вӓк, колтыш.

Тамам гӓнят ӓштӓмӓлӓ ылын. Цӓкнӓш? Батальоным поген, шӓргӓ вашт шӓлӓш? Но подполковникӓн приказшы? Тӓгодымок кокшы ротын командиржӓ шукердӓ веле агыл

тышман әнгір тйрйштй тырынок шйнзә манын увертйрйш. Тенге гйнят мам пақылажы йштәш? Тйведән, кым кәп иквәреш кйәлтә. Ик шушыргышы ясыланен саслен, санитарвлә тйдйм ладнарак вйрйшкй намалыныт. Изиш мйндйрнйрәк ик салтак кюветйшкй кенвазы дә цйтйрйшй юк доно саслаш тйнгәльй:

– Мычаш толын, йрвезйвлә! Эстон молоцан вырсыжы тишәк пйтйш... Эстонин эргйжй тишәк кола.

Карилуото пйтйришй гәнә салтаквлән колымы әмәлйм йшке вйкйжй нәльй. Салтаквлә колатат, тйдй йшкймжйм вуйнаматеш шотлен. Тидй гишән шаналтышат, лагерйшкйжй качы маклака кузен кеш дә тырхаш лижй манын, сйгйрәл колтыш:

– Нйлймшй взвод пйтйришй рота сага атакышкы кеә дә анзылны ылшы тышманым нәлеш!

Атакым прахаш гйнь, ти кредәлмәштй йшкймжйм цөкйш пушывлән колымыштым шотеш пиштйдймй доно иктй ылын. Тидй гйц пасна Коскелалан палшаш келйн. Тиштй кок корны ылын. Әль кредәл сйнгет әль... шйргй вәшт кедеек, колет.

Нйлймшй взвод погыныш дә кредәләш йәмдйләлтй. Икшй рота сага ушнен, ти кредәлмәшйм сйнгймйштйлән Карилуото пишок йнянен.

Карилуотон йнянймәшйжй кыды-тидй салтакланат ванжыш. Кыце неркә доны салтаквлә вилйт, ужыныт, дә тйго-дымок кымылыштым валтыделыт. Анешлә, нйнйн йшкймйштйн нимахань правашты уке, шаненйт. Малын Карилуото нйнйм резервеш коден, пәленйт: нйнй лошты тагынамшенок яжо цаткыды кйл ылынат, тидйм йштен. Остатка йнянймәш дә тйдйжәт олым гань вйцкйж. Цилә йнянймәш вйлнйштй йнде ылын.

Карилуото сагашты цепйшкй шагальы. Ййрвәш «ура!»-м саслымы юк рйшкәлт кеш дә кого тымаша тйнгәләлтй.

Наполеон дон шонгы гварди Ватерлошты. Седй, ти кок кредәлмәшйм икйжәк-иктйштй доно когонжат ат тәнгәш-тйрй, но сойток. Кым и перви ти взвод бункерән лини вәшт сйнгйшеш ләктйн, Карилуото кйзйтәт эче тй годшаш салтак-вләм цепйштй ужын: Уккола, Рекомаа, Лампийнен, Хейкинаро дә эче весйвлә, таманярын.

Икшй ротын салтаквләжәт атакышкы пижевы. Қарилуото автоматым анзыкы нәлбн, тышманым эче ужде гьнјат, кьжггй юк доно саслаш тьнгәльбй. Пульывлә юр гань рок дон пушәнгй укшвләм лыпшенйт.

– Кердәт, Уккола! – анзылны саслен дә лүлйл кыргышы салтакым ужын, тьддй сьгьрәл колтыш. Но тидй паштек шукат бш әртй, Уккола автоматшым кенвацтыш дә муды шуды вькбй пылвуйтен шьнзбй. Тидьм ужын, Қарилуото нервничаен, сьгьрәл колтыш:

– Уккола!?

– Онгыш... Вуем сәрнә... Тишәк ма чонгештй мем кьрәлтбй?..

Кола машаныш гьнјат, Уккола бш колы. Санитарвлә тьддй намал кевй. Қарилуото пақыла кен. Тышман тьддй цакленәт, шуқыштат агыл, шьләш вәрештй.

Тидй паштек Рекомаа дон Хейкинаро пачелә-пачелә колевй. Салтаквлә бнде кышкы шьләш лиәш, кьчәлбнбйт дә тенге атакышты угьц шагал кердеш манын, Қарилуото шаналтыш. Трукок тьддй ял вькьжбй шагальы дә когон сьгьрәл колтен, лүлйләш цәрнбде, ик йәктй докыла кыргыжы. Лүлйлбн гьнјат, перкежбй веле изишәт бш кай – тышман яжон капаялт шьнзбн ылын.

Эчеәт тагышты санитарвләм сасленйт. Пьтәришбй ротыштышы ик салтак кидшбй лүктәлят, гранатым мырыктыш. Кыце тьддйлән пуля тькнбш дә кыце колымыжы анзыц охлалтен шоктыш, тидьм Қарилуото раскыдын ужы дә колы. Анзыц отрядын командиржбн колымы гишән увер толы.

Салтаквләм атакышкы кеәш кымылангден, Қарилуото саслен, но тидьжбй когонжат палшыде – кок-кым ашкылым бштен, атака угьц шагальы. Ма лиәлтбн? Тьгодымок лу минутышты маняр салтак ямын, пәлбй ли – цепбштбй гьц бнде нимат кодде, манаш лиәш. Лишнбжбй, кок монгырыштат, охыр ылын. Эчеәт кок шушыргышын шайыкыла авалянымыштым ужы.

А тышман цәрнбде со лүлйлбн веле. Иктәт кайделыт гьнјат, со лүлйлбн, йьрвәш пульывлән тькнбмбй вәрвләштбй лач пырак веле шалген. Қарилуотон шүмжбй пьзбрәл

шындыш. Цилә атакышты фиаскошкы сәрнәлт кен. Вургымла монгырышты ылшы пйтәришй ротын салтаквләжй нима донат анзыкыла кен ана керд манын, уверйм колтевй. Ямдымашвлә пиш кого ылыныт, тидйм шотлашыжат нелй ылын.

Лүлйлмй юкеш дә рүжгймәшеш Карилуото йүкшй гань ылын. Тйдй пиш нервничаен. Ротем пушташ палшенәм. Мйнь нйньм колымаш докы нәнгенәм...Тидй гйц нимахань перке уке, тидйм пәленәм вет. Мам тинәр салтак доно эче йштәшйжй? Тйвеш, Рекомаа колен гйнят, со эче вйкйжй лүлйлйт.

Лачокшымат, младший сержантын кәпшй каймы вәрйшты кйен дә цйтйрәлтйн веле – тышман тйдй вйкй цәрнйде лүлйлйн. Техень кошмаран картинйм ужаш йнжй ли манын, Карилуото сйнзәжйм өрдйшкй йштйш. Шукердй агыл веле тйдй саслен дә лүлйл кыргыжеш ылы, а кйзйт лач пай арала тәрвәнйдеок кйә, пульывлән тупышкыжы тйкнймй годым, цйтйрәлт-цйтйрәлт кеә.

Тау йымылан, тйдйн монгырышкыла когонжок лүлйлделыт. Карилуото ужасышты ылын. Келесәшок гйнь, махань ситуацишты ылмыштым анжен, тидйм циләжок ынгылен шоктыде, утла шим чийә доно чиәлтен ылын дә ййрвәш салтаквлә колатат, тидйм йшкежй доно кйлден дә атакышкы нйньм кйньйлтен кердделам манын шанен. Тйдйн молнамшы взводшылан йнде изин-олен мычаш толын миэн. Пйтәришй ротын кокшы взводшыланат техеньок пурйырымаш ылын. Келесәшок гйнь, вырсы тйнгәлмй годшенок тйштй полный состав ылде, лач коклы салтак рәдй веле ылын.

Тенге гйнят яжо уверәт толын шоктыш. Шоссе вес монгыр гйц Коскелан посыльныйжы толы дә тйштй тышманын атакыжым шагалтымы манын келесйш. Мәәттә анзылны кого ыраж ылын. Но тенге гйнят, кйзйт Коскела төрөк тйнгәл ам керд манын, келесен колтен, седйндонат икгодым атакым тйнгәләш манын, Карилуотолан вычалаш вәрештйн.

– Вычалаш? Мам?

Карилуотом угйц йнянйдымәш пйзйрәл нәлйй. Тенгежй гйнь, Коскела гйц нимахань палшыкым вычаш уке. Тышман когоньшты азылнат цаткыды позицишты ылын. Кйзйт сйнген ак нәл гйнь, тйнам варажат тидйм йштен ак керд лиәш.

Тыды изиш шайыкырак карангы да цепын вургымла монгырышкыла ашкеды. Ма тышты, кымшы взводышты? Взводын командиржы шушырген ылын да тенге Карилуото ти взвод доно командуяш тынгальы.

– Ну, ырвезывля, эче ик гана цацен анженя!

Иктат юкымат ыш лык. Тенге гынят салтаквля атакышкы йамдылалтынйт.

– Анзыкы!

Тарванен веле шоктевы, кыце тышман угыц тылым пачы да кок салтак кенвацмыкы, циланат рокышкы пырен вазевы.

– Мынь ам шагал... Ам шагал...

Карилуото ашкедде, тыды анзыкыла яклешт кеш. Пор гань ош нол доно, ырдангыш юк доно тыды сыгырал колтыш:

– Эче ик гана цацен анженя, ырвезывля!

Пуля тыкнышат, вылецынжы тыды вуйта тамахань нелы намалтышым шуэн колтыш. Колымыжы гишан тыдын кым секунд шаналташыжы ылын да ти кым секундышты колымышгыц лудынжат ыш шокты. Шамжым ямдаш тынгальмыкыжы, тыды довольна, вак, лин колтыш:

– Ынде орланаш ак кел... Тиды инде мычаш...

Тенге Йорма Карилуото эдемвлан ороды ылмышты верц ылымашыжым пуш.

Тенгеок весывляат ыштенйт: Виrolайнен, Рекомаа, Хейкинаро, Покки, Ваха-Мартти, Хельстром, Лепаноя, Айрила, Саастамойнен, Хаккиля, Эло, Уймонен, Вартио, Суонпяа, Миккола, Ули-Ханну, Куусеноя, Каллиомаки, Вайнионпяа да Тееримаки.

Ныны верц фронтеш ямшывля сембын молитвавлам лыдыныт. Тидыгыц пасна Карилуотон да икшы ротын командиржын, лейтенант Поккин лымышты туан школыштышты гранит хангаеш сирымы лин. Руш салтаквля ныным батальонын вес колышывля сага Сарастин штаб лишанжы, куп тыреш рок лозш муден кодевы.

ЛУАТВЫЗЫМШЫ МЫЧАШ

I

Коскела Карилуотон колымыжы гишан пален налмыкыжы, төрөк кокшы ротын командиржылан телефон доно йынгыртыш да тылат тыдын вяржым налмыла манын келесыш. Тыды сомневаялтын. Ти должностыым налаш кызыт когонжат тыдым интересуйыде. Тиды гыш пасна Коскелан опытанрак да компетентныйрак ылмыжым лейтенант пален.

– Кок йяр лоштышы икса вашт цакнымына ваштареш ат ли гынь, командованим налам, – Коскела маньы.

Мам бштымыла – лейтенант палыде. Пытариок командир доно попалтымыла ылын. Коскела бнянде выкыжы анжалы. Бшкежы тыды нима донат атакышкы ак ке ылы, но ти Карйула кокшы ротын командиржылан атакыш кеаш приказым пуэн кердын. Такеш салтаквлам пушташ бнжы ли манын, шкежы гынь позициямыжы веле, связыш лакташ шанен ылын. Карйулам Коскела яжон пален да мам ынгылдара, тидым тыды утла чиялтымы доно кылден кердын.

Тыды бш самынялт, седьндонат тыдын командуйымыжы доно батальон нима донат атакыш ак ке манын пингыдын келесыш. Командир брен кеш. Тыды вадывелнырак цаткыды позицивлашты ылыт да батальон вяржым кода гынь, тышман вижым поген, пйсин анзыкыла кеаш тынгалеш, шанен.

Командирвлан хытырымышты годым, ангыр тырышты лүлымаш да ружымаш тынгалалты. Телефон юк шактыш да кокшы ротын командиржы атакын тынгалалтмыжы гишан увертарыш. Коскела командирлан кытыкын тиды гишан келесыш, тыдыжы шыдын ушештыш:

– Техникым та сойток сагада кандышашлык ылыда!

– Зениткйвләм ана шыпшедйл, но батальоном мйнь ытарем.

Коскела радиопередатчикйм öрдйш нальй дй штабын прапорщикләнжй келесйш:

– Ик маняр жеп трубкам ит лүктäl.

Тидй паштек телефонвлй йынгыргаш тйнгälевй дй посыль-ныйвлй уверйм намал кыргыжевй. Приказ раскыды дй цилй монгыр гйц висен, шаналтен лыкмы ылын. Пйтйришй ротым тйдй изиш шайыкырак нальй. Кымшы ротым шоссен кечйвäl монгыр гйц äнгйр тйрйш карангдыш дй шалахай монгыржым йыдпелвелйшкйлй вйдвйрälлй шйрен, позициш шагалтыш. Тенге салтаквлйжй имни таганла вйрвлйштйм нальнййт дй покшакы шушыргышывлйм погаш приказым пуш. Ёшке ротыжын шушыргышывлйжйм эче анзыцок тишкй погаш дй палатка брезент гйц носилкävлйм йймдйлйш шүден ылын. Икәнй тйдй шоссе пачылтат кердеш манын шаналтыш, но тенге гйнят тйдйн ёшке планжат ылын.

Карилуотон салтаквлйжй логйц иктй йнйяндй тйдй гйц ядылдалы:

– Мам колышвлй доно ёштйш? Мй капитаннан кйпшймät кандышна.

– Ёлйшывлй гишән кйзййт шанымыла.

Коскела кыце колышывлән, тенгеок Карилуотон кйпшй вйкät ёшйт анжал, вк. Молитвävлйм лыдаш жеп ылде. Лижй ма лижй, но батальоном мйнь ытарем, Коскела ти мägälйн шанен дй вуйыштыжы лач ти шанымаш веле сйрнен. Серьезно дй шуку шаядеок тйдй командывлйжйм пуэн, весйвлйжй, утым ядыштдеок, нйным ёштенйт.

Сек когонжок кокшы рота тйдйлән шытырым канден. Кыце тйдй тышман анзыц каранг кеä? Коскела ти задачым пиш нелеш шотлен, вйрйштй цäkнймашйм цаклен, салтаквлйм паника äвälтен нальн кердйн дй цилй хаосышкы сйрнälт кен кердйн. Палшыкым тйшкй колтен кердде, кокшы рота цäkнйш тйнгälеш гйнь, паштекшй поктышы тышманым вйшлийш манын, вес ротывлйм йймдйлймылй ылын.

Яра веле эче кечйвäl велнй ылшы салтаквлй танквлән толмешкйштй, каранг шоктевй. Тйгодымок танк кокшы

зенитка установкым салтаквләге лыпшал пиштӱш. Кымшы-жым, позициштӱм кодымышты анзыц, салтаквлә Ышке пыдештәрен шоктевь. Стволым пыдештәрӱмәш зениткым когонжат ак пыдырты ылы, но тенге Ыштет гӱнь, нимахань фейерверкӱм ат уж вет. Седӱндонат пыдештәрӱмӱ годым, Ышкежәт пыдештәлт кен кердӱнӱт гӱнят, салтаквлә сусу фейерверкӱм анжалнештӱ ылы. Мане, малын вара анжалаш агыл?

Нӱл пулемет дә таманяр шушыргышы кодыныт ылын дә цилә ситуацим шотышкы нәләш гӱнь, результат доно Коскела довольна ылын.

Кокшы ротым тӱдӱ йыдпелвелӱш, цәкнәш тӱнгәлмӱ авангардышкы, шагалтыш. Пӱтәришӱ дон кымшы «таган»-ым пыдыртышашлык ылыныт. Пулеметчиквләм, зенитчиквләм дә связиствләм иквәреш погыш.

– Нӱлӱтӱн-нӱлӱтӱн носилкәм намалаш тӱнгәлӱдә. Носилкәвләм йӱлерәк йәмдӱлӱдә. Техникӱм вӱдӱш валтен коедә, а Ышкежӱ шушыргышывләм намалаш тӱнгәлӱдә. Лач ик пулеметым веле коденә – әшӱндәрәшнә.

Коскела йӱрвәш анжалят, пулемет сага тӱкӱләлт шагалшы Мәәттәм ужы.

– Нәләт?

– Мӱләнәм сойток. Махань айыртемжӱ?

Мәәттән пулеметшӱ тӱдӱ тервен пижӱн шӱнзӱн, хозажы гӱц карангмыжы вуйта шоде, тенге ти мӱгәлӱн чучын. Вырсы тӱнгәлмӱ годшен Мәәттә пулеметшы сага ылын, пӱтәрижӱ стрелок семӱнь, варажы пулемет верц вәшештӱшӱ. Тевеш, кӱзӱтәт тӱдӱ скульптура гань, юк лыкде шалгалта. Ти ивлән маняр уштышым эртӱмӱ, соок пулеметшы пулышыштыжы ылын – иктӱләнәт весӱлән моло намалаш пуде. Пулемет станок нелӱ ылын, шукынжок тӱдӱм намалмышты шоде, а Мәәттә гӱнь, изи кәпән ылын гӱнят, ялазыланыдеок куштылгын намалыштын. Ти ивлән пулеметым намалмаш ти салтак кӱргӱштӱ тамахань идейшкӱ сәрнәлтӱн, машаненӱт. Седӱ, кӱзӱт пулеметшым йәрӱшкәт шуән коден кердеш ылы, но сойток тенге Ыш Ыштӱ. Тӱгодымок «яратымы» хәдӱржӱм тышманлан шуән кодымыжы ак шо манын, сойток ат келесӱ.

Тенге ёжәләән шанымаш лач ик гәнә веле вуйыштыжы ылын: тһнәм, кынам Лахтинен вуйжым пиштһш. Тенге гһнят, тһдһн колымаштыжы Мәәттә ёшкһмжһм вуйнаманеш шижде. Лахтиненһн колымыжы паштек вес кечеш пулеметшым изиш ёрдһжтһрәк момыкыжы, наследствеш кодшы цәш семһн тһдһм кычылтын дә иктһләнәт весёлән ёнянһде.

Коскелалан «мёләнем сойток» манын вәшештһш гһнят, пулеметшым кодымыжы шодө ылын дә Коскелажат тидһм яжон пәлен. Тидһ гһц пасна нелё лиәш гһнят, Мәәттә ёшке пулеметшым нигынамат шуән ак коды – пәлен.

Весёвләжһ пһтәри, малын тенге ёштһмёлә маншыла, ёрһн анжылт шалгевһ. Тһ оружием, кыдым тинәр и цёркһнен-цёркһнен сага шыпшөдёлмё, кёзёйт вёдёшкё мырыкташ?

– Валтен колтенә ма?

Коскела лишнёрәк шалгышы салтакын пулеметшһм роалтыш.

– Валтен колтенә. Тевө тенге... Мадын шалгаш жепнә уке.

Вёд шәпнәлт дә коәштәлт кеш. Коскелан нервничайымыжылан цилән ёревё, но циләнәт паштекшё кёшкәш тһнгәлевё.

– Цевөрһн, кёртни хёли!

– Кео, кео, кого келтёмәш!

– Пулышем ёнде ат нягё!

Сусу кымылан лин кердмёштём вурсат, вәк, пуштын керде – кёзёйт изи ёрвезёләок сусула кайыныт.

Мёндёрнәт агыл тышманын танквлән тургымышты шактен колтыш. Коскела ёйдпелвел монгырышкыла кеәш приказым пуш, пётәришё цельёштё – лёмдёмё изи ёәрвлә, кыдывлә логёц Карилуотоланат цәкнәш согоньым пуән ылы. Пётәришё ротын разведкёжё тышман шоссе тёрёштё ёйдпелвел монгырыштыла ёшке позицивләжём цаткыдемдә манын, увертәревәт гһнят, хоть-ма лижё, но Коскела сойток тёше-цёнлә эртәш шанен шёнден ылын. Шушыргышывләм намалшы, шуку салтакым ямдышы батальон кого кредәлмәшкё ёәмдё ылде. Тёдһн салтаквләжём ямдымыжы шодө дә целаок кодаш манын, тышман ёёр кужы корным ёштен, эртёмёлә ылын.

Шукуштат агыл, лин кердеш, батальон гишән штабышты әшбіндәрен колтат дә бйшке вужа тышманын йбргец гыц ләктәш рәшымбйжым пәлен нәлбтәт, Коскелам трибунал анзыкы нәнген кердйнәт. Коскела тидй гишән пәлен гынәт, салтаквләжым такеш пуштмыжы шоде. «Келтймәш Кырык» верц кредәлмй годымат, вәк, тинәр салтакым ямдымы агыл, манярым ти кредәлмәш сагажы ыдырал кеш. Ти остатка кым цәш жепын батальонын историштйжы сек шуку вйрым йоктараш вәрештй. Вуйым пиштйшывләәт пйтәришй гәнә тышман монгыреш кодевй. Коскелан әшйшкйжы Хиетаненйн йылен шйцшй кәпшй вазы. Сынзә йбргжй ялштен шйндймй бинтшәт, вәк, пәнгын.

Коскела кахыралтыш.

II

Ванхала, Рахикайнен, Хонкайоки дә Сихвонен Укколам намалыныт.

Тйдйжй пиш ясыланен. Пуля онг кйшән лишнй кйргйшкй пырен. Пйтәрижй гынь шушыржы когонжат когола бйш кай, но корнышты, намалмышты годым, Уккола когон кахыраш дә вйрым шйвәш тйнгәльбй.

– Келеш вет, ти цыгы вуй шодышкем шон. Такеш агыл вет кашар пыда доно вуйта цилә пйтйрә, – келгын шүлен, тйдй попен.

Весывләжй тйдйм ладнангдраш цацевй. Икәнә агыл тйдйлән колымаш анзылны сукалтен шйнзәш вәрештйн дә изи шушырвләжым тйрлен кердйн. Уке, колымаш гыц тйдй лүдде, но ясыжы кого ылынат, тырхаш нелй ылын.

Уккола ладнангжы манын, Хонкайоки госпитальышты киэн ләкмйжй гишән шайышташ тйнгәльбй. Иктйжй носилкәштй охлен киэн гынәт, Хонкайоки цәрнйде тйдйлән шайыштын:

– Пәлет, «медицинский шыжарвләтшй» махань цевер йдйрвлә тйштй ылыт. Келесәш келеш, нйнй лач геройвләок. Нйнй салтакын лявйрән кутанжымат мышкаш ак шекләнеп. Тидйм ужын, салтаквләжәт тйштй ладнангыт. Тйньын сары үпән кыйыр вует дә атлетйн гань кәпет бйшке делаштым бйштәт. Когонжок ит ойхыры. Изиш тырхалаш вәрештеш. Каршты-

мыжым пәлем. Лым шылымы годым, мѣньѣм имнидиреш шыпштен кевѣ. Осторожнырак, шѣмбелвлә, когонжок идә Ырзѣ.

– Кәнәлтәнә!

Ванхала урын кешѣ пушәнгѣ вѣкѣ шѣнзәт, пилоткыжы доно пѣжвѣдшѣм ѣштѣләлѣѣ. Анзылныжы охлымы юк шактен, изиш ѳрдѣжтѣрәк разведчиквлә кайыныт. Кәнгѣж ѣыдын сек пѣцкемѣш жепшѣ ылын. Лывыргырак вәрвләштѣ ош тѣтѣрә кыйырге кайын. Ванхала ѣѣрен. Сусуат агыл, шѣдәнәт ылде, но шѣмѣштѣжѣ тама ладна ылынат, тѣдѣ ѣѣрен:

– Поражени кого гѣнят, арминәм эче циләжок шин шәлә-тѣмѣ агыл, тенге тѣдѣ у позицивләшкѣ ванжа.

Укколаат ѣѣрәлтѣш. Шѣдѣ цәшвлә доно Ванхала сага тѣдѣ постышты шалген.

– Ой-ѣй... Мане... кѣх-х... кѣх-х... Мане... тѣнәрѣ... кѣх-х... Ой-ѣй... Мане... тѣнәрѣ, маняры тырхенә... Маняры попат лиәш... кѣх-х... шин шәләтѣмѣ агыл... кѣх-х...

– Пуэмә тѳрләлтем...

– Сойток ак палшы... кѣх-х... иктәжѣ эче... кѣх-х... ой-ой... о-охх... Шин шәләтәт гѣнь... кѣх-х... ма лиәш?

– Иктәжѣн нер савыщы улы? Әль бинтдә?

Хонкайоки Укколан тѣрвѣжѣ гѣц вѣрѣм ѣштѣл нәлѣѣ.

Ванхала пилоткыжым чиш. Карштен гѣнят, Укколан сойток молнамшы ганьыжок ылмыжым тѣдѣ пәленәт, олен хихиклен келесәлѣѣ:

– Поражени гѣнят, вуйжым сәкәлтѣде, колымашланат, вәк, ваштылеш дә әтямүләндебѣ гишән шанаш мондыде, лявѣрән вѣд гѣц ләктәш цаца. Хи-хи... Кольыц вет. Мә мадын колтен ана керд.

Ванхалан келесѣмѣ шаявләм шукердѣ агыл нѣнѣ радиошты колыныт ылы дә кыце Ванхала цилә шая дәнгѣн келесен кердѣ, Уккола изиш ѳрѣ. Кеәш тѣнгәлмѣкѣштѣ, Уккола охлен келесѣш:

– Таза Прѣхо, носилкәм нәләѣ... Кѣх-х... кѣх... Ти шодывлә парем шот гѣнь... кѣх-х... мә... эче... подылына... лиәш... Прѣхо... ой-ѣй... фу-у... ѣүкшѣ... лимеш... фу-у...

Ашкедмѣштѣ годым, кым шушыргышы логѣц иктѣ колыш. Кәпшѣм пушәнгѣ лѣвәлән кодевѣ дә тѣдѣм намалшывлә

весевләм намалшывләлән вашталтышывлә сембнь лиэвй. Колышы салтак әнгыр тырбштй гранатеш шушырген ылын. Тйдйм сек анзылны намалынытат, Уккола шуэн кодымы кәпйм бнжй уж манын, шйлтәш цацевй, но йш кердеп:

– Ам... тырхы... гйнь... кйх-х... Иктә-ма... доно... левед кодыда... кйх-х... но... тидйжй... кйх... сойток... агыл вәл...

Вес шушыргышыжы шайланылаш тйнгәльй.

– Мбньбм идә коды... Атака моло лиэш гйнь... Сөредә? Пйсьбн-рәк кеәш цацемәдә... Нйны лүлйләш тйнгәльт гйнь, идә коды...

Намалшывләжй тйдйлән юкымат лыкделыт, лач охлен дә цйркйнен тйдйм намалыныт дә кынам шайланылшет вуйжым лүктен, тйдйм ладнангдарен, вуйжым пиштәш цаценйт.

Укколан ясыжы когоэмйн веле. Тйдйн температурыжы кузаш тйнгәльй дә Ванхала йшке шинельжй доно тйдйм леведәльй. Уккола сйнзәжйм кид вурдыжы доно мүден шбнден ылын дә ышмажы гйц кынам-тинәмжй шудалмы яре охлымы юк шактен. Икәнә носилкә когон йрзәлт кемйкй, тйдй понгы-жалт вуйта кеш дә сйгйрәл колтыш:

– Ашкылвләэш... йрзә... Кйх... йрзә... ашкылвлә... шүмбелвлә...

– Урын шйцшй пушәнгйвлә пиш шукуы, седбндоно йрзйде намалашыжат ак ли.

Уккола бнде ййрйде. Ышмажы гйц вйр анжен-кайынок шуқырак йоген дә шүләшйжәт тйдй нелйнрәк шүлен. Намалшывлән ясыланен кахырымыжым анжымышты бнде, вәк, шоде. Температурыжы со кузен веле, седбндонат ма доно кердйнйт, Укколам леведәш цаценйт.

Нйл и пеле шужен йлймәшәт ти цаткыды хресәнь молоцам пйзйрәл нәлйн кердде. Уккола спортсмен ылын, результат-вләжй күкшйвләжок ылделыт гйнят, тренировкывлә тйдйм цаткыдемденйт, виәнгденйт дә колымашат техень кәп ваштареш нимат йштен кердде. Цаткыды кәпән ылынат, шамжымат, вәк, йш ямды, ямда ылгецй, чйдйрәк ясым шижеш ылы, йшкежй шанен. Келесәшок гйнь, намалшывләжәт тенгеок шаненйт.

Пйтәришй цельйш шомы ылын. Коскела командир доно кйлдәлтй. Тйдй костан пи гань саслыш. Ма гйц лүдйн, тенге и

лиәлтѳн ылын. Батальон вәржѳ гѳц каранг веле шоктен, кыце тышман танквләжѳм колтен, лыскыды позицивләм шин шәләтен. Пақыла цәкнѳмблә ылын дә тидѳм ѳштәш манын, ѳйр сәрнәш вәрештѳн. Полковник кышкы кемѳ пунктым ѳшке анжыктыш дә мычашешѳжѳ пингѳдѳн келесѳш:

– Тидѳ приказ. ѳшке инициатива доно позицивләм кодымаш тишәк пѳтә. Ынгылышда?

Карѳулан ырсымыжы Коскелам когонжат ѳш тѳкәл. Тѳдѳ ѳшке инициативыжы доно батальоным вәржѳ гѳц ак карангды ылгецѳ, кѳ пәлә, ма тѳдѳ гѳц кодеш ылын.

Әчеәт корнышкы ләктевѳ. Шѳргѳ лошты кеәш нелѳ ылынат, носилкәвләм намалшывлә мочышты гѳц кеәш тѳнгәлевѳ, седѳнонат анзыкылаат пѳсѳнжок кен керделыт.

Уккола гѳц анзылны носилкәм намалшывлә логѳц иктѳ кенвазы дә шушыргышыжат паштекшѳ рок вѳкѳ чонгештѳш. Тидѳ тѳдѳлән кого ясым кандыш. Намалшыжы кѳнѳльбѳ, шүләлтѳш дә шѳвәл колтыш, варажы шѳдѳн сѳгѳрәл колтыш:

– Ристо Рүти дон Правительствын оркесторжы мәләннә «Шыр лошты пәрдәлѳнә» ѳенккам шактат.

Тидѳ паштек угѳц носилкәм нәльбѳ дә анзыкыла пѳсѳн кеәш тѳнгәльбѳ.

Укколам намалшывләәт ѳнде когонжат попыделыт. Нерат линѳт. Юк лыкде, цѳркѳнен-цѳркѳнен носилкәштѳм намалыныт, а Укколан ясыжы гѳнѳ со шукем веле миән.

Кым цәш кытлан, ирок, жерән валгалташ тѳнгәлмѳжѳ годым, Уккола Сихвоненѳн винтовкыжы гѳц ѳшкѳмжѳм лүән колтыш. Кәнәш шѳцмѳкѳштѳ тѳдѳ винтовкыжым носилкә тервен тѳкѳләлѳн ылы. Намалшывләжѳ тѳнәм лишѳцѳнѳштѳ ашкешѳ разведчиквлә вѳкѳ анжылтыт ылы дә лүмѳ юкым колевәт, циләнәт Уккола монгырышкы вуйыштым пѳсѳн сәрәлевѳ.

Укколан кәпшѳм нѳнѳ мелѳнок шоссе тѳрѳш нәнген кодат ылы, но анзыкыла кемѳлә дә вес шушыргышым намалаш палшаш келѳнәт, Коскела тидѳм ѳштәш ѳш разрешәйѳ. Укколан ядмыжым әштен, нѳнѳ изи кольмывләштѳ доно пѳсѳн келгѳ агыл йәмѳм капаялевәт, плащ-палаткеш пѳтѳрәл, мүден кодевѳ. Вѳләнжѳ рехеньѳм опталалевѳ.

Хонкайокият ти гәнә пиш серьезный ылыы. Äнят, когон янгыленят, но тенге гьнят тагачы тьдй колымаш вькат вес семьнрйк анжалы да шутяланымыжат йш шо.

Капайымы годым, Рахикайнен келесальй:

– Тьдйлан тырхалаш келеш ылыы, но мам йшке йлымаш доно йштят, тидьм циланок йшке палят.

– Векят, Укколан эргйжй йлен лакшй саран гьц лакшй ньлымшй взводын салтаквля логьц сек остаткажы, – Ванхала келесальй. – Служаш тынгальмйна годым, ик эпизодым яжонк аштем. Ик гәнә кымшы ротын марш гьц толмыжы годым, кьце Укколалан пьштйрешйжй кого кь маклакам пиштен пуэнт ылыы. Хи-хи. Да ти кьжым Карилуото пиштен пуэн ылын.

– Карилуотоэтшй вет тынам ситалык цыгы вуй ылыы, – Сихвонен ушешталый. Но жеп эртымкй, тьдй гьц яжо эдем ли. Äнят, тьдын капшймат йрйшкй мырыктенят.

Укколан шйгержым кодевят, анзыкыла талашен тьрваньевй. Молитвамат лыдаш жепйштй ылде. Лач Сихвонен веле шьдын келесальй:

– Тенге йнде финнвя колат. Тенге пакылаат лиэш гьнь, шукыштат агыл сандалькня гьцят нимат ак код.

III

Тыловиквя цакненят. Йьдпел эртен веле гьнят, соты ылын, седьндонат шофервя тышманын авацин толмыжы гьц лудьнят. Улы транспортым укшвя доно маскируен шьнденят, имни арававя вьлнй льлпй укшвя кайыныт да кыды кучыржы гьнь пилоткышкыжат, вак, укшым цикал шьнден.

– Икьжак-иктй лошты когорак дистанцим кычыда! – корны тьр мыч велосипед доно кыдалшы Синкконен саслен. Карйула цакньмашым яжон организуйымы лижй манынат, Ламмиоат тьштй ылын.

Шукерды веле агыл служаш толшы сьп кидан Корпела имни арава лишнй ашкедын. Араваштыжы офицервян уты грузыштым анжен лактй, но анзыцшы ти имни вуйышты ылшы салтак циля кьшкен лыктынат, нимат утым йш мо.

Синкконен тьдйлан бомбывля гишан тамам ынгылдарыш. Корпелажы гьнь прапорщик вькй шьдын анжалят, сьгьрал пуш:

– Мане, тиштӱ цилӱ бомбым шотлаш тӱнгӱлӱм. Кеок корнет доно. Велосипед гишӱнет шаналток, педальвлӱжӱм пӱсӱнрӱк ташкет гӱнь, мӱндӱркӱрӱк шоат. Мам тиштӱ эче ынгыл-дарашыжы?

Корны тӱрӱштӱ батальонын Райли Котилайнен лоттажы шалген. Кӱзӱт тӱдӱ кавалердеок ылын, но тӱдӱ вӱреш кӱзӱт тӱдӱн таманяр пӱӱргӱжӱ ылын. Тӱ адьютант, кыды вырсы тӱнгӱлмӱ годым тышманын зениткӱжӱ сага фотографируен, тагынамок колен. Тӱнӱм Райли цевер ӱдӱр ылын, но вырсы весӱвлӱн ганьок, тӱдӱнӱт цевержӱм нъымышт пӱтӱрен. Ышкӱмжӱм тырыж пӱтӱренӱт, ынде противотанковый взвод гӱц ылшы салтак доно веле мырлен сӱрнен. Sic transit gloria mundi, – тидӱ гишӱн Сарастие икӱнӱ келесен.

Лоттан велосипедшӱ пыдырген кен. Кайын, тӱдӱ янгылен шӱнзӱн дӱ акситешӱжӱ – мондымы лин. Тӱдӱм ужын, салтак-влӱ шеклӱнӱдеок тӱдӱлӱн намысдымы пӱлӱквлӱм дӱ шӱдӱштӱм анжыктылыныт. Ти гӱнӱ тӱдӱлӱн шуку шудалмы шаям колаш вӱрештӱ. Корпелам ужын, палшыкым вычышыла вӱкӱжӱ анжалы. Шонгырак пӱӱргӱ тӱдӱм ынгыла дӱ палшалта, тӱдӱ шаналтыш.

– Тидӱн доно кыдал ам керд дӱ пиш когон янгылен шӱнзӱнӱм. Ялчиӱмемжӱ ялгавалем нӱгӱ. Аравашкыда шӱнден ада керд?

– Йымы перегок! Фронтыштышы кӱрт коти лотта. – Корпела шӱдешкен шӱцшӱ ӱшкӱж гань вӱкӱжӱ анжалы.

– Тиштӱ молнамжат тӱйвивлӱм шыпшедӱлделыт дӱ кӱзӱтӱт тидӱм ак ыштеп. Цыгы вуйвлӱ!

Ламмио ти шаям колы. Лотталан пӱтӱри вес аравашкы шӱнзӱш шӱдӱш, варажы Корпелалан сӱгӱрӱл колтыш:

– Рядовой Корпела!

– Ма вара?

– Мам тӱ токо келесӱшдӱ?

– Мам келесӱшӱм, тӱдӱм келесӱшӱм. Тӱхӱлӱок тиштӱ шыпшедӱлӱш ситӱ. Финляндин ик тӱйвижӱмӱт ти аравашты шыпшедӱлӱш ам тӱнгӱл. Вот тенге.

– Колыда, Корпела! Тӱ утла мӱндӱркӱ кедӱ. Тӱлӱндӱ йӱл-мӱдӱм кычымыла. Ик шая дӱ тӱ донда худа делавлӱ лин кердӱт.

– Когонжок ит ёнгёри, цыгы вуй лампас ялаш. Лампасет йёр каварген вазат. – Корпела шёды паржы доно саслен. Тёды кучырвлё колышты дё ваштылышты манын, йори кого юк доно саслен. Но уты доно шёдан ылынат, юкшы прамоы шактыде:

– Колыда, салтаквлё! Колыда! Махань аптан паштекем кыргыжталеш? Кёзёйт яктежё пармы гань имнивлё йёр сарнен, а ёнде эдемвлё вёкё кечалтын!

– Та арестуымы ылыда! Колыда! Кок салтак тиш. Рядовой Корпела гёц винтовка дон ременьжём кыдаш нёлдё!

Тидём ёштёш доброволецвлё ёш лёкеп. Нёныжё кералжёт ылделыт. Мёндёрнёрак саслаш тынгалевё:

– Тревога! Воздушный тревога!.. Штурмовиквлё... Цилан шёлдё!

Имнивлам пёсын шёргё лошкы вicktарен кевё дё кё кышкы кердын, цилан шёлевё. Лач Корпела веле нигышкат шёлён ёш шокты. Имни араважы канавашкы вёрештынёт, имнижё шыпшаш цацыш гёнят, лёктён ёш керд. Кыце кердмён шыпшаш цацыш, но пышкыды рокеш араважы ёлкёвлё веле вален. Корпела ёшкежёт цёркёнен-цёркёнен, шыкёлэш палшыш гёнят, араважы вёрыштёжок шалген.

Шайылныжы пёдешталтшё бомбывлэн юкышты шактен:

– Во... уууууу...тррррррррррррррррррр...

Самолет вёлецёнжё чонгештёш дё пулемет церотым пуш. Тёды паштек весёвлё толаш тынгалевё.

– Толымада, т... вуйвлё, палшаш!

Корпела карен, но палшашыжы веле иктёт ёш тол. Кыдыжы имништём шуэн, шёргё лошкыла шёлэш цацен.

– Кыргыждок, кыргыждок! Кишпад яктеок шодок! Кутандам переген кодаш манын, имнивлёдёмёт, вёк, шагалтен кодедё!..

Самолетвлё карусель гань ёнде сарненёт. Ёйрвёш бомбывлё тытышде пёдештынёт, пулеметвлё лыпшенёт. Осколквлё Корпелан араважы шайылны пёдешталт кевё. Корпела рок вёкё шыралт вазы дё пёсын кёнынёлят, угёц араважы лишкё миш. Ламмио лоттам ладна вёрышкё ыжатен колтымыкыжы, Корпела лишкё миш. Самолетвлё чонгештенёт гёнят, Ламмио вуйжым комдык, вёк, ёштен ашкедёнат,

Корплеа шӱдешкен колтыш – анеш вара, патыр ылмым анжыктышы тӱдӱ Ышкетшӱ веле агыл ылыныш, тӱдӱн соперникшӱт лин. Седӱндонат Корпела тырхаш лиде, шӱдешкен колтыш.

– Тишкӱ ит тол, т... вуй. Тӱнӱн палшыкет мӱлӱнем ак кел. Техеньвлӱ гӱц палшыкым ам вычы.

Ламмио Ыш шагал. Трӱкок Корпела сӱпшӱм шуэн колтышат, анзыкыжы ашкылтыш:

– Тӱрӱк мӱнӱм вес ротышкы вашты. Мӱнӱ весӱвлӱ сага линем.

– Кӱвлӱ сага линет? Мам попылат? Кышкы?

– Келтӱмӱш! Тӱнӱ гӱцет ытлалтам ылгецӱ, мӱлӱндӱ йӱр сӱрнен толаш йӱмдӱ лиӱм. Вӱкет анжылташ ак кел ылгецӱ, кишпадышкат лӱддеок ташкалам ылы.

– Корпела! Мӱнӱ тӱмдӱм остатка гӱнӱ предупреждаем. Цӱкненӱт, тӱ ганьвлӱдӱ вуйыштым лӱктӱш тӱнгӱлӱнӱт. Ӱштӱдӱ, арминӱ цӱкнӱ гӱнят, Ышке вӱкӱжӱ шӱведӱлӱш иткӱлӱнӱт ирӱкӱм ак пу.

– Ха-ха! Кӱ тиштӱ шӱведӱлешӱжӱ? Тӱнӱ агыл ма, келтӱмӱшлӱ весӱвлӱ вӱкӱ шӱведӱл каштат? Мане. Тӱнӱ агыл ма? Кобураӱт гӱц пистолететӱм лыкташ ит цацы, лыктат гӱнӱ, нӱлӱмӱт, шӱргӱшкӱ мырыктем, паштекшӱ Ышкӱметӱмӱт...

Самолет кайын колтышат, Корпела тупынь сӱрнӱлӱ дӱ араважы докыла кемӱжӱ годым, шӱдӱн роал пуш:

– Кӱзӱт... кӱзӱт... Кӱзӱт Ынде финн господавлӱм яжон пӱлен шонам. Ой-ой, кыце яжон пӱлен шонам. Техень ылмыштылан нигынамат Ыняненжӱт кердделам. Ынде ижӱ пӱлен шонам. Ой-ой, яжон пӱлен шонам.

Имнижӱм туарышат, угӱц тылла пижӱн кеш:

– Техень келтӱмӱшӱн арававлӱжӱ тек тишӱкок кодыт! Тиштӱ вуйнаматдымы вольыквлӱмӱт ясыландарен пӱтӱрӱт, вуйта нӱнӱ тама худам Ыштенӱт. Кеок, кыдалок! Мам вара Ышкӱметӱм ясыландарет? Кеок! Тенге тӱлӱнет яжорак.

Шайыцынлажы самолет лишемӱн. Тӱшец пулемет тыл кайын колтыш, укшвлӱдӱт, вӱк, кӱрӱн вӱлевӱ. Корпела имнижӱм шӱргӱшкӱлӱ виден кеш дӱ мышкындыжым кӱшкӱлӱ лӱктен саслен:

– Лүэмә, т... вуй! Яжоракын целемә! Лүлүләш правам пуэньтәт, лүлүлок! Тенге шүметым кандәрет! Кого т... вуй!

Самолет күшкырак нәлбә, шайыцынжы со тылым шбвен. Лүдүн колтышы имни төргышдон шбргы лошкы мырыктыш. Паштекшы сәпым кычен шбндышы Корпела шбдйрнен. Сәпшы колталт кембкы, Корпела комдык пырен вазы. Ламмио тбдбн лишкы кыргыж миш дә кыце остатка гәнә сынзәжы пытькалтыш, ужы. Корпела лбвец вбр тьорге йоген.

IV

Батальонын авангардыштыжы ылшывлә шоссе якте шомыкышты, самолетвлә мбнгеш чонгештевы. Шушыргышывләм нәнгейш манын, Коскела радиolini гач машинәвләм заказен дә самолетвлән кен колтымыкышты, нбнб толевб. Мотайыдеок грузымаш тбнгәләлтб. Ик носилкәштб колышы салтакын кәпшб киэн – шоссе лишнок коленәт, намалшывләжы тбдбм шуэн кодымышты шодө.

Подполковник Ууно Эәмели Карйула тбшкы толы. Тбдб цаткыды шбән, кыжгы кәпән пбэргы ылын, кыды попымыжы годым, мышкындывләжым кбдал тервенжы нәлбн, соок саслымыла попен. Шбргымыныжы пбрбнзбкән дә цаткыды ылын, сынзәвләжы изивлә дә тбгблә ләктын шбцшбвлә. Упшы соок цәрән тбред нәлмб, картушым кыдашмыкыжы, кашарикә вуйгаркажы кайын.

Ти офицер тел вырсышкы капитан звани доно кен, лүдбмб дә юла ылмым анжыктенәт, подполковник якте шон. Тактикбштб шукужымок ынгылыде гбнят, принципиальный ылмыжы тбдблән карьерыштыжы палшен. Кбшнб Карйула цаткыды дә виән офицер сембнь пәлбмб ылын, но лишнбшбвлә дә подчинеништбжы ылшывләжы гбнь, тбдб гыц лүдбнйт, вәк, дә тырхен кердделыт. Сарастие икәнә тбдбн доно соредәлмбжы паштек бшке адбютантшылан тенге келесбш:

– Техень эдемвлә армиштб ак лиэп ылгецб, тагынамок преступник лит ылы. Яра эче кызйт тбдб армиштб ылеш.

Армин цәкнбмбжым ужын, тбдб бшке решенивләм принимаен. «Кблтни дисциплина» гыц паснажы весбм тбдб нимат шанен лыктын кердде. Цәкнбмбшым ужын дә батальо-

нын цакнѳмѳжѳ цилѳ военный карьерыжылан тореш панды лин кердѳнѳт, тѳдѳ Ышкежѳт пыдештѳлт кеѳш йѳмдѳ, вѳк, ылын. Пақылаат тенгеок пѳйсѳн цакнѳш тѳнгѳлѳйт гѳнь, тѳнѳм иктѳмѳт шагалтен ак керд лиѳш. Колышы Сарастие колымыжы паштек мам тѳдѳ гишѳн попенѳт, колын кердѳн ылгецѳ. Пастор вес семѳнь шанен гѳнѳт, Карѳула тѳдѳ гишѳн шѳдѳн, ырсен попен:

– Т... вуй! Кышты ти лезелвжѳ ылын? Колны тѳлѳштѳ лазведкѳдеок цыгыланен шалгаш?

У позицишкѳ ванжымы гишѳн Сарастие Карѳула доно попен келшѳмѳжѳм тѳдѳ монденѳт ылын. Тенгеок Сарастиелѳн сапервлѳм резервыш колташ сѳрѳмѳжѳт лач сѳрѳмѳшеш веле кодын ылын.

Коскела ситуаци гишѳн Карѳулан рапортуйыш, тѳдѳжѳн гѳнь, махань нелѳ ситуаци ылмышты гишѳн колмыжат шоде. Шѳяштым лишнѳ шалгышы салтаквлѳѳт колын кердѳт гѳнѳт, тѳдѳ роал пуш:

– Тѳ тенге талашен лешенивлѳм ѳштендѳѳт, техень падышкы вѳлештѳннѳ, мѳмнѳм ѳнде цилѳ монгыл гѳц пѳзѳлѳш тѳнгѳлѳйт. Тидѳ гѳц пасна, батальоным такеш иксѳ гач ваштендѳ. Кок цѳш нѳлѳ тидѳ шыпшылтын – тидѳ утла шелгѳкѳн жеп. Тенге мѳ яжо позицивлѳнѳм ямдышна.

Коскелам Карѳулан шѳяжы когонжат ѳш тѳкѳл, тѳдѳ лач ѳшке долгшы гишѳн веле попен. Тидѳ гѳц пасна нервничаяш тѳнгѳлѳт гѳнь, тѳдѳ пуше веле шѳдешкѳ – ѳшкедурешѳжѳ Коскела шаналтыш.

– Техень ситуациштѳ тышман анзыкы батальоном нигыцеѳт лыктын кердделам, тидѳм шотышкы нѳлмѳлѳ. Шушыргышывлѳ шукин ылынытат дѳ нѳнѳм намалш вѳрештѳнѳт, кредѳл кердшѳ салтаквлѳѳт шукинжок ылделѳт. Тидѳ гѳц пасна цакнѳмѳш салтаквлѳн кымылыштым валта.

– Тидѳм мѳнь шотышкы нѳлѳм. Мѳнь ситуацим ситѳлык яжон пѳлем дѳ мѳлѳнем ынгылдален шалгаш ак кел. Тѳлѳндѳ иктѳм пѳлѳш уты агыл: позицим кодымыкыда веле батальон мадын колтыш. Кѳзѳйт тѳлѳндѳ пѳйсѳнлѳк батальоным ял вѳкѳжѳ шагалтымыла! Мѳлѳннѳ позицивлѳнѳм кымдаѳмдѳмѳлѳ, флангвлѳм цаткыдемдѳмѳлѳ, шукыштат агыл у танквлѳ

толыт. Келдәм гынь, зениткывләмәт кандаш шүдем. Ламмион
ышке делваләжым вәлбн-вәлбш шындымешкы, батальон
тәмдән. Тиды паштек тә кымшы лотын командилжы лидә. Лей-
тенант Оваска пулеметвләм нәлеш.

Коскела нимахань эмоциде, пингидын келесыш:

– Шушыргышывләм намалаш лижы манын, пулеметләм
вәдышкы мырыкташ шүдышым, лач ик пулемет веле кодын.

Карйулан онгылашлужы цытыралт кеш:

– Йәлбш?! Мылыктымы? Пуле... мет... влә... нәм... Мы...
лык... тымы!..

Коскела төр ыштымыжым Карйула ышкежәт ынгылен, но
ынгылен гынят, шамде шыдешкен колтыш. Ышкежы тенге ак
ышты ылын, тенге ыштымаш лач шин шәләтымы ылмым
анжыкта, тәды шанен.

– Лейтенант! Йымы пелегок! Тиды бунт!.. Тышманлан йоли
пуалтмаш. Мынь тәләндә пулеметвләм мынгеш кандаш
пликазываем. Пулеметчиквлә нимахань саниталвлә агылеп,
ныны пулеметчиквлә ылыт. Тә батальонын командилжы ылыда,
нимахань санитарный шыжал агыл!..

Ти гәнә утым попымыжым Карйула ышкежәт ынгылыш.
Кәрымжым колын, салтаквләят ял вәкышты шагалевы.
Тыдывлә, кыдывлә Коскелам пәленыт, Карйулалан мышкынден
пумыжым выченыт, но тәдыжы ик нервжым тәрвәтыде,
ладнан анзылныжы шалген дә ти психым ужаш ынжы ли манын,
өрдышкы анжен.

Карйула мам келесымыжым пышкыдемдәләш манын,
келесальы:

– Тә эче ышке лымнелдәм ытален келдыдә. Тә кылтни гань
ти линишты шалгышашлык ылыда.

Йыржы шалгышы салтаквлә Коскелалан ороды шаявләжым
попылмыжым колынытат, подполковник ныны вәкы бнде
шыдешкен колтыш дә тервенышты кечәлты. Тыды йүдышы
гань саслаш тынгальы:

– А тәжы? Махань салтаквлә ылыда? Тә шалыквлә аль финн
Алмин салтаквләжы ылыда? Олужим кидышкыдә пуэныт гынь,
тәдым кычен тә аль сынгышашлык аль колышашлык ылыда!
Цыгы вуйвлә, такеш ма вәлныдә ты унифолмок, кыдым Сумма

дон Тайпалештӱ кледӱлшӱ салтаквлӱят намалыныт. Тӱ салтак-влӱ колен мыштенӱт. Тӱжӱ гӱнь, лач кылгыжыда веле. Намыс агыл, келтӱмӱшвлӱ? Тӱ ганьда кылгыж шӱлӱнӱм ылгецӱ, ӱшкӱмемӱм финн ылам манашыжат шеклӱнем ылы. Анзыкыжым иктӱжӱ позицижӱм кода гӱнь, тӱдӱ вӱштӱлеш законн ылмыжым ӱшке каваштыжы доно шижеш. Кужы мадыш – муш пачан. Ти мадышым ӱнде пӱтӱленӱ – иктӱлӱнӱт ак плостялт. ӱнгылышда! А ӱнде позицивлӱ йӱде!

Ӗрмӱжӱм мадын анжыктышы Хонкайоки подполковникӱм колыштын дӱ сӱнзӱвлӱжӱм пӱтӱркӱлен. Тидӱ паштек серьезный лин, Ванхала гӱц ядын шӱндӱш:

– Ефрейтор Ванхала, тӱ шалык ӱль финн Алмин салтакшы ылыда?

– Мӱнӱ шӱлгӱвлӱ мыч кледӱл сӱрнӱшӱ мӱлӱндӱ вӱлнӱшӱ сек яжо салтакшы ылам, хи-хи...

– Манеш вара, – Хонкайоки келгӱн шӱлӱлтӱш. – Мӱнӱ кӱзӱт иктӱ гишӱн шанем, ырсы йӱлерӱк пӱтӱжӱ дӱ тидӱ паштек мӱлӱнем йӱлерӱк паян пӖртӱш ырлыкаш ӱшкӱжӱн пӱшӱм ӱштӱш пыраш лижӱ.

Вийрилӱ тенгечӱ вадеш колышы руш салтакын пӱштӱржӱ гӱц конфискуйымы сыкыр нержӱм ӱшкедурешӱжӱ нымыштын. Вуйжым ӱрзӱл, нимат когонжок шаныдеок келесен пуш:

– Аримафей гӱц ик пӱӱргӱ толят, нержӱ гӱц лыпшал пуш.

Мам Вийрилӱ тидӱн доно келесӱнежӱ ылы, весӱвлӱжӱ ӱшӱт ынгылеп. Мам попен, ӱшкежӱ ынгылен вӱл? Но кынам-тинӱмжӱ тидӱн йӱлмӱжӱ гӱц со техень шаявлӱм колаш лин.

– Пхе-хе-хе... Цилӱ вуйын-пачын сӱрнӱлт кеӱ. Анархи дон вӱрӱн ыргемвлӱ веле йӱрвӱш каяш тӱнгӱлт. Техень кого тулмардеж толеш, кынам Поляр Шӱдӱрӱн кашаргывлӱжӱмӱт, вӱк, пыдыртен шуа. Пхе-хе-хе...

Келесӱшӱт, угӱц ӱшке семӱнжӱ вӱштыл колтыш. Вийрилӱ техень ылын. Кредӱлӱшӱт дӱ токыжат кеӱш соок йӱмдӱ ылшы салтак. ТӖрӖкок келесӱш гӱнь, тидӱн нигыштат пӖртшӱ ылдеӱт, тидӱ туан Суомин хоть-кыды лыкышкыжок кеӱш йӱмдӱ ылын.

Коскела позицивлӱм нӱлӱш йӱмдӱлӱлтӱш шӱдӱш.

Салтаквлә качкаш ядыштыныт. Качкаш уке ылын, но кандат манын келесевы. Юк лыкде дә кымылыштым валтен, окопвләштым капаяш тынгәлевы. Кыце приккрытиэш кодымы взвод, лиништым эртен, цәкнә, тидым анжевы. Сапервлә шоссе вылән минывләм шынденыт. Таманяр миныжы корны тырешәт ситыш, но тинәр мина тышманым шагалтен кердеш вәл? Вет куп дә шыргы тырышкы шындаш ик минат ылде.

Ламмио батальоным нәлмыкы, Коскела кымшы ротышкы кеш. Тыды юкымат лыкде дә тамам пиш когон шанен. Приказвләжымәт йнде молнамшы гань пингыды юк доно пуде, вуйта нерат лин, воксекат лаксырген. Шоссе лишны, куп тырышты, Мәәттән пулеметшы позицишты ылын. Мол салтаквлә автомат кидән ылыныт, ныны доно Рокка вуйлатен. Коскела Мәәттән позици докы кешәт, рок выкы шынзы дә тупшы доно пушангы тервен тыкыләлты.

Тыды куп гач, мындыркы анжен. Аяр пушангывлә вйлец анжен дә шыргымыныжым йрыктен. Таманяр жеп тыды кы скульптура гань тәрваныдеок шынзыш. Тыды йшкежы воскеокат моч гыц кешылә кайын: шыргы лужы ләктын шынзын дә онгылаш лужы вуйта кужемын. Пиш когон тошаэм шынзын. Онгылашыштышы лаксакшат, вәк, келгырак лин колтен. Сынзәжы якшарген шынзын, тырвы йыржы ясым тырхаш цацышын пйрынзыквләм цаклет. Анзылгечы тыдылән кымлы ик и севәлын. Тиды гишәнжы лач тенгечы веле әшындәрен колтыш. Шачмы кечыжы гишәнәт кызыт когонжат шаныде.

Мүләнды вылны ти мәгәлын пиш тыр ылын, нигыштат ик орудиәт мүгырыде. Пытартыш кечывлән тышман тытышде атакуенәт, ти тыр тыдым орыктәрен.

Коскела вуйжым пушангы тервен тыкыләллы дә сынзәжым питырыш. Вильдырген шыцшы нол каваштыжым кыце аяр ныжгән йрыктә, шижы. Табак шыпшмашеш йылен шыцшы тырвыжы цажгыжын, охыр мышкыржы лавыжын. Лишныжы кольмы доно рокым капайымы дә салтаквлән попымы юквләшты шактеныт. Коскелан сынзә анзылныжы тамалын доко Карйула угыц кайын колтыш. Тыдын вырсымыжылан Коскела когонжат йш шыдешкы. Техень ситуацишты Карйулан иктәжым вуйнаматеш лыктын, саслымыжы ваштареш изишәт, вәк, ылде.

Карйула анзылны ылде ылгеңи, ти подполковник “вуйнаматан кесеш” сойток иктәжым весым лыктеш ылын. Коскела Ышкежы вуйнаматан ылмыжым изишәт шижде, седьндондо ти сценымәт шукуштат агыл вуйжы гыц шуэн колтыш. Тиды паштек нелы ситуацишты ылмыштымат мондыш. Тиды кызыт кәпшын янгылен шыцмыжым веле шижын. Тенге кызытшы жеп ямын кеш дә тиды нерәлтен колтыш. Нерымыжы лошты Мәәттә монгыр гыц попымым колын. Тышты Хиетанен попен дә Коскела тамалын доко шытырым шижын колтыш. Тама тенге агыл ылын, но мам, тиды Коскела нигыцеәт ынгылен кердде. Тиды паштек Рокка тамам келесыш. Хиетанен ваштыл колтыш. Коскела нервничаяш тынгальы. Мам тишты ваштылашыжы? Техень годым ваштылаш? Мышкындыжым кормежтен, тамам сыгырал колтынежы ылы. Хиетанен лишкылажы толын дә со ваштылын веле. Тидын нолжы совсемок шимы, вуйжы йыр пәнгын шыцшы бинт, вьран вәрыштыжы ошынрак кайын.

– Табакетшым шыпшылат?

Коскела цытырал колтыш дә сынзәжым пачы. Мам вара Хиетанен анзылныжы портсигарым виктен шалгыш? Сынзәжым пачмыкыжы, анзылныжы табак кидән Мәәттәм ужы дә тидыжы малын тенге выкыжы анжа, орын шаналтыш. Коскела Мәәттән табакшым нәлят, келесальы:

– А-аа... Тау... Мынь, векәт, нерәлтен колтышым.

– Мынь тидым ужым. Но тыведән тышты моторвләәт тургат, канәлтәшет ирыкым ак пуәп.

– Ак пуәп.

Мәәттәәт табак шыпшаш шынзылдальы. Коскела угыц пушангы тервен йарнен шынзы. Тиды йнде омынжы гишән шанен. Малын тиды Мәәттәм Хиетанен семынь ужы? Тидым шанен, вуйжат лыгалт кеш. Малын тенге нервничая, нигыцеәт ынгылен кердде.

– Маняры вара мынь тишты шынзем?

Кышец трюкок техень шанымашыжы вуйышкыжы пырыш? Молнамжы гынь техень шанымашвлә тиды докы нигынамаат толделытыш. Тиды паштек остатка гәнә Карилуотом ужмыкыжы мам шаналтыш дә «Ти әдем тагачы колышашлык» манмыжым ашындәрен колтыш.

Тыдыләнәт ма бінде мычаш толын? Малың техень шаны-машвлә кызыт толыт? Тиды гишән бінде мужедәш тынгәләм. Тиды лач яңгылымы гишән. Улы депресси дон кымылым валтымаш лач тиды доно веле кылдәлтүн. Мынь вет омыным ужым. Лин кердеш, пижын кемешкыжок Хиетанен колен ылын. Такеш агыл вет кәпшәт шакте гань – пульывлә ражтен шынденыт. Но ныныжы, кыдывлә машинәштты ылыныт? Махань кошмар! Ты вадны нелы кредәлмәш ылынат, тиды гишән шаналташыжат жепшы ылде. Токо ужмы омынжы пишок лүдышлә ылы, шаналтетәт, цытырәл, вәк колтет. У-хх...

– Пи пиу пиууууууууу...

– Ах-аа! Угың толыт. Тәрвәнәш келеш. Вәрыштты шынзәш ирыкым ак пуәп.

Коскела йәмыштты киән. Рок цытырен дә рыпшәлтүн. Йәм тыр гың ошма йыжге йоген. Мындырнәт агыл осколкы шишкен чонгештә. Юкшы когоэм миә дә лишныжок пыдештәлт кеә.

– Кыце тенге, цыгы вуй, пысын целенжы кердеш?

Коскела олен вуйжым лүктәлы, но лишныжы шим шыкш мәнгыләок кузенәт, мынгеш валтен колтыш. Рок маклакавлә окопышкыжы аран виләш тынгәлевы.

Пыдештәш цәрнышәт, Коскела тышманын «ура!» саслымыжым колы. Лүлүлмы юквлә шактеныт. Шалахайышты Мәәттән пулемтшы цәрныде тототлен. Ныны лишыц каклянен кыргыж эртымыжы годым, кыце Хонкайоки подполковниклән подражаен попа, Коскела колы:

– Т... вуйвлә! Кызыт зениткывләнә лашкалтат ылгецы!

Лачокшымат. Токуштыла шоссе мычкы кым танк толын дә кыце кердыныт, тенге лүлүлныт. Коскела танк выкы лүлүлшы салтаквләжым эртыш, но лүлүләшыжы веле ныны такеш лүлүлныт. Ик салтак танк снарядын осколкешыжы шушыргышат, саслаш тынгәлы:

– Ныны мәмнәм пытәрәт! Ырвезывлә! Пытәрәт!..

– Вәрыштыдәок лидә! Иктымәт ак пытәрәп! Тыштты минируйымы.

Кого ружымәш лошты салтаквләжы юкшым колышты манын, Коскела кыце кердын, саслен. Кого юк доно саслаш агыл

гѣнь, салтаквлӓ лошты паникын шачын кердмѣжѣм пӓлен. Шоссе канава лишнѣ танквлӓ ваштареш кредӓлшѣ взводын таманяр салтакшы киэн. Коскела нѣнѣ докыла авалыныл кеш.

– Гранатывлӓдӓ улы?

– Улы. Но сойток лишкѣшкѣштѣ ак пыртеп.

– Мѣнь цацен анжем. Кок салтак сагаэм толда.

– Окоп гѣц яжорак. Канава утла тӓр.

Седѣ, тидѣ яжорак лиэш ылы. Но тѣнӓм позда лимѣм Коскела пӓлен. Танквлӓн окопвлӓ якте шомешкѣштѣ, салтаквлӓжѣ шѣлѣн кыргыжит лиэш. Тышман танквлӓн броняштым цаткыдемденӓт, гранат вѣдѣлтѣшӓт бӣнде сожок нѣнѣм пыдештӓрен кердде, но вес йӓн ылде.

Коскела анзыкыла тӓрвӓнѣш. Кок салтак паштекшѣ кенѣт. Пѣтӓришѣ танк шагалят, шоссе тӣрѣшкѣрӓк сӓрнӓлѣѣ. Тѣштѣ, векӓт, танк ваштареш кредӓлшѣвлӓ воксекат уке ылыт, тидѣлӓн бӣняненѣт. Блыныт гѣнь, тагынамок лӄлӄлӓш тѣнгӓлѣт ылын. Танк нима гѣц лӄддеок бӣнде анзыкыла турге кен.

Анзылны, кого кӄ йӣр, канава изи сӓрӓлтѣшѣм бӣштен. Тѣшкевек шоаш лиэш ылгецѣ.

Коскела тѣшкѣ шо, пылвуйтен шѣнзѣ дӓ вычаш тѣнгӓлѣѣ. Танк тамам вуйта подозреваен, но тенге гѣнят, лӄлӄл-лӄлӄл, анзыкыла кен. Коскела бӣшкѣмжѣм кердмѣжѣ сембӣн ладнангдараш цацен. Техень ситуациштѣ изишӓт нервничаяш ак ли, тидѣм опытшы гѣц пӓлен. Утла мӣндѣрц шуаш ак ли, ти заданим, нима шаныкалыдеок, яжон бӣштѣшӓшлык. Кышкевекрӓк танкым лишкѣжѣ колташ – тидѣм яжон шаналтымыла ылын. Танкым шагалташ манын, кыды вӓрѣшкѣ шумыла, тѣдѣмӓт пӓлѣмӓн.

– Теве, бӣнде мѣнь тидѣм шуэн колтем.

Коскела чекам шыпылы дӓ ял вѣкѣжѣ каклярген шѣнзѣ. Зарядшым тѣдѣ ѳлѣц кӄшкѣлӓ мырыктыш, тѣдѣн чонгештѣмѣжѣ вѣдвӓрӓ гань ладна ылы. Заряд башня тервен тѣкнѣш дӓ гусеница анзыл левӓш докыла кенвазы. Пыдештӓлтмѣ юк рѣшкӓлтѣ. Гусеница кӣрӣлтѣ, танк изиш тӣрӣнялт кешӓт, вӓрешѣжок коды. Коскела бӣшкежѣ тидѣм бӣш уж. Кидшѣ гѣц заряд кӄшкѣ чонгештѣмѣ годым, корны вес вец тѣдѣ вѣкѣ автомат гѣц пуэвѣ. Канавашкы кенвацмыкыжы, тѣдѣ эче

кйнервурдешйжй тйкйллт, кйньйллш цацыш, но йш керд, мйнгеш кенвазы. Тенге Ййлмйдймй Вилле колыш.

Шайыцын толшы кок танк ыртеш шагалалевй, но шукым вычыктыде, анзыкыла рисневй. Салтаквлә Коскелан кенвацмыжым ужевй дә кйньйлмйжым вычевй, йш кйньйллт, танквлән лишеммйштй сембйнь, шайыкыла кыргыжаш тйнгәлевй. Тенге цеп кйрйлты.

Карйула Ламмиом командуйымы вәреш коден. Тйды йшке позицивләжым нигыцеят кодымыжы шоде ылын «уке гйнь, махань келтймәшлән вала Калйулан салтаквләжй келйт?» манын попен. Кы цыгышты ти плотивотанковый зениткывлә сәлнәт? Векәт, тйштй Якшал Алми векй ванженйт? Самолетвлә вет зениткывләм шыпшедйллш ак әптйлтеп. Шоссе нимахань аәлодлом агыл. Самолетвлә кұшнй чонгештйлйт. А шоссе мыч кеәш ма?

Телефон тынгылгыш. Позицивләм ямдымы. Коскела колен. Кымшы ротышты паника.

Карйула ләктын кеш.

Ламмио паштекшй кенежй ылы, но подполковник тйдылән резервйштйшвләм погаш шүдыш.

Карйула анзылныжы пйсын цәкнйшй батальоным ужын.

– Цыгы вуйвлә, шалык кйтө! Позицивләшкй! Ик ашкылымат шайыкы идә йштй! Кұ кылгыжеш, тйды вәлешйжок кола!

Шоссе мыч шүлештйлшй салтаквлә кыргыжыныт, иктй ынгылдарымыла вуйта попен:

– Мам йштен кердынә?.. Танк ваштареш зениткывлә уке гйнь. Тйвеш, Коскелаат йшкймжым пушты.

– Тылын! Кұ эче тйштй ышмажым пачеш? Шагалда! Уке гйнь, лүән пиштем!

Карйулан кидйштйжй пистолет ылын. Лишнйшбйрәквләжй тамам вычен, шагалевй, а мйндйрнйшйвләжй со толын веле миәнйт.

– Нйнй толыт, йрвезйвлә!

Тидым колын, салтаквлә лүдйн колтевй дә Карйула доно шагалтымывлә логйц ик салтак кеәш тәрвәнйш. Подполковник ти гәнә йшкймжым кычен йш тырхы. Сбнзәгбйрәт командирйым

колыштдымашым ужын, тйдды цйтйрәш тйнгәльй. Шыды паржы доно тйдды сока гань лин колтыш.

– Ынде ти магәл толын. Ынде дейтвуйымыла. Техень годым нимат весй ак палшы.

Келесәшок гйнь, техень шанымашвлә вуйыштыжы сәрненйт гйнят, тйдды тама гйц лүдйн. Цәкынйым (преступлением) йштәш шанен шйнденәт, йшкймжйм ладнангдараш манын, тйддйлән тенге шанымыла ылын. Сасла гйнят, палнырак войырын анзыкыла ашкешй салтакым ужы, автоматшы пулыш гачшы кечен.

– Шагал! Кышкы тенге салтак талаша? Шагалда манам! Отставка гәнә келесем. Шагалда!

Ти салтак Вийрилә ылын. Тйдды вуйта нимат колдеәт, лач анзыкыла ашкешдйн веле. Тйдды шйләшәт цацыде – лач ашкешдйн веле. Седйндонат тйдды подполковникйн командывләжймәт вуйта колдеәт. Тйдды нигынамат лүдде, анешлә, лүдмәшлән ваштылын веле. Лүдмй паржы доно цәкнен кыргыждеәт, командат тйддым ак тйкәл, шанен. Весйвлә коденйтәт, тйдәт йшке позицижйм коден дә ладнан ашкешмйжй доно кыце тышман, тенгеок Карйулан саслымыжы гйцәт ак лүд – анжыктен. Карйулан командыжым колышташ тйнгәлеш гйнь, вес салтаквлә тйддым трусеш шотлен кердйт, йшкежй тйдды шанен.

– Шагалда! Кышкы салтак талаша?

– Лапландиштйшй Инари пирй докы.

Вийрилә молнамшылажок роал пуш. Тиддй паштек лач ваштылмы юкшы веле йш шакты. Карйулан вуйыштыжы күсйм пйрйктәш цацымы шанымаш йлйжй. Ти шижмәш, кыды шамыштыжы шүмжйм нымыштын, ййрвәш ылшывләм терроризируйышы эдемйшкй тйддым сәртен, техень эдем йнде ма улы, цилә пйтәрәш дә пушташ йәмдй ылын. Кйргйштйжй тагынамшенок шйнзйшй шыдыжй кйзйт түгй пйрхәлт ләктәш йәмдй ылын, дә хозажы нигыцеәт тиддым шагалтен керде. Тйведән тйдет шалга. Кого вуян обезьян. Тйдды кйзйт цилә армин дезертир кйтйжй анжыкта. Акситешйжй– ваштылеш веле.

Карйулан лачокшымат лүән колтен кердмйжйм шижйн, Вийрилә автоматшым пулышыжы гйц кидйшкйжй нәльй.

Тидым ужын, Карйула шүмжй гйц пйрхэлтшй шбдйжым ёлбймашкй пырташ шаныш – Вийрилән жестшй шбдйжын остатка патькалтышыжы ылы. Тйдй лүэн колтыш. Онг покшакы. Вийрилә сукалтен шйнзй дә каклярген вазы. Пуля торок ёш пуштат, кәпшй эче таманяр жеп ёрзәлтй.

Карйула шайланышыла ашкылвләжым тйш-тиш ёштйш. Тидй паштек ёрдәнгшй юкшы шактен колтыш:

– Салтаквлә! Вылсы тлибуналын законжы сембнь пледа-тельбм наказышым. Салтаквлә! Ядмаш туан сәндәлйкнә доно кйлдәлтйн. Тиштәт... Кйзйтәт... Техень лимәшвлә... Изи детальвләят ёнде шотышкы нәлмй лит... Мадыш пйтен... Бунтым тәлвәтйшбйвләм техень мычаш выча!

Салтаквлә лиәлтмблән ёнянбде икбжәк-иктйштй вйкй анженйт. Ёйрвәш тыр ылын дә ти тыржым лач Карйулан ёрдәнгшй юк доно салымыжы веле пыдырген. Тйдй ёнде йудбшй гань кайын. Вес состояништй ылын ылгецй, ма вәл тйдбн доно лиэш ылы? Салтаквлә шанен кердделыт, но тидым долг доно агыл, а психический состоянижй дә коргыштйшй шбдйжй доно кйлденйт. Акситешйжй – ти салтакшы Вийрилә ылын, ротын пйтәришйжй, сек яжо салтакшы.

Изин-олен ма лиәлтмбм ынгылен, салтаквлә понгыжалтевй дә шбдешкен колтевй. Пүштым пырын, мышкындыштым кормежтен, циләнок автоматыштым нәлевй. Мбндёрнёрәк шалгышы ик салтал Карйула вйкй цяляш тйнгәльбй, но лүәнжй веле ёш шокты. Лүэн колтымы вәреш, когон сйгйрәл колтымы юк рйшкәлт кеш:

– Рушыввлә!.. Толдо!.. Толдо!.. Циләнәм лүэн шудок!.. Тиштй эдемвләм пуштыт! Толмада!..

Салтак ородышкы кешй гань урмыжын. Тйдй, ытары-машым вычышы, лүдшй дә паникйштй ылшы тетя гань саслен.

Ти юк Карйуламат понгыжтарыш. Ёшмажы гйц хир вольыкын гань урмыжмы юк шактыш. Техень ситуациштй тйдбн шаншы чбдй ылын – седбндонат тйдй пақыла дейст-вуяш решйш. Тй эдем гань, кыды цәкбнйм (преступлением) ёштен дә кыдылан шайыкыла корныжы питйргәлтйн, тйдй ёштймбжй гйц лүдбн, у цәкбнйм ёштәш йәмдй ылын. Вий-рилә кокшы эдем ылын, кыдым ёлбймәшбйштйжй пуштын.

Седй, тышманын танквләжй ак толеп ылгецй, кәрйшй салтак кымшы лиэш ылы.

Шоссе сәрнәлтйш шайыц толшы танк лүэн колтыш дә осколкыжы Карйулан ялышкыжы вәрештй. Тйды шоссе покшакы комдык шәргәлт вазы.

Салтаквлә кыргыжаш тйнгәлевй.

Карйула пйсын понгыжалты. Ял вйкйжй кйньйлнежй ылы, но йш керд, ялжы пыйырт веле кәпшй тервен кечен. Тйды кйнервурдыжы вйкй кйньйлят, саслаш тйнгәльй:

– Позивицвләшкй! Цыгы вуйвлә! Шагалда! Позисишкй шагалаш палшыдай, цыгы вуй тлусвлә! Автоматым пудай!..

Юкшы со эче раскыдын шактен, палшыкым ядмы семәт тйштй ылде. Моланмшылаок тйды решительно дә коман-дуйышы юк доно саслен. Эчеәт ял вйкйжй кйньйләш цацыш, шйды дә ясы паржы доно когон шудалын дә саслен. Кыце шушыргышы хир вольык йшке верцйнжй кредәлеш, Карйулаат тенгеок кредәлйн. Йәл вйкй шйдешкен шйцшй, йшке салтаквләм ужын керддймәш дә йшке вим ядмымыжылан шйдән ылмаш – цилә кйзйт тйдым нымыштын. Жеп эртймйкй, пулеметчиквлә Лехтола дон Карйула икань ылыныт, манын попенйт. Лехтолаат подполковник ылын гйнь, Карйула ганьок лиэш ылын маныныт.

Лин кердеш, шйдын тенге пйрхәлт ләкмйштйжй тйды яжо мәгәлймәт ужын кердын. Но кыце тйды хир вольыкля саслен, ял вйкйжй кйньйләш цацыш, тидым ужын, тенге ат келесй ылы. Салтаквләжй тйды вйкй шйдын дә ужын керд-дймйлә анженйт. Лишйцйнжй кыргыжшывлә логйц иктй келесен пуш:

– Юкетшй шакта гйнят, палшымемжй веле ак шо.

– Техень цыгы вуйлан церотым пуэмәдә! – весй сйгйрәл колтыш.

– Мә нимахань санитарный шыжарвлә ана ыл...

Рокка сек пачеш толшывлә лошты ылын. Лиәлтмйм сйн-зәжй доно ужде гйнят, ма лиәлтйн, тәрөк ынгылыш. Лач тйнәм Карйула кокшы гәнә шамжым ямден ылы. Танк гйц пулемет доно лүлйләш тйнгәлевәт, цилән шәләнен кевй. Рокка нелй кәпән подполковникйм нәлят, шоссе тйрйшкй шыпшын кеш.

– Тидѣ гѣц шукужым ѳштен ам керд. Мам вара эдем пуштшым сага шыпшедѣлѣш?

Кокшы ротын кок офицержѣ тѣдѣм тѣшец нѣлевѣт, санитарвлѣн шомешкѣштѣ, анзыкыла намалевѣ. Нѣнѣжѣ, долгышты ылынат веле, намалыныт, лишнѣштѣ офицервлѣ ылыныт гѣнѣт, подполковник гишѣн шѣдѣн попылыныт дѣ шудалыныт.

Батальон шагалдеок цѣкнен. Изи кредѣлмѣш паштек Ламмион салтаквлѣжѣт сагашты ушневѣ. Нѣнѣлѣн ѳнде цилѣ позициштѣм кодаш вѣрештѣн. Цилѣнок кымылышты валенѣт, тошты кугижѣнѣш пѣсмѣн якте шоделыт ылгецѣ, батальон гѣц, векѣт, нимат ак код ылы – цилѣнок кѣ-кышкы шана шѣлѣнен кеѣт ылы. Пѣсмѣн паштек кымылыштат изин-олен кузаш тѣнгѣлѣ. Нѣнѣлѣн кѣнѣлтѣш жепѣм пуэвѣ. Нимаханѣ допросымат иктѣт ѳш эртѣрѣ. Лач саслымы дѣ Карѣулан палшыделыт, тидѣ гишѣн веле салтаквлѣлѣн ѳшѣндѣрѣктѣлевѣ. Ти ядмашыжымат шуку монгыр гѣц анжаш лин – цѣкнѣмѣ годым вет, молнамжѣт шушыргышывлѣ кредѣлмѣ ныреш кодыныт. Нелѣ ситуациштѣ ылмым пѣленѣтѣт, ти ядмашым иктѣнѣт пыдыратымыжы шоде, седѣндонат ма лиѣлтѣн, тѣдѣм ѳѣлерѣк мондаш цаценѣт.

Кѣнѣлтѣмѣкѣштѣ, батальоным угѣц кредѣлмѣшкѣ нѣн-гевѣ дѣ тидѣ паштек тѣдѣ куштылгынок тышманым цѣктѣрен колгыш. Салтаквлѣн ѳнде кредѣлмѣштѣт шон ылын. Цѣкнѣмѣштѣ гишѣн нѣнѣ когонжѣт попыделыт, лач кредѣлѣш веле цаценѣт. Туан сѣндѣлѣк верц кредѣлмѣш гишѣн шанымаш салтаквлѣ лошты угѣц ѳлѣж кеш, тидѣм угѣц долг семѣнѣ ынгыленѣт дѣ угѣц ырсышкы кенѣт.

Эчеѣт кого кредѣлмѣшвлѣ тѣнгѣлѣтлевѣ. Кыце финнвлѣ патырын, вѣрѣштѣм ѳжѣлѣѳѣде кредѣлѣт, тышман угѣц шижѣн.

ЛУАТКУДЫМШЫ МЫЧАШ

I

Рокка лүдйүн.

Взводшын позицижым тйшлен ләктәш манын, ик вуй гйц вес вуйыш каштын. Келесәшөк гйнь, кйзйт взводшы тйдйн агыл, тагачы кымшы взводын командирешйжй вес фронт гйц толшы прапорщикым шагалтымы. Тенге гйнят, анзылнышты нелй задача ылынат, Рокка взводшы верц шытырланен. Шайылнышты йогы ылын. Позивцвләм паткыдемдәш манын, йогы гач шалахайыштырак кишй кйверйм нйнылән оролаш заданим пумы.

Пулеметвләштйм йәрйшкй шуэн коденйтәт, пулеметчиквлә йнде автоматчиквлә линйт. Лач Мәйтән пулеметшй веле эче целаок ылын. Кок кечй перви взводышкы служаш тйнгәлшй кым салтакым колтенйт, тидй гйц пасна талашымы пар доно коктым эче пуәнйт дә тенге циләжй взводыштыжы кәндәкш у салтак ылын. Анжалаш гйнь, опытан салтаквлән процент кожок ылде. Седй, у салтаквлә шонгыраквлә гйц нима донат худа ылделыт, әдемйн характержй вет изи годшенжок тапталтеш, армиштй агыл тидй лиәлтеш, но күн опытшы ылде, нйнй шйренрәк паникышкы пырен кердйнит – тидйжй заданим йштймй годым, сек худа ылын.

Пирй Ял окопыштыжы киэн дә табакым шйкштен, кужынервләм поктылын. Рокка лишйнжй эртймйжй годым, келесәльй:

– Әштет, тйнь, Пирй Ял, Вуокса гач кыце ин ванжышна?

– Кыце вара ам әштй? Тйдйм, Антти, йнде мә нигынаमत ана уж. Тйштй йнде колышывлә нүштйлйт. Попат, вуйта вйдшәт йнде якшаргышкы сәрнәлтйн.

– Мйнь йшкежй тйштй эче нүштйләш шанем доко. Ат йнянй?

– Кыце вара тйшкевекшй шоат?

Таманяр кечаш кукшы паекым пайылымы ылын да кыце у салтаквлә сакрыштым переген кодаш манын, вйдылыт, Рокка цаклышат, келесйш:

– Колыда, йрвезйвлә, тидым перегаш идә цацы, шукуштат агыл мälәннә, анят, вйд гач ванжаш вәрештеш да цилә сакрыда шылен кеә.

– Мам вара такеш попылат, техень аңгыр гачшы тйргенок ванжаш лиэш.

Шукердй агыл толшы салтаквлә логйц лачокла пүэргй ылмыжым анжыкташ цацен, кйжгй табакым шйкштен да пилоткыжым пылеракйн чишй ик салтак келесальй. Пилоткыжы «гармошка» доно ылын да тидйжй пилоткын хозажын махань ылмыжым яжон анжыктен. Ти молоца пишок патырын, лүдде да нерым, вак, лүктәл, йшкймжйм кычен. Пилоткыжы вуйта самынь веле тенге пылен шйнзен, но ти салтак йәлвләлән тенге йшке кавыржым анжыктынежй ылын. Тйды взводшкы толын веле шоктыш, кыце «кышты тышманвлә ылыт, мйнь цецашок нйнйм пушташ кем» манын келесйш. Салтакын фамилижй Асуманиеми ылын. Рокка тйнам тйдылән мыскы- лал вәшештйш. Кйзйтшй гйнь тйдын доно шутяланыл попен гйнят, мыскылымы сем кайде. Тй вадны, кынам Сарастием штаб лишнйжй кредәлмаш ылы, ти салтак кым тышманым ижй лыпшал пиштйш. Царә вуяок кредәлмйжй годым, пилоткыжат вуйжы гйц чонгештен ылы. Пылвуйтен шйнзйн, автоматшы доно лыпшен да тышман вйкй чучмыжы семйнь, попылын:

– Кыткывләм шотлен шйнзймйжй годым, иктй ак ситы манын, Келтймаш келесйш.

Кредәлмаш паштек нйнйлән кым пуштмы тышман гишән уты доно колышташ вәрештй гйнят, Асуманиемим иктәт йш царй – взводшкы толмыжы семйнь, тйдым яжон вәшлинйт да йшкймжйм тйды тонышыжы гань шижйн. Ти кредәлмаш паштек Асуманиеми взводин сек яжо салтаквлән шотышты ли. Рокка пурым шанен, тйдылән йшке согонжым келесальй:

– Тйнь, нылыдымы презй, неретйм когонжок ит лүктедыл. Йаш вәрештешәт, весйвлә ганьок йаш тйнгәләт. А кйзйт сакрыетйм качок, мам вара такеш вйдеш ямеш?

Прапорщик Яловаара ротын командуйымы пункт монгыр гыц толын. Рокка ваштарешбйжй кеш дй квйреш лимбкйштб, тбдб шбдбн роал пуш:

– Мам тй имбй гишйн попылыда?

– Ёрвезбйвлйлан сакырым качкын колтымыла, уке гбнь, ин ванжымына годым, вбдеш ямеш манын келесбйшбм.

– Тенге попымыда доно тй анзыцок паникым тйрвйтблбдй.

– Колат ма, прапор! Паникым мбнь агыл, тышман тйрвйтй. Лыды партбй гань ти йнгбйр гач ййш тбнгйлмбнйм эче ужат.

– Тй анзыцок ма цйлй мужедбдй? Взводын замжы анзыцок цйкнбмбй гишйн попаш тбнгйлеш гбнь, ма лиэш?

Прапорщик Роккан «колат ма, прапор!» манмыжы вбкбй шбдешкен колтен ылын.

Рокка ти прапорщик доно шукердбй агыл веле пйлбмбй лин дй малын вырсын тактикыжы кбзбйт тбйрбс вашталтын, прапорщик ынгылыде, тидбм пйлен. Арми анзыкыла наступайымы годым, ти Яловаарам тамахань заслугыжы гишйн гражданкышкы колтымы ылын, а кбзбйт, кынам фронтышты офицервлй ситбделыт, тбдбм мбнгеш мобилизуенбйт. Рокка прапошикбн наивный ылмыжы гыц лбдбн, седбндонат тбдбн шйавлйжйт шбдештйренбйт.

– Ти паникетшбй мбньбн шййэм доно агыл кблдйлтбн, колат? Мй пашкудум яжон пйлен шонна. Цаценнй гбнят, молнамжат тбдбм шагалтен кердделна дй тидбжбм, шанем, кбзбйтшйт бштен ана керд. Лблблйш тбнгйлмбкбйштб, кыце салтаквлйнй вуйыштым йбйрвйш сйртблйш тбнгйлбйт, анжалок. Тидб нимахань мужедмйш агыл. Салтаквлйн вуйыштым сйртблмбйштбм мбнь ам яраты.

– Приказ толешйт, мй шотынок кбйвер гач цйкнен ванженй. Тйлйндй шукым шанаш ак кел, махань приказым пуат, тбдбм веле бштбмйн.

Прапорщик делам пйлбшблй, пингбдбн попен. Фронтышкы ўжмбкбй, тбдбй пингбдбй характерйн лийш шанен ылын дй салтаквлйжбй донат тенгеок попынежбй ылын. Поездбйштбй шбнзбмбйжбй годым, армин цйкнбмбйжбй гишйн ситйлык шанен дй армиштбй цаткыды дисциплина келеш манын решен. Вырсым мадын колтымылан тбдбй изишйт бнйянбйде. Мадын колтат гбнь,

тидй логерешйжй утла пингйды маклака лиэш. Седйндонат бйшке долгшым шот доно бйштйш шанен. Мам бйштймлй, тйды яжон пйлен.

Прапорщикйн анжалтышыжы Роккам шйдештйрен дй тенге тйды прапорщик вйкй сйнзй тйржй доно анжаш тйнгйльй. Ти анжалтышыжым Ламмиоат, вйк, тырхыде. Анжалтышыжы шамак гйцйт виёнрйк ылын дй эдембй бйшкежй гйцлыктын кердйн. Пиш когон ладнан, тенге, кыце вуйта тетявлйлан попат, Рокка келесйльй:

– Колат, Кымшы взвод кйвер гач ванжа гйнь, пиш яжо лиэш. Кыце ужат, тидй шоссе тйрйштй ылеш, но весйвлй ин ванжаш тйнгйльйт. Но когон рйжгйш тйнгйлйт гйнь, шанем, инжйт ванжен ана шокты. Тйды колешйт, лач тиштй атакыжым тйнгйлеш.

– Тй весйвлй ганьок приказым бйштйш тйнгйльйдй. Ынгылышда? А кйзйт – вйрйшкйдй! Мйнь тагачы тй гишйндй ситйлык кольым. Мйньбйн взводыштем дисциплина гйц иктйт ик ашкылымат йрдйшкй ак йштеп. Бйшке семйнь бйштйлмйшвлйм ам тырхы. Мйнь нимат такеш ам попы, мйлйнем согоньвлйм пушывлйят ак келеп дй взводлан махань задачейм шйндймбй, мырлыдеок, тйдым бйштйш тйнгйлеш.

– Кйзйт яктежй доко мырлыдеок цилй задачейм бйштен. Колат, тйнь эче шукым пйлен шоат. Во, келтймйш, мам вара тиштй тйнь донет спорен шалгем. Кердйт гйнь, кйвер гач ванжет. Ма вара тиштй шукыжым попылаш.

Рокка кидшй доно шйдйн лыпшйлят, прапорщик дорц карангы. Позицишкй кеш дй жалвайымыла попаш тйнгйльй:

– Ма цыгы, кыце мйнь командирвлй доно ик ййлмбй мон ам мышты? Ик шая, вес шая дй тенге соредйлмйш тйнгйлйлтеш. Лач Коскела доно веле нигынамат соредйлделна. Ма ти офицервлйштй техень улы, кыды соредйлмйш докы нйнгей?

Роккан жалвайымыла попымыжым колын, Ванхала ваштыл колтыш дй орлыкым ужшы эдемлй келесйльй:

– Ам пйлы, малын? йнйят, ти самыньжы бйшке донет кйлдйлтйн?

– Мйнь донем? – Тидйм колын, Рокка лачокшымат йрйн колтыш. – Кыце тидй мйнь донемжй кйлдйлт кердйн? Такеш

ма нһнһ мһнһм со йышкырен дӓ ырсы трибунал доно лӓдӓктӓл сӓрнӓт? Мам худам мһнһ нһнһлӓн ӓштенӓм, мам худам келесенӓм? Нһнһ цилӓнӓт потемӓшвлӓ гань лишнем сӓрнӓт. Лач бунтарьвлӓок! ырсы яжо монгырышкырак сӓрнӓлеш гһнһ, тӓрӓк мһнһ гишӓнем ӓшһндӓрен колтат. Кӓзӓйтӓт, тевеш, цӓкнӓмӓнӓ годым, цилӓ яжо лижӓ манын веле келесӓшӓм. Тӓдӓ кӓвер гач ванженӓ манын, кӓрен ынгылдарыш. Тышман тӓшкӓ анзыцырак толеш гһнһ, кыце кӓвер гачшы ванжаш тӓнгӓлӓт? Кыце шанен шӓнденӓт, цилӓ нһнһ семӓнһ лиӓлтеш, шанат.

Рокка кем нержӓм шӓдӓн анжалят, пулышыжым ӓрзӓл, келесӓш:

– Мам ти т... вуйвлӓ доно когонжок... Карелим ямдымы. ырсым мадын колтымы. Мӓнһын ӓнде нимахань ямдашем уке. Ма ылын – цилӓ ямын. Каннасын ӓкшӓм мӓнһ ӓче терген анжем. Анзылгечӓ мӓнһ майорым ӓштӓл пиштӓшӓм. Келешет вет, тӓдӓ паштек патруль оролен. Погонвлӓжӓм икшӓ ротын ӓрвезӓвлӓ царген нӓлевӓ. Рахикайненлӓнӓт, вӓк, ӓш вӓрешт.

– Мӓнһ ӓнде нһнһм кынамшен ам погы. Мӓлӓнем ӓнде сойток. Тек цилӓ ямеш – погонвлӓ, Карели дӓ ырсывлӓ. Нерат линӓм.

– Мам вара тенге раведӓт? Карели Иксӓштӓ цаткыдын кредӓлмӓ агыл ма? Тышман анзыкыла ӓнде ак ке, – Сихвонен манындаклы.

– Тенге гһнӓт, тидетшӓ нима донат ак палшы. Толмыжы шоӓш гһнһ, сойток толеш. ырсым мадын колтеннӓ. Цилӓ кредӓлмӓшвлӓ такеш линӓт.

– Пи пиу...

– Пульывлӓ, ӓрвезӓвлӓ, – Асуманиеми маньы.

Цилӓнӓт окопвлӓштӓ йӓде шӓлевӓ. Рокка веле нигышкат ӓш ке. Вӓрӓштӓжок шӓнзен дӓ ӓшкӓлӓнжӓ вуйта келесӓлӓь:

– Тек чонгештӓлӓт, ти пульывлӓ. Каеш, цилӓ тӓнымбалын пӓӓргӓвлӓ пичӓлвлӓм нӓлӓн, икӓжӓк-иктӓштӓ вӓкӓ лӓлӓлӓш кыргыж лӓктӓнӓт. Цилӓ вӓреок ӓнде колышывлӓ, цилӓ вӓреок тагышты пыдештӓлтеш, тагышты тӓгӓ кола. Малын пульывлӓлӓн чонгештӓлӓшӓжӓ агыл? Нһнһ ак чонгештӓлеп гһнһ, колышывлӓӓт ак лиӓп дӓ ойхат чӓдӓрӓк лиӓш.

– Кеок окопышкет, – Пирй Ял тйдйлән пурын келесальй.

– Дә Коскела ганьвләәт, – Пирй Ялын шаяжым вуйта колде, Рокка манындалы. – Кү вәл тйдй гйц пасна керәл агыл колымашвләм тенге яжон пәлен? Ышкымжым бшкеек агыл ма тйдй пушты? Гранатым шуэн колтымыжы годым. Шанем, колен кердмйжй гишән тйдй яжон пәлен. Колат, Прүхо, тенгечй пастор доно попымет годым, мам келесйшйц?

– Хи-хи... Пәлет вет, патрульна ик руш салтакым лыпшал пиштен. Дә тй салтакын кидйштйжй малын цәш уке манын, мйнь гйцем яды. ... Күлән цәш керәл ылын, әнят, тйдй нәлйн манын, тйдйлән келесйшйм... Ти пастор йнде воксеокат вашталт кен... Ййрвәш салтаквләм вольквләләок вуйта шйшкйблйт, а пастор тидым вуйта акат уж, колымаш тйдйм ак интересуйы. Шолыштмаш, ләктеш, тйдй семйнь, пуштмаш гйцәт когорак сулык, хи-хи.

– Ой, келтймәш! Тйнь шаныкалаш тйнгәлйнәтйш? Кынамшен вара техень ышанжы лиц?

– Мйнь нимахань кйтөштйшй салтак ам ыл, бшке вуя шйргй лошты кредәлшй салтак мйнь ылам. Вуйышкем пропагандат когонжок ак пыры, хи-хи...

Ванхала окопыштыжы комдык киэн, шәржй теммешкй ваштылын. Тидым ужын, Рокканат кымылжы кузен кеш дә ваштылмыжы шон колтыш, но ваштылашыжы веле жепшй бш ситй, шоссен шалахай монгырышты когон лүлйләш тйнгәлевй дә тышманын «ура!» юкшы шактен колтыш. Салтаквлә оружи тервенйштй пйсйн пижевй, циләштйнок шйргйштй серьезный ли. Нйнь кредәләш йәмдйләлтйнйт.

II

Пел цәш эртймйкй, флангвлә гйц цәкнәш тйнгәлмйштйм ынгылевй. Тйштйжй нимахань кредәлмәшәт ылде дә командывләжәт тйшкевек шоделыт. Но шоссе вйлнйшй кымшы ротым тышман яжон пйзйрен, тенге тйдй кйвер докыла цәкнен. Ротын посыльныйжы цәкнймй гишән приказым кандымыкыжы, Рокка Яловааралан әнгыр гач ин ванжаш согоньым пуш. Но прапорщик тидым вуйта бшәт кол, тйдй у командым веле вычен. Әнят, Рокка доно тидй гишән соредә-

лһнһтһт, тенге Һштһмһжһ шоде? Акситешһжһ – Роккан тһр ылмыжы тһдһм шһдештһрен кердһн.

Тенге кһвер докыла цһкнһш тһнгһлевһ, но тһшккһ Һш шоеп. Кһвер вһлннһ пиш лһдһшлһ картин кайын: тһшттһ кымшы ротын салтаквлһжһ вһр лошты пачангыныт, колышывлһжһ тһрвһнһде киэнһт, шушыргышывлһжһ ясыланен авалынен, кһвер гач ванжаш цаценһт. Кһвер гач ванжышы салтаквлһм тышман вуйта цһвигһвлһм лһлһлһн. Тидһм ужын, кымшы ротын командиржһт вуйта парализуялты, мам Һштһмһлһ, нимат пһлһде. Акситешһжһ – сапервлһн юкышты шактен:

– Кһвер пыдештеш!

Ти юк пиш лһдһшлһ ылы. Векһт, кһвер вһлннһ салтаквлһн ылмыштым нһннһ пһленһт. Тенге гһнят иктһмһт ытараш ак ли ылын дһ шушыргышывлһн колымыштымат вычаш жеп ылде. Һйрвһш когон пыдештһлтмһ юк рһшкһлт кеш, кһвер балкывлһ кһшккһлһ чонгештевһ, нһннһ лошты эдем кһп лаштыквлһһт яжонок кайыныт.

Тенге кымшы взводлан сойток Һнгһр гач ин ванжаш вһрештһ. Анзыкышты кһвер дһ эдем кһп лаштыквлһ вилмһ годым, Рокка сйгһрһл колтыш:

– Сһмбһрйк молоцавлһ, тһ пһтһри кедһ. Мһйттһ пулемет-шым нһлеш. Рахикайнен, Сихвонен дһ Хонкайоки тһдһлһн палшат. Тышман сир тһрйш Һнжһ шо манын, мһнь тһмдһм леведһш кодам.

Салатквлһ вһдһшккһ шынгалтевһ дһ ашкедһш тһнгһлевһ. Лач Һнгһр покшалны веле вһд эдем кһп гһц келгйрһк ылын дһ тидһжһм эртһш манын, нелйжһт ылде – кок гһнһ кид доно ыдырал, келгй вһрһт эртһмй ли.

Яловаара, Рокка, Ванхала, Пирй Ял дһ Асуманиеми ти сирешок кодевй. Тышман сирйшккй Һнжй вһрешт манын, кыце кердмйн лһлһлһннйт. Яловаара Асуманиемелһн вйдйшккй пыраш шудйш, но тйдйжй тидйм вуйта Һшһт кол, лач лһлһлһн веле дһ магазин паштек магазинйм вһшталтылын.

– Мйнь вһрештйм. Колыда, вһрештйм. Анжалымада... Тйведһн тй тйшккй доны...

– Ванжы! Мам цыгым вычыктет? – Рокка тйдйлһн шйдйн келесйш.

Кредәлмәжй лошты Яловаара мам ин ванжымы гишән попен ылы, тәдәйм әшбәндәрен колтыш. Тидәй паштек командым пуш:

– Циләнәт вәдәйшкәй! Мәйнә тәрәк паштектә толам!

Кредәлмәш годым, Рокка эмоцивләлән нигынамат бәшкәйм-жәйм сәнгәш пуде. Прапорщик кәзәйт шукердәй агыл попымы самәнжәйм тәрләш цацаат, тенге попа, Рокка шаналтыш, сәдәйдоно тәдәйлән келесәлбәй:

– Тәйнәт сагана кет. Мам вара ик салтак ти сирәштәй кредәләш тәнгәләш? Кешнә!

Циләнәт вәдәйшкәй пыревәй. Прапорщиклән бәшке долгшым бәштәймбәлә чучын дә паштектәштәй пырыш. Лач тәнәм, кынам Пирәй Ял вәдәйшкәй пырен шоктыш, тагыце шынгалт кеш дә сир тәрәштәйшәй кү вәкәй кенвазы. Олен, пәзбәрәл шәндәймәй юк доно тәдәй келесәлбәй:

– Мәйнә кодам, Антти. Мәйнә кодам.

– Кыце тенге?

– Ке. Кыргызж. Мәйнә кодам. Ам керд... Кыргызж... мәйләнәм тәкнәйш. Кыргызжа. Кәвер вәлец лүлбәлбәйт.

Лишнәштәй сирәштәй тышманвлә әче ылделәт, пуля мәндәйрәцәйрәк, кәвер дорцынла толын. Тә мәгәлбәнок вәд вәкәй пульывлә вәдәйм шәвбәктен колтевәй. Нәйнәйм тышман цақлен.

Пирәй Ял йәйр вәд якшаргын кайын. Тәдәй кәннәйлнежәй ылы, но вәд пындаштышы күәш яклешт кешәт, угәц шәргәлтәй.

Ясыжым шижәйн, охлалтен колтыш, дә тә мәгәлбәнок Рокка нәләят, пулыш вәкәйжәй тәдәйм шырал пиштәйш. Пирәй Ял ик лады кәпән пәүәргәй ылын. Рокка шәләштәйлшәй ожы ганә вәд гач тәдәйм нәнген. Какляргыл кәш жеп ылде – лач пәйсәйн кемәш веле палшен кердәйн. Ванхала, Яловаара дә Асуманиеми ванжымышты годым, тышман монгырышкыла лүлбәлбәйнәйт, но толкыжы веле нимаханят ылде – кышты тәдәй ыләш, сойток ужделәт. Әнгәйр покшалны Рокка сәгәйрәл колтыш:

– Вуәтәйм күшнәй кычы... Вуәтәйм күшнәй кычы... Мә, Пирәй Ял, анзыкыла кенә.

Дә тенге нәйнәй кевәй. Лач икәнә веле Роккалан вәд пындаш вәләш вәрештәй.

– Вуетым күш...

Сирйшкы лактын шошы салтаквлә вьдеш кодшы вьц тангланьштты палшаш цаценйт дә тышман векылә лүлылбнйт. Сек худажы сирйшкы кузаш ылын, кьвер вьлец тьшкы куш-тылгынок лүлыләш лин, а сирйшкы лакшьвләжы күэр шайыкы шьлыбн шоктенйт.

Бнде сирйшкят шозьы. Пирй Ял Рокка вьлнй тьшак гань кечен, тьдыжы тангжы гьц шүлештыл-шүлештыл ядыштын:

– Шүлалтен моло шьц колты? Шүлалтен шьц колты?

– Уке, – пулышыжы шайыц пьжгымь гань юк шактыш.

Позицивләшкы кеаш веле тьнгальбнйт ылы, кьце вес сирйштты пьдешталт кеш. Циланок, кү кыш кердеш, тьргештевь дә тьргештымьжы годым, Рокка сьгьрәл колтыш:

– Ой, цыгы вуй!

Вес салтаквлә Пирй Ялым вьлецынжы нәлевь. Тьдыжы царньде попен:

– Антти... тьлат тькнбш... мьнь кольым... ма тьнь до...

– Ам палы... Вургымла туп луэм... Ой, кьце каршта...

Циланат шүлештылбнйт, охленйт, цьркьненйт. Позицивләм нәлшы егервьлән санитарвләштты Рокка дон Пирй Ялым бинтуевь. Пирй Ялын шушыржы гьц вьр царньде йоген гьнят, лүдышьжок ылде. Пуля лач өрдьж лужым веле тькәлыбн. Роккан туп лужы келгьнрәк шушырген ылын. Векат, осколкы лувләжым яжон капаен, шәләтен, такеш ма санитарын бинту-йымыжы годым, кьце керды, тенге шудалы.

– Ой, туп луэм... Кьце ти цыгы вуйвлә кердевь? Анжалымада, кьце вьр йога...

Ванхала шүлештылбн дә кахырен:

– Анжалда доко, бьрвезьвлә, кем конзем! Изиш вес семьнрәк ылын гьнь, ялде, анят, кодам ылы...

– Ма тьньбн кем конзетшы доно? Тупем анжалыма...

– Шукат ак кел ылы. Яра эче изиш веле тькәлыбн. Бьрвезьвлә, анжалда доко!

– Тишкы анжалыма. Күлән тиштты яжоракын тькненжы? Ма вәл кем конзетшы доно?.. Ужат, мьньбн туп луэм?..

– Ой, цыгы нер, кьце каршта... Ти ясы агыл ылгецы, таза мьшкьрән Прүхон вьд гьц ньляяла лакмьжым мьшкьрем

кычен ваштылам ылы. Но ти гәнәжй, векәт, ваштылдеок кодеш...

– Хи-хи-хи... Ужыда вет, кыце пйсьйн цәкнен керднә!.. Хи-хи-хи... Тидйн шотышты яжо мастарвлә ылына. Тидым ваштылдежәт ак ли, хи-хи-хи. Кыце шүлештылмем годым, нерем гыц кйжгы рун ара йоген ләктй, ужында ылгецй. Хи-хи-хи... А мйнь, нәльймәт, мйнгеш шыпшыл пыртышым... Тидй гишән яжон ин мыштышы мастар лймым моло ак пуэп вәл? Хи-хи-хи...

Изиш лимйкй, Рокка прапорщикым әшйндәрен колтыш. Вес сирйшкй ванжымыкыжы, тйдй егервләлән палшаш манын, салтаквләжым позицивләшкй шагалтылын, но тышман вес сирешок кодынат, ладнангы.

– Колат, прапор! – Рокка тйдйлән сйгйрәл колтыш.

– Яжонк тйкнйш ма? – лишкйштй толын, Яловаара ядылдалы.

– Туп лу, келтймәш. Колат, тйнь öрйктәрйшй пүэргй ылат.

Рокка прапорщик вйкй кужын анжыш дә мам келесә, вычыш. Тйдйжй ладнан ййрәлтйшәт, келесәльй:

– Қйзйт якте ылым. Но тйнь тымден шоктышыц.

– Ынде ин ванжымыланна йнянет?

– Ваштареш нимат ам келесй. Әнят, выргемем кошкымешкйжй.

Прапорщик пиш ладнан попенәт, Роккан шүмжәт шылен кеш. Шаяжылан йнянә әль агеш, тидым веле Рокка пәльнежй ылын. Тидй гыц шукужым тйдй йшәт попы дә Яловааражат торцынжы кеш, тйдйлән у позицишкй цәкнен, кәнәлтен кердйштй манын, салтаквләжым погымыла ылын. Кемйштй годым, санитарный машинә нәлйн кердшй манын, Рокка дон Пирй Ялым корны тйр якте намал кевй. Носилкәштй кимйжй годым, Рокка шудалын дә цилә, ма мүләндй вйлнй улы, вырсен:

– Келешет вет ылы. Кыце йшкймемйм ти носилкәштй ужмем ак шо! Мйнь лучи весйвләлән палшем ылы... Ой, келтймәш, кыце туп луэм ййчә. Кыце тйнь, Ял?

– Ам тәрвәнйл гйнь, когонжок ак каршты.

– Пәледә, молоцавлә, кышкы Рокка Антти йнде кеә? Лидия докы. Мйнь пйтәрижок тетявлән шотым шотлен лыктам...

Трүкок уке ылмем годым, нһнһ шукемһнһт... Ой, келтһмһш. Сек изи эргемжһм гһнь лач икһнһ веле ужынам – отпускышты ылмем годым. Вәтемһн әтяжһ, яра эче, семнянһм эвакуируйыш. Тидһ гишһн тһдһлһн ик бидон брагым шһндһш вәрештеш... Тенге Анттин ырсыжы пһтһш. А ма лиеш, тидһм эче ужына.

– Нима лүдһш уке, – санитар келесәльһ. – Келделу веле кһрһн кен. Вһд гһц ләкмет годым, кһрһн шуәнәт.

– Ам пәлһ. Лач карштымыжым веле шижәм... Тидһ веле ак ситһ... Тайпалештһ кым тһлзһ кһртни юр лһвәлнһ ылынам гһнят, нимат лиделам. А тиштһ изи әнгһр гач ванжымы годымат... Но соок вет иктә-ма дә лиәлтеш... Нимат ат һштһ...

Санитарный машинә толы. Яловаара Роккам кидвурдыжы гһц роалтышат, серьезно дә нимат шһлтһдеок келесһш:

– Ну, тенгежһ гһнь, цеверһн. Бһнянем, цилә яжон эртә. Тә тиштәт пиш керәл ылыда. Кһзһт һнде мәләннә лачокшыमत салтаквлә келһт. Когонһна лоштышым мондедә гһнь, яжо линежһ. Мһнь эче «ыжаргы» ылынам. Седһ, тһнгәлшһ доно тамаат лин кердеш, но бһнянһмһ шөеш, тәмдән кымылдам шһм валты. Толмыкем, худа монгыр гһц попымым веле тә гишһндә шукужымок колаш ли. Кһзһт һнде тидһн шотышты мһньһн бһшке шанымашем улы. Цилә, мам һштһшдә, когөшнәш лиеш. Паремдә! Коктынат. Шанем, тидһ паштек мә нигынамат ана вәшли.

– Мам вара техень ойхан шаявләм, прапор, попылат. Колат, тидһ изи дела веле ылы. Офицервлә логһц тһнь бһскетет веле ат ыл, кыдывлә доно соредәлһнәм. Ма ылын, тһдһ ылын. Мһньһн нимахань шһдем уке. Мһнь тһләт лач таманяр шаям веле келесәләм... Мәәттә дон Ванхала тһләнәт палшаш тһнгәлһт. Асуманиемин үшкүжәш презһжһ вуйжы доно кредәләш тымень шөеш гһнь, тһньһн кого келтһмәш гань палшыкет лиеш. Хонкайоки яжо салтак, тһдһ лач уты доно тамамат попылеш веле. Тидһм вуйшыкет веле ит нәл. Рахикайнен – яжо коммерсант. Качкашда уке лимбкһ, тһдһлән заданим пу дә тһдһ со иктә-мам шанен лыктеш. Тенге кһзһт якте соок ылын.

Цилән цеверләсһмһкһштһ, Рокка дон Пирһ Ялым машинәшкһ кузыктевһ.

– Тенгежй гйнь, цеверйн йрвезйвлә! Пирй Ял, госпита-
льшыкы нәнгембштй годым, мәмнәм бнжбштй айыреп, тидй
гишән шытырланал. Паремәш тйнгәлмем ужамат, пақылаат йләш
тйнгәләм. Мам вара тә мйньйм тенге кузыктедә. Пйтәри ялым
кузыктен, мйнь тишец ам ке. Теве тенге. Ну, тйнәм, цеверйн.

Машина тәрвәнйш. Кыдалмыжы годым, тйшец саслымаш
рйшкәлтйн – тйштй, кыце шушыргышывләм кычылтмыла,
тымдымы юк шактен.

– Толмыжы годымат, техеньок тымаша ылы, – Ванхала ти
гәнә ййрйдеок келесәльй. Циләнәт кымылышты вален кен
ылын. Кйтык жепйштй взвод гйц шукым ямдымы – кого
лаштыкшымок кышкед нәлмй ганьы. Ванхала, Мәәттә, Хонка-
йоки дә Сихвонен йшкймбштйм тылыкла шижйнйт. Ййрйш-
тй шукынжок пәлйдымй салтаквлә ылыныт.

– Хиетанен, Коскела, Рокка дә Пирй Ял. Пйсйн мә чйдем
кешнә, – Сихвонен келесәльй.

– Пирй Ял гйц пасна циләнок сек яжо салтакын шотышты
ылыныт, – Мәәттә вйкй анжалят, Ванхала келесйш. – Пақы-
лаат тенге кеәш тйнгәлеш гйнь, тйнәм тйньйн церотет толеш,
хи-хи...

Мәәттә төрөкшок йш вәшештй. Изиш лимбйкй, взводын вес
салтаквлә докыла тәрвәнйш дә пелештйш:

– Мйнь ганем сержантшы Йймылан когонок, вәл, келеш?..

III

Ир жерә лач валгалт кен. Ирокшы тырышты лүлйлмй
юквлә рйшкәлтйнйт. Йогы вйлец шйшер гань ош тйтырә
мызырге кузен.

Прапорщик Яловаара Ванхала докы аваланыл кен.

– Лапаташкырак цацен анжы. Ужат, тйштй мәмнән сал-
такнан кәпшй киә?

– Ужам.

Тйдйн лишнй нйньн ик автоматышты. Тйведән, урын
кешй пушәнгйвлә лошты кок пулеметышты, но нйнь лапата
пындашкыжок лүлйл ак кердеп. Тйшкйлә Мәәттә лүлйләш
тйнгәлеш. Окоп якте шоат гйнь, нйньм мадыш гйц севәл
лыктат – тидй мәләннә куштылта.

Ванхала анзылныжы кишй кырык монгырыш серьезно анжалы. Мане, мьнь окоп якте шоам. Тйшкй агыл гьнь, колымашем моам.

– Тидй паштек ма анзыкы тврвненя...

Прапорщик Ванхала вйкй анжалы.

– Кемет ак шо гьнь, мьнь йшкетемок кем. Ёрвезйвлам паштекем кандет. Мьнь тйлат ам приказывайы.

– Уке, мьнь цацен анжем. Асуманиеми дон Хонкайоким нйлаш лиэш... Нйнок ситат. Шукын кеаш гьнь, аптыр веле лиэш, ййлерак цаклен колтат.

– Тйландя ти точкывлам веле пйтйрыман. Тидй паштек корны пачылтеш. Хонкайоки дон Асуманиеми!

Кок салтак токышты аваяныл толевй.

– Техень дела. Кок-кым салтаклан лапата мыч кен, тйведан тй окопвля якте шомыла. Ма цилан тврвненя гьнь, тидй утла шергеш шагалеш. Ванхала нангея. Сагажы кедя?

– Мьнь иктйжй.

Асуманиеми школышты тыменьшйла пйсьин кидшйм луктальй, ну а Хонкайокижй келесальй:

– Мьланем приказым пумыла. Приказде добровольно кемем ак шо.

– Тйнам мьнь приказываем.

– Ну, тидй вес дела.

– Заданидя ашныжы. Тенгежй, кйзйт ма тышманым шайыкы шуэн колтышашлык ылына. Обороныштым пыдыртен кердйна гьнь, тйнам анзыкылаат кеаш тйнгальйна. Тйнам кымда кредйлашвлй тйнгальлйт. Цацен анжымыла. Пйзырйаш тйнгальныт гьнят, сьнзйшкйна эче шйведйлжок ак кердеп – тидйм нйнылан анжыктеня.

Яловаара взводын вес салтаквлйжй докы аваяныл кеш, а кым танг заданим кыце йштйаш лиэш, тидй гишан шаналташ кодевй.

– Келеш вет, техень цыгы вуйвлам тйрйк позицивлйш колтенйт. Акситешйжй – йогы гачат куштылгынок ванженйт.

Лачокла пйэргй ылмыжым анжыкташ цацышыла, Асуманиеми шудал попен, а Ванхала дон Хонкайоки ладнан, юк лыкде, висйкален ййрвйаш анжалевй. Хонкайоки ладнангдарымыла келесальй:

– Шыпланок! Шыпланок, шүмбелем. Мам вара пижын кешыц?

– Тенге. Пәледә, тйштй мәннәнвлән луатик кәп киә. Тйшецйн шыләш нйнылән куштылгыжок ылде, – Ванхала келесальй.

Отделенин командир лимыкйжй, Ванхала делавлә вйкй серьезнырак анжен. Седй, нелй кредәлмәшвлә гишәнәт шутяланаш цәрнен ганьок, но бндежй вес салтаквлән йлымәш верц вәшештймәшәт тйдйм темден. Мане, сйнзәштйжй соок ййрымйм цаклаш лин, но хихиклымйжй бнде шоэн веле шактен.

Йыдым тышман йогы гач ванжен дә пйцкембйшйштй кок опорный пунктым нәлйн кердйн. Резервышты ылшы пулеметчиквлән ротылан ти кок пунктым мбнгеш нәләш приказым пумы, седйндонат Яловааран взводшы кредәлмәшкй йәмдй-ләлтйн. Нападени трүкок, артиллерим кандыштдеок, эртйшәш-лык. Позивцвлә лишнй ылынытат, артиллерим кычылташ нелй ылын. Ванхала, Хонкайоки дә Асуманиемин задачышты окоп якте шоаш ылын. Лапатам келгйжйм шотышкы нәләш гйнь, тидйм йштәш лиәш, но сек пйтәрижок лапата паштек оролышы автоматым севәл шумыла ылын. Тидй паштек тәнгвләлән кок пулеметым укем йштймйлә. Варажы Яловаара цилә взводым нәлйн, атакым тйнгәл кердйн.

Ванхала лапаташкы анжалят, келесальй:

– Мам тиштй мужедәш? Азыкыла веле. Кыргыждеок. Тйнам төрөк цакла. Йәнгәршуды (вереск) ло доно кенә.

– Мбнь пйтәришй гәнә техень задаништй ылам.

Хонкайоки йбрәлтйнежй ылы гйнят, йш ләк.

– Нелй пәшәм йштәш вәрештеш.

– Ти цыгы вуй рүссәм вйдйш шйкен пыртыман... Тек лавыжшы вольык ганьы тйшкй кеә.

Асуманиеми кйшәнвләжй циц лимонкывләм оптыш, весйвләжәт тенгеок йштевй. Ванхала патронан магазинвләм лишкйрәк пиштйш. Асуманиеми автоматшы доно пушәнгй вйкй целяләлй:

– Трррт тррт тррт... тррт, – изи йрвезәш гань манындалы. Тидйм тйдй лач киноштышылаок мастарын йштен, юкшат пиш

Ыннан ылын. Тиды паштек гранатым нальы да предохранительым нальыла бштышат, пйжгалтен шишкалтыш:

– Дист...фиу...ууу...ууу...донг. Кыце пашкуды кшкы чонгешта, тидым пишок ужем шон, Ырвезывла.

Ванхала сынзавлажым пыть бштен, ваштылалы:

– Лишкышты шона гынь.

– Мане да эче мыштет гынь, – Хонкайоки ушештыш.

– Кыце мынь торок лыпшал пуэм, та адат палы эче. Анзыли мынь школышты тымдышын лепкашкыжы рогатка гыц пырмы шун доно лун колтенам. Тиды якте мынын сек яжо результатем.

– Хи-хи-хи...

– Мыланем тиды гишан яжон варешты. Ну, седы, келесашок гынь, когонжат яжон агыл. Ти пырмы шуным Швеци гыц контрабандыла кандымы ылын. Мане, тор лиаш гынь, мынь бшке контрабандист ылынам. Ну, тидыжымат тенгежок манаш акли. Но ты окса доно ма аракам нальинна да тиды паштек варештынна...

Ванхала интерес доно Асуманиеми выкы анжалы. Ти молочашты тамаланат материал ситен. Тыды нигынамат варыштыжы шынзен тырхыде. Лач йортозок! Сынзакы соок тамам ум кычалын. Амалашат тыдылан кытык жепок ситен да тенге гынят, нигынамат янгылышыла кайде. Тыдын со тамам бштымыжы шон да ти тамажым тыды мелынок бшташ йамды ылын.

– Тенгежы гынь школ паштек тын сержантвлан школышкы варештынат? – Ванхала келесальы.

– Мынь нимахань школышкы варештделам. Мыланем тытеок званием пуат. Мынь бнде нимахань школышкат ам ке.

Ванхала цашым анжалы.

– Кандакш минут эче.

– Анзыпрак лактын ана керед ма? Малын маланна весывлажым вычен шынзакы? Кымытынок цилаштым лыпшен пытаренна.

Хонкайоки сынзакыжым пытыркален, келесальы:

– Тенгежы гынь, алок, Таза Прухо, токына... Тек ти молоча варешна кредалеш.

– Тенге манат гынь, мынь бшкетемат кейш йамды ылам.

IV

Яловаара пушангї шайылны киэн. Жеп пиш олен йоген. Взвод йамды ылын, но тенге гїнят, келесїмї жепїм вычымыла. Прапорщик лапаташкыла анжен – тїдї мыч заданиш лакшївлä кешашлык ылыт. Тїдї бїшке ти группым вуйлатынежї ылыы, но взводым иктїләнät кодаш уке ылын. Мäттä патыр ылын гїнят, взвод доно командуен кердде, шуку эдемїм анзыкыла нänген мыштыде. Мане, тїдї лүддеок анзыкыла кен, но нигынамат ышмажым пачде, паштекшї иктїмät ўжде. Эх, Рокка кїзїт тиштї ылын ылгецї! Салтаквлän рädївлäштї дä нїнї сага командир характерänвлäät чїдемїнїт. Угїц толшывлä логїц шонгывлäжї нимат когонжок бїштен кердделыт, а коклы вїзїмшї ин шачшывлäжї утла сäмбїрїк дä опытдымы ылыныт. Шїренжок нїнї лүддїмїввлä ылыныт, но прамой кредäläш манын, нїнїлän эче тынембїлä ылын.

Кок äрняштї Яловаара пишок вашталт кен. Тошаэм кембїштїжї дä пандашан лимбїшты веле агыл тидї кайын, тїдїн анжалтыш дон характержät бїнде весї ылын. Пїтäришї кечбївлän костан ылмыжат бїнде мондалтын. Тїдї коргїжї доно цаткыды ылын. Салтаквлä вїкї шотеш пиштен, тäнг сембїнь анжен. Цилä салтак донок «тїнь» манын попен. Йогы тїрїштїшї позицивлäштї ти кок äрня лошты нїнїлän шуку кредäläш вäрештїн дä майорын званижїм нälшї Ламмио Яловааралан сек нелї заданивлämät пуаш лүдде. Батальон бїшке позицивлäштїжї цаткыдын шалген, но йыдым тїтїрä дä пїцкембїш ылынат, тышман кок опорный пунктым нälїн кердї. Ти пунктвлäштї кокшы рота шуку вїрїм тергїшї кредälмäш паштек веле бїшке позицивлäжїм кодыш. Ротышты молнамжат цела составан ылде дä кїзїт ти опорный пункт доран эче луатик салтакшым ямдыш.

– Ти пунктым мбїнгеш нälмбїлä. Нїнїм пакула колтыман агыл. Вуйнам пиштäш вäрештеш гїнят.

Яловааран вуйыштыжы пуры агыл шанымашвлä сärненїт. Вырсым мадын колтымыштым тїдї кїзїт бїнде ынгылен. Тидїн шотыштыжы самынялташыжат ак ли. Но кїзїт эче ваштылаш ирбї. Яловаара кїзїт якте нигынамат эче тенге шбїдїн тышман вбїкї анжыде – маняр колымашым тбїдїлän кїзїт ужаш

вәрештӱ? Сӱнгӱмӱжӱ доно тышман шӱмжӱм кӱндӱрен дӱ ма тӱдӱлӱн шергӱ дӱ валгыды, тӱдӱм ваштыл кердӱн. Уке. Цилӱ ямденӱ гӱнӱ, тӱнӱм лучи шушыргышы хир вольыкла колаш.

Яловаара тышманым прицельшыкыжы нӱлӱ. Тӱдӱ маскируялтын гӱнӱят, ӱшкӱмжӱм пӱлдӱртен. Лӱӱн колтымаш кредӱлмӱшӱн тӱнгӱлтӱшӱм анжыктен.

Курокым темдӱлӱ.

Тидӱ паштек лу нӱрӱ автомат тӱрӱк тылым пачевӱ. Мӱӱттӱӱт лӱлӱлӱш тӱнгӱлӱ – пулеметшын тӱтӱтлӱмӱжӱ автоматын гӱц айыртемӱлтӱн.

Прапорщик Ванхалан анзыкыла авалынылмыжым цаклыш. Цӱрнӱде лӱлӱлӱмӱлӱ ылынат, ма йӱрвӱш лиӱлтеш, тӱдӱм лач пел сӱнзӱжӱ доно веле ужы. Кыце Асуманиеми Ванхалам эртен, кыргыжын дӱ лӱлӱлӱн, тидӱмӱт ужын шоктыш.

Ти йӱрвезӱш пӱтӱрижӱ Ванхала паштек авалыныл кеш, но пульвлӱ шишкаш тӱнгӱлевӱт ӱш тырхы, ял вӱкӱжӱ шагальы дӱ анзыкыла пӱсӱн риснӱш. Кыргыжмыжы годым, вуй тервенжӱ кавырын пижӱктӱмӱ пилоткыжат чонгештӱш.

Асуманиеми кыргыжмыжым ужат, Ванхалаат ял вӱкӱжӱ шагальы. Асуманиеми шаналтыде ял вӱкӱ кӱнӱлӱмӱжӱ нӱнӱлӱн нелӱцвлӱм веле кандыш, седӱндонат пуштын ӱнжӱштӱ пиштеп манын, нӱнӱлӱн пиш пӱсӱн действу-йымыла ылын. Пи пиу. Пиу пиу пиу пиу пиу.

Окоп якте нӱллӱ метр нӱрӱ кодшы лаштыкым Ванхала шӱлӱлтӱш монден, кыргыж эртӱш. Кыргыжмыжы годым, пульвлӱ йӱржӱ шӱдӱн шишкенӱтӱт, соок прицел лӱвӱлнӱ ылмыжым пӱлен. Хонкайокин мам ӱштӱмӱжӱм тӱдӱ ужын-жат ӱш шокты.

Окоп келгӱ агыл канава семӱн тӱнгӱлӱлтӱн дӱ изин-олен келгем миӱн. Тӱштӱ ик тышманат ылде, но тенге гӱнӱят, тӱштӱт пульвлӱ лӱвӱкӱ вӱрешт кердӱнӱт. Окоп якте шомыкыжы, Ванхала хыргупок рок вӱкӱ пырен вазы дӱ Асуманиеми кем кавалешӱжӱ воксеокат нержӱм шелеш ылы. Тидӱ паштек шайыкылажы анжалы, тӱштӱ нимахань Хонкайоки кайде.

Асуманиеми вуйжым лӱктӱлят, анзыкы анжалы. Окоп тӱрӱштӱ рок веле шӱпнӱлт кеш, пульвлӱ шишкен толевӱ.

Кыргыжмы паржы доно, азартыш пырен, якшарген шыцшы молоца шүлештыл попен:

– Колат, ма керднә! Мбынь бнде пакыла кем, а тынь лимонквләэтым йәмдылы. Пытәрижок тыведән тышттышым, сәрәлттыш шайылнышым лыпшал пиштем. Колат, ма бнде ныны паштек цартакан вәнгышашлык ылына. Алок, окоп мыч лишкырак аваланыл кенә.

– Йымы пережок, йрвезәш! Ужат, ма коктынок кодынна.

– Ит ойхыры, мәләннә цилә пысын йшттымлә... Мбынь кешым.

Асуманиеми кеш, Ванхала паштекшы тәрвәныш. Тыгодымок лишкыштты граната чонгештыш дә пыдештәлт кеш.

– Бнде мбынь мырыктем.

Асуманиеми лимонкым нәлыы дә чекажым шыпшылыы. – А бнде тыләнет, руш молоца!

Кыце школым шукерды агыл пытәрышы йрвезәш топым шуа, тенгеок куштылгын лимонка күшкы кузыш дә кышкы келеш, тышкы чонгештыш. Йрвезәш, сар ұпшы веле выльгыжалтын, анзыкыла тәрвәныш, а шүлештылшы Ванхала кутанжым күшкылә лүктен, паштекшы ныльяла кеаш цацен. Пиу пиу пиу пиу пиу пиу пиу...

Пульывлә шыренрак веле чонгештылыныт. Асуманиеми дон Ванхалан окоп якте шомыштым йшке салтаквләштты ужыныт дә лүлылыныт гынят, выкышттылә лүлылделыт. Тиды гыц пасна ныны сәрәлттыш шайылны ылыныт дә пульывләштты выкыштты тыкныделыт. Тидым Яловаара пәлен дә тиды лүдыш монгыр агыл манын шанен. Но ма ныны доно окопышты? Ти ядмаш тыдым тыргыжландарен. Окопшат тыштты техень кужы... Келеш вет. Лач келтымашок!

Хонкайокин окопвлә докыла кембыжым Яловаара йш цаклы. Кышты тыды лин кердеш? Но ма тыштты техеньы? Тыведән, тышкевек шон!

Прапорщик анзылныжы пиш потика картиным ужын. Цаткыды капән Хонкайоки ныльяла анзыкыла кен. Но кеашыжы веле тыды утлаок потикалә кен, кыце келеш, ик монгыр ял дон кидым вашталтыл агыл, а кок кидге-кокалге ик годем вашталтыл, тыргештылын. Дә тидыжы пишок потикалә

кайын. Дә тиды веле агыл өрөктәрен. Тиды гыц пасна тиды мардеж гань пйсын кен. Кйзыт тиды төргышдон кешы тамахань хир йанла кайын. Остатка метрвлажым анзыкыла кужын тыргештен, траншей шайылан ямы.

Траншей саралтыш шайылны гранатеш пыдешталт кешы рушын киэн. Коктыжы шушыргышы докыла окоп мыч палшаш талашенйт. Выртех вярешышток тынгын шагалевы – тышманын окоп якте толмыжым ныны паленйт, но анзылнышты автоматым виктен шындышы цара вуян самбырык брвезашым ужын, пиш оревы.

Трррррт тррт тррррррт...

Охлалтенат бш шоктеп, коктынат кенвазевы. Асуманиеми пулышыжы гач сйгыральы:

– Траншей кок монгырышкыла кеа! Маланна кок монгырышкыла кемйла...

– Ну, тиды бш тол гын, – Ванхала келесен шоктыш да лач ты магальн Хонкайокин окоп пындашкы кенвацмыжым ужы.

– Цецаш! Цецаш!.. Тишкыла.

Сынзажым сартыл, когон шулештыл, ик шамакым келесыде, Хонкайоки лишкышты толы.

– Тишты траншей кок монгырышкыла кеа... Аштыда... Ку кокшы блиндажышкы кеа... Пулеметым пйтарышашлык ылмынам, ашындыры...

– Пам!

– Граната.

– Мынят пушаш.

Асуманиеми лимонкыжы эчеат чонгештыш. Пыдешталт веле кеш, кыце тиды анзыкы тыргештыш. Пачелә-пачелә токыштыла кым граната чонгештыш да пыдешталт кеш – нынлан изиш цакнаш вярешты. Кимышты годым, Асуманиеми ладнан пелештыш:

– Мынь ты шушыргышым пуштын кодем. Уке гын, маланна шайыцынна пуа...

– Ак керд, – Ванхала шулалтыш.

Гранатывлан пыдешталтмыкы, угыц цацен анжевы. Ванхала гранатывлажым когонжат мындыркы кышкен керддеат, Асуманиеми гранатывлажым налы. Брвезашет рисняляят,

кыце кердѣн, шуэн колтыш. Тѣдѣ, кышец шукердѣ агыл кым граната токылашты чонгештен толы, тѣшкѣлѣ чонгештѣш.

– Ма лиэш – тѣдѣ лиэш... Ёнде динг динг-динг...

Асуманиеми сѣрѣлтѣш докыла кыргыжы дѣ лѣэн колтыш.

Тѣшец автомат доно сѣрнѣде лѣлѣлмѣ лошты саслымы шактен:

– Ёрвезѣвлѣ!.. Тишкѣ!.. Нѣлѣтѣн тиштѣ!..

Ванхала дон Хонкайоки какляныл-какляныл, Асуманиеми паштек кыргыжыныт дѣ сѣрѣлтѣш шайыкы шомыкышты, магазинжѣм охыремдѣмѣжѣм ужевѣ. Тышманвлѣн кѣпвлѣштѣт эче тѣрвѣнѣлѣт ылы. Тиштѣ нѣнѣлѣн яжо шѣгер. Ванхала кокшы блиндаж монгырышкыла пачелѣ-пачелѣ кок гранатым мырыктыш дѣ Хонкайокилѣн анзыкыла кѣш шѣдѣш.

– Иктѣмѣт идѣ колты!.. Лимонкывлѣм йѣмдѣштѣ кычыда!..

Шуэн колтат гѣнь, карангаш цацыда, но нима донат идѣ сѣкнѣ...

Цилѣ пѣсѣн ѣштѣмѣлѣ ылынат дѣ нервничаенѣт, Прѣхо когон шѣлештѣлѣн. Хонкайокиѣт кредѣлѣш йѣмдѣ ылын, но тенге гѣнят, лѣлѣлѣш йѣмдѣлѣлтмѣжѣ годым, потикѣн келесѣлѣ:

– Штурмовик Хонкайоки позициштѣ!..

Тидѣ паштек Прѣхо остатка гарнатыжым нѣлѣт, Асуманиеми гач мырыктыш, пѣдештѣлтмѣкѣжѣ, окоп пындашты кишѣ сѣтѣрѣлтшѣ кѣпвлѣ мыч вес сѣрѣлтѣш докыла кыргыжевѣ. Асуманиеми азартышты ылын дѣ заданим ѣштен кердѣштѣлѣн ѣняненѣт, ти азартшы Ванхаланат ванжыш. Тѣдѣ ёнде йѣрен.

Тышман ѣнжѣ тѣрвѣнѣ манын, траншей тѣр мыч лѣлѣлмѣштѣ годым, шайылнышты Яловааран юкшым колевѣ. Ванхала тѣшкѣлѣ анжалѣт, прапорщикѣм ужы. Шайылныжы Сихвонен дон вес салтаквлѣ кыргыжыныт. Мѣндѣрнѣрѣкшѣ, ти лапата мычкок взодын вес пелѣжѣт кыргыжын.

Ёшке задаништѣм кымытын ѣштен кердѣнѣт – кѣзѣт ёнде кок пулеметге юк лыкдеок ылыныт. Ванхалан гранатыжым мырыктымыкыжы, тышман, позицижѣм коден, кыргыжы. Тенге ёнде атакат тѣнгѣлѣлтѣ.

Яловаара сек пѣтѣришѣ окопышкы тѣргештѣш. Ванхалан тѣдѣ шайыкыла кѣш дѣ взодын вес пелѣжѣ доно

траншей мыч кокшы блиндаж докыла кеаш шүдүш. Тиды гишан анзычок попен шындымы ылын гынат, кызыт тиды угыц ашындырыкталы. Тыгодымок Хонкайоки Мээттэн пулемет доно толмыжым вычышашлык манын келесыш. Тышманын цакнымыжы годым, выкыжы лүлүлөш яжорак лижы манын, пулеметым яжо вэрышкы шындымыла ылын.

– А бинде, бирвезывла! Тишак угыц пижынна гынь, позициям кодышашлык ана ыл. Анзыкыла, пысынрак! Ик тышманат траншей гыц ынжы кыргыз, тиды гишан шытырланалда! Шайлынышывла, гранатывлөдөм анзылны ылшывлөдөн колтыда. Асуманиеми... кешна!..

Яловаараат азартышты ылын. Командир ылмыжым анжыкташ манын, сек анзыкы толы. Ванхала, Асуманиеми дон Хонкайоки паштек анжен, малын вал взводам Мээттэн коден, бшкежат ныны сага бш ке манын, шаналтен шоктыш. Весывла анзыкы колтенат, тидылан бинде намыс ылын. Седьндонат кызыт ти «самыным» төрлөш манын, анзыкы кеш.

Атака тынгальы. Сек азылны, автомат гыц лүлүл, прапорщик кыргызын, Асуманиеми тиды гач гранатывлөм кышкылтын. Цила саралтыш йбде ныным кышкен да келесаш келеш, тидын шотышты тиды, мастар ылын. Мындыркы да цельыш вэрешт кышкылтынат, анзыкылаат куштылгынок кенит.

Тиды паштек траншей аныр докыла сарналын, тышты тышманвля ылыныт – тенге лүлүлмаш тынгалалты. Кредальмы лошты тышты руш капитан колыш да сагажы эче кым салтак вуйыштым пиштейы. Изин-олен тышманын позицияжы кышкөдөлтөш тынгальы.

Ситуацият куштылгемы. Тишец кокшы опорный пункт монгырышкыла яжон лүлүлөш лин. Цила пысын бштөш манын, Яловаара взводын вес пелыжымат тишкы толөш да сагашты Мээттэн пулеметшым кандаш шүдүш. Пашкуды опорный пункт лапа пындашты вуйта ылын да тышманвля, Мээттэн пулеметшым ужеват, төрөк шылын шынзевы. Тенгеок ныны донат, позициятым ядымы годымат, ылы – тышманвля күкшикөштө ылы окопвлям сынген нальмыкышты, лапаташты ылыжым нөлөшжы нөлыжөт ылде. Мээттө тышман выкы тылжым пачы.

Весівләжй тәрөк анзыкыла кыргызевй. Тидй паштек тй жеп, толы, кыдым Яловаара пишок вычен ылы: траншейвләм коден, тышман кыргызаш тйнгальй. Кокшы блиндаж монгыр гйц гранатывлән пыдештмйштй шактен гйнят, сир тйрйштй траншей гйц пйтәришй руш салтак кайын колтыш дә таманяр ашкылым йштйшәт, рок вйкй кенвазы.

Ванхала Асуманиеми шайылны саслен кыргызын:

– Нйнй кыргызыт... Колыда!.. Лу нәрйн...

Иктә кымлы метр өрдйжтй торцынышты тышманвлә аран-аран траншейвләштй гйц ләктйн, кыргызыныт. Тйшәк кодыныт гйнь, сойток вуйыштым пиштәт ылы. Яловаара дон салтак-вләжй анзыкыла кенйт дә ййрвәш лүлйлйнйт. Ти гәнә шекләнйшй салтаквләләнәт пшә ылы – анзылнышты тышман нйнй-ләнәт ситен. Сек шукынжок нйнй әнгйр тйрйштй вуйыштым пиштевй. Таманярын вйдышкәт пырен шоктенйт ылы, но ййрйштй пульывлә юр гань вилйнйтәт, циләштйлән мычаш толы.

– Целенрәк, йрвезйвлә!.. Тенге күсйм пөрйктенә... Мам кйчәл толыныт, тйдым моныт...

Яловаара йрдәнгшй юкшы доно шйдйн командывләжйм саслен. Асуманиеми, тамалын доко ййрвәш анжалдеок, ял вйкйжй шагальы:

– Колыда, йрвезйвлә!.. Мйнь кол кычаш цәрнйшйм... Ужыда?

– Мйнят тенгеок... Мәәт йштйшнә...

Прүхоат күсйжйм пөрйктйш.

Но, сек кымда жест доно Хонкайоки лүлйлйн. Пушташыжы, тйды иктймәт пуштде, лач лүлйлйн веле дә Ванхалалан шутяланыл, келесәльы:

– Штурмовик Ванхала. Заданидәм яжон йштендә! Әтямү-ләндйнә тидйм нигынамат ак монды.

Яра веле ти задани йштймй ли манын, Хонкайоки шаналтыш. Когонжок йш кредәл гйнят. Заданишкй ләктәш мотайыш гйнят. Вет кышкы кет – соок пйтәри анзык-шайык анжалмыла дә висәлтймйлә. Ынгылаш келеш.

Ик тышманат йогы гач йш ванжы. Но вес сир гйц вйкйштй цәрнйде лүлйлйнйт. Кокшы блиндаж монгырышты пыдештәлт кеш. Тидй гранатывлән вйдылтйш – тәрөк ынгылевй.

– Ырвезйвлә. Мыйн патронем пйтен. Иктәжй пуа?

Окопышты шалгышы Асуманиеми салтаквлә дорц изиш карангалы дә окоп гйц вуйжым лүктәльй – кәпшй дон вуйжы яжонок кайыныт. Шагал веле шоктыш, кыце цәкнен колтыш дә онгжы гйц кычен шйндйш. Кыце тйды йүкшй гань таманяр ашкылым йштйш – лишнйшйвләжй ужевй. Тидй паштек тйды келесен шоктыш:

– Тидй шалахайышты... Йәнгем шалахайышты...

Келесйшәт, окоп пындашкы шыралты. Яловаара дон Ванхала тйдым комдык пиштивй, но тйнәм уж тйды колышы ылын. Пулы, лачокшымат, йәнгжй лишйцок эртен.

Яловаара пйсын тупын сәрнәл шагалы, таманяр ашкылым йштйш, йшкймжйм ладнангдараш цацен, келесәльй:

– Соок сек яжовлә...

Лүлйләш цәрневй. Циләнәт өрйн, ййрвәш анжылтыныт. Шукердй веле агыл тышманлан яжон паркам пумыштым ужын, циләштйн вуйышты эче эйфориштй сәрнен ылын дә Асуманиеми колымыжы нйнйлән вуй лачка гйц тавар тош доно пумы гань ли. Ырвезйшйн остатка анжалтышыжат эче анзылнышток ылын – тйды тагыце өрйн, анжал шоктыш. Лин кердйн, патыр ылынат, колымашат тйдым ак нәл дә нимахань лүдйшәт тйдылән уке, шанен. Ылймәш доно мадмашым ынгылашыжы тйдылән лач кйтйк мәгәльм веле пумы лин.

А тенгежй гйнь, тйдын колышы кәпшй тилец якте колышывлән логйц сек цевеер ылын. Тетян гань анжалтышыжы дон нолжы өршйлә кайыныт. Шушырген колышывлән нолышты, шйренжок кого ясеш пылештәлт кеәәт, вйкйштй анжалмат ак шо, а Асуманиеми нолжы техень ылде, тйды йозыла йшке докыжы шыпшын.

Яловаара таманяр салтакым әнгйр тйрйм оролаш кодыш, йшкежй Ванхалам, Хонкайоким, Сихвоненйм дә ик у салтакым нәлйн, кокшы блиндаж докыла кеш. Капканыш вәрештмйм ынгылен, куд тышман автоматыштым шуән, кидйштйм лүктен, анзыкышты ләктивй. Нйнй логйц сек шайылны ашкешәт пйтәри кидшйм лүктәлйн ылы, но тамалын доко өрдйш мырыктымы автоматшым роалтышат, онгылашлу лйвәкйжй лүән колтыш. Пулыш вйлнйжй младший лейтенантын погонвләжй ылыныт.

Опорный пункт мѣнгеш нѣлмѣ ли. Взводын вес пелѣштѣжѣ кок шушыргышы ылын. Иктѣжѣ гранатын осколкеш, весѣжѣ гранатым шумыжы годым, пыдештѣлт кешѣ блиндаж преня цартикеш. Блиндажышты кым тышман ылын дѣ цилѣжѣ нѣннѣ кѣндѣкшѣн погыневѣ. Яловаара мотайыдеок нѣнѣм нѣнгеѣш шѣдѣш, а кодшывлѣжѣ позицим цаткыдемдѣш пижевѣ, уке гѣнь, салтаквлѣ кѣсѣм пѣрѣктымѣ парышты доно пленныйвлѣм лѣэнѣт пиштен кердѣнѣт.

Пашкуды блиндажыштат ѣнде шѣп ылын. Ѧнгѣр докыла кеѣш цацышывлѣжѣ ѣшкѣлѣнѣштѣ ѣнѣн колымашым монѣт – такеш агыл вет Мѣѣттѣн пулеметшѣ самынѣлде тѣтѣтлен дѣ яжо позициштѣ ылын. Яловааран Мѣѣттѣ докы толмыкыжы, палшыкалышы у салтакшы докладывѣйымыла пѣсѣн попаш тѣнгѣльѣ:

– Мѣ тинѣр шукум севѣл пиштѣшнѣ. Нѣннѣ лач мынивлѣок ылевѣ.

Мѣѣттѣ, вуйта нимат ѣѣржѣ лиѣлтде, табакум веле шыпшын. Яловааран яжон кредѣлмѣжѣ гишѣн таум келесѣмѣжѣмѣт вуйта ѣш кол, лач келесѣльѣ веле:

– Векѣт, ти мадышем окопышкы валтымыла – шукуыштат агыл вѣкѣнѣ кѣртнивлѣштѣм кѣшкѣш тѣнгѣльѣт.

Маханѣ шытыр доно кѣзѣт салтаквлѣ ѣленѣт, Мѣѣттѣм тидѣ когонжат ак тѣкѣл, Яловаара ынгылыш дѣ траншей мыч вес салтаквлѣ докыла ашкедѣ. Нѣннѣжѣ Асуманиемин кѣпшѣ ѣѣр погынен шагалыныт. Санитарвлѣ тѣдѣм носилкѣшкѣ пиштенѣт.

– Со гимнастический упражненивлѣм ѣштѣлеш ылы, – тѣгѣн юкшы шактыш. – Учебкуыштат соок штанга вѣлнѣ кечѣ ылы.

– Тиштѣт, жепшѣ ылы годым, со пушѣнгѣ укшывлѣштѣ кечѣ ылы.

Яловааран колышы кѣпшѣм намал кеѣш шѣдѣш. Санитарвлѣн кен колтымыкуышты, тѣдѣ Ванхалалан келесѣльѣ:

– Тѣнь, Прѣхо, тагачы ик лычкым сылен нѣлѣнѣт. Пиш... ѣжѣл... Яловааран юкшы цѣтѣрен. Асуманиемилѣн таумат келесен шокташ ѣш ли.

Тидѣ паштек прапорщик Хонкаѣоки вѣкѣ анжалы:

– Ну, тѣнят кердѣш!

Прапорщик йѣрен. Тѣдѣ Хонкайокин Ёшке семѣньжѣ нѣлѣяла анзыкыла кемѣжѣм ашѣндѣрен колтыш.

Тѣдѣжѣ серьезно анжалѣы, пилоткыжым кыдашы дѣ вуйжым Ёрзѣлѣы.

Цилѣнѣт ваштыл колтевѣы. Когонок ваштылевѣы. Анят, уты донат, вѣк. Нервный напряжеништѣ ылынытат, тѣдѣм шѣрѣаш манын, ти гѣнѣ ваштылмаш келѣын. Ванхалан хихиклѣмѣжѣ кѣзѣйт молнамшылаок шактен колтыш:

– Тенгежѣ мѣнѣ гѣцем шотан «господин офицер» лиэш. Техень кѣкшѣцѣш шоаш манын, шукым кредѣлѣаш вѣрештѣы. Ну, а мычашешѣжѣ, таумат колаш ли, хи-хи-хи...

Тидѣ паштек цилѣнѣт траншей кымдыкеш шѣлѣаневѣы. Тенге ваштылмаш дон йѣрѣмѣашѣт тагышкы ямевѣы. Йогы шайылны седѣрѣа мыч туривлѣан кыргыжмы юк гань шактен. Тѣштѣ артиллери лѣлѣлѣын.

V

Нѣнѣ цилѣнѣт траншейѣштѣ шѣлѣын шѣнзѣнѣйт. Йѣрвѣаш тыл йылен, рок пыдештѣлтѣын, шѣкш кузен. Молнамшы ганьок нѣнѣ лѣдѣнѣйт. Лѣдмѣаш нигышкат торцынышты кедѣ дѣ вашталтдѣ. Йѣнгѣштѣ шѣрен шолткен, кѣпѣштѣ цѣтѣрен дѣ сѣнзѣаштѣм питѣрен, рок пындашкы шѣлѣаш йѣмдѣы ылыныт.

Тагачыжы гѣнѣ, лѣдмѣштѣ молнамшы гѣцѣт вуйта когорак ылын. Шукыштат агыл, техень лѣлѣлмѣаш пѣтѣа, нѣнѣ пѣленѣйт.

– Ёнжѣ тѣкнѣ веле.

Нѣнѣ тенгечѣ Ёшке ырсыштым пѣтѣаренѣйт, но тышманжы гѣнѣ веле тидѣм шотышкы ѣш нѣл. Мычашыштат кого шѣдѣан ылмыжым анжыктынежѣы ылын.

Янгылен шѣцшѣвлѣа, амален шоктыдымывлѣа, нерат лишѣвлѣа, нѣнѣ артиллерин лѣлѣлѣаш цѣрнѣмѣжѣм выченѣйт. Ти ѣнгѣр тѣрѣштѣ позицивлѣа верц кредѣлмѣаштѣ махань перкежѣ? Ма перкежѣ тѣ атакывлѣаштѣы ылын? Вет сойтѣк ѣнде ти позицивлѣам кодымыла.

Мане. Нѣнѣ мадын колтенѣйт. Наказымы ылыт. Малын тенге лиѣлтѣын? Ти ядмашлан, седѣ, шуку вѣшештѣмѣаш улы. Но иктѣ раскыды – вѣшештѣмѣаш гѣц ытлалташ манын,

нѳнѳлѳн тупышты гач яжон тѳкнен. Тидѳжѳ вуйта нѳнѳлѳн пуйурен. Ма нѳнѳлѳн сѳнгѳмѳш анжыкта ылын? Вѳшеш-тѳмѳшѳм? Мам ырсышты ѳштенѳт дѳ маняр эдемѳм пуштыныт, тѳдѳ верц вѳшештѳмѳм? Эдем кымдемѳн истори-жѳ маняры виѳнгеш, тѳнѳр шуку тѳштѳ махань-шон ѳмѳлѳм моаш лиѳш. ѳмѳлвлѳ верц вѳшештѳшѳт келеш. Кѳ ѳмѳлѳм моѳш, тѳдѳлѳн последствивлѳ гишѳн вѳшештенѳт мыштыман. Янгылен дѳ нерат лишѳ ти салтаквлѳн тетявлѳштѳлѳн ѳтя-влѳштѳн делавлѳштѳ гишѳн вѳшештѳш ак вѳрешт гѳнь, яжо линежѳ. Нѳнѳм кѳзѳт вуйнаматеш лыктыныт дѳ нѳнѳт тидѳ верц ѳшке кавашты донышты вѳшештенѳт. Кѳзѳт лач иктѳ гишѳн веле нѳнѳ шаненѳт: кыце ти остатка мѳгѳлвлѳм ѳлен лѳктѳш?

Тидѳ паштек нѳнѳ ирыкѳнвлѳ, иревлѳ дѳ вуйнаматдымывлѳ ял вѳкѳштѳ шагалыт ылыы. Цѳшѳнвлѳ.

ѳѳрвѳш мѳгѳрен веле. Мѳгѳрымѳ юк мѳндѳркѳ, паку-паку рѳшкѳлтѳн. Тѳдѳ вуйта ѳѳрвѳш кымдан увертѳрѳнежѳ ылын:

– Ой, тѳмдѳм, сѳнген нѳлмѳвлѳм!

Но тѳгодымок эхола шактышы «Ой, сѳнгѳшѳ!» юкым колыштмышты шѳде ылын.

.....

Мѳѳттѳ сѳнзѳжѳм пачы. Кыце рок маклакавлѳ окоп пын-дашкы вилѳт, ужы. Траншей сѳрѳлтѳш шайыц салтак кайын колтыш. Тидѳ у салтаквлѳ сага толшы имни вуйышты каштшы шонгырак пѳѳргѳ ылын. Толмыкыжок, тѳдѳ изиш нормаль-ныйок агылла кайын. Кѳзѳт тѳдѳ цѳрѳ вуя, лявѳрген шѳцшѳ шѳргѳн, сѳнзѳжѳм ѳѳргештен, кидвлѳжѳ доно равед, траншей мыч лѳдѳн, ашкедѳн.

– ѳлѳк вац!

Салтак Мѳѳттѳн саслымыжым колын гѳнѳт, ял вѳлнѳжок шалген.

– Вацок!

– Тидѳжѳ палша гѳнь!

Мѳѳттѳ вѳкѳ анжыдеок, ѳшкѳлѳнжѳ вуйта попен.

Мѳѳттѳ окопшы гѳц кѳнѳлѳят, костан келесѳш:

– Вацок! Шукыштат агыл, шыпланä.

Пүэргы кяргäлт кеäш йäмды сьнзäжы доно Мääттä вькы анжалы дä окоп тьреш шьнзы. Мääттä тьдйм роалтыш, но тьды ытлалташ цацен, ваштареш ли. Тенге гьнят, Мääттä тьдйм окоп пьндашкы шыпшын валыш, тьштть когоньшты лошты кредäлмäш тьнгäлälтть. Ты мägäльн артиллериäт лүлй-лäшьжы цäрнйш, ти тыр лошты Мääттän цьркьнен попымыжы дä вуйжым ямдышын саслымы юкшы шактен:

– Колтет гьнь, колты! Т... вуй егерьвлä... Тырлыда!.. Мьнь приказываем!.. Цилälän мүлэндь дон оксам пуат!.. Акси-тешьжы – цилälän мьнь властьым пуэм! Но цäрнедä гьнь, цäрнйдä! Цецашок!..

Ванхала, Сихвонен, Рахикайнен дä Хонкайоки палшаш кыргыжевы. Мääттä лйвälнй кишй салтакет со шудалын дä саслен веле, тьгодымок кердмьжы семьн, цьркьнен дä кредäl, ытлалташ цацен. Толшывлä кид-ялжы гьц цаткыдын кычен шьндымькыштть веле, ладнангы. Акси-тешьжы – Мääттä онг вьлнйжы шьнзен. Шьды паржы доно салтак пужым пырын дä ышмажы гьц шонгым лыктын, цилälän шудалын. Мам попа, кынамжы ынгылашыжат лиде, попымыжы лошты хир вольык гань урмыжын.

Салтаквлä окопвлäштть гьц лäктьнйт. Юк лыкдеок, янгылен шьцщы сьнзäштть доно кьце ородыш кешым намалыт, анженйт.

Тенге финн вырсылан мычашыжы толыы.

***

Панды вуеш падвлäm сäкен, суррогат кофем шолтенйт. Корны тьрйштть Миелонен саслен сärнен:

– Кү шана, тьды штабышкы радиом колышташ толын кердеш. Тьштть министр попа.

Салтаквлä логьц пельжы амаленйт дä пельжы суррогат кофем шолтенйт.

– Тишкät шакта. Дä мам попа, тидьжы анзыцок пälй. Букварьыштышы гань тошты текстым янгышташ тьнгälеш.

– Когон келйт, ньнйн попымышты. Шяя доно бнде нимат ат тюрлй. Порох пьтен гьнь, тьнäm лучи ышмажымат пачаш

агыл. Тышты изи халыквлан правашты гишан шая кеа. Техень халыквлa вьлaн пиа́т ялжым лүктaлеш.

Тиды́ Рахикайнен тенге попен.

– Седы́, тиды́жы пaлы́. Ку́ мадын колта, тыды́лан логерешы́жы́ кого лум цикaл пуат. Тиды́ пaлы́...

Тиды́жы́ Сихвонен ылын. Тыды́ пиш когон шьдешкен шь́нзы́н да нерат ылын, но ку́ вькы́ да ма гишан шьдешкы́-мы́жым веле пaлы́де.

– Пашкудывла́на́ доно яжо да цаткыды кыл лишашлык. Вес халыквлa доно икы́жак-икты́нам ынгылен, йлы́маш ма́мнан цельна́ лишашлык.

Тиды́жы́ министр попен.

Хонкайоки пу́шты́ржы́ гы́ц шуштын шь́ндымы́ оры́ктaры́-шы́ форман кок пу маклакам шыпшын лыкты. Ванхалалан ны́ным шуэн, келесaлы́:

– Прү́хо, тиды́м йнде тылышкы мырыкто. Кы́зы́т шаны-машвля́эм ярлалт кены́т

Таза Прү́хо кофем шолтымы тыл ты́рышты́ сукалтен шь́нзы́н, тылым йфы́ла́лы́, сь́нзaшкы́жы́ ломыж пы́рцы́к вaрешты́. Сь́нзaжы́м мышкындыжы доно йшты́ла́лы́. Нолжы сыц веле шалген, кы́зы́т тыды́ молнамшы гань йь́ргешкы́жaт ылде – тошаэм шь́нзы́н. Лач якшарген шы́цшы́ сь́нзaжы́ веле первишы́ла́ок йойын мадын да йь́рен:

– Янгежет кы́зы́т ылгецы́! Хи-хи-хи...

– Манеш вара. Но кынам ты́шкaвлa лошты сaрны́шы́ рүссa, ой, ида йaтлы́, совет сaнды́лыкын патыр салтакшы позици́нам на́лят... Шанымем семы́нь, ти вырсышты сек керaл хaды́рем ямденaм.

Прү́хо угы́ц тыл монгырышкы сaрнaлы́ да йфы́лы́мы́жы́ лошты попаш ты́нгaлы́:

– Советвлaн Социализма́н сaнды́лыквлaн Союзышты сь́нген, ну, а кокшеш цаткыдын кредaлшы́ изи Суоми лaкты́н.

Йь́рвaш эчеaт ломыж кузен кеш. Хи-хи-хи.

Шукушты агыл цилaн амален кевы́. Корны мычкы имни арава кыдалын да тыр ылынат, юкшы йaктерлa мыч ры́шкaлты́н. Аравам брезент доно леведмы́. Лы́вецы́нжы́ ты́нгын шы́цшы́ мышкынды кайын. Остатка колышывла́ токыштыла кены́т.

Мындырны, шыргы лошты, прапорщик Яловаара шынзен. Ышкымжым кышкы цыкыш палыдеат, Ышкетшы тды шыргы лошкы ашкедын. Ыыржы иктат уке ылмым цаклымыкыжы, урын кешы пушангы выкы шынзат, кидшы доно вуйжым кычыш. Кужы жеп юк лыкеок рок выкы анжыш. Шоссе велец имни араван кыдалмы юкшы токыжы якте толын.

Сынзайы выдыжгыш. Совсемок магыралтен колташ ынжы ли манын, пужым цаткыдын пырылы. Тенге гынат, пулышыжы ырзалт кеш, цаткыды пуэргын сынзайы гыц качы сынзавид йоген лакты. Магырымжым цараш цацен, пужым пырмы лошты тды попен:

– Ма колна... колын кердына... Туан сандалыкна колен... да тдын шыгержым ынде лым пуалтемвлэ... кого пуалтемвлэ... леведыт...

Шыжы кечын кечывал аяр муландым да рок вылны кышы салтаквлэм ырыкта. Рехенялт шыцшы варвлашты кушшы якшар моран кого почын укшвлэжы аяреш ыылгыжынбит. Йактерлашты рышкэлтшы имни арава юкат ынде ямы, шылен кеш. Янгылен шыцшы салтаквлэ амаленбит. Пуры аяр выкышты анжылтын. Тдыжы нынлан пиш пуры ылын. Лин кердеш, тды ныным ынгылен да тенге ласкон анжен.

Ой, шергакан жеп.

17.01.2008 и

КӨРГІШТҮЖҮ

Сәрйзын шаяжы	3
Пытәришй мычаш	6
Кокшы мычаш	43
Кымшы мычаш	76
Нылымшй мычаш	109
Вызымшй мычаш	133
Кудымшы мычаш	169
Шымшй мычаш	201
Кәндәкшымшй мычаш	232
Бндекшымшй мычаш	265
Лушы мычаш	286
Луатикшй мычаш	314
Луаткокшы мычаш	337
Луаткымшы мычаш	367
Луатнылымшй мычаш	386
Луатвызымшй мычаш	412
Луаткудымшы мычаш	437

Вәйнө Линна

НЕИЗВЕСТНЫЙ СОЛДАТ

Роман

Редактор, корректор *Ю. Куприна*
Компьютерная верстка *О.Москвиной*

Подписано в печать 30.06.08. Формат 60x84/16.
Гарнитура Smolensk SGR. Печать офсетная.
Бумага офсетная. Усл.-п.л. 28,9.